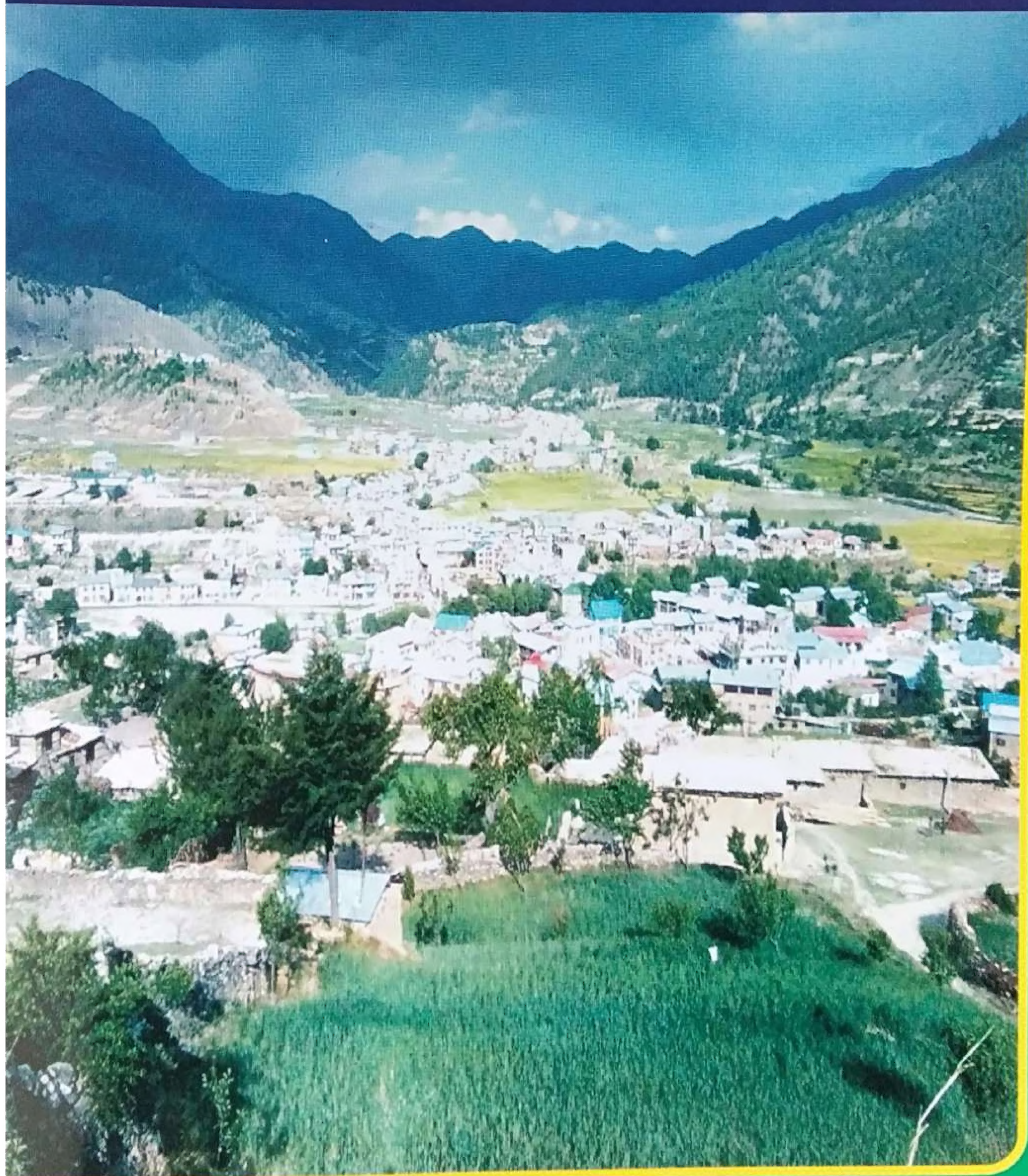
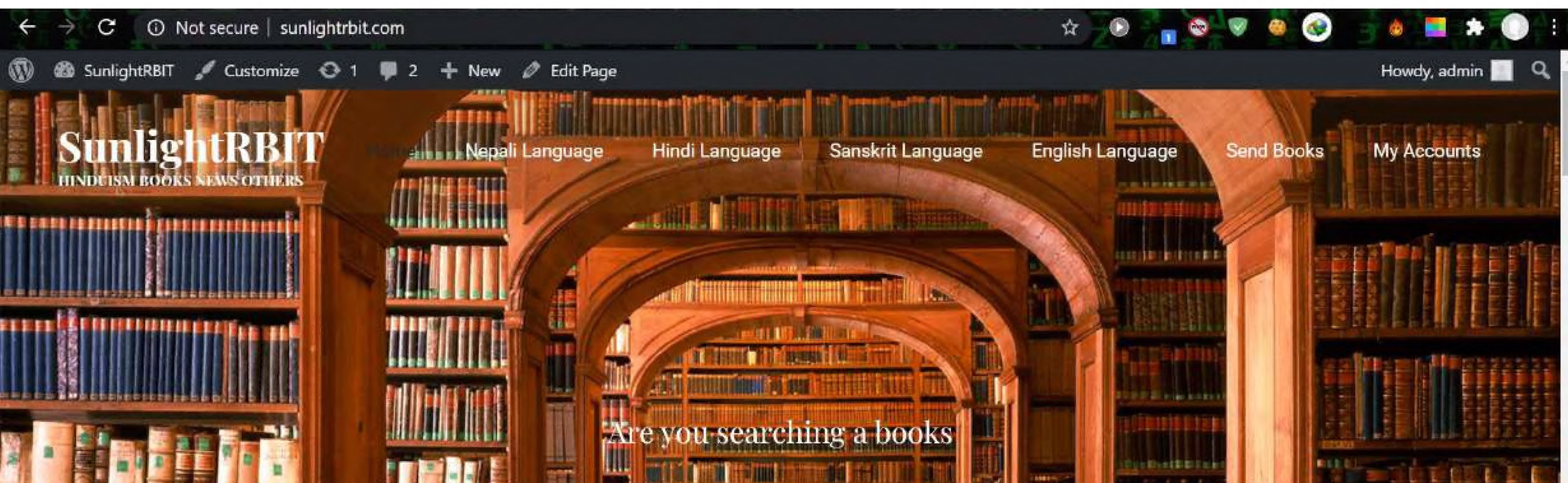
नागवंशको इतिहास : सिंजा

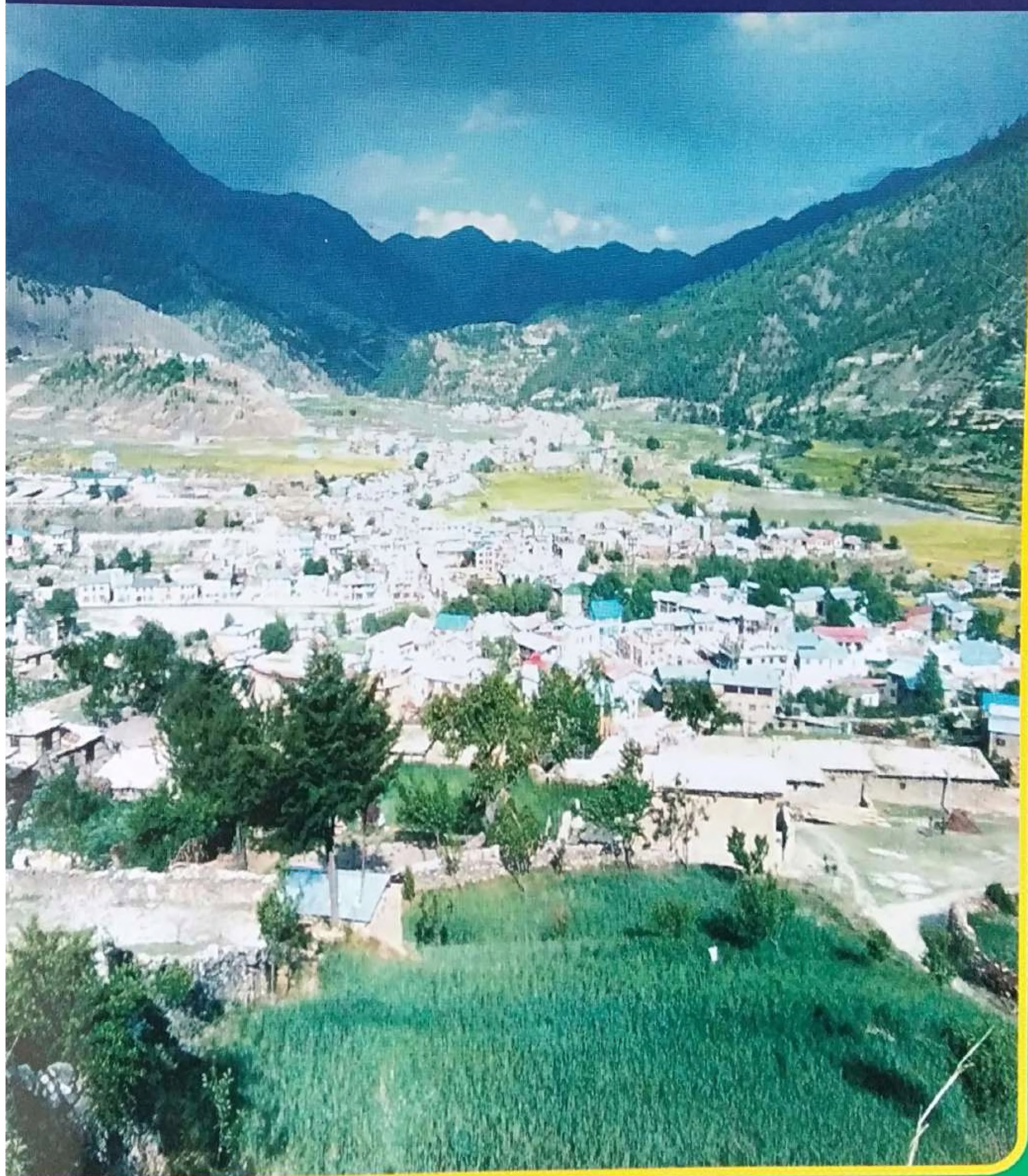

लेखक-पूर्ण बहादुर बडुवाल

Not secure | sunlightrbit.com
SunlightRBIT
Customize
1
2
New
Edit Page
Howdy, admin
SunlightRBIT
HINDUISM BOOKS NEWS OTHERS
Nepali Language
Hindi Language
Sanskrit Language
English Language
Send Books
My Accounts
Are you searching a books

नागवंशको इतिहास : सिंजा

लेखक-पूर्ण बहादुर बडुवाल

नागवंशको इतिहास सिंजा

लेखक

श्री पूर्ण बहादुर बडुवाल/सिजापति

लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

प्रकाशक

श्री ध्रुवकुमार बडुवाल/सिजापति

लेखक :- पूर्ण बहादुर बडुवाल/सिजापति
लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

प्रकाशक :- ध्रुवकुमार बडुवाल सिजापति
लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

संस्करण : वि.सं. २०७६
आवरण पृष्ठ : ऐतिहासिक स्थल सिजा कनका माई सुन्दरी जुम्ला
मुद्रण प्रति : ५०० प्रति

सर्वाधिकार लेखकमा सुरक्षित

मुद्रक : मेरिना अफसेट प्रेस लम्की, कैलाली ९८४८५०११९३, ९८११६८५४६८
डिजाइन : अजय कठरिया
व्यक्तिगत मूल्य : ५०१।-
संस्थागत मूल्य : ७०१।-

अदित्य मल्लको मूर्ति

अभिलेख-३

दैलेख जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा सुरक्षाका लागि राखिएको आदित्य मल्लको ताम्रपत्र

.... सिञ्जासमावासितशुभस्थाने । दुवांरदोर्दंडचंडिमसमाक्रान्तदु
र्दान्तविराटपीठाधिष्ठितप्रतिष्ठितेष्टदेवतापरिचर्यापरायण(:) । राजकंसनारायण । रा
जभुजवलमल्लाराजसरस्वतीकंठाभरण । राजकोदंडविद्याजु (र्जु) नराजप्रतापमार्त
(ण्)डप्रतिज्ञापूरणैकपरशुराम(:)। निस्सीमसाहसवीरवेतालविक्रमादित्यप्रभृतिर
विरुदावली विराजमानपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमदादि
त्यमल्लदेवः सान्तःपुरः सकुमारः सपरिवारश्चिरं जयतु ॥ राइका पाय भाखा ॥
पसाकि अक्नि । पम्यो जोइसिका कांन्सा चेला । पद्मनाभ । धामु दहुजना ॥
ताम्कु जग्योभाटको आ १ वोहोरा तोला जैसर्मको आ १ वाहि तांमाको आलो १
थापाको हुंदो । एति आला सर्वकर अकर दोहोलिकरि पसाकि अकन्याछु ॥
आदित्य मल्लकि शाखा पसाकर । पम्यो जोइसिकि शाखा भुच दिक्करिकूर्म
कुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्नममलमनसा न च
लति पुंसां युगान्तेपि ॥१॥ श्रीशाके १२४३ आश्विनशुदि ३ बृहस्पतिवारे ।

अभिलेख स्रोत :

शङ्करमान राजवंशी, नेपाली संस्कृति, सांस्कृतिक संस्थान, २०४५, पृष्ठ ३८
सूर्यमणि अधिकारी, खश साम्राज्यको इतिहास, २०६७, पृष्ठ २१९ (अ.सं.२३)
मोहनप्रसाद खनाल, नेपाली भाषाका हजार वर्ष, २०६८, पृष्ठ ४१ (अ.सं.९)

समर्पण

१. सत्यमोहन जोशी इतिहासविद् बखुम्बहाल ललितपुर ।

२. पूर्व प्र.मं. श्री लोकेन्द्र बहादुर चन्द, लोकनथली काठमाण्डौं ।

३. पूर्व सभामुख श्री रामचन्द्र पौडेल बोराडाँडी काठमाण्डौं ।

४. पुरातत्व विभाग राम शाह पथ काठमाण्डौं ।

५. प्रतिनिधि सभा सदस्य श्री मोहन बानियाँ बरातु मुगु ।

६. कर्णाली प्रदेश नं. ६ सभामुख राजबहादुर शाही सुर्खेत ।

७. सांसद राजबहादुर बुढा दैलेख क्षेत्र नं.२ दैलेख ।

८. सांसद रामबहादुर विष्ट अछाम क्षेत्र नं. २ टोट्केसाल ।

९. शिवशक्ति श्रीविद्यापिठ उपाध्यक्ष श्री बद्रीप्रसाद लम्साल लम्की, कैलाली ।

१०. रा.स.स. श्री कमला ओली लम्की, कैलाली ।

११. नागवंशी सेवा समाज सुर्खेत ।

१२. नागवंशी सहकारी संस्था लम्की, कैलाली

१३. नागवंशी वडुवाल समाज लम्की, कैलाली

१४. कर्णाली प्रदेशका मुख्य मन्त्री महेन्द्र बहादुर शाही ।

मुख्यमन्त्री

कर्णाली प्रदेश
वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत, नेपाल

२०७६/०४/१३

शुभकामना

कर्णाली प्रदेश नेपाली भाषा, कला र संस्कृतिको उत्पत्तीको थलो हुँदा हुदै पनि इतिहासको गर्भमा लुकेका अथाह तथ्यहरु उजागर गर्न अँझै बाँकी रहेको अवस्थामा कर्णाली प्रदेशको सिजाको पुर्ख्यौली बासिन्दा हाल लम्की चुहा न.पा.वडा न. २ बस्दै आउनु भएका इतिहासकार श्री पुर्ण बहादुर बढुवालले "नागवंशीहरुको इतिहास वंशावली सिजा" नामक पुस्तक लेखी प्रकाशन गर्न लागेकोले अत्यन्तै खुसी लागेको छ। सो पुस्तकले पाठक वर्ग र नागवंशीहरुको प्रभावकारीता वारेमा यथार्थता दिन खोजेकोले यस प्रदेश मात्र नभई खस संस्कृतिको वारेमा अध्ययन, अनुसन्धान गर्न चाहने सम्पुर्ण व्यक्तिहरुका लागी एउटा अमुल्य विधाको रुपमा रहने कुरामा दुई मत छैन। यो पुस्तक कर्णाली प्रदेशको ऐतिहासिक सम्पतिको रुपमा लिदै पुस्तक प्रकाशकलाई पुर्ण सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

महेन्द्र बहादुर शाही
मुख्यमन्त्री
कर्णाली प्रदेश

नागवंशी वंशावालीका लागी दुई शब्द

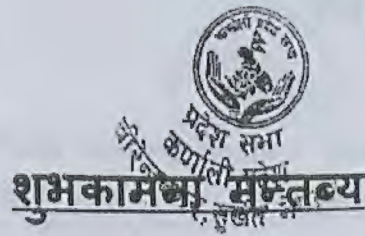
यो नागवंशको वंशावली तथा इतिहासिक पूर्ख्यौलीलाई व्यूझाई देश भरीमा रहे बसेका नागवंशीय परिवारको घर दैलो चाहाँर्दै नागवंशका पूर्ख्यौउली घरसंख्या, नाग वंशको देशविदेशका सिला स्तम्भ, ताम्रपत्रहरुको संकलन गरी ठेगाना सहित सिला स्तम्भका फोटाहरुको संकलन गरी नागवंशको वंशावली इतिहासिक रुपमा २०३८ साल देखि संकलन गरी यो सम्पूर्ण नागवंशीहरुलाई चिन्न चिनाउँन साँचोको रुपमा यो वंशावली भएकोले तपाई पूर्ण ब. बडुवाललाई सधन्यबाद दिदै यो वंशावलीको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

भू. पू. प््रधानमन्त्री
लोकेन्द्र ब. चन्द
लोकनथली भक्तपुर

नागवंशी वंशावालीका लागी दुई शब्द

यो नागवंशको वंशावली तथा इतिहासिक पूर्ख्यौंलीलाई व्यूझाई देश भरीमा रहे बसेका नागवंशीय परिवारको घर दैलो चाहाँदै नागवंशका पूर्ख्यौउली घरसंख्या, नाग वंशको देशविदेशका सिला स्तम्भ, ताम्रपत्रहरुको संकलन गरी ठेगाना सहित सिला स्तम्भका फोटाहरुको संकलन गरी नागवंशको वंशावली इतिहासिक रुपमा २०३८ साल देखि संकलन गरी यो सम्पूर्ण नागवंशीहरुलाई चिन्न चिनाउँन साँचोको रुपमा यो वंशावली भएकोले तपाई पूर्ण ब. बहुवाललाई सधन्यबाद दिदै यो वंशावलीको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

पूर्व सभामुख
राम चन्द्र पौडेल

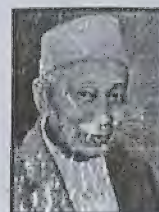

शुभकामना मन्तब्य

यो नागवंशको ईतिहासिक वंसावली नागको उत्पति देखी बस्ती सराई प्रशासन, सस्कार,संस्कृति, धर्म, बंश, प्रहर, शाखा समेत समेटीनाग बंश बसेको घर घर गई नामावली पुर्खेउली, लामो समय लिई,खोज अनुसन्धान गरि किताब तयार गरेको पाउँदा खुसी लागेको छ।

ईतिहास लेखन आफैमा अत्यन्त महत्वपूर्ण कार्य हो। ईतिहास कसैको स्तुतिगान नभई पुर्खाहरुको वास्तविक बलिदान तथा बिरताको प्रतिक हो, नेपाली भाषाको उत्गम थलो,सिजा हो, नाता /साईनो गते तिथि मिति, महिना, बार, दशक, सताब्दि,पटाङ समेत, नागवंसहरुको रचना हो। नागबंसि सम्राटहरुका भारत - बिहार, लधाक, किल्कन गोपेश्वर,वालेश्वर, वाराहट, गयाजी, रामेश्वर, कानपुर, बर्दि केदारनाथ, कानपुर, पिथौडागढ आदी र तिव्वत छर्किगुम्बा, पुस्कान गुम्बा,तौलिङ्गर हुम्ला रेलिङ गुम्बाको ताम्रपत्र, सिजा लामाथाडाका सेरोफेरोका सिला छट्टानका लेख, लुड्कु ३८ फिट चट्टानको लेख बाध्यगौजा, पंचदेवल बझाङ बिनायक दुल्लू किर्तिखम्ब, पईदेवल,पंचदेवल, सुर्खेतको कौक्रेबिहार, पादुका, बौदगुम्बा मुर्ति आदी लेख तथा नागवंसि सम्राटका ताम्र कनक पत्रका लेखक, समेटि बनाएको ऐतिहासिक वंसावलिको लेखहरु भएको नागवंसि बड्डवाल र राष्कोटी शाही संगकोर्को प्रापुर्खा देखिको चलिआएको धर्म कर्म एक जोतोमोतो समेत गरिएको बिषय विवरण समेत उल्लेख भएकोमा लेखक पूर्ण बहादुर बड्डवाल ज्यू लाई धन्यबाद दिदै नागं बंशावली लाई कार्णाली प्रदेश र सभामुखको तर्फ बाट सुभकामना ब्यत्त गर्दछु।

राज बहादुर शाही
सभामुख
कर्णाली प्रदेस सभा
मिति २०७८।१२।१३ गते।

मन्तव्य

हिमाल, पहाड र तराई-मधेसको संयुक्त रुप हो 'नेपाल' । सृष्टिकै प्रारम्भिक कालदेखि हिमालका ती उच्च र दिव्य हिमचुचुराहरुले स्रष्टाको सगौरव गुणगान गर्दै आइरहेकै छन् , **यथा – यस्य मे हिमवन्तो महित्वा' । ऋग्वेद :** १०।१२१।४

नेपालमा बस्ने सबैजना हामीहरु (सबै जाति, जनजातिहरु) नेपाली हौं । हामीहरुका सभ्यता, संस्कृति र जीवनपद्धतिलाई विकसित गर्ने ती हाम्रा पुर्खाजनहरु हिमालकै फेदी, बेंसी, पाखा, पखेरा, उपत्यका र तराई-मधेसमा जीवन यापन गरेर बस्दथे र आज पनि बसिरहेकै छन् ।

नेपालवासी हामीहरुको कुल, वंश, गोत्र आदिको उत्पत्ति, संस्कृति र इतिहासको अध्ययन, अन्वेषण र अनुसन्धानको चर्चा परिचर्चा हुने बेलामा एउटा सबभन्दा ठूलो खट्किने कुरो हो हाम्रो इतिहास अझै अपूरो र अधुरो नै छ, हामीहरुको राष्ट्रिय इतिहास देखा पर्न सकेको छैन । विशेषतः हामीहरुको इतिहासको लेखन कार्यले गति लिन नसकेको हुन सक्छ ।

उक्त परिप्रेक्ष्यमा 'नेपाल, दि डिस्कभरी अफ मल्ल' **(Nepal, The Discovery of Malla)** का लेखक इटालियन पुरातत्वविद् जुसेप्पे टुची (पश्चिम नेपाल र तिब्बतका हिमाली अभियानमा लामो समय अन्वेषणमा खर्चिसकेका विद्वान्) ले व्यक्त गरेका उनको भनाइ यहाँ उद्धृत गर्न (पेज ५०-५१ बाट) प्रासङ्गिक हुन आउँछ, यथा– " ....तर मैले मेरो अन्वेषणको अभियान यसरी सफल होला भनेर मनमा चिताएको पनि थिइँन अथवा पूर्ण रुपले बिर्सिएर लोप भैसकेको एउटा साम्राज्य सयौं सयौं बर्षसम्मको चुपचाप पछि यसरी आफ्ना इतिहासका प्रशस्त सामग्रीहरुसहित देखा पर्ला भनेर तर वास्तवमा यस्तो साम्राज्य थियो, अनि यो हो मल्लहरुको साम्राज्य । यी मल्लहरुले पश्चिमी नेपाल खण्डमा बाहेक पश्चिमी तिब्बत खण्डमा पनि शासन गरेका थिए । यस कुराको पत्ता लाग्नाले हामीले विचार गर्ने गरेका धेरै कुराहरुमा परिवर्तन ल्याइदिएको छ । वास्तवमा तिब्बती इतिहासकारहरुबाट हामीले थाहा पाउने गरेका पश्चिमी तिब्बत खण्डका राजाहरु तिब्बती देशका मानिस रहेनछन् । ती राजाहरु त वास्तवमा यिनै मल्लहरु थिए यसले आफ्ना राज्यलाई हिमालको उत्तरसम्म पनि बढाउन पुगे । यी मल्ल राजाहरुले आफूहरुले चलाएको शासन आफ्ना तिब्बती जनतालाई मान्य हुने होस भन्ने हेतुले आफूहरुले पनि बौद्ध धर्म ग्रहण गर्न पुगे अथवा ग्रहण गर्नमा इच्छुक बने । फेरि यी मल्लहरुले मानसरोवर र कैलाशतिर जाने भारतीय यात्रीहरुका लागि पनि मार्ग नियन्त्रण गरेको हुनाले धेरै सम्भव छ यिनीहरुले ताक्लालुङको नामी सुनखानीलाई उपयोग पनि गरे ।

"..............वास्तवमा मल्लहरुको त्यस साम्राज्यले इटाली भन्दा पनि ठूलो भूभागमा तीन सय वर्ष सम्म आफ्नो प्रभुत्व कायम गरेका थिए ।"

वास्तवमा माथि उल्लेख भएका मल्ल राजाहरु पश्चिम नेपाल कर्णाली सिंजाखोला उपत्यका नागवंशीय क्रममा देखा पर्ने तथा सोसँग सम्बन्धित सिजापती, मल्ल, बडुवालहरुका वंश र ऐतिहासिक रुपहरुमा लुप्त भैराखेका इतिहासका पानाहरु पनि महत्वपूर्ण हुन सक्छन् ।

अतः "नागवंशको वंशावली तथा इतिहास : सिंजा" का तत्वान्वेषक विद्वान् लेखक **(Research Scholar) पूर्णबहादुर बडुवाल** सिजापतीले अथक मेहनत गरी तयार पार्नुभएको यो कृति नेपालको राष्ट्रिय इतिहासको लेखन कार्यमा उपयोगी सिद्ध हुन सक्छ । लेखक महोदय धन्यवादको पात्र हुनुभएको छ । अस्तु ।

सत्यमोहन जोशी

सत्यमोहन जोशी
बखुंबहाल, ललितपुर
२०७६ आषाढ ५ गते

रामबहादुर विष्ट
सांसद
प्रतिनिधि सभा
संघीय संसद, नेपाल

Ram Bahadur Bista
Member of Parliament
House of Representatives
Federal Parliament, Nepal

"हार्दिक शुभकामना"

नागवंशको वंशावली सम्बन्धी प्रथम पटक किताब प्रकाशन हुन लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुशी लागेको छ। देशभरीका नागवंशी परिवारहरूको घर-दैलो चाहार्दै नागवंशका पुर्खौउली घर संख्या, नागवंशको देश विदेशका सिला स्तम्भ, ताम्र पत्रहरूको संकलन गरी ठेगाना र फोटोहरू समेत दर्शिने गरि यो वंशावलीको इतिहासको रूपमा वि.सं.२०३८ साल देखि संकलन गर्दै आउनु भएका तपाई पूर्ण बहादुर बडुवाल लाई स- धन्यवाद दिँदै शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

रामबहादुर विष्ट
०७४।१२।२२

रामबहादुर विष्ट
सांसद
प्रतिनिधि सभा सदस्य
संघीय संसद, नेपाल

Mobile : 977-9849679988, Fax No: 977-1-4200136, Email : ncparliamentary@gmail.com

दुइ शब्द

नागवंशको वंशावली परापूर्वकाल तथा संस्कार रितिरिवाजमा कायम रहि आएको वंश,गोत्र,प्रहर र शाखालाई मान्दै आइरहेका कुरालाई मान्यता दिदै नागवंशीहरुको घरघरमा गई सुझाव,सल्लाह घर,लगत र पुर्ख्यौली चार्ट बनाई लामो समय देखि कार्यरत रही यो ऐतिहासिक वंशावली निर्माण गर्नुभएकोमा तपाई पूर्ण ब.बडुवाल लाई धन्यवाद दिदै हार्दिक शुभकामाना व्यक्त गर्दछौ ।

....

कमला ओली

राष्ट्रिय सभा सदस्य

क्षेत्र नं.२,कैलाली ।

नागवंशी वंशावालीका लागी दुई शब्द

यो नागवंशको वंशावली तथा इतिहासिक पूर्ख्यौलीलाई व्यूझाई देश भरीमा रहे बसेका नागवंशीय परिवारको घर दैलो चाहाँर्दै नागवंशका पूर्ख्यौउली घरसंख्या, नाग वंशको देशविदेशका सिला स्तम्भ, ताम्रपत्रहरुको संकलन गरी ठेगाना सहित सिला स्तम्भका फोटाहरुको संकलन गरी नागवंशको वंशावली इतिहासिक रुपमा २०३८ साल देखि संकलन गरी यो सम्पूर्ण नागवंशीहरुलाई चिन्न चिनाउँन साँचोको रुपमा यो वंशावली भएकोले तपाई पूर्ण ब. बडुवाललाई सधन्यबाद दिदै यो वंशावलीको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

....

संघिय प्रतिनीधि सभा सदस्य श्री मोहन ब. बानियाँ

श्रीकोट, वरातु , मुगु

....

संघिय प्रतिनीधि सभा सदस्य श्री राज ब. बुढा

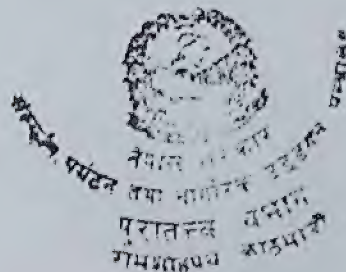
जम्बुकाँद, दैलेख

शुभकामना मन्तव्य

नेपालका विभिन्न ऐतिहासिक सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरु मध्ये कर्णाली क्षेत्र पनि एक हो । यस क्षेत्रको प्राचीन इतिहास त्यति स्पष्ट रहेको पाईदैन । पूर्व मध्यकालदेखि यस कालको इतिहास बारे जानकारी दिने क्रमहरु प्रशस्त मात्रामा पाइन्छन् । १०।११ औं शताब्दी तिर हाल जुम्ला जिल्लाको सिंजालाई केन्द्र विन्दु बनाई नागराजले खस मल्ल राज्यको स्थापना गरेका थिए । नागराजको बारेमा खासै ऐतिहासिक आधारहरु नपाईएता पनि खसमल्ल राजा क्राचल्लको समयदेखिका अभिलेखहरु भेटिन्छन् । क्राचल्ल पछि असोक चल्ल, जितारी मल्ल, आदित्य र पृथ्वी मल्ल जस्ता शक्तिशाली खसराजाहरुले कर्णाली क्षेत्रमा कला, वास्तुकला, भाषा, साहित्यको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका थिए । यसरी कर्णालीको मध्येकालीन इतिहासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने राजाहरुलाई नागवंशको भनि ऐतिहासिक वंशावली नामक किताव पूर्ण बहादुर वडुवाल (लम्कीचुहा न.पा.-२ वचौरा, कैलाली) ले प्रकाशन गर्न लाग्नु भएको विषय निकै नै प्रशंसनीय छ ।

नाग वंशको उत्पत्ति देखि वसाइ सराइ प्रशासन समेत र गोत्र वंश समेत समेटी लामो समय सम्मको खोज, अनुसन्धान गरी किताव तयार पार्नु भएकोमा खुसी लागेको छ ।

यस पुस्तकको अध्ययनबाट नाग वंशको वारेमा खोज अनुसन्धान गर्ने अध्येता,इतिहास प्रति रुची राख्ने पाठकवर्ग सबैलाई टेवा पुग्नेमा दुईमत नहोला । यो पुस्तक प्रकाशन गर्न लाग्नु भएकोमा मलाई समेत शुभकामना मन्तव्य राख्न दिनुभएकोमा आभार प्रकट गर्दछु साथै यसप्रकारको कार्यहरुको निरन्तरताको लागि कामना गर्दै यस प्रशंसनिय कार्यका लागि मेरो र पुरातत्व विभागको तर्फबाट धन्यवाद सहित शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

दामोदर गौतम
का.मु. महानिर्देशक

दामोदर गौतम
का.मु. महानिर्देशक

शुभकामना

हाम्रो पश्चिम नेपाल परापूर्व कालदेखि नै कला, संस्कृति र इतिहासको रहस्यमय थलो बनेको छ। प्राकृतिक विविधता, भौगोलिक विविधता र धर्म, भाषा, जातीय विविधताले यस देशको प्राचीन इतिहास अत्यन्त गौरवमय छ। हाम्रो इतिहासको खोजी हामीले नै गर्यौं भने सत्यतथ्य बाहिर ल्याउन सकिन्छ। यस प्रसङ्गमा अहिले पछिल्लो चरणमा अनेक जातजातिका अगुवाहरुले आ-आफ्नो भाषा, संस्कृति तथा जातिय स्वाभिमानको इतिहास खोज्ने र लिपिबद्ध गर्ने होडबाजी चलेको छ। यसमा धेरै सफलताहरु पनि प्राप्त भएका छन्। नेपालको निर्माणभन्दा अघि नै यो क्षेत्र एक परिपक्व सभ्यता, कला, संस्कृतिको अलौकिक भूमि रहेका तथ्यहरु प्राप्त हुँदैछन्।

यसै सन्दर्भमा श्री पूर्णबहादुर बडुवालको सतत प्रयासबाट नागवंशी बडुवालहरुको नालीबेली केलाउने काम भएको छ। नागवंश परम्पराको प्राचीन इतिहास र सिँजा साम्राज्यको सोधीखोजीको सङ्कलनबाट नागवंशको ऐतिहासिक चिनारीको लागि तयार पारिएको यस **"नागवंशको वंशावली तथा इतिहास : सिँजा"** नामक पुस्तिकाले नागवंशको पुरानो इतिहास केलाउन सघाउने छ। अन्वेषक श्री पूर्णबहादुर बडुवालले यसको परिमार्जन पछिल्ला संस्करणहरुमा गर्दै जानुहुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु। पुस्तक प्रकाशनको यस सुखद अवसरमा नागवंशी मित्रहरुमा हार्दिक शुभकामना।

हाम्रो कर्णाली प्रदेशको इतिहास जति खोज्यो त्यति रहस्यमय छ, जति भेट्यो उति गौरव गर्न लायक छ। इतिहासको अनन्त अन्वेषणमा यसले मार्गदर्शन गर्न सघाओस्। अस्तु।

बद्रीप्रसाद लम्साल
उपाध्यक्ष
शिवशक्ति श्रीविद्यापीठ लम्की
लम्कीचुहा न. पा. १, कैलाली

शुभकामना

मानव जातिको उत्पति संगै विकास र रक्षाको लागि परिवार संगठित अवस्था देखी सनातन कर्मकाण्ड बमोजिम मानि आएको भएको वंश गोत्र परहर, शाखा वंश, नाग गोत्र कौशिल्या, पञ्चै परहर मध्यान्नी, शाखा चलिआएको देश भरका नागवंशीहरुको घरदैलो भेटघाट गरि सल्लाह र सुजाव लिई घर संख्या र पुख्यौली तालिका बनाइं नागवंशीहरुको ऐतिहासिक वंशावली लामो समय देखी सुझाव संकलन गरि हाम्रा अग्रज पूर्ण बहादुर वडुवालको अनवरत मेहनतका लागि हार्दिक आभार प्रकट गर्दै, वंशावली जस्तो गहन विषयको अध्ययन गरि प्रकाशित गर्न सफल हुनु भएकोमा हार्दिक सफलताको शुभकामना सहित उक्त कार्यको लागि धन्यवाद दिन चाहान्छौं ।

अध्यक्ष
छत्र वडुवाल
तरङगा–२, सुर्खेत

सचिव
विर्ख बहादुर वडुवाल
चौकुने–१, धनरास, सुर्खेत

सल्लाकार
बल बहादुर सिजापति
ठाँटीकाँध–४, गैरागाउँ, दैलेख

लाल बहादुर सिजापति
आठविस–९, छेपाडी, दैलेख

मोहन वडुवाल
चौकुने–२, सुर्खेत

शरण बहादुर वडुवाल
कनका सुन्दरी–५, वडुवालवाडा, सिजा, जुम्ला

नागवंशी सेवा समाज परिवार
कर्णाली, प्रदेश

सहकारी ऐन २०४८ अनुसार स्थापित

दर्ता नं.: नि.स.डि.द.नं. ७७०/०७०/०७१

नागवंशी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

लम्कीचुहा नपा-१, लम्की, कैलाली

पत्र संख्या : ७८/७९

चलानी नं. : ४८

मिति : २०७८/०४/०१

श्री...ज्यू,

....

विषय :

प्राकृतिक विविधतायुक्त हिमाल, पहाड तराई मा बसोबासगर्ने बहुजाति, बहुभाषी बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक पहिचान भएको राष्ट्र नेपालको भाषाको उत्पत्ति भएको जुम्ला सिंजा उपत्यकाबाट फैलिएका विभिन्न भू-भागमा वा अन्य मुलकहरुमा स्थायी-अस्थाई बसोबास गरीरहनु भएका सम्पूर्ण नागवंशी बडुवालहरुलाई अतीत आउने भोलीका सन्ततिलाई आफ्नो वंश अतीत पारिवारिक अपनत्व अवगत गराउने उद्देश्यले "नागवंशी को वंशावली तथा इतिहास" तयारगर्नुहुने शिक्षाको क्षेत्रमा अनुकरणीय योगदान पुर्‍याउनु भएका लेखक पूर्ण ब० बडुवाललाई हार्दिक धन्यवाद सहित पुस्तक नागवंशीको चिनारी बनोस् शुभकामना ।

सचिव : अम्बर ब० बडुवाल

(हस्ताक्षर)

दुइ शब्द

नागवंशको वंशावली परापूर्वकाल तथा संस्कार रितिरिवाजमा कायम रहि आएको वंश,गोत्र,प्रहर र शाखालाई मान्दै आइरहेका कुरालाई मान्यता दिदै नागवंशीहरुको घरघरमा गई सुझाव,सल्लाह घर,लगत र पुर्ख्यौली चार्ट बनाई लामो समय देखि कार्यरत रही यो ऐतिहासिक वंशावली निर्माण गर्नुभएकोमा तपाई पूर्ण व.बडुवाल लाई धन्यवाद दिदै हार्दिक शुभकामाना व्यक्त गर्दछौ ।

....	....	....	....
दिपक वडुवाल	राम ब.वडुवाल	दुर्गा वडुवाल	भगत वडुवाल
क्षेत्र नं.२,कैलाली	ऐ	ऐ	पूर्व ~~सम्मोस्द~~ सभासद
			क्षेत्र नं.२,कैलाली

प्रकाशकीय

वंशावली वंशको इतिहास राष्ट्रको गहना हो, एउटा विद्वानले भनेका छन् । "वंशावली विना जान रहदैन " इतिहास विना देश रहदैन, भन्ने कुरा सत्य साँचो हो, भन्ने अवतग भयो, इतिहास राष्ट्रको र वंशावली वंश, शन्तानको सोजो हो । तसर्थ नागवंशी परिवार कहाँ-कहाँ, कसरी, के कति ठाउँ गाउँमा कतिपरिवर, कस्तो रितिरिवाज, भाषा भेष, संस्कार संस्कृतीका आधिकारिक माँनेता प्राप्त गरेका छन् कहाँबाट बसाईसराइ भएको हो । यी व्यवहार आ-आफ्नो संस्कार गाउँठाउँको रितिरिवाजमा रहेका भएता पनि वंशजको नाताले जहाँ बसेता पनि हामी परिवार हौं, पारसपर वन्धुत्व कायम हुनु पर्छ । आजको युगमा विश्व नजिकिदै छ त्यस्तै मानिस पनि वन्धुत्वको नजिकिएको हुन्छ । हाम्रा घरहरु गाउँहरु नाता नातेदारहरु वन्धुत्व तथा मित्रताको शिखरमा भाइचाराको विकास हुने हुन्छ । मेरो शब्द हामफाली हाम्रो शब्दको वृद्धिहरु, सामाजिक विकास हुनु हो । सामाजिक विकासले कुल वंश तथा राष्ट्रको विकास चेतनाको विकास हुन्छ । दया, माया, करुणा, सदभाव र पारस्पारिक सहयोगको सहयोगी भावना उत्पन्न हुन्छ । हाल पूर्व, पश्चिम, उत्तर र दक्षिणका नागवंशी वन्धुत्वको भेटघाट, चिनजान, माया, ममता भई आईरहेको छ । घर-घरव्यक्ति पिक्षे संबाद, सहर्षता, ममताको भावना सबैको हृदयमा पलाएको छ । अझ भेटघाटको, बसउठको कमिलाई विकसित गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता हाम्रो अगाडी आइरहेको छ । सामाजिक विकासमा वंशको गोडमेल भावना पछि पर्नु हुँदैन । वंश, राष्ट्र र धर्म जोगाउनको मनभावना लाई अग्रपंतिमा उजाग्रत गराउनु प्रमुख कर्तव्य हुन्छ नाता, मित्रता कायम राखी आ-आफ्नो कर्म कर्तव्य पालना गर्नु परम धर्म हो ।

इतिहास भनेको देश, वंश तथा सम्वन्धित व्यक्तिको जिउदो गहना हो । त्यसले राष्ट्र, वंशको जीउदो उपहार हो, अध्यारो रातमा कहाँ के छ थाहा हुँदैन । उज्यालो प्रकाशले छर्लङ्गै देखाउछ । त्यस्तै इतिहासले, मानिसलाई म, मेरो इतिहास (पुर्खा) कस्तो छ भनि सिसामा हेरे झै प्रष्ट पार्छ, त्यसैले राष्ट्र वंशको इतिहाँस सिसा हो भन्ने मान्नु, बुझ्नु, महान शिक्षा हो । नाग वंश छरिएर रहेको कुलिए, वंशिय परम्परा साथै प्रापूर्व कालको काम, धर्मको बारेमा थाहा पाउनु नै इतिहास हो । त्यसैले यो विभिन्न कालखण्डका विभिन्न तह तप्काका राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक क्रियाकलापको अवगत हुने, गराउने साधन इतिहास ठानि विभिन्न व्यक्तिले इतिहासमा उल्लेख भएका गरेका नाग वंशको बारेमा जानकारी भएको विवरण समेटि एकत्र रुपमा यो नाग वंशी सिजापति, बरुवाल/वडुवाल, खसपति, जावेश्वर, जुम्लेश्वर, हिमाल राजा, इन्द्र सोरुपी, पूर्व उत्तर सम्राट, वतासे सम्राट भनि देशविशेषका शिला स्तम्भका लेखको आधारमा नाग वंशको क्रमाङ्क रुपले वंशावली तथा इतिहासको रुपमा तयार पारिएको छ ।

श्री ध्रुवकुमार वडुवाल/सिजापति
लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

लेखकका दुई शब्द

प्रदेश नं. ६, दैलेख जिल्ला आठबिस न.पा. वडा नं. ८ तिलेपाटा गाउँमा वि.सं. २००५ साल पौष १९ गते वुवा धनरुप बरुवाल, आमा राजेन्द्र वरुवालको कोखबाट माइलो सुपुत्रको रुपमा जन्म भई वाल्यकाल देखि सिंजारुपरेखा, कर्णाली लोकसंस्कृति र इतिहास, ५०० वर्ष खस राज्यको इतिहास, सिंजाको डोरेटो, मध्य कलिन इतिहास, अछामको इतिहास, बृहत जुम्लाराज्यको इतिहास, संधि-संग्रह र संधिपत्र, कुमाउको अशोक इतिहास, पद्मावति विन्द्रावनको इतिहास, कुमाउ गडुवालको इतिहास लगायतका इतिहासहरुको अध्ययन र लामाथाड सेरोफेरोमा भएका सिलालेख, नराकोट, देवाररुख स्तम्भ लेख, वरुवाल वाडा, सिला राराताल सेरोफेरो र दुल्लूमा रहेको कृर्ति खम्वा, मुन्डेदेवल, पन्चदेवल, पादुका वौद्ध मूर्ति, डङ्गसुर पन्चसिला लेख, साताला पन्चसिला लेख तथा कालिकोट लुर्कु र चौकी खोला लेख, जिल्ला प्रशासन कार्यालय दैलेख मा रहेको वौद्धमूर्ति तथा ताम्रापत्रहरु र अछाम कुच्ची विहार मुंग्रा, विनायक पन्चदेवल, दर्ना पन्च सिला लेख, कालीकोटको राष्कोट चुत्रीकोटको पंन्चशिला लेख आदि समेत प्रत्येक्ष अवलोकन तथा अध्ययनबाट नाग वंशको वंशावली र इतिहास नामाक यो पुस्तक लेख्ने भावनामा प्रेररित भई यसैमा निहित रहि देश भरीका नाग वंशी मेरा वरुवाल/वडुवाल वंन्धुहरुको घरदैलोमा समेत पुगी उहाँहरुबाट प्राप्त लोकोत्ति र रायसुझाव समेतको संकलनबाट यो पुस्तक प्रकाशन गर्न गइरहेको छु। यस प्रकाशनमा घर व्यवहार मिलाई मलाई लेखन कार्यमा अवसर मिलाउने मेरो श्रीमती भावना बडुवाल, छोराहरु धुव, कल्याण, खगेन्द्र र छोरीहरु देब कु. बडुवाल (बोगटी) र सिता कुमारी बडुवाल मेरा धन्यवादका पात्र छन्।

यो पुस्तक प्रकाशनमा सहयोग गर्ने अम्बर बहादुर बरुवाल पोखरा, डा. हुम बहादुर बरुवाल (वरुवाल/वडुवाल समाजका अध्यक्ष), नेत्र बहादुर वरुवाल (पूर्व प्रहरी निरिक्षक) झापा शिव सत्ताक्षी न.पा. २ धरमपुर, पुष्प बहादुर वरुवाल/वडुवाल समाजका महासचिव), पूर्व प्रहरी निरिक्षक हरि बरुवाल, लामा चौर पोखरा (वरुवाल/वडुवाल समाजका उपाध्यक्ष), पूर्व सभासद भगत वडुवाल लम्कीचुहा न.पा. ५ कैलाली, दिपक बडुवाल (नागवंशी स.स.लि.का अध्यक्ष) लम्कीचुहा न.पा.-१ कैलाली, धन बहादुर बरुवाल कठमाण्डौं, भिम बहादुर बडुवाल घोडाघोडी न.पा.-३ कैलाली, शरण बडुवाल कनकामाई सुन्दरी गा.पा.-४ सिजा, विक्रम बडुवाल ठाकुरबाबा न.पा.-८ बर्दिया, रण बहादुर बडुवाल ठाकुरबाबा न.पा.-८ बर्दिया, दुर्गा बडुवाल लम्कीचुहा न.पा.-१ लम्की, कैलाली, राम बहादुर बडुवाल लम्कीचुहा न.पा.१, कैलाली, मोहन सिंह बडुवाल सुर्खेत उ.म.न.पा.-८, खड्ग बहादुर सिजापति नारायाण न.पा.-दैलेख कुसाँणा, कृष्ण बहादुर वरुवाल झापा शिव सात्ताक्षी न.पा.-२ धरमपुर लगायत र म प्रति सुभेच्छा राख्नेहरु सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । पुस्तक लेख्दाको सहयोगी खड्ग बहादुर वडुवाल कन्चनपुर मजगाउँ, धन बहादुर वरुवाल मोरङ, हरि बहादुर वरुवाल कास्कि पोखरा, दिर्घ बहादुर वरुवाल म्याग्दि, तेज बहादुर, हुम बहादुर बरुवाल

म्याग्दी, परेग वडुवाल सिजा ऐ. वासी रत्न बहादुर, गोर्ख बहादुर, मान बहादुर, राज वहादुर, गोरख वडुवाल आदि, वर्दिया रण बहादुर वडुवाल, विक्रम बडुवाल, मोती वडुवाल कैलाली, केशव वडुवाल, रण बहादुर वडुवाल बाजुरा, पदम बहादुर वडुवाल/बाजुरा महोन वानिया (वडुवाल) मुगु, वुद्धि वडुवाल डोल्पा, जित बहादुर, राम बहादुर वरुवाल, नेत्र बहादुर, कृष्ण ब.वरुवाल रामेछाप यहाँहरुलाई धन्यावाद व्यक्त गर्दछु । वरिष्ठ इतिहासकार श्री सत्यमोहन जोशीज्यूले नाग वंशको सिजा इतिहासलाई सही मार्ग दर्शन दिँदै आउनुभएकोले वहाँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । शुद्धाशुद्धि हेर्न सहयोग गर्ने शिवशक्ति श्रीविद्यापीठका उपाध्यक्ष श्री बद्रीप्रसाद लम्सालज्यू लाई स-धन्यवाद, क्रम मिलान सुधारका श्री तप्तराज तिमिल्सेना ज्यूलाई धन्यवाद । यो पुस्तकको भाषा सुद्धसुद्धिका लागि सहयोग गर्ने पूर्व शिक्षक द्वय श्री बद्री प्रसाद लम्साल ज्यू, श्री तप्तराज तिमिल्सिना ज्यू लाई र प्रकाशनमा डिजाइन गर्ने अजय कठरिया, मेरिना अफसेट प्रेस, लम्की, कैलालीको सञ्चालक श्री जोधीराम चौधरी समेतलाई धन्यवाद दिनचाहन्छु ।

अन्तमा यस पुस्तकको प्रिन्टिङगमा हुन सक्ने सानातिना त्रुटिहरुमा क्षमा याचना गर्दै समय सापेक्ष यस पुस्तकलाई परिमार्जन गर्दै लैजाने सुभेच्छ राख्दै आफ्नो भनाई अन्त गर्दछु । जय नाग देवता !

श्री पूर्ण बहादुर बडुवाल
लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

टिप्पणी

आदरणीय सिजापति/वडुवाल/वरुवाल वन्धुहरु एवं सम्पूर्ण सिंजा वासीहरु सदैब स्वागत गर्दछु। सिंजा राज्य आज सम्म गुम्रीएको रहेको सिंजामा चीन, भोट, भारत र पश्चिमी नेपालको कर्णाली, गण्डकी, कुमाउ, गडवाल समेत सिंजा राज्यमा समावेश भएको देखियो र यी प्रदेश सहितको सिंजाको वर्णन पहिलो राज्य, ठूलो राज्य, कानूनी राज्य, साथै भाषा, नाता, तिथि, मिति, वार, गते, महिना, वर्ष, दशक, सताप्दी समेत सिंजा नागराजद्वारा उत्पती भएको विभिन्न इतिहासद्वारा अवगत भयो।

उक्त देशहरुमा नागवंशका अजम्वरी इतिहासका लेख (कीर्ति) ले सिंजा र सिजापतीलाई उच्च गतीमा पुऱ्याएको देखिन्छ। यस्ता, यस्तो अनन्त कीर्तिहरुलाई नव्युभाई सुतेको थाति रहेको पाइयो। विभिन्न देशका इतिहास अध्ययन गर्दा मलाई उत्सुकता लागि लामो समय देखियोवंश र यी कीर्तिका पछि लागे।

छरिएका दानाहरु समेटे झै यसका म्याट्रियलहरुको धावन्ते (पछि) लागें। रुसको मास्को नागप्रतिको निर्णय, इजारायल नाग वंशको ठूलो नगर समेत माथि उठाई, सिंजा खस राज्य, खस सम्राट, खस वासी खस ठाउँ लेखेको कुरालाई हामफाली सिंजा नाग प्रदेश, खास राज्य, खास सम्राट, खास वासी हुन भन्ने उक्त समितिको निर्णय सावित देखिन्छ।

नागराजको कालमा काशी, गयाजी, उत्तर भोट महाचीन सिंजा राज्य अन्तर्गत रहेकोले नागराज अशोक चल्ललाई आकाशे राजा, हिमाल राजा, छत्रपती राजा, इन्द्र सरह समान भन्ने लेख पाइएका छन् त्यसैले खस देश, खस राज्य, खस सम्राट, खस वासी भन्नु नहुने। व्यक्ती भूगोल खस हुदैन। कुनै चिज हात देखि खस्नु, भुमी पैरो खस्नु, रुख देखि खस्नु मृत्यू हुनलाई खस भनिन्छ। व्यक्ति र भूगोल खस हुदैन भन्ने रुसको इतिहास विदहरुको निचोडले औल्याइरहेको छ।

सिजापती राजाहरु जितारी मल्ल, रिपु मल्ल र आदित्य मल्लले काठमाण्डौं उपत्यकाका नेवार मल्ल राजा माथि चढाई गरेकोले जितारी नागले नक्कली मल्ल पद घोषणा गरेका थिए। नागका देव, चल्ल, सिजापती, मल्ल, पाल, वानिया, वडुवाल/वरुवाल पदहरु जात थर प्रयोग भएका छन्।

नागराजाहरुले मनोपोली २१ वंशहरु लेखेको पाइयो/धेरै भाग व्यक्ति र ठाउँको नामलाई वंश भनेको पाइयो। बुवा एक वंश, छोरो अर्कै वंश यो त हुदैन। जस्तै:- गेला वंश, सिंजा वंश, गुगे वंश, खारी वंश, श्रीपाली वंश, ऋकसिङ वंश, मालिका कोट वंश, आदित्य वंश, यदु वंश, समुन्द्र वंश, गौण वंश आदि यी व्यक्ति र ठाउँका नामलाई वंश भनी लेखेको पाइन्छन्। यसको विकल्पमा कीर्ति खम्ब, पञ्च देवल, मठ मन्दिर गुम्बा, स्तम्भ जस्ता विषयवस्तुका लेखलाई मात्र मान्यता दिई यो सिजापति नागवंशीको वंशावली/इतिहास अविरोपित गरिएको छ/यसमा कुनै त्रुटी भएको खण्डमा पुन: समावेश गर्नेगरी यो सिंजा र नागवंशको वंशावली तयार गरिएको छ। कुनै टुट छुटमा भएको गल्ती क्षमा प्रार्थी हुदै म पूर्ण ब. बडुवाल/सिजापति विदा हुन्छु।

श्री पूर्ण बहादुर बडुवाल

लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली

विषय सूची

मानव आफ्नो कर्म र कीर्तिका आधारमा

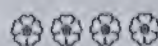
मानव आफ्ना कर्मर कीर्तिको आधारमा वास्ताविक मानवका रुपमा उपस्थित हुने, हुँदा, जुनजुन मानिसले जुन जुन कार्यमा दक्षता हासिल गरे त्यसै कर्मलाई सृष्टिको उत्पति इतिहाससंग जोडेको हुन्छ।

भानुभक्त :

जिउदै मरेको भनि नामछ जसको, उद्यम विना वित्तद छ काल जसको ॥

यीं पंक्तिहरुमा पनि मानिसले उद्यमकार्य गरेर आफूलाई मानवको रुपमा उभ्याउन सक्छ, अन्यथा उद्यम अर्थात कर्म विद्यामा मुर्दा तुल्ले हुन्छ भनी सन्देश दिन खोजेका छन्। यस्तै मूल मर्मका आधारमा व्यास ऋषिले सृष्टि उत्पतिको कथा लेखनु भएको छ। पराशर नन्दन कृष्ण द्वैपायन व्यासजीले स्कन्द पुराणको केदार खण्डमा, सृष्टि उत्पतिको व्याख्या गरे बमोजिम व्रह्माजीका मानव युग कश्यप ऋषिको थुप्रै पत्नीहरु मध्य दशकन्या कद्रुका उदवारबाट नागवंशको उत्पति भएको छ। महाभारतको अस्तिक पर्वमा उल्लेख छ।

नाग वंशी वरुवाल/विष्णु भगवानले समुद्रमा विष, अमृत पतालगाउन सिमेरु पहाडको मदानी, वासुकी नागको सर/नेतीले समुन्द्र मथन गर्दा ज्वाला कन्टा उठी वरनल भने, त्यसैमा मानिस जन्मियो त्यसलाई वरनल जातिका मानिस भने। जिव्राको तालिकाले वरनलको वरुवाल भयो समुन्द्रका किनारमा वरनल जातको गाउँवस्तिछ भन्ने महाभारतमा उल्लेख छ भनिएको छ। तर विना माउको बच्चा हुँदैन। त्यस्तै कन्द्रु कस्यप ऋषिकी पत्नीबाट नागवंशी वरुवालको जन्म भन्ने असम्भव लाग्छ। वालक जन्मदा घडि नक्षत्र आदि वाट वालकको नाउ राखिन्छ राशि खुल्छ। वरनलबाट र कद्रु ऋषिको पत्नी यी दुवैबाट वरुवाल नागवंशको उत्पती भयो भन्ने कुरा असम्भव लाग्छ।

कर्णाली प्रदेशको इतिहास ।

अब नेपाली नागरिक ड्रानियल राइटले वाजी अनुमान अन्धधुन्द हिसाबले टिप्पणी गरेको देखियो। ठाउँ सिजाखस, राज्य राजा, जनसमूह, खस लेखेको पाइयो । यसो विचार गर्दा यो भन्दा पहिल्य क.अ. सिजाराज्यको इतिहास छोइएको पाइएन काठमाण्डौं उपत्यका नेवारले मल्ल राज्य माथि नागराजा जितारि, रिपु र आदित्य राजा महाराजाहरुले उत्तर दक्षिण हातपसारी (हातहालि) उत्तर भोट, चीन हुदै गुगे खारि मानसरोबर चहारदै सिजा राज्य स्थापना गरेका दक्षिण गढवाल कुमाउ, बद्रि केदार, गोपेश्वर काँसीवाराहाट गयाजीउ पत्यगा लधाक किल्कीरामेश्वर कानपुर, कुमाउ बाग्यश्वर पिथौडागढ आदि स्थानका नाग सम्राट, काचल्ल अशोक चल्ल र नागदेवका शिला स्तम्भले के कस्तो दृष्य लिन्छ। त्यो ऐतिहासिक क्षेत्र हो। इतिहास हातहाल्दा अथवा विदेशीहरुलाई त्यस देशको आर्थिक, सामजिक, राजनैतिक, रहनसहन, वातावरण तथा सस्कार, संस्कृति, रितिथितिको मूल्य र मूल्याङ्कन आदि भोलिका इतिहासलाई ख्याल गर्ने जमर्को नगरी दुर दर्सीता हुदैन । विदेशी नागरिकले संस्कृति धर्मको पूर्व दिशा उत्तरार्द्धकाल पटलवाधि गोपाल वंशावलीमा नेवार मल्लहरुले सिजापतिको हमलाबाट दुःख परी खसीया जिता भन्ने कोध शब्द व्यवहारमा रहेका वंशावली टिपी खसराज्यका राजा सेनालाई खसीया भन्ने लेखेको देखिन्छ ।

एटकनसन, राहुल संस्कृत्याएनले त्यहि पाटा गोपाल वंशवलीमा लेखेको पाई, पछिपछिको समय व्यक्तिले अडकल बाजी गरेका लेखलाई रुड, मानिनु। अजमरी लेख नहुनु लुटकू, दुल्लू, तिब्बत, गुँगे, खारिका, हिमनदीको वडरको वाजुरा, दानीगौडा, डोटी पैया चौर, वैतडी सानो ठूला पिपलकोट, हुम्ला, भोट, रेलिङ्ग गुम्बा, गोरखा तचवाई गुम्बा, भोट छर्कि गुम्बा, अछाम विनायक पंचदेवल, ऐ कुच्ची विहार मुग्रा, देवार गौडा, दुल्लू पादुका, दैलेख जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा रहेका ताम्रापत्र, आदित्यको मूर्ति आदि हजारौं स्थलका सिलालेखमा खस राजाका लेखेका भन्ने नभेटिएला ! कोधको समयमा मानिसले गाली गर्दा के के भनिन्छ। त्यो गाली सत्य हुन सक्छ ! खसजातिको इतिहास विश्व प्राङ्गणमा छन्। खसजाति, खस जमिन, खस मानिस हो भन्नु असम्भव होलाकी ! डोटीको राजा निरयजङ पाल आफ्नो आमा मृत्यु भै मसान घाट लगे पछि मृतक मरेको मडा भैसकदा मडोको कोख (पेट) बाट निरयजङपाल जन्मिएको मल्लकालिन/मध्यकालिन इतिहासमा लेखेको पाइन्छ । माउजाति प्राणीको प्राण गएपछी त्यस प्राणीका नौवटा इन्द्रियाहरु बन्ध हुन्छन्। त्यसैले मृत मडोबाट कसरी बच्चा जन्मन सक्छ ? यो असम्भव हो ? मानिस भई नहुने कुरा लेखनु के को स्वाद ? सबै जाति नागवंश हुन त्यो कस्तो ? वावु, छोरा , नाति, पनाति जनातीको नाम वडा वर्ग थाहाछैन घनातिको मात्र वंश नाम थर गोत्र थाह पाउने व्यक्ति कस्तो होला ? इतिहासमा यथार्थ योग्य र ज्ञान बद्धर्क कुरा नराखी इतिहासकार बन्न खोजी कागज सर्टिफिकेट मात्र लिन खोज्नु मुर्खता सिवाहेक के हुन सक्छ ? खसराज्यको इतिहासमा अर्थ विदहरुले ४ जात मात्र ब्राह्मण, प्रधान, खस र मगर हुन्छन् भनेको छन्। जस्को **उदाहारण :-** शिवजीको प्रथना

१. ब्रहमा क्षत्री, एवैसे, सुद्र सवको सोर्धम कर्मै पनि ॥
विद्याहो रहने त्यसैवखतमा देखे सुनेको भनी ॥
२. लोगमा हितहुने कीर्ति पनि रहने यहि हो ठुलो ज्ञान धर ॥
विद्याहो ठुलो सम्पत्ति पनि ज्ञानहुन्छ अनन्त वर ॥
३. यस्तो यो कविता कहेर मनुजी स्वर्गै पुरीमा गया ॥
ज्ञान पूर्ण ज्ञानी जगतमा विद्याले संसार भया ॥

यो कविता मनुजीको हो , यसले विद्यानै ज्ञानहो ज्ञाननै विद्या हो भन्न खोजिन्छ। माथि १ नं.मा

नागवंशको पहिचान

नागवंशावली भाग एकमा नागवंशका पुर्खा को थिए ? कहा थिए ? खसपति, सिजापति सेन, देव, चाप, चापिल्ल, चल्ल, मल्ल, पाल, बडुवाल र वानिया नागवंशका पदहरु कसरी थर बन्न गए/भए/ । किन ? कसरी, रहे, भए र नागका संततीहरु कसरी नागबाट उत्पति भए ? कहाँ कहाँ छरिएर बसेका छन्, धर्म, गोत्र, प्रहर शाखा, कुलदेवता ईष्ट, मित्र, पुर्खेउली संस्कार संस्कृति प्रा.पूर्व राजनैतिक अवस्था र नामावली, ठेगाना नागवंशी जनसंख्या समेत एकत्रित गरी नागवंशी वंधु एवं परिवारमा जानकारी गराउन यो नागवंशको वंशावली तथा ईतिहाँसको रुपको आधारमा प्रस्तुत गरिएका छ । यो वंशको ईतिहाँसले नेपाल, भारत ,चीन, तिव्वत का भूमिमा भएका राजनैतिक, सामाजिक, धर्म, कर्म, रितिरिवाजको पहिचान संवादन सम्वन्धमा, प्रस्तुत यो नागवंशको वंशावलीमा समेटी वर्णन गरिएको छ ।

वंश नाग हो, गोत्र कौसिल्य/कौसिल्य हो, पंचप्रहर हो, मध्यनि शाखाहो नेपालको ईतिहाँसमा एवं तिव्वत, चीन, भारत कर्णाली प्रदेशमा नागवंशको ठूलो ईतिहाँस देखापरेको छ । नागवंशको वंशावली दर्ता गोपाल राज वंशावलीमा, पश्चिम नेपालवंशावलीमा, तिव्वती वंशावलीमा, चीनको वंशावलीमा र भारतको वंशावलीमा नागवंशका राजाहरु दर्ता भएका छ । पृथ्वीमल्लको दुल्लु कीर्तिखम्भ इतिहाँसिक, क्राचल्लको उत्तरकासी वालेश्वर स्तम्भ र प्रयागगढीका लेखकरु, अशोक चल्लका गोपेश्वर शिवकुटी, गयाजी वैध सिला, बाराहाट त्रिशुल, स्तम्भ, रामेश्वर ठूलो स्तम्भ, केदारनाथ,बद्रीनाथका स्तम्भ, तिव्वत छर्कि गुफाको स्तम्भ, मानसरोवर हुम्ला रेलिङ्ग गुम्बा गुँगे ....को स्तम्भ, लुम्बिनी अशोक स्तम्भ आदि अजमरी किर्तीहरु, किर्तिमान लेखहरु, रिपुमल्लका तिब्बत छर्की गुफाको लेख, लुम्बीनि अशोक स्तम्भको जिर्णद्धारको लेख, सिजा लामाथाडाको चौकि खोला ऐं सेरा गडामा वाधा पहडामा र ऐं वाधापडाको लेख, वाजुरा दानी गोडाको चट्टानको लेख, महाँचीन मोरलको लेख । नागराजका :- सिजाकनका सुन्दरी हिमनदीका वडारको लेख, मानसरोवर कर्णाली नदी मुहानको सिला, मुगु जाड गुफाको ताम्रपत्रका लेख ।

अक्षयका अछाम विनायक पंचदेवल घोडासैन, हाँकु, सेरा बान्ने तोली, जयगढ, कालापानी, कालागाउँ, तोली विरमम्भ, तोसी धमाली, वगलदेउ तोसी, देवल सिला, वैतडी पिपलकोट दार्चुला, सिमलकोट, देथला आदि आदि लेख । मानसरोवर खारि कर्णाली नदीको मुहानको सिलामा नागराज धानि हुन भन्ये लेख छ। यी आदी कुराहरुले विश्व प्रभावित हुँदा नागराज्य विश्व इतिहाँस सूचीमा रहेको ले सिजाराज्य पहिलो, ठूलो र कानूनी राज्य भनिएको मानियको छ ।

यति आदि काम, कारणले देश विदेशका वंशावलीमा (सूचीमा) चढेको हो ।

नागवंशका परिवार ४५ जिल्लमा ३४२१ घर नेपालमा छन् । भारतको पिथौरागढ, बद्रीनाथ, रानीखेत, अलमुरा, हरिद्वार र कास्मिरमा अनुमानित ६००० भन्दा बढी घर संख्या रहेको हुन सक्छ। नेपालमा रहने ४५ जिल्लाका नागवंशीहरुको वंशावली तथा ठेगाना यस पुस्तिकामा उल्लेख गर्ने कोसिस गरेको छु।

नागवंशको नालीवेली

१. नागवंशको जन्म कहा कसरी भएको थियो ।
२. नाग वंशका पुर्खाहरुका नाम ।
३. नागवंशका पदहरु केके थिए/हुन् ।
४. नागले मल्ल पद लेखनाको कारणहरु ।
५. नागवंशीय सम्राटका कीर्तिहरु ।
६. काचल्लका कीर्ति र स्तम्भहरु ।
७. अशोक चल्ल/पाल का कीर्ति कामहरु ।
८. नागले वंशहरु वदल्नाका कारणहरु ।
९. नागवंशीहरुका वंश, गोत्र, प्रहर, शाखा भिन्न हुनाका/भन्नाका काम कारणहरु ।
१०. नागवंशी परिवारहरु कहाँ कहाँ बस्छन् पहिचानहरु ।

११. नागवंशी सम्राटका सिला स्तम्भ एवं देवलहरु ताम्रकनक पत्र प्रमाणहरु ।
१२. नागराजा जावेश्वर जुम्लेश्वर, सिजापति, मल्ल, वडुवाल/वरुवाल हुनाका कारणहरु ।
१३. नाग नेपाल प्रवेशका समय-स्थान हरु ।
१४. खारिराज्य स्थापना गर्ने सिजा राज्य, दुल्लू राज्य र तिलेपाटा राज्य स्थापना भएका कारणहरु ।
१५. सिजाराज्य स्थापना गर्ने व्यक्ति, राजाको नाम ।
१६. धेरै थरिका सिजापति भन्नाको तात्पर्य के होला ।
१७. धेरैजसो नाग वंशीय शासकका द्विज (द्धिध) राज्य हुनाकारणहरु ।
१८. नाग राज्य न भई खसराज्य, खस राजा खसदेश हुनाको कारण ।
१९. शीतकाली, ग्रीष्मकालीन राज्य किन कहाँ कहाँ रहेका थिए ।

१. नागवंशको जन्म भारतको पद्मावति विन्द्रावन शिशु नाग द्वारा उत्पति भएको अवगत भएको छ ।
२. नागवंशका पुर्खा नेपालमा ३७० तिर प्रवेश भएको देखिन्छ । नेपालको इतिहासमा पनि चोभारको वडारमा कर्कट नाग प्रवेश भएको भनिएको छ ।
३. नागवंशका पदहरु शिव/वौद्ध धर्मावलम्बी अनुसार सेन, देव, चाप, चापिल्ल, चल्ल, सिजापति, सिजाधिपति, मल्ल अन्तमा वरुवल भएको थियो । शिव धर्मको आधारले नागले शिव वंश शिवभार वंश हु भनेका थिए । चाप, चल्ल, चीन (भोट) ठाउँको नामले चाप, चल्ल पदवि रहेको, रहेछ । सिजापति नागले सिजाराज्य स्थापना गरेकोले सिजापति पदवि रहेको सर्वविदितै छ । सिजाधिपति पद चीन, भारत वाराहाट गोपेश्वर बद्री केदारको ईलाकामा राखेको हुँदा, सिजाधिपति पद नाग काचल्लले हासिल गरेको संधिसंग्रह साथै सिजाको रुपरेखा इतिहासवाट पनि जानकारी भएको थियो । मल्ल पद जितारि चल्ल, अशोक चल्लको पुत्रथिए । यिनले ९औं सताप्दिमा काठमाण्डौ अनन्त मल्ल राजाको कालमा उपत्यकामा हमला गरि तेस्रो हमलामा पछिल्लो वर्ष फाल्गुणको महिना श्री पंचमिका दिन स्वयम्भू डाँडाँमा यूद्ध स्थल जुटेकोले यूद्ध सफल गर्दा ८०० खस सेना र २००० दुई हजार भन्दा माथि लोथे नेवारका सेना मरे बाचेकाहरु केहिले रासन लिई वन पसे । अनन्त मल्ल राजाले खसिया राजा जयतारि आजदेखि संधि गरौ काठमाण्डौ उपत्यकाको रैतिबाट उठने तिरो कर ८% को सिजामा ४% कर दिने र बाँकी ४% उपत्यकामा राख्ने सल्लाह गरी संधिपत्र भै ४% तिरो लिइ जयतारि सिजा गई मैले मल्ल राजालाई जितेकोले जितारि र मल्ल पद धारणा गर्ने घोषणा गरेको छु । भनेकाले जितारि मल्ल पद रहेको थियो । यो वारे उक्त अनन्त मल्लको ताम्रापत्रमा उल्लेख छ । डिट, किनारमा ताम्रापत्रको टुटेको हुँदा थोरै शब्द नवुभिएको देखिन्छ । नाग वंशका सम्राट जितावाट जितारि मल्ल पद लेखियो, जितारि, आनन्द, रिपु, संग्राम, अक्षय, आदित्य, कल्याण, प्रताप, पूण्य, पृथ्वी, अभय, तपये, दाम, भावै र धामराजका मध्येन्न समयसम्म १५ पिडि मल्ल नक्लि मल्ल भै राज्य संचालन गरे । धामराजले हासुराज सिंह पुवार र श्री वम सूर्यवंशलाई विषालु पिख्य भोटे राजाले वरवरी आतंग गरेकोले मित लगाई मित्रभोज दिने वरिपरी देवाल (पर्खाल) लगाई भित्र भोज दिइ अन्तमा दहिमा विष फिटी नैवेद भनि विष हाली भोटे राज्य उडाएकोले श्री वमले हाम्रो सत्रु उडाउने वडोतन्त्र सिकाएकोले धामराज मल्ललाई बरुवाल वडो पदवि भनेको र धामराजले मेरो वडोतन्त्र रायकोले श्री वम तिम्रो रावल पदवि भयो, हाँसुराज सिंह द्वारा विष हालिएकोले विष्ट पदवि भनिएको थियो, भन्ने अछामको इतिहासको पेज नं. २९१ मा उल्लेख छ ।
४. नागका पुत्र चापले मानिसमा नाता/साइनु चलाएका थिए । हामीले परिवार, सन्तान इष्ट मित्र सित भनिने/वोलिने नाता/साइनु चाप नागले रचेका थिए । मानिस पशु तुल्य थिए । चापले साइनु नाता उत्पादन गरि मानविय विकास भयो ।

५. नागराज क्राचल्लले हप्ता, गते, वार महिना, वर्ष, दशक, सताप्दि, क्वीटल, चट्टाङ, कोष, कि.मी. पटाङ नम्बर, क्वीटल जस्तो विषय रचेका/उत्पादन गरेकाले काचलले प्रख्यात प्रचलित भएका थिए ॥

६. काचल्लले सिजाराज्यको सिमा वृद्धि (सिमान्तर) कायम गर्दा, माथिका तिथिमिति एकुरेट गरेकाले, सिजाधिपति पद धारण गरेको वालेश्वरको लेखमा उल्लेख छ ।

७. अशोक चल्ल/पाललाई हिमाल सम्राट, आकाशे सम्राट, छत्रपतिराजा, ईन्द्र सरहका सम्राट, सूर्य अस्ताउने उदाउने राजा भनी ईन्द्रले पदवी दिएका छन् । भारतको बाढ्हाट शिव त्रिशुल, गोपेश्वर विहारको स्तम्भ र ताम्रापत्र उल्लेख छ ।

८. नागवंशीय राजाले जो ठाउँमा शासन गरे त्यसै ठाउँको वंश लेख्नु, यो नयाँ राजकुल हो, भनि देशवासी राजकाजको नीति नियम बुझ्न पर्खिएलान (पर्खिन्छन) भनि यो वाजाको धुन गर्नलाई ठाउँको नामलाई वंशलेखेको हुनु पर्छ ।

९. नाग वंशका गोत्र, वंश, प्रहर, शाखा अलग देखिनाको कारण, माथिको अभ्यासले होला ।

१०. नागवंश परिवार नेपाल, भारत, भोट तिब्बत, इजाराइल, आदि देशमा छरियर वसेका छन् । नेपालकै कर्णाली, गण्डकी, कोसीको भुभागमा रहेका पाइन्छन् । नेपालका सिन्धुली, काभ्रे, धनुषा, महोत्तरी, संखुवासभा सर्लाही लगायतका जिल्लाहरुमा एक/दुई घर धुरी मात्र छन् ।

११. नागवंशी सम्राटका सिला स्तम्भ, चीन तिब्बत, भारत, कर्णाली प्रदेशमा छयाप छयाप्ती र गाण्डकी प्रदेशको केहि ठाउँमा नागवंशका सिला कीर्ति रहेको देखन्छन् ।

१२. नागवंशीय सम्राट नागले- जावेश्वर, सिजापति, जम्लेश्वर, जुम्ली महाराज यी ठुला पदवि हासिल गरेका थिए । यिनको आन्तरिक मनसाय नृप नलेख्ने वौद्ध रुप हुने मनसाय रहस्य होला, भन्ने अनुमान ठहर गरिन्छ । सितकालिन र ग्रिस्मकालिन राजधानी, हुनका कारण खारि/मानसरोवर राज्यलाई सिजा स्थापना राज्यकाल भइ सक्दा ग्रिस्म कालिन खारि सितकालिन सिंजा राजधानी थियो । क्रमशः मौसमी कारण सेन्टर पनि मिलाई ग्रिस्म राजधानी सिजा लामाथाडा, सितकालिन राजधानी दुर्लङयनगर दुल्लू रहेको थियो । यो मौसमि राज्य दिगो रहेको देखिन्छ ।

तत्पश्चात हिउदे मुकाम सुर्खेत मंगल गढी, काँग्रि विहार वौद्ध कुटी रहयो, अझ भु भागको चाप मिलानका हेतु हिउदको (सितकालीन) केहि समय बर्दिया दानुवातालमा रहेको, दरवारको भग्नाशेव पाइन्छन्। यसै क्रमले पटके राजधानी, यि ठाउँमा यसरि रहेका देखिन्छ। तर सिजा, दुल्लू दिगो राजधानी थियो । वाजुरा बझाङ पनि थर्पु जोडदार राज्य थियो । जहाँ शासन गर्दा पनि सम्वोधन सिजालामा थाडा भन्य लेखिन्थ्यो। इतिहासहरुमा उल्लेखित ताम्रपत्र कनक पत्रमा देखिन्छ ।

दुर्लङयनगरको कोटी स्तम्भमा, नागराजान्वयन लेखिएको छ । मानवशरोवर खण्ड कर्णाली नदीको मुहानमा नागराज धानि भनिएको सिलालेख छ । नागराज्यमा प्रत्येक वैशेनर भएको स्थानीय, प्रशिद्धिका नागराज अपाड राज खसराज्य खसानराज, हिमालीराज, भोटान्तर राज, पर्वतराज, ईत्यादि अभिधान छन्। नागराजका सन्तानहरुको राज्य शक्ति क्रमोट शासकद्वारा भारत, चीन तिब्बत र नेपाल सिजा खसराज्य सिजापति महाराज अशोक ईन्द्र समान छत्रपति गोपेश्वर सिलामा अशोक चल्लको सिला स्तम्भमा छ। काचल्लको सिलालेख उत्तरकासी वालेश्वरमा अजमारी लेख छ। चीनको मुद्रा दुल्लू दरवार वाट छिनिन्थियो भन्ने पनि देखिन्छ । तर नागराज जावेश्वरको कल्पना साकारको शुत्र हो । नेपाली भाषापति साइनु सनेव+भाषा भेश आदि सिजापति सम्राटको अजमरी काम, चन्द्र सूर्य जस्तै छदै छन् । नागका छोरा नाति सन्तानले नागराजको सपना साकार गरेकै थिए । म शिवभक्त प्रायणम् भनेका थिए । म शिव हुँ पनि भनेका थिए । तेति ठूला नागराजले नृप लेखेनन् । जावराज (जावेश्वर) लेखे । यसमा ठूलो महानता देखिन्छ ।

कर्णाली लोकसंस्कृति इतिहास ७७ पेजमा

प्रताप मल्ल अशोक चल्ल/पालका चौथो पिडिका आदित्य मल्लका नाति जितारि मल्लका जनाति थिए , नागराजले पनि अशोक चल्लले र आदित्य मल्लले पाललेखेका छन्। नागराजका छोरानातिले चल्ल नागपालका छोरानतिले पाल लेखेतापनि नागराज र नागपाल सहदर दाजुभाई थिए। हुन भन्ने धेरैको लेख छदैछ। सत्य मोहन जोसी ज्यू समक्ष यो के होला ? भन्दा पहिल्यका इतिहास लेखने हामी कुईराका कागभयौं भन्ने बचन मिल्यो, सत्यमोहन ज्यूको सत्य र मिठो सोभाव मिथ्थो यहि ०७३/४/१४ गते यसमा संधिपत्र संग्रहमा नरहरी नाथले दुल्लू कीर्ति खम्भको ११ श्लोकले दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्ल मलय बर्माको धनाति हुन भनेको सत्यमहोन र मोहन प्रसाद खनालले दुल्लु कीर्ति खम्भको ११ नें. ले दुल्लु सम्राट पृथ्वी मल्ल नागहुन नागवंशी सम्राट हुन यो हाम्रो ठकुवा हो, वृ.जु.रा.ऐ. विवेचना पे.नं. २४८ मा छ सो कुरा छन्। वावु वाज्ये प्रवाज्ये, ब्रमवाज्ये, वाज्येका बाज्ये कोहि हुन्नर यो पनि सोधियो। बालकृष्ण पोखेलले ५०० वर्ष खस राज्यको इतिहासमा जितारि मल्ल मेरो इतिहास लेखको उठानमा आएन ? लेखेको जितारि मल्लका लेख दै साताला खम्भडाडाका ५ सिला बाजुरा दानी गौडाका देवल चट्टानका लेख तिब्बत स्तम्भ् चीन मोरल स्तम्भ लुम्बीनी अशोक स्तम्भमा लेख काठमाण्डौ अनन्त मल्ल राजाको ताम्रापत्रका लेख हुम्ला, मुगु दार्चुला, वैताडि आदि अनन्त सिला लेख छन निर्जीव पत्थर हिडेर मोरङ जाने होइन्न होला ? राजाराम सुवेदीले नागवंश खस वंश हो भनेको डोटि निरयजन पाल आफ्नी आमा मृत्यु भइ मडो भइसके पछि मडाको पेटवाट जन्मेका मध्ये, मल्ल कालीन इतिहासमा छ। काठमाण्डौं हुनुमान ढोक, राष्कोटी ठकुरीले बनाएको लेखेको यो नेपालको इतिहासमा अरुहरुले लेखेका इतिहासमा कही भेटिएन। यी सबै कुरा इतिहास कार सत्यमोहन जो सी ज्यूलाई सोधिएको थियो त्यही माथिकै उत्तर दिनु भयो।

कर्णाली लोक सं.इ. ६७ पेजमा

सिजाराज्य कहिले नागले स्थापना गरे ? त्यसको ठीक किटानी भएन उक्त क.लो.स. को पे.न.४मा लेख ४ पे. १२ स.९ स. १३ औं स. यस प्रकारले लेखेको नागको आठौं पुस्ता (पिडिका) जितारि मल्लका ताम्रकनक पत्र, एकमा वि.सं. ११४५ लेखेको आठपुस्ता पहिलेका नागराज थिए। ११ औं १२ औं १३ औं पिडि (सताव्दि) भन्नु लेखनु औचित्य होला र सव्यता रहित सिजाराज्यको प्रपोजल बमोजिम नागले सिजा राज्यको जग बसाले स्थापना गरे भनिएको पनिछ। वास्तवमा सिजाराज्य ५औं शताब्दि तिर स्थापना भएको भन्ने इतिहासले देखाएको छ। ११ शताब्दिमा जितारी मल्लको काठमाण्डौ उपत्यका, हमला गोपाल वंगावलीमा छ। तेस्रो युद्धमा फागुनको महिना श्री पञ्चमिका दिन स्वयम् भु.को डाडामा यूद्ध स्थल ज्योतिषि हेराई मिति र स्थान दिएकाछन। जितारिले, पशुपति, विष्णु मती बागमती कोष भेटी चढाई देवी खुसी बनाई/स्थलमा गए श्री पञ्चमीको दिन नेवार राजा अनन्तमल्ल केही सेना साथमा लिई पशुपतिमा गएकाथिए बाँकी सेना माथि हमला हुँदा केही खसीया सेनामरे २००० भन्दामाथि लोथे (नेवार) सेनामरे केहि रासन लिई वनवसे भन्ने कुरा अनन्त मल्ल राजाको ताम्रापत्रमा लेखिएको छ। पछि संधि हुँदा उपत्यका जनतावाट ८% तिरो उठाउने ४% सिजाराज्य कर दिने भन्ने संधि भयो। सो रकम सिजा ल्याई जयतारी चल्लले जितारि मल्ल पद घोषणा गरे भन्ने इतिहासमा उल्लेखै छ। नागले ११,१२,१३औं शताव्दिमा सिजाराज्य स्थापना गरे भन्नु, र ११ औं शताब्दिमा जितारिले काठमाण्डौं उत्यकामा हमला गरी विजय गरे भनि अनन्त मल्लको ताम्रापत्रमा उल्लेख हुनुले माथिको मिति गलत देखिन्छ।

नागराजको खारिप्रदेश सिला स्तम्भ

नागराज संगीत प्रेमी थिए भन्ने कुरापनि थाह हुन्छ। यिनी राजा सरलवाट महा यशस्वी राजा श्री जावाभए भन्ने उल्लेख पाइन्छ। यिनी पछि यिनका पुत्र चाप चापिल्ल, मल्ल पाल सिजाधिपति/खसपति वोलिय जयपाल द्वितिय श्री जाव नाग वंशी नै थिए। यिनका पुत्र पूण्य मल्ल तिब्बत पुष्कन छर्की कुटिमा व्राह्मण लिपि अध्ययन गर्दथे नागवंश सिजापति मल्ल पद वोलाएका थिए। तर यिनको नाम तिब्बत स्तम्भ, नेपाल, दुल्लु स्तम्भ र काठमाण्डौं, गोपाल वंशावलिमा रहित भारत वंशावली चीन आदि ठाउँदेशमा वंशावली/नाम लेखिएकोले विश्वसूचिमा/नागवंशीराजाहरुका नाम लेखिएका छन्। वंशावलिमा अंकित छ। गेला वंशी पूण्य मल्ल देखिएकाछन् नागराज चाप, क्राचल्ल, अशोक चल्लपालको नाम विश्व सूचीमा रहेको पाइन्छ।

तिव्वत स्तम्भमा लेख

यो लेख सिजापति नागराजको तिब्बत स्तम्भले नागराजका वंशज राजाहरुले कीर्तिमय कीर्ति विश्व प्रसिद्ध राजा राज्य गरेका प्रमाणहरु चीन, नेपाल, तिब्बत भारतका धेरै ठाउमा अजमरी किर्ति गहनाको इतिहास सर्वविधितै देखिन्छ। दुल्लु किर्ति खम्भका लेख माथि उल्लेख गरिएकाछन। यसैले नागवंशको राज्य प्रशासन कृतिहरुको धनी नाग वंश देखिन्छ। सिजाखोला उपत्यकाको इतिहासमा तिब्वती वंशावलीको (वंशावलीहरु) ले धेरै आधार दियि प्रकास पारेका छन्। तर कर्णाली प्रदेश अवेसणकार्यमा लागेका श्री जि. टुची ईटालियान तथा इतिहासिक अंवेशण डा. मोहना मोलीद्वारा प्रेसित वि.सं. २०१३ मा प्रकासिद इतिहास प्रकाश अंक २ भाग १ हेर्न पाएपछि उनले सन्तोष व्यक्तगरे। यसरी लेखे सिजामा पुगि सिजालामा थाडा विशाल भग्नावेशहरु, त्यहारहेछन् र त्यहाँ मुद्राहरु प्राप्त हुँदारहेछन्। त्यस्तै पुराना भाडाकुडा भग्नावेश विभिन्न किसिमका पुरातातिक तत्वहरु नेपालमा दुई वैज्ञानिक अभियान प्रारम्भिक प्रतिवेदन पृष्ट १५२ तिब्वति वंशावलीहरुमा सेजा अथवा सिजालाई व्यावस्थ पुराङ भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ। सिजाका छिमेकी राष्ट्रहरु समेत सिजापति नागराजका भारी भारी स्तम्भ ताम्रापत्र मुग्रा देवलहरु कुटीहरु र त्यहि/केहि उत्कृष्ट लेखहरु नागवंशी देव, चाप, चल्ल सिजापति, मल्ल र पालका नामका स्वदेश विदेशमा पाइएका छन्। सिजाका हिमालका उत्तर दक्षिण पारका विशाल भूमिलाई मल्ल अधिराज्य बनाउने/भनाउने सिजापति सम्राट जिताले नेवार मल्ल राज्य काठमाण्डौवाट सिजाराज्यलाई ४% करको उपत्यका वाट तिरो लिएकोले जिताले जितारि मल्ल पदलेखेका हुन। काठमाण्डौका नेवार मल्ल राजाले मानसरोवर वाट तल सिजा आइवस्दा नाग (सिजापतिलाई) खसिया राजाले उपत्यका हमलागरे, खसिया सेना मरे/मारे भन्ने अलङकारी शब्द प्रयोग गर्दा, खसजाति खसराज्य भनिदै गएकाले त्यहि लेखिन गयो पछि सिजाखस राज्य खस, जाति शब्द हुदैन विश्वको खासराज्य खासराजा पहिलो ठुलो र कानूनी नेपाली राजकाजको भाषा र नाता/साइनु उपज भएको ठाउँ र नाग चाप काचल्ल सम्राटको महान उपज हो। खास राजा खास राज्य सिजा भन्ने नेपाल भारत ईजराईल वेलायत र रुष देशका इतिहास विधहरुको लेख देखिन्छ। रुषको मास्कोको इतिहास कार विद्यावनहरुको निर्णय लेखेको पाइन्छ। ठाउँ र व्यक्ति खस हुदैन भन्ने शिद्ध गरिएको नेपालका सूर्यमाणि ज्ञावली, भारतका प्रां. गोपाल चत पाण्डे इजराईल........ उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

नागवंशको परिचय

नाग र सिजाको सम्बन्ध रुष मास्कोका इतिहास विधहरुको राये/सल्लाह एवं कमिटी निचोडको निशर्कष कमिटि सदस्य नेपालबाट सूर्यविक्रम ज्ञावली भारतबाट गोपेन्द्र चातक पाण्डेय इजराइवाट.............. रुषका.................... वेलायतवाट............ यो इतिहासविधहरुको सार्थक निचोडलले सिजा र सिजापति वारेमा भएको निर्णये सिजा उत्तरचीन भोट दक्षिण भारत उत्तर प्रदेशको वाराहाट गयाजी रामेश्वर, वालेश्वर वर्दि केदार नाथ कुर्मान चल खासराज्य सिजा त्यहाका सम्राट खसजाति होइन खासजाति हो, । जाति खस र भूमिखस हुदैन खास राज्य नागदेशलाई खसदेश भन्नु सोभासिक होइन । सिजा स्थल भूगोल स्वर्ग हो धेरै सेरोफेरो मिलि सिजा राज्य ठूलो पहिलो, कानूनी र भाषा राजकाजमा उपयोगी, नाग चापले साइनु सनेषा उत्पादन, बार, हप्ता, गते, महिना, वर्ष दशक र शताव्दिको उत्पति, क्वीटंल पटाङ चट्टा, हिकटर, फर्लाङ कोषको उत्पादान पनि सम्राट नागले भाषा, चापले नाता साइनु इत्पादन तिथी मिति काचल्ल नागवंशको उपजहो । स्वर्ग भूमि, छत्रपति आकासे, हिमाल र इन्द्र समान सम्राट अशोक छत्रपति सम्राट थिए । मानिसको हातवाट वा माथिवाट तलखस्नु रुखबाट तलखस्नु मृत्यूहुनु यि खस शब्द हुन,हिमाल, छत्रपति बताँसे इन्द्र शरहको सम्राट खस हुदैन । सिजा उपत्यका स्वर्ग भूमि सुन्दर भूमि खसराज्य खसदेश हुदैन खासदेश खासराज्य खास राजा सम्राट छत्रपति हुन खस मानिस जात भूमि हुदैन । सुन्दरसिजा स्वर्गे सिजा खासराज्य सिजा नागराज एवं नागवंशीय सम्राट श्रेष्ट सम्राट छत्रपति सम्राट आकासे सम्राट हिमाल सम्राट भनिएको देखिएको सिजा सिजापति हिमराज हिमाल आकासे इन्द्र समान छत्रपति सम्राट खास देश हो खासिया राजाले काठमाण्डौ उपत्यका महलागप्या भन्ने नेवार भाषामा भनिएको रिसको भाषा आमाबाबु छोरी वहिनी गाली गर्ने भाषा रिसको प्रयोगी शब्द साँचोमा इतिहासमा राखिन्न भन्ने संन्देश अलंकारि रुपमा दर्शायको पाइन्छ । खसीया उपत्यका हमला गर्न आए नेवार राजाले भनेको कुरा भनिएको हो, यो देश सिजापति खस देश खस जाति होइन नाग देश खास राज्य खास वासी हुन इतिहासविद्को निष्कर्ष छ ।

इतिहास के हो ? कस्तो हुनु पर्दछ ।

१. इतिहास लेखक मोरङ बालकृष्ण पोखेलले जितारी मल्ल मेरो इ.ले.को (उठानमा) अगाडिआएन भनेको ? लुम्वीनी अशोक स्तम्भमा दैलेख साताला पंचखम्वा दुल्लू कीर्ति खम्म, वाजुरा दानी गौडा, तिव्वत, चीनका स्तम्भमा जितारिको नाम लेखेको छ । यी अजमरी निर्जीव पत्थर अटलछन् मोरंजान सकदैनन् अशर्मथ छन् ।

२. पूर्ण्य प्राकास नेपाल रुपरेखाको पे.नं. ३५, पूण्य मल्ल निशन्तानी थिए । आदित्य मल्लले सकुमाला छोरी पदराज्य, सिजा राज्य, गोत्रवंश दाइजो दिए पछि निशान्तनी भई तिर्थ स्थलगए । सिजाराज्य नाग पुत्र लाई फिर्ता गरे भनेको पूण्य मल्ल जयपाल द्धितिय श्री जावका पुत्र हुन् । सम्राट प्रताप मल्ल सिजापतिले आफ्नो वंश भाई चलाख व्यक्तित्व राज्य चलाउन क्षमतावान भएको हुँदा पूण्य मल्ल भोट पुष्कान गुम्बामा बौद्ध कुटीमा अध्ययन गर्न बसेको त्यहावाट बोलाई सिजाराज सिंगासेनमा राखे, पूण्य मल्लले उत्तर वायुको द्धौ निर्मुल गरि सिजा राज्यमा सबल विकास गरेका थिए । भन्ने इतिहास पाइएका छन् ।

३. राजाराम सुवेदी नागवंशी खसराजा खसवंशी हुन लेख डोटीको राजा निरयजङ पाल आफ्नी आमा मृत्यु भइ भइ सकेकी मडाका पेटवाट जन्मेका हुन भन्ने मल्ल (मध्यकालि) इतिहास भनि त्यसमा लेखेको नहुने कुरा भुटा कुरा, गलत कुरा हो खास कुरा भनेको मडोवाट कुनै जीव जन्मेको सत्य, द्वापरा, कली संगम, कुनै युगमा जन्मदैन (मृत्युभएको, माउ जाति वाट बच्चा जन्मदैनन् हुदैन ।

४. नरहरी नाथले नागराज नागपाल दुई सहोदर भाई तेसैको छोरा नाति जयपाल द्धितिय श्री जावकोपुत्र पूर्ण मल्ल पुत्र दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्ल हुन, ति सम्राट पृथ्वी मल्ललाई मलय बर्मा राष्कोटीको घनाति भन्ने वृहत जु.रा.ऐ विवेचना इतिहास पे.नं. २४८ मा वा ३६८ मा सत्य महोन जोसी संस्कृत विद र मोहन प्रसाद खनाल साँचो लेखने विद यि दुवैजनाले दुल्लू कीर्ति खम्वको ११ नम्बर मा दुल्लू सम्राट पृथ्वीमल्ल नागवंशीय सम्राट हुन । यो हाम्रो ठोकुवा हो भनेकाछन् । नरहरिनाथ इतिहासिक चोसो हो, त्यसैवाट सिलाखम्वाका संस्कृत लेख बाटै ज्ञान गरेको व्यक्ति दुल्लू कीर्ति खम्भ नाग वंशीय सिजापति इतिहास त्यहि हो भनीएको छ । ३५ हर्फ एक तर्फ ३६ हर्फ एकतर्फ छन् । पृथ्वीमल्ल मलयवर्माको धनाति छैन होइन त्यो मानिसले जानीजानि त्यो किन लेखेत university भएपनि चाहे त्यो संस्कृतले अनुवाद गर्ने व्यक्तित्व व्यक्ति थिए । किन लेखे होलान् ?

बाल कृष्णः जितारि मल्ल मेरोलेखको उठानमा आएन भनेका ५०० वर्ष खास राज्यको इतिहासमा जितारि मल्लका लेख लुम्बवी अशोक स्तम्भमा गोपाल वंशावलीमा अनन्त मल्लको ताम्रापत्रमा दुल्लू कीर्ति खम्भमा दैलेख साताला खम्वडाडा पाच सिलामा वाजुरा दानी गौडा चट्टान डाँडामा दार्चुला देथल सिलामा तिब्बत हुम्ला सिला स्तम्भमा जितारिका लेख छन यी अजमरि निर्जिव हिडदैन । होलान ? के किन लेखेत ? पूण्य प्रकास नेपालले नागपालको सन्तान/नागको सन्तान जयपाल द्धितिय जावको पूण्य मल्ललाई नाग राजको सन्तान प्रताप मल्ल निशन्तान हुँदा आफ्नो वंशको भाईलाई तिब्बत छर्कि गुफामा अध्ययनरत वाट वोलाई सिजाराज सिंगासनमा राखेका हुन/थिए/भनेकोमा प्रताप नभनि आदित्यको नाम अज आदित्य निशन्तान छोरा (राजकुमार) कल्याण कल्याणको पुत्र प्रताप नै निशन्तानी थिए । प्रतापले भाई पूण्य मल्ल छर्किबाट सिजा ल्याएको यी नागपाल थिए छोरी जुवाइ होइन ।

पूर्ण प्रकास-ले तिलेपाटा सम्राट धामराजले दुल्लूवाट तिलखि बम सहित बुसाल दमाई चौकिको चदाँरो, आग्र ठिमुरेको फडारो, दानीमोरे भूल भेलतडे माफि समेत ल्याइ तिलखिवम लाई राज्य गराएको दै. ८।२० का जनजातिका तिव्रोमा छँदैछ । त्रिलोके बम विलास पुरे हुन लडाइगरे फुटाकुराको कुटिरो बनाइ लेखेको काठमाण्डु फैक उसैका घरमा गई किन, यी गलत लेखिस भन्दा दै. सिगाउडी जयाजैसीले भनें र लेखे विस्वास माने इतिहास जस्तो भनाईमा लेखनु मेरो गलात हो सुधारि दिन्छु क्षमा भनेको थियो । यसबारे धामराज वडुवाल, सुदर सन पाध्यासम्भु अर्चाज ३ को सल्लहले भएको कुरा माथि लेखेको छ ।

यि गलत कुराको इतिहासबाट के शिक्षा पाइने होला ? दुल्लू कीर्ति खम्वमा नागराजन्वय नागराज धानी भन्ने दुल्लू खारि तिब्वतका सिला स्तम्भमा लेखेको छ । सिजा र सिजापति नागराजको याद आफ्नो संस्कृतिक जानकारीको लागि पनि खोजी गरिन्छ । संसारमा आफ्नो चीनारी नदिई गायब हुन्छ भने त्यसको सांस्कृति तथा परिचय विना संस्कृतिको अपुतालो भएको ठाहरिन्छ । जातिले त्यसको वंश सास्कार र सस्कृतिको खोजी हुन सकसक लाग्नु पर्ने वर्ष खास कुरा वा शब्द भाषाको अपभ्रष्ट भै खस शब्द भनिन गएको हो । खास कुरा वास्तवमा खास प्रमुखकुरा हो भाषाको अपभ्रंश भएको हो । खस शब्द नेवारको भाषाले बोलिएको हो ।

नागराज सिजापति/पाल

नाग राज नागपाल सहदर दाजु भाई थिए । त्यसैको यस वंशका भाई भरादर को नालिवेलीको खोजी खवरी साथै यसको परिचय जानकारी नाग र पालमा अवगत हुनुपर्छ । नागपाल आदिपाल अमर पाल जयपाल, विजयपाल। विरपाल, विक्रमपाल, धिरपाल, समपाल, सूर्यपाल, समुन्द्रपाल, सुखपाल, गोहपाल,

विश्वपाल, जीवपाल, श्री गेला सरलपाल, श्री जयपाल द्वितिय श्री जाव पुत्र पूण्य मल्ल सिजा सम्राट यिनका पुत्र पृथ्वी मल्ल दुल्लु सम्राट सिजापति श्रेष्टराजा थिए ।

नाग राज चाप चापिल्ल काकिचल्ल, काधिचल्ल, काशिचल्ल, काचल्ल, अशोक चल्ल/पाल जितारि चल्ल/मल्ल भाइ आनन्द मल्ल, रिपुमल्ल, संग्राम मल्ल, जितारि पुत्र, अक्षय मल्लका भाई आदित्य मल्ल, कल्याण मल्ल, प्रताप मल्ल निशान्तनी हुदा पूण्य मल्ल वंश र भाई हूदा राज्य दिएका सिजा सम्राट भए पुत्र पृथ्वी मल्ल यिनका पुत्र अभय राजमल्ल अभयका तपैराज तपैका दामराज, दामराजका भावैराज भावैका पुत्र धामराज मल्ल पुन: वडा कामले पद बरुवाल/वडुवाल रहयो । यिनी महाराज धामराजले विशालु पिरखे राजाले वाहुनलाई खोजीखोजी अन्य जातिलाई रोजीरोजी मार्ने जात पदच्यूत गर्ने भारि अन्याया गरेकाले हास्राज सिंह र श्री बम ले पिख्येको वर्वरीबाट पिखे मार्ने सौदिसल्लाह माग्न पारीका चडाराजा धामराज कहा गई हतियार सेना मागे । वडाराजा धामराजले तपाई दुइजनाले शक्तिशाली पिखेसित लडे र सक्दैनौ पिखेराजा संग मितलगाउ । रिङदै पर्खाल बनाई त्यसभित्र मित्रभोज गराउँ भन्ने बडोतंत्र दिइ सोहि बमोजिम भोज गरि अन्तमा पिखे फौजलाई विष मिक्स दहि नैवेदको रुपमा देउभन्य वडोतंत्र दिए । सो बमोजिम पिखे राज्य सिद्धाएको हुँदा सिंह वमले धन्ने राजा धामराज हाम्रो लड्ने शक्तिविना वडोतंत्रले पिखे सिद्धियो राजा धामराजको वडो काम तंत्र सिकाएकोले बरुवाल पदवि भने । धामराजले विष हाल्ने सिंह विष्ट वडातंत्र राउने वम रावल पदवि रहनाको कारण यहि हो । त्यसैले धामराज मल्ल बरुवाल/वडुवाल पद वाट वरुवाल/वडुवाल जात थर मानिन गए । वरुवाल/वडुवाल, मल्ल, चल्ल, सिजापति जावेश्वर जुम्लेश्वर सिजाधिपति यी पदहुन् । जात नाग हो । मल्ल नकलि पद हो ।

नागवंश

'भ्रमन् संपुज्यते राजा' भनाई अनुसार सुदूर पर्यन्त संचारी राजधानी र इतिहासिक स्थलहरुको अनुसन्धान गरिएका भुगर्भवाट पनि अभिले आदि, विविध पुरातत्व सामग्री फेलापर्ने छन् । केही केही नागराजाहरुको सिलालेख ताम्रपत्रहरु फेला पर्नेछन् । संकलन संरक्षण भएको बुभिन्छ । राजशेखर काव्यर्भीमासामा, दत्वा रुद्रगति खासआदिपत्य देवी धुवखाभिनी, यसमिक यस्मिन्नेक हिमालय निववृत्य श्री राम गुप्तोनृप: निकादन र पूण्य मल्ल पृथ्वीमल्ल, अभय मल्लका कनक पत्रहरुमा आयका कङ्गेणदि देशहरुका परिक्षद शक्तिसँग मादिमा यस प्रकार छन् । स्वाध्यङ्ग समारभ्यक कोटि सस्यच मध्यमे समुन्द्र प्रान्छ देशी हि कङ्गण परिकितिर्त ॥४५॥ रामनार्थ समारम्य श्री रंगन्त जनेश्वरी कनौठ देश देवेशीसामाज्य भोगदायक ॥१६॥ अवनतौत पेश्सिमेतु वैदर्भा दुधक्षिणो तरे ।५४॥ लाठदेश समाख्यातो वरवर ऋण पार्वती सुब्रहमण्य समारम्य यावद्धेश जनार्दन ॥५॥ तावल केरल देश स्थात्तन्तध्य, सिद्धि केरल वैद्धनाथ समारम्य भूवनेशान्त मंग शिवे ॥ तावदङ्गा भिधो देशो: यात्राया नहि दुर्श्यात रत्नाकर समा समारभ्य ॥ ब्रहमपुत्रन्ता गंशिवे ॥२२॥ वंगोदेसे मख्या प्रोक्त सर्वशिद्धि , प्रर्दशक जगनाथात पूर्वभाग्य कृत्व: तिरानतगं शिवे: ॥३॥ कलिङ्गदेश समप्रोको वामभार्ग परायण गण्डकीतिर मारम्भ्यय, यमपारण्यणतक शिवे ॥ २७ विदेहभू: सामाख्यात वैषभूक्ता भिध श्रृत: अवनतितह पूर्ण्य भाग्यगाृदावय: स्थिति थोत्तरे ॥ मालवाख्यो महादेशो: धनधान्ने परायण हिङगुला जानतको देवी, जन्त: योजन केशत: सौराष्ट देशैं देवेशी, तस्मात्तत गुर्जश भिम: ॥१३॥ जगन्नाथ दुर्ध्वभागे अर्वाक श्री भद्र रामविका ॥११॥ तात्रदानधाविध्य देश सौराष्ट ऋृणु सादरामा ॥ पंचा देछ मारम्भय ॥ मलेच्छाद्ध क्षिण पूर्वत: कामवोज देशो देवेशी मह्रा खोतपति कारक तप्त: कुण्ड शमारभ्य रामेक्षत्रन्तके शिवे: ॥२९॥ किरात देशों देव श्री विन्ध्यशैले तिष्ठाति कास्मिरन्तु समाख्य कामरुप पात्तु पशिचमे भोटान्त देशो देवशी दक्षिण ॥३२॥ मानेशादक्ष पूर्व चीन

देशो: प्रकीत: कैलाली (तिरे) समारभ्ये सरयूयो नित: परे ॥३४॥ नागदेशो महेशानी महाचीन मधो भवेत ॥ नटेश्वर समारभ्य योगिनन्त महेश्वरी ॥३५॥ नेपालदेशो देवेशी शिलहट्ट ऋणु प्रिय हिमवत खण्डे मननाथ भैरवे ॥ नेपाल महात्मे च. गण्डकी कोशीकी चैवतयोमध्य थलम नीलकण्ठाज देशश्च तयो पूण्य मल्ल तथाविधम नेपाल इतिविश्व्यातमा देवक्षत्र शुरावहम ॥ तत्क्षत्र ज्ञयमा गस्त्य: हिमवत्मानु सम्भवम ॥ गण्डकी कोशीको चैत तयौंमध्य वरसथम ॥ निलकण्ठज देशश्च तयो ॥ पुनस्त थावितम ॥ नेपाल इति विश्व्यत देव गण्डकी कौशीकी चैव तिर्थमध्य लिकाण्ठ दक्षिणस्या नटारभ्य खरादुदक श्वणय: शुक्लाम्य मध्ये नेपाल मुध्यत नटारम्भ्य सामाख्यातो नीलकण्ठ मुद्धव: कुशेसरश्वरस्य पश्चिम गण्डक्या पूर्व भागत नेपाल वराह गण्डक्या रत्तराले च. महार्तीथ प्रकीर्तितम १० योजनाविस्तार गण्डकी गर्भ संज्ञाकम शाहरकोट भिम क्षेत्र: देवाना गुप्तमा श्रमम् ।

ईत्यादि पाठभेदहरुवाट नीलकुण्ठ, गोसाइकुण्ड लटरमेश्वर, त्रिशुली, गण्डकी, सुनकोशी भित्र नेपाल भन्ने हिम्मत खण्ड भनथान भैरब नेपाल मत्स्य इत्याहिमाछ कालि गण्डकी देखि त्रिशुली गण्डकी, मध्यगण्डकी गर्म्ध नामक देवताहरुको गुप्त आंश्रम पार्कटे क्षत्र महाँतीर्थ १० योजन चाखलो छ। भन्ने व्रहम (व्राह्म) पूराण माछ्रा । गोरखा स्थितिकर्ता राजा रामशाहले पनि आफ्नो पुस्तकालयका, पुस्तककार पार्कीटिर एव्रधोव श्री मद्रामशाहस्या पुरक भन्ने लेखाएका छन् । पाकौर्टलाई मकरात पनि भनिन्छ । पृथ्वी नारायण शाहले पनि मकरातको राजा म हुँ भन्नु भएको छ । हिमवत् खण्डमा किराँत मगराँत खसजडान आदि प्रदेशहरु छन् ॥ शाक्य १६८७ मा सल्यान सुदरसन शाहले ध्वगर्धानु हल्काजडान ६००० प्रस्तान खसानको ३००० तीन हजार जडानको मुर्द्धधन ९००० जफत भयो भनेर ताम्रपत्रमा लेखेका छन् । १० लीम्वुवान १२ किरात २२ शी चौविस्य भित्रका प्रशिद्ध छन् । एवं अन्यान्य प्रदेश छन् । गोपाल वंशावलीमा खस/खास राजा जितारि मल्ल, रिपुमल्ल आदित्य मल्लहरुको विजय उलेख छ । हिमवानका जतिराज्य विभाजनमा किरात मुङ्गान खसान जडान आदि प्रदेश छन् ॥ मुख्यालय त्रिशुली पूर्वकिरात प्रदेश त्रिशुलीदेखि कृष्ण गण्डकी सम्म मगराद प्रदेश, कृष्ण गण्डकी देखि पश्चिम खसान प्रदेश, हिमाञ्चल, उत्तर जडान प्रदेश, मानिएका छन् । अन्तर भेग अनेकछन् ।

नागवंशीय राजाहरुको विवरण

विज्ञान सम्वत ढङ्गले कुनै पनि वंशका आदि पत्ता लगाउन असम्भव हुन्छ । त्यस्तै मानिसका आदिपुर्खाहरु पत्ता लगाउनु पनि त्यतिनै जटिल र असम्भव छ । मानवका आदि पुर्खालाई खोजन मानव उत्पतिको काल खण्ड सम्म पुग्नु पर्ने हुन्छ। त्यस क्रममा, कुन मानिस कहिल्य कुन ठाउँमा, उत्पति भएर तिनका सन्तती कुन ठाउँमा कसरी कहाँकहाँ बसोबास गर्दै छन् भन्ये तत्थ्य भेटाउन असम्मव छ। झण्डै सोह्रकरोड भन्दा पूर्व पृथ्वीमा प्राणीहरु बस्ने योग्य भएपछि त्यसमा विभिन्नजलचर थलचर प्राणिहरुको उत्पति हुने क्रममा स्तनधारी प्राणीको रुपमा मानव जातिको पनि उत्पति भएको प्रसंघ मानव शास्त्रका अध्ययन्तहरुले उल्लेख गरेकाछन् । तर ति मानिस्का पुस्ताहरु अस्तित्वमा आउदै, विषेश कालखण्ड पछि विलाउदै गएका तथ्यहरु पनि हामी मानव शास्त्रीय अध्ययनमा पढन पाउँछौं वर्तमान मानवको आदिपुर्खा झण्डै ८० लाख वर्ष पुरानो रामावेथिकसलाई मानेको छ । त्यसवेलाको मानव अस्तित्वको अवशेषलाई रामाप्रेथिकस नामाकरण गरि वर्तमान मानवका पूर्खाको मानव जाति भनेर व्याख्या गरेको छ । तेसैको आधारमा डार्विनले मानवका आदि पूर्खा वादर थिए भन्ने अविव्यक्ति वाहिर ल्याएपछि विश्वमा एक किसिमको तरङ्ग नै फैलियो। हाम्रो धर्म संस्कृतिले व्याख्या र विशलेषण गरिदै आएका तथ्यहरु औचित्य हिन देखिन थाल्या तर यो मनपनि सर्वसम्मत छैन ।

डालिको उलविकास वादि दृष्टिकोणका विषयमा पनि व्यापक वहस भएको छ। र अझैपनि हुदैछ। आजसम्म न त डार्विनको उक्तविकास वादी दृष्टिकोणलाई विस्तावित गरे र त्यसको स्थानमा नविन तथ्यहरु अगाडी सार्नसकेको छ। न त आम मानिसले, त्यसलाई सर्हष स्वीकार स्वस्कार नै गर्न, सकेको छ। धर्म शस्त्रसंग वेलकुलै मेलनरवने यो तथ्यले विज्ञान सममत अध्ययन र धार्मिक आस्थाको आधारको अध्ययन पद्धतिका विच ठूलो खाडलपरेको छ। त्यो कुराहुन असम्भव छ। तर आजको अध्ययन आस्था र विस्वास भन्दा पनि विज्ञान सम्वत ढंगले दिने परिणामलाई विस्वास गर्दछ र त्यसले मान्येता पाउछ। त्यसैले मान्याता पाउछन्। त्यसैले मानवका आदि पूर्खाहरुको सिल सिलेवार प्रस्तुत गर्नु असम्भव विषय छ। तथापि हाम्रा पुर्खा ऋषिमुनिहरुले प्रतिकात्मक दृष्टिकोणवाट मानव उत्पत्तिको इतिहासलाई लिपिबद्ध गरि, हामीलाई हाम्रा पुर्खाको अतिन प्रति जानकारी दिने प्रयत्नहरु थुप्रैमात्रामा गरेकाछन्। हाम्रा पुर्खाले मानवको उत्पति भौतिक देहसंग नजोडी मानविय चेतना र ज्ञानवाट मानिसको जन्म हुन्छ भन्ने सत्यलाई अगाडि सारेका छन्। रक्तहाड मासुको शरीर मानवको मात्रहोइन अन्ने सबै प्राणिको हुन्छ। मानिस जस्तै अन्ने प्राणिले पनि खाने पिउने सुत्ने सइवास गर्ने बच्चा जन्माउने र आ-आफ्नो जातिय सोभाव अनुसार तिनलाई हुर्काउने काम गर्दै आएको पाइन्छ। तर मानवलाई अरु प्राणिवाट प्रथम गर्ने कार्यचेतनाले गरिएको पाइन्छ। चेतना विहिन मानिस र एउटा राँगो, साँडे या बाघ भालुमा कुनै अन्तर छैन। छ भने मानवले आजैको ज्ञान सिप र कलाले मानिसलाई सर्वश्रेष्ठ प्राणिको दर्जामा राखेका छन्। यिनै तथ्यहरुलाई हृदयङ्ग गर्दै हाम्रा पुर्खा ऋषिमुनिहरुले मानवले हासिल गरेको उपलब्ध संगै अर्थात मानवले आर्जन गरेको कृति संगै उवास्तवमा मानव रुपमा जन्म लिन्छ। ऊ मानिसको रुपमा मानिसको अस्तित्वमा आउछ। भने प्रतीकात्मक संन्देश मानव जातिका लागि छोडेर गएका छन्।

मानव आफ्ना कर्म र कृतिका आधारमा वास्तविक मानवका रुपमा उपस्थित हुनेहुँदा, जुन जुन मानिसले जुनजुन कार्यमा दक्षता हासिल गरे त्यसै कामलाई सृष्टि उत्पतिको इतिहास संग जोडेर उसको परिचय प्रस्तुत गरिएको छ। यस सम्बन्धमा आफ्ना कला र कीर्तिका सिप आकाँक्षाको सदुपयोगको कृति छाडेर जानु व्यक्तिको इतिहास हुन्छ।

यसै विषय वस्तुको परिर्चचाको आधारमा हामी नाग वंशीहरुको कला रुचीको सार्वजनिक अजमरि कीर्तिले नागवंशको इतिहास तथा वंशवाली बन्न सहज/सहयोग पुग्यको छ। यस्ता अजमरी इतिहासका कीर्ति विरलै होलान। सिजापति/नाग वंशका कीर्ति जहाँ त्यहि छरिएका पाइन्छ। यो इतिहास बन्न दुर्लभ देखिदैन। बाधा पहाडा कीर्ति स्तम्भ नै नागराजा/सिजापतिका सम्पति म्याट्रियल समाग्री छन्।

नागवंशीय वंशावली

वंशावली भन्नु कुनै पनि वंशको पुर्ख्यौउलीलाई खुटेउनु हो। त्यसभित्र वंशको आदि देखि अन्तसम्मको वेली विस्तार लगाउनु पर्ने कार्य हुन्छ। तर मानव जातिको वंशको वेलीविस्तार लगाउनु अत्यन्तै कठिन भएको हुन्छ। जसरी एउटा नदिको जलविन्धुको मुहान पत्ता लगाउन कठिन हुन्छ, त्यसैगरि मानिसको वंशवलिको आदि स्रोत पत्तालगाउन पनि त्यत्तिकै कठिन कार्य मानिन्छ। मानव जाति कहिल्यइ पनि लामोकाल खण्ड सम्म एकै ठाउमा वस्न सक्दैन, विभिन्न स्थानमा विभिन्न समयमा निश्चित पुर्खाको अन्तरालमा एकठाउवाट दोश्रोठाउमा वसाइसराई गर्ने संस्कृति विकसित हुदै आएको पाइन्छ। त्यसैकारण विश्वका विभिन्न भूखण्डहरुमा बसोबास गर्ने मानिसहरुले आफ्नो इतिहाँसलाई पृथक पृथकरुपमा प्रस्तुतगर्ने गरेका हुनु पर्ने कार्य वंशावलीको कर्म हुन्छ।

नागवंश

नागवंश कुनै सर्प जातिको वंशनभई सर्वजातिलाई आफ्नो प्रतिक बनाएको प्राचीन कालको अत्यान्तै प्रख्यात मानववंश हो । नागवंशको उत्पति कसरी भयो भन्य संर्दभमा पुराणहरुमा महाभारतको आदि पर्वको आस्तिक पर्व अन्तरगतमा एक उपाख्यान छ । जसलाई यहा उल्लेखित गर्नु सान्दभिक हुन्छ।

सिजापति सम्बन्धमा ।

सिजाका बारेमा विभिन्न विध्यावनहरुले विभिन्न दृष्टिकोणको आधारमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गरेको पाइन्छ। औपचारिक रुपमा कर्णाली अंचलको/प्रदेशको विशेष गरी खसजातिको बारेमा नागजातिको बारेमा सर्वप्रथम प्रा.जिशेक टुचीले खारजकार्यको उत्घाटन गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात योगी, महन ब. मल्ल पूर्ण प्रकास नेपाल वयस वाल यात्री, प्रा. बालकृष्ण पोखेल, नरहरि नाथ योगी र संस्कृति विध सत्यमहन जोसी इतिहास सिरोमाणी र डा. राजाराम सुवेदी, रत्नाकर देवकोटा लगायतका विद्यावानहरुले कर्णाली अंचलको इतिहासलाई केलाउने कार्य गरेका छन् । कर्णाली प्रदेशको इतिहसिक साँस्कृतिक केन्द्र विन्दु सिजाखोला उपत्यकाको इतिहास संस्कृतिको बारेमा समेत विभिन्न अध्ययानले निकै खोज अनुसन्धान गरेको देखिन्छ। सिजाखोला उपत्यकामा छरियर रहेका यत्रतत्र तथा टुटफुटको रुपमा रहेका भग्नावशेस र खण्डहरु सिलालेखहरुको समाज शास्त्रीय दृष्टिकोणबाट गहन खोज अनुसन्धानको चासो परेको तथ्य विभिन्न अध्ययन्ताहरुले प्रस्तुत गर्दै आएको देखिन्छ। यसै सिजाको केन्द्रीयतामा झाङ्गिएको, फैलिएका खस, खासराज्य खास संस्कृति विकास क्रम विभिन्न आरोह र अवरोहका विचवाट अगाडी बडीरहेको देखिन्छ ।

एउटा नागवंशको उत्पतिवारे विभिन्न अटकलका कथन मध्य महाभारतै किताबमा भगवान विष्णुल्य विष र अमृत छुट्याउन पर्वतको मदानी वासुकी नागको सर/नेती गरि समुन्द्र मथन गर्दा, कन्टा/वरनल निश्कियो त्यो वनरलवाट मनुसे पैदा भयो, जिब्राको तालिकले वरनल शब्द वाट वरुवाल जाति वोलियो, यो जाति समुन्द्रको किनारमा धेरै वस्ती थिए भनेको छ । दोस्रो महाभारतैमा व्रह्माजीका मानस युग कश्चप ऋषिकी थुप्रै पत्नी मध्यकी दश कन्या मध्येय कन्द्रुका उदावार नागवंशको उत्पत्ति भएको उल्लेख छ। स्रोतवाट प्राप्त भए बमोजिम नाग वंशीय वडुवाल/वरुवालहरुका मुलपुर्खाहरुको खोजगर्दै जाँदा व्रह्माजीका मानस युग कौसिल्य ऋषिले दार्सनिक इतिहास व्यक्तिको अनुसन्धान खोजवाट सत्यकुरा पाइन्छ भने अर्को तर्फ वंशीय जनहरुको सुनाई भनाई गराईका आधार लोकोक्ति द्वारा पनि मिलदो जुल्दो कुरा आउन सकछकि, उदाहरणको हिसावमा दैलेख ठाउ/भुगोलको नामहो भक्तपुर ललितपुर ठाउका नाम यि केहिल्य नाम रहेका थिए करोडौं वर्ष पूर्व-अहिल्यका वा भोलिका जन्मने वालक पनि यो नाम नै भन्ने छन कुखुरो मरिगो त्यसका फुल(अण्डा) अन्यले कोरल्दा त्यो पनि कुखुरी काँ भन्ने होला त्यस्तै नागवंश कहाँ कसरीकोवाट जन्मेहोला, नागवंशीयहरुलाई थाह होला । नागवंशका सिलालेख प्रतायूग देखि १७ औं शाताद्धि सम्म अजमरि अनन्त पत्थरमा सिलालेख छन् । त्यसैको आधारमा पनि नागको इतिहासलाई जोडेको छ । सिजा, मानसरोवर तिब्बत (भोट) महाचिन, कर्णाली प्रदेश भारतका नागका इतिहासिक अनन्तलेख, सिलालेखहरुले नागको वंशावली इतिहास लेखाइमा स्रोत साधन हुन्छकि नागवंशका विश्वसूचिको वंशावालीमा नागराजका छोरा नाति सन्तानका सिला दुल्लू वाध्यगौजा लुडकु, भोट पुस्कन वौद्ध कुटी चीन उत्तरकासी वाल्यश्वर गयाजी शिव कुटी वाराहाट शिव धनु गोपेश्वर कानपुर वंगाल गौड वर्दिकेदार नाथ, कुर्माचल रामेश्वर ठुलो स्तम्भ, दुल्लु वादुका वौद्ध मूर्ति दै. जि. का आत्यिको वौद्ध मूर्ति र ताम्रापत्र साथ छ। धेरै धेरै ठाउ कर्णाली प्रदेशका गाउगाउमा नाग वंशी सिजापतिका पत्थर भित्ता चट्टान मुग्रा गडी पोखरीका सिलामा नाग वंशका अजमरीलेख

कहाछैननर । यि लेखलाई कुइराका काग भएका इतिहास लेखहरुका काम र नाम उल्लेख गरिएका छन् । बुझ्नु कठिन जति बुझ्यो उतिकठिन हो कोले किन लेखे, बुझिदैछन् । कुदिएका पनि छन् । सत्यवोल्नु ठुलोतवस्य हो, शुद्धमन तिर्थ हो । भने झै हरेक विषय वस्तु क्षत्र अवलोकन गर्ने गहिरो सोचविचार, गरिगरेको काम दुर्दसि हुन्छ । व्यक्तिमा कस दाखले त्यस्ता प्ररिणाम प्राणिनाम,, मिलमा फ्याक्टरीले चीनी नर्मल चीनी, गुड, सिरापनि निकाल्छ । हो शियार दुर्दर्सिता हुन्छ । प्रमाण स्हीतका सहिकुरा इतिहास हुन्छ । धेरै इतिहास पढीयो हेरियो लेख धेरै विमेल केहि हुदै न,, हुने "भन्नै नहुने शब्द पाइएका छन् । इतिहास जन्मन्छ ? दुल्लू कीर्ति खम्मका श्लोकले के भनेको ? यस्ता आदि कुरा टिपणी छन सत्य साचो र हुने कुरालाई इतिहास भन्नु मानिन्छ ।

नागवंशका पदहरु

नागवंशीयहरुका थरहरु शुरुमा सही नाग मात्र थियो भारतमा बसेका इजराइल पसेका नागवंशीहरु नागमात्र लेख्दछन नागहरु कहि मिश्र नाग लेख्दछन । हरिद्वाराका सम्राट जितसिं नागले म नाग हुँ भनेका थिए । कास्मिरका सम्राट जयपिडले नाग वंश थर नाग नै लेखेका थिए । कनौरका सम्राट यशोबर्धन नागदेवले नागदेव नै लेखेका थिए । नेपाल प्रवेश नाग प्रवरसेन पुत्र रुद्रसेनले सेन (नाग) लेखेका उनका पुत्र ध्रुव सेन नाग उनका पुत्र विनयादिव्य नाग देव, उनका पुत्र शिवदेव नाग, उनका ल्योगोन (ब्रचन) मीनगोनदेव, उनका पुत्र गोननदेव उनका पुत्र इन्गोन देव, यिनका पुत्र ज्ञान व्रद खोरल देवनाग उनका पुत्र नागराज/नागदेव उनका पुत्र चापदेव नाग, उनका पुत्र चापिल्लदेव उनका पुत्र काकिचल्ल उनकापुत्र काधिचल्ल, उनका पुत्र काशिचल्ल उनका पुत्र काचल्ल उनका पुत्र अशोक चल्ल/पाल उनका पुत्र जितारि उनका भाइराजा आनन्द उपनाम जालनधरी मल्ल उनकापुत्र रिपु मल्ल उनका पुत्र संग्राम मल्ल सम्राट थिए । प्रताप मल्ल निसंतानी हुँदा आफ्नै वंश भाई जयपाल द्धितिय श्री जावका पुत्र गेला सम्राट पूण्यमल्ल भोट छर्कि गुम्बामा मल्ल लिपि अध्ययन गर्न बसेका थिए पूण्य मल्ल चलाखदेखि शाक्तिवान हुँदा त्यहाँबाट प्रतापमल्ल सम्राटले पूण्य मल्ललाई सिजा लामाथाडा राजसिंगासेनामा राखि सिजाराज्य सिजाधिपति अपाड राज महाराज वोलाये । हुनत संग्राम मल्ल पछि ठूला वज्यका पुत्र अक्षय-आदित्य, कल्याण, प्रताप पछि आफू निसन्तानी हुदा पूण्य सम्राट मल्ललाई बोलाई सिजा राज सिंगासैनमाराखे पूण्य मल्लका पुत्र विर सम्राट पृथ्वीमल्ल जगजेष्ट अपाड राज श्री श्रेष्ट सम्राट पृथ्वी मल्ल महाराज उनका पुत्र अभय मल्ल सम्राट उनका पुत्र तपैराज मल्ल उनका पुत्र दामराज भावैराज उनका पुत्र धामराज मल्ल वरुवाल/वडुवाल भए उनका पुत्र होम्पति महाराज वडुवाल उनका पुत्र होम्पति वडुवाल उनका पुत्र उद्ध, प्रभु, विर्शमा पाथुशाही, तीन पुत्र वाट नेपाल भारतमा रहेका बसोबास गरेका वडुवाल वरुवाल त्यसै सन्तान वाटका होलान । अन्ततः वरुवाल/वडुवाल धामराज पछि वडुवाल भएका मध्यकालिन अछामको इतिहासले वडोतंत्रीक काम गर्दा वडुवाल पदहो भनेको छ ।

अव पदहरु फरक फरक देखिन्छन् । चीन, कुरु, पुलन्द, सुसेर्न, भूमागमा राजा हुँदा सेन पदपि रहेको भएको ताराभोट र छर्कि भोट प्रशासकमा देव पदपि रहेको सम्राट गुगे तारामोट शासन गर्दा जालन्धर पदपि लेखेको खारि मानसखरोवर शासन हुँदा गर्दा जाव जावेश्वर पदपि रहेको सिजा लामा थाडा सिजाराज्य स्थापना गर्दा सिजापति, जुम्लेश्वर पदवि रहेको सिजा राज्य चीन भोट सम्मिलित भएको त्यहा चल्ल जालनधर चाप चापिप्ल ठाउँका नाम हुँदा त्यसै ठाउका नामले चल्ल चाप चापिल्ल जालनधर यि ठाउका नामले त्यहा गाडा सम्बन्ध राखन यि ठाउँका नामको थर पदवि राखेको होला ।

चीनको सँस्कार सेन पद भोट तिब्तको बौद्ध पुज्दा ईश्वरलाई देव मानेका सिजापति सिजाराज्य स्थापना गरेर जुम्ली महाराज जुम्लेश्वर र सिजापति जुम्लेश्वर ठुला राजा देवता झै भनिनेहुदा जाव ताराभोट ठाउको नामले जावेश्वर भोट खारिका प्रभूत्व ईश्वर झै त्यहा शक्ति शाली ठूला भन्ने अर्थ हो। कर्कट नाग भारत कास्मिर वाट कीर्ति पुर चोभार को वडा र मा वसे त्योदहलाई कर्कट नागदह नामले दह नामकरण गरेको भनिएको त्यस दहको गिट्टी वालुवा कसैले उठाउन घर लिन पाइदैन नागदेवता शक्ति शाली छलरुपि वंश नाग हो। वडारलाई तिब्बती सैलीभाषामा नै भनिने कास्मिर पालराजा त्यहा वडारमा वसेकोले नै वडार-ने., पाल-राजा पाल हुँदा ने + पाल नेपाल यो देशको नाम रहयो भन्ने एक तर्क पनि छ। लेखेको छ। भारतमा नागार्जुन पहाड, नाग गाउ नाग खोला, नागधारा, नागपडा नाग डाडा नागनदी, नागपुर नाग पंचमी आदि एवम् प्रकारका ठाउँका नाम नागवडार नाम नागले वंशका नाम लेखेका छन्। तर्सथ नाग वंशका अजमरी सिलादेवल खम्वा धारा मुग्रा मन्दिरमा सिला लेख मठ मन्दिर खम्वा विहार पोखरी चट्टानहरुमा लेख पंचसिला आदि कर्णाली प्रदेशका गनी, नसक्ना छन्। सिजा दुल्लू कालिकोट बाजुरा, दार्चला वैतडी, अछाम डोटी, वझाङ र सुर्खेत कतिछन् कति भारतमा त्यस्तै तिव्वत चीन आदि देशहरुमा नागराज नागका कृतिले छाएका छन्।

अव नाग वंशीय सम्राटले नाग-सेन जाव जावेश्वर, जालंधर, चाप, चापिल्ल सिजापति, चल्ल मल्ल वडुवाल, पाल, वानिया, भण्डारी हुनाको सम्बन्ध करणबारे माथि उल्लेख भएकैछ। तर वडुवाल पछि वानिया, पाल भण्डारी बोलीएको कारण निम्न छन्।

१) राज्यको अर्थ तंत्रका वाणिज्यको कामगर्ने सिजापति वानिया पद रहयो थर भयो।

२) राज्यको हातियार अन्यमाल समान आयात-निर्यात गर्ने कोष चलाउने भण्डारी सिजापति भण्डारी भने,

३) राज्यको वडोनिति नियम मिलाउने वडुवाल/वरुवाल भनेको भनाइ छ। तर यसको मिलान यो छ। माथि लेख द्वाराको परिचय लेखिएकै छ। वडाकाम गरेको हुँदा वरुवाल हो भन्ने छ।

४) नागराज र नागपाल सहोदर भाइ नाग तर्फका सन्तानले चल्ल र नाग पालका तर्फ पालै पाल-लेखे, वडुवाल/वरुवाल वानिया सिजापति, भण्डारी सिजापति लेख्ने भन्ने गर्दै आएका छन्। वंशावली द्वारा सर्व जानकारी परिचित हुने छ। जे.जो, लेखेता पनि जाव शिववंशी शिवभार वंश पालले गौड सूर्य वंश यस्तै लेखेका छन्। नागवंशीय राजाहरुले नाग, भाग, सूर्य, समुन्द्र, आदित्य, मिश्र, मदुवंश, वहुल, यदु वाहुल, अनुवंश-ठाउँ नामका वंश पारि, खारि, गुगे, गेला, सिजा, श्रीपाली ऋण्क्सेन वंश शिव, शिवभार वंशहरु चलन होलाकि पृथ्वी नारायण शाह चन्द्रवंशी थिए गोरखा, चेपादूध वंश लेखेका जंग व. राणाका संतानका थर-समसेर, जङ विक्रम ....जवरा लेखेका छन यस्तो लेखनु कुलमा कुलत सम्भव कुलत हुन्छ। वंशको हाडको सत्य छ। आजसम्म जे लेखेपनि नागमा जानि नजानीपनि वंशमा कुलत भएको छैन।

नागको उत्पति तथा जन्म

नागवंशको उत्पति वंश, गोत्रमा मनोमानि भएको हुँदा कहाँ, कहाँ कसरी छरिएर देश विदेशका नागवंशहरुले वंशकै ख्याल, लेखा जोखा नगरि जे पायो त्यहि गोत्र, प्रहर शाखा भनेका मुलवंशको नाम अर्थ नपाएको प्रसङ्ग पाइयो तर वंश कै वंशावली हुन्छ । हरेक जिल्ला गाउँ ठाउँमा गई सोधपुछ गरियो वंश वन्धुहरुले उप्रान्त यो किताव अनिवार्य पढ्नु भै, वंश, गोत्र प्रहर शाखाको अवगत हुने व्यहोरा जानकारी गराइन्छ ।

१) एक समयमा भगवान विष्णुले समुन्द्र मन्थन गरि विष र अमृत छुट्याउने लेखा जोखा गर्दा हिमालको मदानी बाँसुकी नागको सर/नेती बनाई समुन्द्र मन्थन गर्दा त्यसबाट निस्किएको क्रन्टालाई वरनल भनिदो रहेछ । त्यस व्ररनल बाट नागवंशी उत्पति भयो वरनलबाट जिब्राले वरुवाल भन्न गयो, नागवंश त्यही भयो, भारतका यूनिभर्सिटीका ग्रन्थ, महाभारत पुराण आदिमा नागको उत्पति यसरी वताएको छ , भनिएको पाईन्छ ।

२) प्राचीन समयमा वंशका लोकोक्ति हरुले सत्य युगको समयमा एउटा अदेखालो राजकुमारी थिइन्, उमेरगत रजचोला पाखा सर्ने उमेरमा पाखा सरी स्नान गरि दरवारको सेरोफेरोमा बढको रुख चौतारो रहेछ, त्यसैमा निदाईन, केहि समयमा झसङ्गै बिऊझिँदा आङको साडि कपडाबाट सलसली सर्प गयो डराईन, समय अनुसार, गर्भवती भईन, कस्को हो, गर्भ भन्दा मैले पुरुषको मुखै देखेकी छैन, एक दिन प्रसुति हुदा स्नान गरि बढको चौतारामा सुतें झसंगै बिउझिँदा, मेरो आङमा लगाएको साडि कपडा बाट सर्प सलसली गएको हो, भन्दा वंश नाग भो, बढको रुखको चौतारा हुँदा बरुवाल/बडुवाल थर रहन गएको हो, भनाइ एक छ । (१)

३. एक समयमा सिस्नाको झाडिमा देविको छलले बच्चा फालेको रहेछ । बच्चाले च्याच्या गर्दा गौतम ऋषि बाटोमा हिड्दा रोयको सुनी त्यो बालक, ऋषिको कुटीनिर बढको रुखरहेछ त्यसैको दूधले त्यो वालक पालियो र बरुवाल पदवि रह्यो गोत्र गौतम राखियो भनाइ एक (१)

४) एक समय ठूलो भुँइचालो, आँधि र वर्षा भयो त्यो वर्षाले पहाड, रुखवृक्ष बगायो ठूलो बैया भो, त्यसै बैया/भलमा सर्प बगेर आयो बडको रुखमा टाँसीयो, बैया/भल कम हुँदा, त्यो सर्प भूई जमिनमा ओर्लियो, पैदा भो, बडको रुखले सर्प बचायो, त्यो बच्चालाई बडुवाल/बरुवाल थर भनियो भन्ने एक छ । व्यक्तिगत कुरा जस्तो देखियो । (१)

५) भारत कुमाउँ पदमावतिको इतिहासले, सत्य यूगको कुरा एउटा अदेखाली राजकुमारी विन्द्रावनको छहरामा प्रसुती भै स्नान गर्न लागेकी रहेछिन्, शिशु नाग राजकुमारको रुप लिई, त्यहाँ आए, राजकुमारीले साडि धोइ घाममा सुकाउन (अर्खाउन) राखेको साडी कपडामा मानिसको रुप लिई राजकुमार शिशुनाग बसेर राजकुमारीलाई एउटा समुन्द्र तालभित्रबाट ल्याएको गिलगडिल जडिछ । यो जडि खाएमा मानिस कवै/कहिलेई नमरने, नवुढीने यौवन यथावत रहिरहने यो जडी खाएमा फकाएको राजकुमारी अजमरी हुने, यौवन यथावत रहने भन्य वाचक मनपराईन र त्यो जडि खाईन शिशुनागले पुनः२ चुरा लगाउन दिए, नाग सर्पको रुपमा सलसली भाग्यो । क्रमवद्ध गर्भिणी भईन, ८ छोरा जन्मे भारतको पदमावतीमा नागको रजाई भयो, यी प्रमाणहरु विन्द्रावन पदमावतिमा छ भन्ने लेख छ ।

६) मानव आफ्ना कर्मर कीर्तिका आधारमा वास्ताविक मानवका रुपमा उपस्थित हुने हुँदा जुनजुन मानिसले जुनजुकामा दक्षता हासिल गरे र त्यसै कर्मलाई सृष्टि उत्पत्तिको इतिहाससंग जोडेर उसको परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यस सम्बन्धमा प्राचिन कालमा मात्र होइन, आधुनिक युगमा पनि स्रष्टाहरुले मानवको अस्तित्व उसको कर्म र कीर्ति संग रहन्छ न कि जन्म संग भन्ने सन्देश दिएका छन् । यस प्रसंगमा हाम्रै आदिकवि भानु भक्त आचार्यले भने,

जिउदै मरयाको भनि नामछ जसको,
उद्धम विना वित्तछ काल जसको

७) कसेब ऋषिकी धेरै स्वास्नी श्रीमति थिन एक श्रीमती कन्द्रुबाट नाग वंशी वरुवाल जन्मियो भन्ने महाभारतको स्काान्ड । पुरान खन्डमा सात बटा नाग बनाएका हवा हुन । महाभारतका वदनामी गरेको हुनु पर्छ ।

नोट : भगवान विष्णुले समुद्रमा विष र अमृत कतिछ ? पत्ता लगाउन पर्वतको मदानि वासकि नागको सर /नेती गरि समुद्र मथन गर्दा क्रन्टा ज्वाला उठी वरनल हुँदा वरनलवाट मानिस उत्पति भयो, त्यसलाई जिव्राको कमजोरिले वरुवाल भयो समुद्रका किनारमा वरनल/वरुवालको गाउँछ भनेको छ । महाभारतको अस्तिक पर्वमा छ । ज्वालावाट, कुन्द्रुका कोषवाट नाग वंश वरुवाल दुई थरि जन्मे भन्नु स्वभाविक लागेन ।

नागका पुर्खेउलीहरुका दन्त्यकथा यी हुन्, पुराण महाभारतका लेख छन् । यी माथिका सबै कुरा त होईन होला,, तर जे लेखे पनि शिशु नागका संतती परवरसेन, रुद्रसेन, प्रध्वजसेन पछि, देव, चाप, चापिल्ल चल्ल, मल्ल, सिजापति, पाल र नागका अन्तिम राजा धामराज मल्लका समयमा बरुवाल पदवि रहँदा, बरुवाल/बडुवाल हुन गएको छ । सेन, देव, चाप, चल्ल, सिजापति, पाल, मल्ल, बरुवाल बानिया पदवी हुने कारण दिएको छ । तर नाग भन्ने शब्द, बिनयादित्य, नाग, शिवदेव मिनगोन देव गोमन देव ईनगोन देव, खोरल देव नाग, नागराज नाग, क्राचल नाग, पाल, अशोक चल्ल , पाल नाग, जितारी मल्ल नाग नागराज जाबेखर नाग, नाग शब्द आएकै छ । बडुवाल शब्द नागराज धामराज कै समय तल देखिन्छ । अछामको इतिहास पे.नं. २९०-२९२ मा प्रष्ट बरुवाल/बडुवाल बारेमा छ । बडका रुखले बडुवाल भएको भए ब्रजल बाट बरुवाल भयो शब्द छैन ।

नाग नेपाल प्रवेश

प्रवरसेन नाग ३७० मा नेपाल प्रवेश भए यी भन्दा पहिल्यै कर्कट नाग नेपालको चोभार वडारमा बसेका थिए । उनले, चोभारका तलाउको नाम नाग दह राखे, नाग देवता भनिन्छ । भारतमा नागार्जुन, नागपहाड, नागनदी, नागपुर, नागछडा नागवडा र नागपंचमी आदि ठाउँका नाम तिहारका नाम पनि नागको नामबाटै छन् । त्यस्तै भारत नेपालमा पत्थर सिला, देवल, स्तम्भ र वाधा पहाडमा नागवंशी शासकका लेखहरु छन्, यो नागको किर्ति, धर्म र इतिहास अजमरी अटलछन् । भारत बालेश्वर, गयानी बौध कुटी, विहार, द्वाराहाट, त्रिशुल गोपेश्वर कानपुर, रामेश्वर, बद्रिकेदार नाथ, नेपाल लुम्बीनी अशोक स्तम्भको लेख, सुर्खेत मंगलगढी सिजा सुर्खेत काक्रेविहार बुद्धकुटी, बर्दिया दानुवाताल भगनावेश, तिब्वत, स्तम्भ, महाचीन स्तम्भ, आदि आदि नागराजका अजमरी कृतिले बोलेका छन् ।

यी स्तम्भ गरि नागका नेपाल प्रवेश परवरसेन तिर जाउ -परवरसेन नेपालको किर्तिपुर आए । केहि समय त्यहाँ बसी, कोटेश्वर नागमंदिर नागस्थल बनाएको भन्ने कुरा, सुनिन्छ । लेख भेटिएको छैन, त्यहाँबाट

कास्कि/पोखरा प्रवेश भए। पर्वत, म्याग्दी, वागलुङ, रामेछाप, दोलखा, ओखल्दुङ्गा, खोटाङ, गुल्मी ठाउँमा बसे। त्यहाँ पनि प्रभुत्व ठीक हुन नसकि त्यहाँबाट महा चीन, चीनको श्रीमोर, कोटेल, दाहर, फेदुन, कान्ति, कुठी, मोल आदि ४० राज्यको कोटे राज्यमा भ्रमण जस्तै, गरि यी कोटेराज्य, हाम्रा राम्रा प्रशासन कुशल शासकको बाहुल्य देखियो, केवल यी कोटेराज्यको आपसी, गढवडीमा हानीनोक्सानी हुँदाको खण्डमा केन्द्रीय राज्यको खाँचो देखियो, भन्ने विषयमा वृहत छलफल गरि केन्द्रीय राज्यको प्रस्ताव रहयो, त्यसको आधारमा परवर सेन तिब्बत प्रवेस हुँदा, मानसरोवर गई केन्द्रीय राज्यको सूचना गरि, त्यहाँका कोठे शासकद्वारा केन्द्रीय सरकारको प्रमुख परवर सेन भए होलान्, पछि तिव्वतमा सक र तिव्वतीको यूद्ध हुन दुवै पक्षले, ध्यू सेन प्रध्वजका पितालाई मध्येस्थ राखे। त्यसै समयमा प्रध्वजले उक्त राज्य हात पारे र प्रध्वज पुत्र विनयादित्य नागले तिब्बतको राज्य मानसरोबर खारिमा सारे, चीन महाँचीन तिब्बत राज्य राखि कायम भयो। हिउदे राज्य सिजा भनि चीन नागका पुर्खा बिनायादित्य सिजाराज्यको प्रपोजल स्टमेट गरेका थिए। यिनै बिनयादित्यका जनाति पुर्खाका, हिस्टोरी समाती जावेशवर, नागराजले सिजाराज्य को न्यू/जग बसालेका भनिएको छ। नागराजले दिउदे सितकालिन राजधानि दुल्लु गृष्म गर्मिका समय राजधानी खारि नै थियो। नागराजको सपना (सोच) पुरा गरे चापले क्राकिचल्ल, पाँचौ पिडिका क्राचल्ल, छैठौं पिडिका अशोक चल्लले आकासे राजा, ईन्द्र समान राजा, हिमालराजा, सिजापति, खसपति, छत्रपति श्रेष्ट सम्राटको पदवि पाए। (लिए) वाराहाट गयाजी, बौद्ध कुटी, गोपेश्वर र रामेश्वर स्तम्भ र ताम्रपत्रमा कालोबल सिजा राज्यको भौतिक विकास, जितारी मल्ल, रिपु मल्ल र संग्राम मल्लले नागराजको कल्पना यी तीन राजाहरुले पुरा गरेका छन् भने सिजाको डोरेटो रुपरेखा, कर्णाली, लोक संस्कृती इतिहासमा यी कुरा पाईएका छन्, दुल्लू श्रेष्ट सम्राट पृथ्वी मल्लले आफ्नो राज्यकालमा लाग्ने ३६ वटा राज्यकर मिनाह गर्दा, जनसमुदायले धन्ने राजा पृथ्वी मल्ल कलियुगलाई सत्ययुग फर्काय (बनाय) भनिएको वाक्य छ।

सिजाखस राज्य भन्नुको सवाल :-

नागराज जालन्धर वा जावेश्वर माथि खारिबाट तल झर्दा, मानसरोवर नै बस्तीका मानिसलाई जडान खारिबाट तल आउने मानिस जात खसान भन्ने चलनहुँदा जिब्राको उच्चारणले वा शब्द विकाशले हो, पछि गएर माथि बस्ने जडानलाई जाड, तलआउने मानिस लाई खस भन्ने शब्द रहेको हो भनाई छ तर त्यो नभई, नागराज्य, सिजापति सिजा राज्यको निउवसालेको नागदेश हुनु पर्ने हो। डूलमुलेहरुले नागराज्य लाई खसराज्य भनेकोले प्रचलितमा खसराज्य भनियो।

उप्रान्त नागराज्य जुम्ला सिजा हो, खसराज्य पनि सिजा हो। खस राज्य सिजापति भनेको सिजाराज्य गरेर सिजापति होइन, भारत चीन काठमाण्डौको सिजाराज्य कर ल्याउने तथा मुख्य सिजाराज्य स्थापना गर्ने मानिस (व्यक्तिको) दरसन्तान सिजापति हुन्छ। होला ? यहाँ त, जोशी, रावल, बस्नेत, कार्की, बोहोरा, माझी, बजगाई, देवकोटा, बिस्ट, मगर, कल्याल, बुढा, बर्मा, रोकाय, कामी, आदिले, सिजापति लेखेको देखिन्छ। तर यी जातिहरुले नाग राज सिजापतिका राज्य संचालन हेतु ८४ कोटे राज्य बाट १२५ कोटे राज्य र थुप्रै/प्रान्तीय राज्य ३७ थिए। त्यसमा प्रमुख पद सिजापतिका राज्यमा काम गर्ने कर्मचारी प्रतिनिधिहरुले सिजापति लेख्ने गरेको देखिन्छ। कसै कसैले सिजापति मात्र पनि लेखेका छन्, सिजापति सिजा राज्य स्थापना गर्ने जाति जावेश्वर नागराज भन्ने लेखिएको, देखिएको पाइन्छ। रुप रेखा ई.सिजाको पे.नं. ४९ र लोक संस्कृति ई को पे.नं. ९० इतिहासमा बलिराजले भनेका छन्। म नाग वंश पनि होईन, नागराज पनि

होईन, जावेश्वर पनि होइन सिजापति पनि होइन । जुम्ली महाराज पनि होइन, साधारण जुम्लाको राजा हुँ भनेका लेख पाईन्छ/ पाईएको छ । सत्य मोहन जोसी ज्यूले यी विषयको बारेमा गत २०७३/०५/१४ गते उहाँको भवन निवासमा गै सोधनी गर्दा उहिलेका इतिहासकार कुईराका काग भय छौं भन्नु भो । जितारी मल्ल, मेरा इतिहास लेखनका अगाडी आएन । मोरङबासी ई.कार बालकष्ण पोखेलले सिजा खस राज्यका इतिहासमा लेखेको, जितारी मल्लका ऐतिहासिक सिला लेख लुम्वीनि अशोक स्तम्भमा, दैलेख सात्ताला स्कूल नजिक खम्मडाडामा ५ सिला, बाजुरा दानीगौडा स्तम्भ, तिब्वत स्तम्भ, चीनका महास्तम्ममा बैतडी, दार्चुला ठाऊँहरुमा जितारी मल्लका राजइकाल बारे अजमरी लेख हाम्फाली मोरङ घरमा नै बसि, मेरो लेखका उठानमा आएन भन्नु यि पाखा र पच्थर हिडेर जान्दछन् । व्यक्तिले पो जान्नु पर्ने खोजमा त्यस्तै यस्ता प्रसङ्ग ५ वटा छन् । त्यसै निश्कर्षमा सत्यमोहनले कुइराका काग देखाउनु भो, इतिहासकार भनि, गलत लेख्नेको टिप्पणी तल किताबमा उल्लेख गरिएका छन् ।

सिजापति एक बाहेक नागराज जावेश्वर हुन । सिजा राज्य स्थापना गर्ने व्यक्ति, उहाँको पुर्खाले केहि राज्यका उपहारिक काम पनि गरेको दुल्लु किर्तिखम्म (बिजय खम्म) उत्तरकासी बालेश्वर स्तम्भ, ताम्रपत्र, बाराहाट त्रिशुलस्तम्भ, गोपेश्वर र रामेश्वर तिब्वत, महाचीनका, दुल्लु पादुका, बुद्धमूर्ति स. काँक्रिबिहार, बुद्धकुटी कानपुर आदि ठाउँका सिलालेखले सिजापति खसपति आकासे राजा, ईन्द्र सरह ईन्द्रराजा, हिमाल राजा, छत्रपति राजा, श्रेष्ट राजा, महा चीन, राष्ट्र, तिव्वत, नेपाल भारतमा र काठमाण्डौ गोपाल वंशावली समेत पाँच राष्ट्रमा नागराज्य दर्ता र शिला स्तम्भ हेर्दा नागवंशका मुख्य सिल्ला १२८ छन् जानकारीमा आएका मात्र काठमाण्डौ चागुनारायणको मन्दिरमा लिछबि सम्राट मानदेवले लेखेका छन् गौडवंश, भनेको वंगालको खडिको नाम हो । खारिवंशज नै अन्तमा सूर्य वंश भनेको छ । अशोक चल्लले पाल, सूर्यवंशि हुँ भनेका छन् । हुनत नाग राजका जावेश्वरका छैठौं पिडि (पुस्ताहुन्) इतिहास खोजिदै खोसीदै पनि छन् । भनाई छ र ईतिहास नभै देश रहदैन वंशावाली नभै जात रहदैन भन्ने कुरा ध्रुवसत्य हो ।

अब ५ थरी सिजापति तर्फ जाऔं ।

क) १) ऋक्सेन वंशी समुद्रवंशी, सिजापतिका समयमा प्राचीन कालिन सिजापतिको राजधानी पंचपुरी पाटन मालिकामा थियो । त्यसपछि क्रमशः ठीमिकोट, कालिकोट, छातिकोट कोल्टी दाँनी गौंडा सऱ्यो, देउलीकोट, नराकोट, सिजाखोला अछाम जयगढ थियो । वास्तवमा अधिकारी सिजापति थर चलाएका थिए । यी नागपाल सिजापतिका सन्तान हुन् भन्ने लागेको देखिन्छ ।

नागका- सूर्य वंशी, गौडवंसी, समुन्द्र वंशी थिए । सिजापतिकै नामले प्रचलित छन् । द्विधराज्य उपवंशका चलन चल्तीमा प्रस्तुत थिए होलान् । समुन्द्र वंशी सिजापति नागवंशकै उपवंश हो, भनाई आउछ ।

नागवंशी सिजापति

ख) २) आफूलाई शिव शिवभार बंशको रुपमा चिहाउने नागवंशी सिजापतिको समयमा सिजाको राजधानी सिजाखोला लामाथाडा, सुनगाऊँ, खपतड, काफेकोटमा थियो । यी भाइ-भाईहरुको द्विज राज्यको चलन चलेको थियो । त्यो समयमा त्यस ठाऊँ, ठाऊँमा द्विजराज्य गर्ने चलन समय थियो । सिजाराज्यको बागडोर श्री पालि वंश सिजापतिका हातमा थियो । प्रान्तीय सामान्तको रुपमा हालको दैलेख जिल्ला दुल्लू तिलेपाटामा थियो र शाक्य १५०५ मा राष्टकोटी तिलकी बमलाई सुम्पीयो । विबिध कारणवस सुम्पनु पर्ने देखियो । नाग सिजापति शासन त्यहाँबाट लोप भयो । सिजापति नागवंशीको र राष्टकोटी तिलकी बम (बर्माको) ठूलो

दुर्दर्सि इतिहास तल निम्न इतिहासको पृष्टमा छ। नाग वंश बिनयादित्यको (शिवदेवको) समय देखि स्थापित भएर आएको, नाग वंशी शासक धामराज मल्ल/वरुवाल/वडुवालको शासनकालमा समाप्त भयो भन्य लागेको **नागवंशी शासकका नामहरु :-** परवरसेन नाग, रुद्रसेन, प्रध्वज सेन, विनायादित्य नाग, शिवदेव, ल्पोगोर (व्रचन) मीनगोनदेब, गोनन्देव, ईन्गोनदेव, खोरलदेव, नागराज, जावेश्वर, चापराज, चापिल्ल राज, क्राकिचल्ल, क्राधिचल्ल, क्राशिचल्ल, क्राचल्ल, अशोक चल्ल, जितारी मल्ल, अक्षय मल्ल, आदित्य मल्ल, कल्याण, प्रताप मल्ल (भाई तर्फ आनन्द/जालन्धरी मल्ल, रिपु मल्ल संग्राम मल्ल, वंशज भाई जयपाल द्वितीय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्ल पृथ्वी मल्ल, अभय मल्ल, तपय मल्ल, दामराज मल्ल, भावैराज र धामराज मल्ल/बडुवाल/बरुवाल होमपतीको पाठ भन्छन्। हम्पति बडुवाल एवं सिजापतिहरुका नेपालमा ३४१५ घर धुरी रहे भएका गणना गरियो।

ग) ३) तेस्रो सिजापति पछि चौथा सिजापति तर्फ जाऔं : श्री पालिवंशी सिजापति श्री पालीवंशी सिजापति **तेस्रो वंशी** सिजापतिको चर्चा गर्दा श्री पाली वंशी सिजापतिको नाम लिईन्छ। यस वंशका प्रथम शासक विजीगिशु नाग हुन् नै भन्ने कुरा सर्वाधित नै छ। नागराजका जनाति क्राचल्ल देवका एउटा प्रमाणित सिला लेख साथै पट्राटामि लेख प्रकासमा आएको छ। कुमाऊ वालेश्वर मन्दिरको सिलालेख ताम्रपत्र लेखले राष्ट्र र राष्ट्रियतामा दुर्दर्सिता एवंम् मोहन बनाएको छ। शाके ११४५ को अभिलेखले नेपाल, तिब्बत, कुमाउ, गढवाल तथा भारतको हिम्मत खण्डको विषयमा बहुतर बहुत कुराहरु जान्न सहयोग पुगेको छ। यस अतिरिक्त अनेत्र कतै सिजापति क्राचल्लको अभिलेख कपितु क्राचल्ल लाई , पूर्ववर्ति इतिहासकार हरुले सम्राट नागराजका उत्तराधिकारी, दुल्लु किर्तिखम्मका स्वामी पश्चिम नेपाल, तिब्बत, कुमाउँ गढवालका राजा भनिएकोले पनि नेपालको इतिहास निर्माण कार्य जस्ता कार्यमा असानुकुल सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ। अध्ययन गरिदा नाहन देखि श्रीपाल खारिसम्म वा हिमालयका धाटी सम्म, यारिमा मानसरोवरमा राजधानी सार्ने प्रथम शासक राजा श्रीपाली सम्राट जावेश्वर नागराज नै हुन्। सिजा लामा थाडा जरुवाढुङ्गामा नागराज रिपु मल्लको लेख छ। सोबाट झनै प्रष्ट भएको छ। श्रीपाल ठाउँको नाम हो। राजा जावेश्वर विजिगिशु नागराज नै हुन्। राजा क्राचल्लले तिथि मिति गते बार महिना वर्ष दशक सताप्दी क्वीटल, बाँटको उपज (रचइता हुन)। यस सन्दर्भमा भाषा नेपालको राष्ट्रिय लेखापढी, बोलचालको भाषा नागले उत्पादन गरेका हुन्। हालको भनिने नाता साईनो सनओ नागपुत्र चापले रचेकाहुन। नागवंश नातापति भाषा पति, साइनो सनेव पति, तिथि मिति पति, सिजापति खसपति (खास पति) नागवंश पति पनि भए।

घ) ४) सूर्यवंशी सिजापति :-

तेस्रो सिजापति पछि चौथो सिजापति नागराजका १० औं पिडिका (पुस्ताका) प्रताप मल्ल निशन्तानी थिएँ भनियकोमा, संग्राम मल्ल प्रताप मल्लका भतिजा हुन्। दाई जितारी मल्ल भाइ आनन्द मल्ल/जालन्धरी दुई भाई सहोदर हुन्। अशोक चल्ल/पाल आकासे, छत्रपति, हिमपति ईन्द्रपति श्रेष्ट सम्राट अशोकका छोरानाति पनाति पनि हुन्। जितारी कै पनाति प्रताप मल्ल हुन्, आफ्नै वंश भाई, जयपाल श्री द्वितीय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्ल तिब्बत खोचर नाथ वौद्ध कुटीबाट बोलाई राजा प्रताप मल्लले पूण्य मल्ल सिजाधिपति सिजासम्राट बनाए। कुईराका कागले, शुकन्माला आदित्यको छोरी कहिनेर प्रताप मल्लकी छारी, गेला सम्राट पूण्य मल्लपालका विवाह गरे भने को पातक हो। अपराध पनि हो। शकुन्माला छोरी जस्की पो

हुन विवाह जो सित पो होस्, पूण्य मल्ल पाल नागका वंशभाई नागराज नागपाल सहोदर दुइ भाई हुन् भनि लेखिएको छ। पूण्य अर्कै वंशका हो भन्नु सरासरी गलत र नागकी पुत्री पालका विवाह भन्नै हुँदैन।

अव ४ थरी सिजापति भन्नेले लेख्नेले के भनि लेखे होला। एक शब्द Truth and Beauty Beauty and Truth राम्रो भनेको सुन्दर्ता हो। सुन्दर्ता भनेको राम्रो हो नाग र पाल सहोदर दाजु र भाई हुन्। उल्लू इतिहास लेखकले कागजमा विवाह गरे। सम्राट आदित्य मल्लले के भनेका छन् ? म आदित्य वंश पाल हुँ गेला वंश हुँ भनेका छन्। प्रताप मल्ल आदित्यका नाति थिए।

५) नामधारी /अलकारी सिजापति :-

सिजाको रुपरेखा इतिहासको पृष्ट नं. ६७-६८ मा उल्लेख भए बमोजिम सिजालाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरुपमा चिहाने आफ्ना असपदको विग्रह व्यक्त गर्ने चार थरी सिजापतिको पालो सिद्धिए पछि, कल्याल नामधारी अलंकारी सिजापति ९ नौं शासकहरु देखापरेका छन्। वलिराजले माथि उल्लेख हुँदा हुदै अलङ्कारी नामधारी सिजापति लेखेको पाइन्छन्। कर्णाली लोकसंस्कृतीको पे.नं ९० को चुट्किला सिजा राज्यको रुपरेखा इतिहासले देखाउँदा वताउदा अनभ्यास हुनु भएको लेखमाथि कस्तो कस्तो भनाइ आएको छ।

यस वंशका कतिपय कल्यालहरु नामधारी अलंकारी सिजापतिको रुपमा देखापरेका छन्। यिनलाई वत्सल वस्टो पनि भनिएको छ। यस वंशको शासनको उत्घाटन १४६१ पछि भएको सम्भावना छ। यस पूर्वका पाँच वर्ष संयूक्त शासन चल्थ्यो होला। संस्कृति यस्तै उपष गरिएको भए यस वाङमयले सायदै यति जीवन्त ख्याति पाउँदो हो। त्यो धर्मबोघ गर्न किन संध्याई हाम्रा असमर्थता, यो एक चस्को, घोच्याई भयो अपितु यस घोच्याइलाई यसै विदा दिएर लागौं, निर्दिष्ट विषय तर्फ।

मानविय सम्पदामा संस्कृत र सास्कृतिबाट ईतिहासको र इतिहासबाट संस्कृतिको निर्क्यैल गर्नुपर्ने (सकिने) माध्यम पनि एउटै हो त्यसैले नेपाली जातिको जातिय अस्तित्व सुरक्षित छ। मानविय सम्पदामा संस्कृतिको स्थान छ। मानवको मानवीय र यसको मूल्य के कस्तो हिसावमा छ त्यतातिर लाग्नु भन्दा एक जना दार्शनिकले लेख्दछन्। राजनीति स्वतन्त्रता १० पटक गुमे पनि एकपटक फिर्ता हुन्छ तर हराएको गुमेको संस्कृती फिर्ता हुँदैन सत्य कुरा दुरदर्शिता देखाएको छ। इतिहास यसको साक्षी छ। तसर्थ आफ्नो संस्कृति जोगाउन ससक्त प्रयास गर्नु र जोगाएर राख्नु नागरिकको कर्तव्य हो।

इतिहासकार त कुईराका काग छन्, हुन् भने, सर्वसाधारणलाई के को जानकारी/चेतना हुनु। अन्य इतिहासकार सत्यमोहन जोसीज्यू लेखकले कुइराका काग भने उपभोक्ता लेखाउने चेतनाको वृद्धि विकासमा कमि होलाकी भन्दा ठहर गर्न समयको अभाव छ।

श्रीपाली वंशी सिजापति

यस वंशका प्रथम राजा विजिगिशू नागराज नै हुन् भन्ने कुरा सर्वविधितै छ। नागराजका जनाती क्राचल्ल देवको एउटा प्रमाणित ताम्रपत्र शिला स्तम्भ उत्तर काँसी कुमाउ वालेशरमा छ। त्यस शिला स्तम्भ ताम्रपत्रले यशियामा प्रभावसाली तथा विश्वमा ख्याति, उत्कृष्ट मानिएको छ। माथि वर्णन भईसकेको छ। कुसावर्ति, उत्तरकाँसीको शिलालेखले झन प्रष्टै पारेको छ। केदारनाथ, वद्रिनाथ, पायापुरी, नेपाल तथा हिम्मत खण्डको, तिव्वत चीन, अन्यठाउँको, सिलालेखले सम्राट क्राचल्ल लाई, पूर्ववर्ति इतिहासले इतिहासकारहरुलाई मोहित मोहन पार्ने उत्तराधि दुल्लु सम्पन्न नगरका महाराज भूपति सम्राटको, उत्तरोत्तर मन हर्षित पारेको छ। पश्चिम नेपाल उत्तर चीन तिब्वत, दक्षिण भारत बद्रिकेदारनाथ भन्दा अलि पर

(अगाडी) समेतका जिल्लाहरु किल्ला लिए र राज्य सिजा लेखिएको छ। सिजा राज्य केन्द्र लेखेको पाईन्छ। विश्वकै पहिलो ठूलो कानूनी राज्य गनिएको मानिएको राज्य सिजा रहेछ भन्ने कुराको बोध भएको पाईन्छ।

सिजा राज्य पूर्व, सेन, देव चाप, चापिल्ल राजाहरुले चीनको ५० प्रतिशत भू-भागमा संयूक्त, समजदारी प्रशासन चलाएको देखिन्छ। यूद्ध स्थल नगरी प्रेम सहमति पूर्वक राज्य नागवंशी सम्राटहरुले चलाएको देखिन्छ। भारतका सम्राटहरुको भन्दा क्राचल्ल अशोक चल्ललाई त्यहाँका गुरुजनहरुले उच्चकोटीका हिमालराजा आकास्य सम्राट ईन्द्र समान सम्मानित राजा भनेर स्तम्भ त्रिशुल ताम्रपत्रका लेखबाट भनिएको मानियको देखाउछ। त्यस्तै उत्तर तर्फमा पनि तिब्बतको सिला स्तम्भले जनाय बनाएको देखिन्छ। शिव भक्त परायणम भन्ने शब्द चीन तिब्बतमा नागराजा जावेश्वरको कीर्ति पाईन्छ।

यी चारै ठाउँका नाग वंशी राजाहरु नागजावेश्वरका दर सन्तान वंश हुन् भन्नेमा दुई मत छैन। त्यस समयको चलन र लेखकको कमजोरीबाट घुमाउरो हुन गएको कुरा स्पष्टै छ। द्धिधराज्यको चलन, ठाउँ ठाउँका शासक बन्धुहरु गोत्र विपरित, राजनीतिक शिक्षाको अभाव आदिका कारणवस नागवंशको वंशावली घुमाउरो पारामा ढालिएको पाईन्छ।

यी चार ठाउँको सिजापति को हुन् ? तल विभिन्न मूलको पानी समुद्रमा जान्छ त्यस्तै जावेश्वर पूर्व र वर्तमान इतिहाँसको लेखा जोखाको कमि इतिहास प्लानको आवश्यकतामा कमि, कुलवंशको परिचयार्थ को र शिक्षाको भावार्थ को कमि यकिन खोजिको सक्रियताको विकासमा कमि भएको देखिन आउँछ।

सिजाराज्य स्थापना :

नागवंशी सिजापति राजाहरुले श्री मोर, बोटल, दाहार, केदुन, कुती, चीङ्गा चापमोखा, मयूर, तिब्बत, ४० कोटेराज्य भन्दा बढी र प्रान्तिय राज्यहरु चाहर्दै मानसरोवर खारिमा राज्य व्यवस्थापन गरिसकेपछि केंहि वर्ष समय पछि नागराज्य सिजा स्थापना गरेका थिए। सिजाराज्य प्रपोजल नागराजका पूर्वज विनायादित्यले गरेका थिए भन्ने लेखले देखाउछ। हुन सक्छ, कुशल राजनैतिज्ञले राज्यको उत्तर भविष्यमा कस्तो बनाउने सोचविचार दुर्दर्सिता बनेको हुन्छ। छाकटार्ने पदलोभीले मात्र पदको मात्र आशावादि हुन्छन्। एकै व्यक्ति ४/५ पटक उहि पद हुनु, आरचाटा व्यक्ति भन्नु मान्नु पर्ने हुन्छ। नागराज जावेश्वरले सिजाराज्य स्थापना कुन मितिमा गरे होलान् एउटाको मत मिल्दैन तापनि रुपरेखा इतिहासमा पाँचौं शताब्दी, एक ७ तौं शताब्दी देस्रो मा ४ औं सताब्दी तेस्रोमा ११४५ मा एक इतिहासले १२ /१३ स. भनेको नागराजको ८ औं पिडि जितारीले ११४५ काठमाण्डौं हमला गरेको दुल्लू विजया स्तम्भ नागराजको १४-१५, पिडिका पृथ्वी मल्लको लेखले बुझिएको अंकको स्तम्भ छदाछदै आदिहरुले १२-१३ सताब्दी भनेका लेखेको छन्। अशोकको पाँचौ पीँडीका राजा जनाति पृथ्वी मल्लले १२७९ बिजय स्तम्भ पाँचौ पुस्ता पहिल्यका क्राचल्लले १३औं, स.सूर्खेतका काँक्रीबिहार बौद्ध कुटी बनाएका हुन भन्ने कहाँ सम्म उपयूक्त सत्य होला ? दैलेख सात्ताल खम्गाडे पाँच वटा स्तम्भ जितारीले १३ औं सताब्दीमा अभिरोपित भएको लेख छ। पृथ्वी मल्लका प्रवाज्यका पूर्खाले अशोक चल्लले १३औं स.मा सुर्खेत मंगलगढी, काँक्रीबिहार बौद्ध कुटी निर्माण गरेको मिल्छ र त्यसै इतिहास लेखका व्यवहार छन्। त्यस्ता तिथि मितिको आधारमा ४औं ५औं स.मा सिजा राज्य स्थापना गरेको होला भन्न सकिन्छ। सिजा सिसिर ऋतु र मानसरोवर ग्रिसम राजधानी होला। क्राचल्लको कुमाउ वारेश्वर मंदिरका लेख दुल्लू नगरका स्वामी भनेको छ। सिजापतिका सितकालिन दुल्लू राज्य कहिले भयो होला ११४५१२८१ होला र फिक्स लेख उच्चारणको कमि त हुनु पर्छ। तसर्थ नागले ४औं स.का सिजाराज्य

स्थापना गरेका हुनुपर्छ । एक नागको स्तम्भ पिताको नामबाट उहाँका पुत्र चापले बनाईदिएको पाईन्छ तर ११४५ को १३औं स.त हुन सक्दैन होला । मितिका ठेगानामा हेराइ बुझाइको कमिकमजोरी बिचासु लेखक होलान को भन्न मिल्दछ ?

नागवंशका द्विजराज्य चलेको खारि यारि राजमहल हुँदाबाट चलेको हुनुपर्छ । सिजापति नामका चार राज्य चार राजका देखिन्छन् । ति द्विजराज्यको ख्याल नहुँदै अलग वंश गोत्रका महिमानले चार थरि सिजापति भने लेखेका छन् । सिजापति त एकै व्यक्ति नाग हुन् अथवा उस्कै दर सन्तान वंश नै होलान ४ थरि नहुनु पर्ने । सिजा राज्य एकै हो स्थापक नाग पनि एकै सम्राट व्यक्ति हुन् । किन र कसरी चार थर भए त, बुझ्नै सकिदैन सहिसत्य कुरा लेख्नु जरुरी छ । सूर्य मल्ल पृथ्वी मल्लका पुत्र हुन् भने अभय मल्ल कस्का छोरा हुन्त यस्ता भसमाउले लेखेका लेख हटाउने र देशको इतिहास बन्नु बनाउनु पर्ने हो । सिजापति नाग वंशले लामो काल ओगटेका देखिन्छ । ३६५ वर्ष सिजापतिको कार्यकाल लेखेको छ । हुनसक्छ कोटेराज्य थर्पूराज्यको संख्या ८४ को ८८ अठासीको १२५ हुनु र थर वंश नाम थर दुल्लु पनि दिगो शासन राख्ने कारण हुन्छ । यसमा लेखले ध्यान पूर्वक इतिहास मिलाउने सिपको अभाव होलाकी भन्न सकिन्छ । नागवंशी सिजापतिको इतिहास दुल्लू कीर्ति खम्म, तिब्बत स्तम्भ, भारतका वाराहाट त्रिशुलको लेख, गोपेश्वर, गयाजी बौद्ध कुटी, रामेश्वर ठूलो स्तम्भले र दैलेख पादुका बौद्ध मुर्ति, सुर्खेत मंगल गढी काक्रीबिहार बुद्ध कुटी र बर्दिया दाँनुवा ताल भगनावशेश, नाग वंशी राजाहरु, हिमाल राजा, तारा आकासे सम्राट, ईन्द्र समान भन्ने छत्रपति श्रेष्ठ राजा भनिनु महान पदवि भएका भनेका राजा नाग अशोक हुन् । यीनका कृति कलाले सिजा, दुल्लू र नागवंश उज्यालो भएको देखिन्छ । नाग छलरुपि डरलाग्दो जीव हो । विष्णुले नागको आसन गद्दी, शिवले नागको माला लगाउनु आफ्नो रक्षा खातिर पनि होला भन्नमा कुनै संका छैन । नाग छलरुपि डरलाग्दो जीव हो, यसले विभिन्न रुप लिने जीव वंश भएको पाउँछौं । मनुस्यका रुप नागको रुप लिनु शिव विष्णुको गहना र संरक्षक हुनु शक्तिमान् देवरुपी वंश भएको देखिन्छ । साथै यस वंशका कीर्तिहरु छिमेकी देशमा पनि झल्किएका कीर्तिमान सम्राटको नाम देखिएको सर्वविदितै छ । सिजाराज्य कसले स्थापना गरे ? सिजापति खसपति साथै भाषा, नाता, साईनु समेत तिथि मिति पनि नाग वंशको ठूलो कृति, कला र शक्ति को खानी भएको वंश/जात देखिन्छ । हामीले भनिरहनु नपर्ला ।

कुमाउको अशोक इतिहासले वा सोको पृष्ट नं. ५२९-५३० ले नाग खस जाति होइन । ठाकुर क्षेत्री जाति हो । पाण्डव भाई अर्जूनको नागकन्या उमिलासित रिति, विधि पूर्वक विवाह गरेको देखिन्छ । खसपति खस राजा शब्द हाम फाली नाग राज्य सिजापति हुनु पर्ने हो । यसमा कुनै संका देखिदैन भन्ने कुरा सामुछ। नाग राज्य/नागवंश नाम हुनुपर्ने देखिन्छ । नागराजाका अजमरि कीर्तिले पनि नागवंशी राजाहरु सम्मानित भएको धेरै प्रमाण पाईएका छन् ।

अव नागवंशी राजाहरुका नाम र कीर्तिहरु क्रमश: उल्लेख गरिएको छ । कुनै लेखहरु सबैका जानकारीमा आउनु लेखको उद्देश्य हो । सहि, साँचो कुरा, ज्ञानमुलक कुराहरु लेखिन्छन् । पढइता व्यक्तिले पनि राम्रो बुझमुल अध्ययनको खाँचो भएको स्मरण गर्नु अति आवश्यक विषय वस्तु छान्नु पर्छ । ज्ञान नै जीवनको सार्थक हुने बिधि हो ।

नागराज पूर्वका राजाहरुले देवहरुले चीन महाचीन, तिब्बत राष्ट्रमा राजनैतिक खेल (खेत) बनाई जीवन यापन गरेको पाइयो । नागराज जावेश्वर र दर सन्तानका महापुरुष, नाग ,चाप ,क्राचल्ल, अशोक, राजा

विश्व भकीएका देखिन्छन् । त्यस वंश सन्तानका क्रमबद्धमा उल्लेख छ ।

नागवंशी सम्राट जावेश्वर चाप, क्राचल्ल, अशोक चल्ल यी सम्राटका लेख अजरी हुँदा विभग पनि अमर (स्थायि) भएको विश्व व्यापि परीचीत छन् । सिजाराज्य तिब्बत सम्म केहि सोराकार पुगेका नागवंशी राजाहरु काम नाम कामको परिचय निम्न लिखित वर्णन गरिएको छ ।

शासन कालीन स्थानीय भिन्नता लामाथाडा

नागवंशी श्रीपालमा शासन पूर्व पूर्वजका सिजाधिपति श्री अशोक चल्लका जेष्ठ पुत्र श्री जयतारी नागले काठमाण्डौ उपत्यका नेवार राजा अनन्त मल्ल लाई ३ यूद्ध पारगरि अन्तमा नेवार मल्ल राज्यको ४ प्रतिशत तीरो कर सिजा राज्यमा लिएकाले जितेर जितारी मल्ल राजा भनि आफ्नो नाम जितारी मल्ल लेखेका हुन् । यि राजा जितारीले सिजामा प्रभावशाली नाम उच्चकोटीमा रहेको छ र कर्णाली प्रदेशले वडाँराजा भनी लोकोत्तर सम्मान ज्ञापन गरेको छ । त्यसैले यिनका केहि उद्भासित आलोकबारे बिचार गर्नु परेको छ । वडा राजा जितारी मल्लको पालामा सिजाको राजधानी सिजा लामाथाडा नै थियो । यस्तो ज्ञान गराउने कडि सरह एउटा आपूर्व लोकगाथा प्राप्त भएको छ । यस लोक गाथाको पेटवोली अनुसार जितारी मल्लको राज्यकालमा सिरमोहर नामको राज्यले बिद्रोह गरेको छनक पाईन्छ । सम्भवतः खस/नागराज्यको अधिनस्त रहन नचाहेर स्वाधिन्ताको फाँई फुँई देखाएको हुँदा जितारी मल्लका भाई राजकुमार जालन्धरी मल्लको नेत्रीत्वमा सिजाबाट विशाल सेना पठाई त्यस विद्रोहलाई दमन गराएको व्यहोरा वर्णन गरिएको छ । त्यस वर्णनमा सिजाबाट प्रस्थान गर्दा सूर्यग्रहण परेको तेस्रो दिन प्रस्थान गर्नु परेको र त्यो मुर्हूत निकाल्ने ज्योतिषीको नाम भास्कर पंडित भनिएको छ । सेनामा सिजापति, खप्तडी खड्का, खुलाल, कालिकोटे, श्रीपाली, रकाल, बोगटी, पुलामी आदि समुहको वर्णन छ ।

सिजाबाट सिरमोर जाँदा बाटामा गम्थ कोल्टीथली आदि वासस्थानको वर्णन गरिएको र वभाङ् थलारा पुग्दा थलाराका जयन्तु भट्टले रोकेर थलारा देउथली चौरमा पिउने पानी नभएको, थलि नौविस स्थित जालवा देविका स्थानमा जाने मूल्बाटाको असुविधा, दर्शाई बाटो खतेरीगाडदेखि माथि देविस्थान जाने दोहोरी लप्ट घोडासवार हिड्न सकिने, सिडिदार वाटो बनाएर कीर्ति काम गरेको कुरा लेखिएको छ । दैलेख सातालामा रहेको सिलालेख खन्डित अवस्थामा छ । आज खम्म खम्मगाडे डाँडो मादि नामले प्रचालित छ । त्यसमा जितारी मल्लका राज्यकाल वि.सं. ११४५ लेख हुनु पर्ने छ । जितारीका बाजुरा दानीगौडा डाँडाका ढुङ्गाको लेखले वर्णन गर्दछ ।

नागवंशका राजा गोननदेव

चीन तिब्वतको वंशावलीबाट अध्ययन हुन्छ । भोट तिब्बतको स्तम्भ एवं वंशावलीले नागराजा प्लखोर (व्रचन) मीन गोनका पुत्र, ईनगोनका पुत्र ल्हासाको कमजोरीबाट फाईदा उठाई उत्तरी प्रदेश मानस्पुरङ (पुराङ) यारि गुँगे, मरयूल, समेत तीन भागमा बाडेर आफ्ना तीन छोरालाई बाँडि दिए । यो काल अवधि ६८७ को आसपास हो, भनिएको छ । सो समयमा गढवाल, कुर्मान्चल तथा किन्नवर भूमी र उपरि सतलज गुँगेका अधिनमा थिए । गुगेको राजधानी चपराङ थोलिङ गुम्बामा थियो नजिकैथारिमा थियो । राजा यीनगोनका पुत्र खोरलदेव भएर जो पछि यि, शेष आदी ज्ञानप्रभ नामले प्रख्यात भए, सम्वत् १०४० आस पास थियो । खोरल देवका पुत्र नागराजले दाँनव भूतलमा अजय पराक्रम देखाएका थिए । यी दानव भूतल प्रतापि नरेस नागराजले नै सिजालाई खस साम्राज्य (नागसाम्राज्य) को गढको रुपमा वर्णन गरे । तसर्थ

सिजाराज्य यिनैले स्थापना गरे । यि सम्राट नागलाई सिजा संस्थापक नागराज सिजापति कहलिए , दर्ता भए सिजा राज्य निर्माताका रुपमा आसिन गराउँदा मध्यकालिन नेपालको राजनीतिक तथा सामाजिक इतिहासमा अत्यन्त उर्जस्विता मुकर हुन्छ ।

तिब्बतको वंशावलीको अध्ययनबाट उक्त घटनाको कियदंश जानकारी पाइन्छ । खसवंशावलीमा उल्लेखित घटनावली समेत भिडाएर तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यूक्तीयूक्त हुन जान्छ । सिन्धको राजधानी अलेकोमा सिरावंशको पतन पछि विक्रम सम्वत ६५३ का आसपास प्रद्यातवंशी ब्राहमण राजा थिए । राजा चच अर्लोका गद्धीमा बसे । अरोलबाट सम्पूर्ण ख.भूमि, खनास मकरान र जहानको ४० वर्ष सम्म एक छत्र शासन गरे । ६९३ मा चचको मृत्यू पछि उनका पुत्र दाहर राजा भए । बगदातका खलीफाको आक्रमणले दाहरको मृत्यू भयो । त्यस पछि खसभूमि आजाद भयो र त्यसमा विनयादित्य नाग एक छत्र राजा भए । क्रमश: नागराजले उत्तर राज्य फराकिलो पार्दै हिमराजइ बढाए र मानसरोवर ठूलो राज्यको स्थल हुँदै नाग सिजाराज्य स्थापना हेतु:पुगे । नागराज जालंधर सम्राटबाट जावेश्वर शिव शरह स्वामी भए, बोलीए । जेहोस् नागराज परिवारमा नाग देवताको शक्ति रुप नभएको कहाँ छर ? आकास राजा, ताराराजा, हिमाल राजा ईन्द्र समान मर्यादी राजा, राजाको राजा, श्रेष्ठ राजाको उपधि हो । नागवंश चानचुन वंश होइन प्रतावि, छल रुपी, शक्तिवान वंश हो ।

अक्षय मल्ल अछाम विनायक, कोल्टी दानी गौडा

अक्षय मल्ल अशोक चल्ल/पालका नाति जितारी मल्लका जेष्ठ पुत्र हुन् । सम्राट जितारी मल्ल अक्षय मल्ल राजकुमार अविवाहित थिए तर चलाख, बुद्धिमान र सक्रिय राजकुमार थिए । सम्राट जितारीका विस्वासी ईमान्दारी राजकुमार थिए । समुद्र वंश नारायण जस्ता उपाधिधारण गर्ने राजकुमार अक्षय मल्लले कोल्टी दानीगौडा (बाजुरा) अछाम बिनायकलाई केहि समयका लागि राजधानी बनाएका थिए । जहाँ राजधानी बनाए पनि राजपत्र सिजा लामाथाडा नै लेखिन्थ्यो । अछाम बिनायकमा केहि समयका लागि राजधानी बनाएका थिए भन्ने अनुमान हुन्छ । बिनायकमा नगर सभ्यता कतिपय अवसेश छन् र राम्ररी खोज गरियमा अथवा निश्चित स्थलको उत्खनन् परिक्षण गरिएको खण्डमा पुरातात्वीक सम्पदा पाइने सम्भावना छ । एक फराकिलो क्षेत्रमा दुर्गाजलासय मंदिर बिहार राज प्रसाद गोपुर पण्य विथि आदिका स्थापना बताउने संकेतहरु का माझमा अद्यावधि खडा रहेका कलात्मकध पंचदेवलहरु त्यस भव्य निर्माणका सूचक छन् । तिनको सार्वजनिक परिचय सम्बन्धी निकायका प्रचार सामाग्रीहरुले केहि वर्ष पूर्व दिइसकेका छन् । ती देवलको निर्माण सम्वत १३३७ तिर भएको जानकारी दिने त्यस मितिको अभिलेख पनि पढिएकी छ । यद्यपि यो पढिएका अभिलेखहरु राजधानी सितकालीन बनाउने सम्भावना थियो । भन्ने कुरा राजकुमार अक्षय मल्लको ताम्रपत्रले जनाउछ । अक्षय मल्ललाई जितारी मल्लको सिजाराज्य विखण्डन कारी दक्षिणबाट त्यहिबाटो भएर आउने सम्भावनाले त्यसको तगारो तथा सूचना दिने व्यक्तिको रुपमा एक दशक भन्दा बढी बिनायक बसे । पंचदेवल अन्य सिलादेवल अछाममा निर्माण गरेका अक्षय मल्ल कला कुशल राजा थिए ।

पछि राजकुमार अक्षय मल्ल बाजुरा दानी गौडा खटीए । त्यहाँ पनि कोल्टी फूलबारी स्थित जरुवा ढुङ्गामा उत्कृष्ठ अभिलेख लेखेका छन् । बिनायक पंचदेल र दानी गौडाका उत्कृष्ट लेख पढ्नु पर्ने हुन्छ । राजकुमार अक्षय मल्ल विवाह नगरेर वृद्धा उमेरमा तिब्वत बौद्ध कुटी गए ।

आनन्द मल्ल/जालन्धरी मल्ल

आनन्द मल्ल/जालन्धरी मल्ल अशोक चल्ल/पालका कनिष्क पुत्र हुन् । यि राजा जितारी मल्लकै समयमा राजा भएका थिए । यी अवतारी लामा सरहका प्रतापि शक्तिवान राजा थिए । जितारी मल्लका जेष्ठ

पुत्र अक्षय अछाम विनायक कोटे राज्यमा द्विध राजा राज्यको रुपमा राजकाज गरे । एक दशक बढी समयमा त्यहाँ अछाम बिनाएक पंच देवल निर्माण गरे । अछामका अन्य ठाउँमा पनि देवल मुङग्रा स्तम्भको कमि काम गरेन । पछि बाजुरा जिल्लाको दानी गौडा खटीए । त्यहाँ पनि कलात्मक सिप रुचिमा प्रथम नै थिए । राजकाजका कागजात सिजा लामाथाडा संवोधन गरिन्थ्यो । त्यसपछिका राज्यका उत्तराधिकारी अक्षयका कनिष्ट भाई आदित्य मल्ल हुन् । उनि राजकुमार तिब्वत छर्क्ति गुफा कै बौद्ध कुटीमा थिए । ईमान्दारी भै साथै शक्ति सम्पन्न भएका मुरल तिब्वत राज्यले द्वन्द्वरुप लिदा वडाराजा जितारीले आनन्दलाई अग्रसर बनाई उक्त द्वन्द्व एक हप्तामा समाप्त गरेका थिए ।

आदित्य ति.पोषकान गु. आदित्यको शासन १२०८

डेट छोटो समय पारी रिपु राजाले आफ्ना छोरा संग्राम मल्ललाई राजशिगासेनमा बसाले सम्राट संग्रम मल्लले पनि सिजापुरीमा राम्रो विकास जनपृय सम्राट भए । यी नावलक अवस्थामा पनि रिपु मल्ल राजाले लुम्वीनी अशोक स्तम्भमा संग्राम मल्लको नाम लेखाएको छ ।

अन्तमा वृद्ध अवस्थामा आदित्य मल्लका बावु जितारि मल्लको उत्तराधिकारीका हैसि यतले सिजाधिपति को राज्यको काम गरे बहुत ठूला र राम्रा काम देखाए । कलाप्रेमी देशप्रेमी उज्वल राजा थिए । यिनको एक ताम्रपत्र गोरखा तच्वाई वडारमा मिलेको छ । दुल्लू देउवाड, पाली खोला, तल्लो डुगेश्वर मंदिरमा सिला पत्र, छ । ऐ डंसुरबीच गाउको मुल्वाटोमा ५ पंचसिला छन ऐं जम्वुकाध माटा मूनि दबेको ताम्र पत्र सिजा राज्यको सम्वोधन गरि दुल्लू बाट लेखेको ऐं ८/२० ढाटीकाध डाँडामा सिला लेख छ । बुद्ध मूर्ति हितीत आदित्य मल्लको ताम्रपत्र दैलेख जिल्ला कार्यलयमा सुरक्षित छ । काठमाण्डौ उपत्यका हमला गरि नुवाकोट भक्तपुर जितेका छन् । केहि कारणवस कर रकम सिजाराज्य लाई रकम ल्याए राज्य त लिएनन् आदित्य वंशाओ भवदी पालओ नृपः लेखेका छन् । तर बीचमा आनन्द/जालन्धरी मल्ल पुत्र रिपु नाति संग्राम मल्ल पनि सिजा राजधिपति भएका ताम्रपत्र कनकपत्र र स्तम्भहरुका लेख कमि छैनन् । कृतिमान राजा रिपु थिए भन्ने कीर्तिले लेखाएको छ । प्रमाण पनि भएको देखिन्छ । आदित्यको ताम्रशासन पत्र यसै कितावमा उल्लेख गरिएको छ । राजा आनन्द मल्ल/जालन्धरी मल्लको द्विज शासन पनि होइन । रिपु जालन्धरी/आनन्दका उत्तराधीकारीमा परे ।

आदित्यका पुत्र कल्याण मल्ल यूवाअवस्थामा मृत्यू भयो । आदित्यको नाति प्रताप मल्ल पनि चलाख राजा थिए तर निशन्तानी भएर भिच्छु भई गयाजी बौद्ध कुटीमा गई बसे । सिजाराज्य आफ्नो वंश र भाइ भएकोले गेला पूण्य मल्ललाई तिब्वत पुष्कन गुम्बाबाट बोलाई सिजा राज्यधिपति बनाएर गए ।

नाग

नागराज खारिमा जावेश्वर भए महाँराज धिराज/सम्राट लेखेनन् । नागका बिचार बुद्धको भैं नै नाम प्राप्त गर्नु भावना हुनु पर्छ र नाग छत्र पति राजा हुँदा पनि जावेश्वर, शिव अवतार शिव भक्त प्रायणम भन्ने लेख्छन् । शिववंश लेखेका शिवका तस्विर/मूर्तिकाधमा राखेर (बोकेर) हिड्थे भन्ने इतिहास लेख्नेहरुले लेख्दछन् । तर राष्ट्र प्रेमी जनप्रेमी महान शक्तिशाली नागराज हुन् । पश्चिम नेपाल उत्तर चीन, दक्षिण भारतका ईलाका सिजाराज्यमा प्रवेश गरेका उहाँका पुत्र चापले नाता साइनो उपज (रचने) विवक कस्तो होला ? नाग जावेश्रको नेपाली भाषा रच्ने कला कस्तो होला ? नागका घनाति क्राचल्लको गते, बार महिना, दिन, वर्ष, सताप्दी , दशक, बार, महिनाका नाम हप्ता, वर्ष , तिथिमिति उपज गर्ने, विवेक, ज्ञान सिप, नागवंशमा मात्र भावना, शक्ति, सिप कसरी उपज भएको होला ? धन्य :

जीवन माथि, राष्टमाथि, अटल र सुविधा हुने उपाय र लक्ष्यको भारी बोकेका नागवंशी राजाहरुको इतिहास , कीर्ति सिला , देवल, मुङग्रा , ताल, तलाउ, पोखरीहरु र ताम्र, कनक पत्रका लेखहरुले इतिहास

सुन्दर बनाएका भारत, नेपाल , तिब्वत र चीनका लेखहरुले विश्व देखाएका यिनीका प्रमाणित इतिहासले औंल्याइ रहेको पाउँछौ ।

नागका लेखहरु

अव खारि प्रदेस्थो, यो जावेस्वर तामगात्

तेन श्री नागराजेन सेंजापुर्या स्थिति कृता ॥१२॥

अर्थात खारि प्रदेशका नागराज जो जुम्ला भेगका जागेश्वर भए उनैले सेजापुर (ब्रतमान सिजा लामाथाडा) मा स्थिति वाधे, अथा खारी प्रदेशमा बस्ने नागराज जो पछि जावेश्वर कहलिए र कर्णाली अंचलको मालिक बने,, उनैले सिजानगर बसाले । सिजाधिपति सिजापति बने नागराजका छोरा, पनाति जनाति नाग, चाप क्राचल्ल र अशोक चल्ल/पाल यी राजाहरुले विश्वकृति कायम गरे । स्वदेश विदेश उज्यालो कृतिमान भए/बनाए भन्नमा आपति हुँदैन । ईन्द्रसमान आकासे राजा, तारा राजा छत्रपति श्रेष्ठ राजा अशोक चल्लका पद हुन ।

नागको वैशणम बैशेनरः

गौड बंगालको ठाउको नाम हो । सूर्य वंशी, शिववंशी, आदित्य वंश, अनुवंश, समुन्द्र वंश यी नागवंशका उपवंश हुन् । गेला वंश, सिजा वंश, गुँगे वंश, खारि वंश, यारि वंश, यदुवंश, मदुवंश, ऋक्सेन वंश श्रीपाली वंश यी ठाउका नाम हुन् :- किन यी वंश भनियत ? शासकहरुले आफ्नो शासन दिगो राख्न यी पयरना फेर्नु पर्छ खाना, भागा, किन फेरबदल गरिन्छन् । एउटैले दिक्क लाग्छ । त्यस्तै नयाँ चिजको माया हुन्छ । त्यस्तै तरिका हो, रहेछ भन्ने बुझिन्छ ।

भारतमा नागवंशको विवरण

नाग वंशले विभिन्न कालखण्डमा विभिन्न ठाउमा शासन रुढ भएको प्रमाण मिल्यका छन् । भारतको पदमावतीमा नागको जन्म स्थल ८ छोरा को जन्म भएको थियो । नेपालमा ३७० इ.वि.मा परवर सेन नाग नेपालमा प्रवेश भए भनिएको छ । एक इजराइल गए अन्य भाइहरु भारतमै थिए भन्ने भारत को इतिहाँसले देखाउछ । त्यस पश्चात भारतमा पनि नाग शासन ३६० वर्ष र नेपालमा पनि नाग शासन ३६५ वर्ष चल्यो भन्ने इतिहाँसले देखाउछ । लगभग नेपाल भारतमा बराबरै समय शासन गरेको भन्य मिलेको छ । भारतको स्तम्भ तालिका निम्न लिखित छ ।

प्रथम राजा	२. शिवदत्त नाग
१. शिवपालिका नाग	४. हरिदत्त नाग
३. रामदत्त नाग	५. भामदत्त नाग
६. कामदत्त नाग	७. शासदत्त नाग
८. सेमदत्त नाग	९. अहिछत्र नाग
१०. प्रजापति मित्र नाग	११. ईन्द्रमित्र नाग
१२. आयुमित्र नाग	१३. जयमित्र नाग
१४. धुर्वमित्र नाग	१५. सूर्यमित्र नाग
१६. विष्णुमित्र नाग	१७. अग्निमित्र नाग
१८. अनुमित्र नाग	१९. कुलिन्द्र नाग
२०. रुद्रदमन नाग	२१. गणपति नाग
२२. स्कन्द नाग	२३. भारतमा शासन रुढ

नागहरुको उर्वरा कर्मकाण्ड

नागवंशका राजा सर्पका उपासक थिए । नाग प्राचीन भारतमा होइन विश्व संसारमा थिए । अन्य देशहरुले नाग पुज्थे मिश्रका कल्प शासन को राजमुकुटमा फनफनि गर्दथे सर्पको आकृ तबनेको हुन्थ्यो । प्राचीन सुमेरमा ति सर्प आफ्नो काँचुल्ली प्रति वर्ष उतार गर्थे पुनः नयाँ काचुल्ली उपज गर्थे । नयाँ यौवन/जीवन हुन्थ्यो । नयाँ जीवनको प्राप्ति प्रतिक सम्भन्थे । उर्वरा कर्मकाण्ड फर्तिलिक्रल्डमा प्राय सवैजातिका मानिसले यो विस्वास मानेका थिए कि नाग वा सर्पको योगुण उसको ईश्वरीय देन शक्ति भएको प्रतिक थियो । किनकी सर्पले मानिस, जनावर को रुप बदल्न सक्थ्यो । राजा परिछित डस्ता भाविनीको लेख अनुसार जन्मजय (कर्कट) नागले मानिस, योगी, पूलको रुप धारण गरि परिछिदलाई डसन सफल भए भमराको रुपधारण गरि परिक्षित राजालाई डसेका कुरा विभिन्न ग्रन्थ, रामायण महाभारतमा लेखिएको छ । त्यस पिटमा दर्पिटछ । भगवान विष्णु को गद्दी भगवान शिवको टाटुकोहार माला बन्नु बनाउनु विषालु जीव प्रयोग गर्नु आफ्नो संरक्षण, सुरक्षाको कारण हो । नाग देवतारुपि जीव पनि हो भन्नमा आफति देखिन्न ।

भारतीय पुराणमा नाग

भारतमा नागहरुको वाहुल्यबाट पनि उनको अन्तिम प्रभावसाली हुनको प्रभाव मिल्दछ । तक्षक बासुकी राम परीक्षितको मृत्यू जन्मजयको पूजा श्री कृष्णका कलिए नाग दमन आदि अनेक प्रसेध पुराण्मा नागवाट सबन्धीत छन् । खण्डव वन दहमा पनि नागहरुबाट भएको कुनै संघर्षको इतिहाँसिक घटनाका छापछन् । कास्मिर घाटीको रक्षा गर्ने निलनाग नेपालको बागमति घाटीको पुरानो नाम नागदह, कुमाउमा नाग, अनेक वर्तत र भूखण्डहरु नागहरुको सत्ता कै कोहि धोसक छ । सर्वप्रथम इतिहाँसिक नाग शासक शिशु नाग मानिन्छ । गणपति नाग र नागसेन , समुन्द्र गुप्त द्वारा प्राजित राजाहरुमा शेर थिए । पुराणका अनुसार विदिशा कान्तिपुरी तथा पदमावतिका आठ नाग राजा अग्निनाग, स्कन्ध नाग, स्वन्द गुप्तका छोरा ले कुवरेनागकी कन्यासित विवाह गरेका थिए । कुमाउमा नागराजाहरु द्वारा सम्बन्धित पाताल भूवनेश्वर पिथौडागढको अति प्रशिद्ध प्रचलित स्थापन हो वहाँबाट मानागरलाई दिएको गुठी (गुठ) को अभिलेख प्राप्त छ । त्यहाँ नजिक सर्पग्राम कर्कोट पबित्र बासुकी उर्गम नागदेव नागथान नागपुर आदि ३० भन्दा बढी नागहरुका नामका ठाउँ छन् । बेणि नाग, पिङ्गल नाग यो पिगल नागको समयमा पिङ्गल नै लेखेको छ । त्यस पिङ्गल नागका मुद्रा (सिक्का) मिलेका छन् । नागहरुका मुर्तिहरु पनि नाग कै रुपमा छन् । यि सिक्काको मध्यमा टेडिमेडी निकालि नदी मानेका छन् । त्यसमा नागका सिर पुछर लेखिएका छन् । बीचमा टेडि मेडि रेखा नागका तन्दुरस्त नमुना छन् । त्यस कारण यि नागराजका छाप हुन् । व्यापारिक भाग हरुको रक्षाका लागि (रक्षा गर्नको लागि) राजाहरु द्वारा तलव दिइ नियूक्त गरिन्थे । पणिनिका समयमा पौद्यौको (पौधौ यो) को समयमा पौद्यौको एक राज्य फारसको दक्षिणपूर्व समुन्द्रको किनारमा थियो । यसको विस्तार वर्तमान वलुचिस्थान सम्म थियो । चौधौको सर्वाधिक मुद्रा रोइ सम्म मिलेका छन् । यसको अधिकांश भागमा यौधौको गाउ गाऊ शब्दको उल्लेख हुन्छ । राहतकका अतिरिक्त यौधौको जो गणराज्य गुप्तशासकको पूर्व उत्तर भारतमा थियो । उनको एक कुमाउ गढवालमा पनि थियो । त्यहा अवश्य रहिरहन्थ्यो यो.नि.संचोक भनिएको हुन्छ । भन्न सक्छन् यौधौका मुद्रा अंकित बहुधान्यक शब्द कुमाउ गढवालको वर्तमानवधारण नामबाट सम्बन्धित छ ।

प्राचीन कुमाउ गढवालमा पिडर नदीका घाँटी र गोमती सर्जुको स्थल बहुत उर्वरा थियो। पि नदीका महाँरमणिय क्षेत्र आजपनि वधारण भनियको छ। उक्त पिङ्गल गाऊँ जहाआलोच्च मुद्रा सिक्का पाइएका थिए। उस वधारणमा स्थित छ। गढुवालको वधारणमा पार गर्नेमा कापिडि, कराकाष्टे, खन्जर,पिंडर बारु और पिंडर पायपट्टी थियो। जोसीमेट बाट प्रतानहुन्थ्यो, अति प्राचीन व्यापारी मार्ग पिंडर घाँटी क बाट कल्यूर शासकको अतिपवित्र भूमि (स्थल) वाग्यश्वर जान्थ्यो। वधारणको समृतिको एक सताप्दी पूर्वक वर्णतन गढवाल जिल्लाको दशवि बन्दोवस्त रिचर्डमा प्रस्टव्यछ उत्तरको और मल्ल नागपुर १२२६-१२ सम्म र उर्गमका मानिसहरु तिब्बतको आयातको व्याख्या हुन्छ। उन, नून, सुन, जडिबुटि रसोहगाला चन्द्रपुर, देवाल गढ, दगौकी गएर उसका बदलामा खाध्यन्न, सूतिकपडा, रुई, फलाम जस्ता चिज उत्तर जा र उन नून, सुन जडिबुटी आदि बस्तु निकासी हुन्थ्ये व्यापार विधिको आवश्यक्ता र उक्त वस्तु निकासी हुन्थे।

आमोद भूमि शिवदेव नाग

आमोद भूमिका राजा शिवदेव (शिवदत्त) नागराजका सिक्का शिव मूर्तिका थिए। एकीन हुन बाँकि थियो। यसको अनुशन्धान एवं खोजी नै बाँकि छ। नागराजा शिवदेव , विरसिंह , पिंगल आदि ७ राजाहरुका सिक्का /मुद्रामा नागका चित्र र शिवनागको चित्र थिए। नागराजाको कुल नै राजकिय खान्दान देखिन्छ। विनयादिव्य नाग राजका सिक्का थिए तर पत्ता लागेका छैन। अनुसन्धानमा रहेका छन्। शिवदेव नागराजा का मुद्राहरु वढवाल गाउँ पिथौडागढ, लधाक, विन्द्रावन , पदमावती , देहरादुन आदि ठाउँमा पाइएका थिए भन्ने कुरा उल्लेखित थियो। खोजीको नितान्तता अग्ररुपमा गएको छैन।

नेपालमा रहेका नागराजहरुले देव चल्ल, मल्ल सिजापति पाल र बडूवाल भनेको पाईएको छन् भारतमा दत्त, मिश्र, देव भनेर लेखेका देखिन्छन्। पाल नेपाल भारतमा मिलेको छन्। नेपालको इतिहाँसले नागराज-नागपाल शहदर दुईभाइ हुन भनेको नागले, चाप, क्राचल्ल, अशोक चल्ल, पूण्य मल्ल र आदित्य मल्लले आदित्य वंश अनुवंश पाल हुँ भनेका छन्। भारतमा बंगाली पाल र कास्मिर पाल भनेका छन् इतिहाँस खोतल्दा नागवंश पाल, पालनै नाग , truth and beauty -beaufy and truth राम्रो नै सुन्दरता हो। सुन्दरता नै राम्रो हो भन्ने अर्थ संग माथिका शब्द मिलेका देखिन्छन्। नाग र पाल एउटै वंश हुन तर राजकिय कार्यविधिमा नागले वंश मनपडि लेखेका छन्। ठाउँको नाम वंश भनेका लेखेका देखिन्छन् गेला वंश सिजावंशी श्रीपाली वंश, गुंगे वंश गौड वंश ऋकसेन वंश यी ठाउँका नाम हुन वंश भनेका देखियो।

नागराज र सिजा बारे गवेशणा

नागवंश सिजापति वंशक्रमको राजनैतिक सम्बन्धमा दुल्लू कीर्ति खम्मले बताई, देखाइ रहेको छ त्यो स्तम्भ विश्व कीर्ति तथाविजय खम्म पनि भनिएको छ। चानचुने खम्बा होइन, इतिहाँस लेखनदासले जानि हो वा नजानि हो उल्टो अर्थ लिएका छन्। त्यसको मुल उद्देश्य केहो त ? वास्तवमा कति खर्च कति समय लागे होला किन ? लेखियो होला भन्ने कुराको मर्म हामफाली उल्टो सुल्टो मनमर्जिले लेखेका पाईए। त्यो स्तम्भ विद्यावन वेष्ट राजाले बनाएको हो। त्यसका भावार्थ विद्यावन सत्यमोहज जोसी र मोहन प्रसाद खनाले देखाएका छन्। भारत नेपालका नागवंशहरु पनि समेटीएका केहि भाग छन्। नागराज र पालनृप भनि लेखीएको छ। त्यो के, किन, समटेको होला ? तिथिमिति र उद्देश्यका मर्म समेत देखाएको छ। त्यसका लेखका फोटोकपी सबैले उतारेका छन्। उक्त स्तम्भमा आदित्य वंशओभवादि पालो नृप लेखेकै छ। स्तम्भको एक साईड ३५ र दोश्रो साईड ३६ वटा लाईन छन्। के के छत ? अनार्थ बुझ्नु अर्थ लगाउनु उचित नहुँ

पर्ने हो । त्यस्तै पृथ्वी मल्लले कालिकोट लुडकु मुलबाटाको वाध्य ढुङ्गामा अझ प्रष्टैलेख पनिछ । दुल्लू पातर नाउली मुंडेदेवल, अछाम कुच्ची व्यारेक मुङग्रा, डोटी, थलारा, बझाङ आदि ठाउहरुमा सम्राट पृथ्वी मल्लका सयौ कीर्तिहरु छन् । नागवंशी राजाहरुका नाममा पाल, मल्ल, सिजापति देव पनि लेखेका छन् । यि राजा जयपाल द्वितिय श्री जावका पुत्र सम्राट पूण्यमल्लका पुत्र थिए । पृथ्वी मल्लका उत्तराधिकारी अभय राज मल्ल हुन, यिनीका कीर्तिहरु तिब्बत भोट स्तम्भमा गोपाल वंशावलीमा दर्ता देखिन्छन् । अभय राज मल्लका ६ वटा ताम्रपत्रहरु देखिन्छन् । घुन्टी राज्य गरेका ताम्रपत्र, बझाङ, बाजुरा , तिब्रोकोट, सिजा जहा वसि लेखपनि सिजा पुरी लामाथाडा संवोधन गरियका छन् । यीनका र पिता पुर्खाका ताम्रपत्र कनकपत्र निम्न लिखित उल्लेख गरिएका छन् । अभय मल्ल नागराजको म्याग्दीको कनक ताम्रपत्रले प्रस्टै पारेको छ ।

भारतमा नागहरुको बाहुल्येबाट पनि उनको अन्तिम प्रभावशाली हुनाको प्रमाण मिल्दछ । तक्षक, कर्कट, वासुकी, राजा परिक्षत मृत्युमा चढे जन्मजयको पूजा श्री कृष्णका कालिए नागदामन आदिअनेक पसेध पुराणमा नागवाट सम्बन्धित छन् । खन्डब दहवनमा पनि नागहरुवाट भएको कुनै संघर्षको इतिहासिक घटनाको छाप छ । कास्मिर घाटीको रक्षा गर्ने निलनाग नेपालको वागमति घाटीको पुरा नोनाम नागदह कुमाउको नागनाम अनेक पर्वतका र मुखन्डहरु नागहरुको सत्त कै कोहियो संकट । सर्वप्रथम ऐतिहासिक नागशायक शिशुनाग पुर्खामानिन्छ । नाग गणपति नाग नागसेन समुद्र, गुप्त द्वारा प्राजित राजाहरुमा शेर थिए पुराणका अनु विदिशा कान्तिपुरी तथा पदमावतीका आठ नाग राजाहरु अग्निनाग स्कन्ध नाग, विष्णु नाग, स्कन्धका छोराले कुवेर नागकी छोरी उर्मिला संघ विधिपूर्वक अर्जुनका साथ विवाह भएको थियो र कुमाउमा नागराजा हरुद्वारा सम्वन्धित पाताल भूवनेश्वर पिथौडागढको आति प्राशिद्ध प्राचलित स्थान हो । हाटमान गर लाई दिएको गुठी (गुठ) को अभिलेख प्राप्तछ । उहानजिक सर्वग्राम कर्कोट पर्वत वासुको उगम नागदेव नागथान नागपुर आदि ३० भन्दा बढी स्थान नागहरुका नामका छन् । पिङ्गल नागको समयमा छन् । वोणिनाग पिङ्गलनाग पिङ्गल नागका मुद्रा (सिक्का) पिङ्गल नागको समयमा छन् । वोणिनाग पिङ्गलनाग नागको सिक्काको मध्ये मागमा देडीवेडी रेखाहरु नागकै सिरपुकार चित्रका सिक्काछन् । तन्दुष्ति नागका नमुनाका द्वन् । उसका सिरपुछार टेडावाङ्गग रुपकाछन् । यि नागहरुका छाप हुन । व्यापरिक भागहरुको रक्षा गर्नाको लागि राजाहरु बाट तलबदिन नियूक्त गरिएका छन् । पाणिनीका समयमा यौध्येउको समयमा यौध्यउको एकराज्य फारस्को दक्षिणपूर्व समुन्द्रको किनारमा थियो । यस्को विस्तार वर्तमान वलु स्थानमा थियो । पौध्यौको सर्वाधिक मुद्रा रोहे सम्म मिलेकाछन् । यसको अधिकाँस भागमा पौध्यौगाउँका शब्दको उल्लेख हुन्छ । रोहतकका अतिरिक्त यौध्येउको जो गणराज्य गुप्तशासनको पूर्वउत्तर भारतमा थियो । उनले एक कुमाउ गढवालमा पनि आवश्यक रहिरहनछ । यो नि संचोक भनिएको हुन्छ । भन्न सक्छन ॥ यौध्योका मुद्रा अंकित बहुधान्नेक शब्द कुमाउका गढवालको बघारण नामबाट संवन्धित छ ।

बहुधान्य बघार

प्राचीन कुमाउ गढवालमा पिन्डर नदिका घाँटी र गोमति सर्जुको स्थान बहुत उर्वरा थियो, यी नदीका रामणियक्षेत्र आजपनि वघार भनिएको छ । उक्त पिङ्गल गाउ अलीच्च मुद्रा सिक्का पाइएका थिए । उसवघारणमा स्थितछ । गढुवालका वघारर्पगनेमा पी डिराकोट संजर सिडर खन्जर विडरवारु और पिंडर, पार्धपटिया थियो । जोसिमेटवाट वानहुन्थ्यो, अतिप्राचीन व्यापारी मार्ग घाँटीका बाट कत्यूर शासकको अतिपवित्र भूमि (स्थाल) वाग्यश्वर जान्थ्यो । वघारणको समृद्धिको एक सताप्दि पूर्वका वणम गढवाल

जिल्लाको दक्षिण बन्दोवस्त रिओडमा प्रष्टैछ । उत्तरको वर्मलल नागपुर १२१४-१२१९ सम्मर अर्गम्का मानिसहरु तिब्बतको आयातको व्याख्या हुन्छ । उन, नून, सुन जडिबुडी र सो हगोलाई चन्द्रपुर देवालगढ दगौली, गए र उसकावदलामा खाध्यन्न सुतीकपडा, रुइ, फलामा मरमसला उत्तर निकासीका उक्त मालसमान हरुको व्यापार सम्बन्धि आवश्यक्त हुन्थ्यो । कर्णाली प्रदेशको सिजाहाट र गढवाल वघारा उग्राउ र महत्व नाफा हो ।

परवर सेन नाग

परवरसेन नागले श्री मोर, दाहर, कोमर, कोरल, कुर्ति आदि कोटेराज्य सित सहमत लियि मही चीनमा प्रान्तिय फागराज्य गरे । जनतामाथि सदभाव सप्रेमको आधारमा राज्य प्रशासन चलाए । प्रवरसेंजनागले प्रशासनीय प्रशासन औचित्य भएको देखियो ।

विनयादिव्य

प्रवरसेनका चौथो पुस्ता विनयादिव्य चीनको चाप भन्ये स्थालमा प्रान्तिय राज्य प्रमुख/राजा भई चाप स्थलको सेरोफेरोमा राज्य बढाउदै अधिपतिको रुपमा, उत्तम तरिकाले भोट राज्य प्रस्थान भए महाचीन तिब्वतको राजधनी बीच ठाउ कायम गरे सकुशल राज्य प्रति वफादार रहि प्रशासन गरेको देखिन्छ ।

शिव देव नाग

राजा शिवेवले तिब्बत शिव उत्तम आमोद भूमिमा, जनपृय ढंगले शासन चलाइ त्यहाूको स्थान प्रान्तमा उत्तम तरिकाले विकास राज्य तथा जनमुखि विकास अधिवदायको थियो । विकासका पूर्वाधारहरुको तर्जुमा समेट बनाएको शिवदेव नागको प्रशासन अवधिमा पाइन्छ । शिवदेव सम्राटका सिक्कामा शिवको मूर्ति (चिडा) थिए ।

ल्योगोन (ब्रचन) मीन गोन देवनाग

ल्योगोन (वंचन) मीनगोनको राज्य र राज्यकाल उत्तम गतिले बढेको थियो , त्यो राज तिब्बतको गरमोटको ठाउूमा थर्पु राज्य शासन चलाएको लेख बाट प्रस्टैहुन्छ ।

गननदेव नागले छर्किभोट तिब्वत मै द्विज शासकको राज्यकाल देखा परेको पाइन्छ । उनका किर्तिहरु त्यहा रहेको बुझिन्छ । उनिराज्य कालमा प्रशासन चलाउन दक्ष भएको ईतिहासको लेख देखिन्छ । गोननदेवले हलासको फाइदा लिएको वर्णन उलेख गरिएको देखाएको पाइन्छ ।

इन्गोनदेव नाग भोट

ईन्गोन देव सम्राट भोट तारा भोटमा द्विज राज्य चर्लाएका थिए, चीन महाची र भोटको केहि भूभाग वगटि शासक भै शकुशल राज्य प्रशासन चलाएका र तिब्वतको सेरोपेरामा फराकिलो राज्यको वृद्धि विकास गरेको इतिहासमा लेखिएको छ । यि सम्राटले राज्य प्रति जनता प्रति पृथ्वी मल्ल दुल्लू सम्राटको निति नियमका रचना देखिन्छ । कुशल सम्राट थिए । भन्ये बुझिन्छ ।

खोरलदेव

रुपरेखा इ.को पे.नं. ७-८ मा लेखहरु राजा ईन्गोन देवका पुत्र खोरल देव (हुन) थिए । जो पछि ये सेश याद ज्ञानप्रभराजा इनगोनका नामले प्रख्यात थिए । वि.सं. १०१८ पुत्र नाग राजले दानवभूतलका अजय प्राक्रम देखाएका थिए । यो दानव भूतल नरेस प्रतापि नागरानज सिजापति भनिएको थियो । यीराजा वडाप्रतापि महाराज सिजापती थिए । क्रमशः यिन ले भोट तिब्बत चीन भारत र कर्णाली प्रदेशका खास पति महाराज भएका थिए ।

त्यसैले यिनलाई सिजापति पद स्थापित गरिएको देखिन्छ । सिजा राज्य प्राक्रमिक र सक्तिशली देखिन्छ । नागवंशीहरु सिजापति हुन गएका देखिन्छ । सिजापति लेखनु रहरले होइन सिजापति को हो । किन कसरी सिजापति भए सबैले ध्यानदिनु पर्ने हो । सिजापति जात होइन, नामपनि होइन, सिजाराज्य स्थापना गरेका हुँदा नाग वंशीहरुको पद हो ।

सिजा इतिहास रुपरेखाको पे.नं. ८६-८७ मा । पूर्ण प्रकासको लेख ।

प्रकासिद सपादलक्ष सिखरी.........मापाल चुडामणिय ॥ यिनै राजा श्री मदाशिफ चल्ल मपि यो, नत्वा विनियखयम् श्री मक्षन्द्र मिन्द्रसद भ्रष्टे मुने शासने । स्थित्यू द्वारमसौ चकार प्रभास्चार्थ कलौदु जये ।

उक्त अविलेख मार्फत आफ्नो तिब्बतको प्रदर्शन गराउने धिरगम्भिर नरसार्दल महाराज श्री अशोक चल्ल/पालको साचै आफ्ना दुरघर अजय पुरुष रहेछन भन्ने सजिलो भयो । यिनको विरत्त्व सम्बन्धमा प्रकासपार्ने खालका अभिलेख एवं स्मारिकाहरु पशिचमोत्तरभारत प्रशस्त्रछन । तिनको खोजी भएको छैन, खोजीनिति हुनु पर्छ ।

विगत २००९ साल माघ महिनाको कुरो हो, गतेवारको त्यसवेला आग्रामा विश्वविद्यालयको, तलासंकायले प्राचीनकालिन भारतिय संस्कृति सम्बन्धमा, अत्यान्त मार्निक परिसिलन गराएको थियो । त्यसपरि सिलन कार्यमा दिलचश्पि राखने विद्यार्थीहरुमा केहि अवगनिस्थान भन्नु भन्दा, काबुल भनिन्थ्यो । वसचल्यो, वहसमा भागलिनेहरुले आ-आफ्ना तर्कप्रस्तुत गरेको आसयमा प्रसस्त सम्राट अर्न्त थियो । त्यस्तैमा स्नाकत्तर प्रथम वर्षका विद्यार्थी फजुल बक्तारले भने पाटलीपुत्रका सम्राट अशोकको कुरातो टाडाकोभएन सनको पतनभएको दशौसताप्दि पहिले हो । कन्धारको हिन्दु सत्तापछि केहिसमयमा कनधार खास नागहरुको राज्यको अधिनमा गएको थियो । आ-सूर्यन्तको राजा भनेर आफूलाई उपस्थित गराउने, यि खास नागराजाको अभिलेख मध्यकन्धारको, एउटा खन्डाहर मा अजछदैछ । हेर्ने ईच्छा हुनेले अझैहेर्न सक्नु हुनेछ । कनदारको राजधानीको बुलमा सरेकोत पेशावरवाट राज्य अलग गराउने मुगल सम्राट तमातपुर बक्तारका पालामा हो । यस कुराको त्यसवेला चासोदिएन । चासो राख्नाको लागि कलास संकायका प्रमुख पुरुसोतम् लाल उपाध्यायले नभनेका नघच घच्घचाएका होइनन् । ज्ञानका भाडाको विर्को उग्रियन ।

साँस्कार संस्कृतिका भिन्नता एवं महत्व

इतिहास वंशावली अलग-अलग पाटा क्षेत्रहुन धर्म आफ्ना गुरुका वाटा हुन, आफ्नो धर्म आफूलाई मिठोहुन्छ । तर बौद्ध धर्म र हिन्दू धर्म एक अर्काको पुरक जस्ता लागद्यछन,भाई भाई जस्ता संस्कार फेला पर्दछन् । तर मिल्दा जुल्दा छन् । आ-आफ्नो धर्ममा कानून नियम हुन्छन । रितिरिवाज आचार विचार भाईचारा सदभाव, आफ्नो धर्ममा लुकेका हुन्छन् । इतिहास र वंशवली धर्ममा सास लिएका हुन्छन् । इतिहास विना देशरहदैन भन्ने कुरा ध्रुव सत्यहो । एक समाज राज्य को एक धर्म हुदा राज्य बच्छ बलियो हुन्छ । समाज राज्यमा विभिन्न धर्म भएमा समाज देश कमजोर एवं संकट आउछ । भन्ने कुरा चासोकि हुनुपर्छ तर इतिहास वंशावली दशर छन् वंशावलि विनाजात रहदैन जता ततै सत्यकुरा हुनु पर्छ । लाभदायक कुराको लेखान वृद्धिगर्ने हो ।

भारतमा नागवंशी राजाहरु कुमाउको इतिहास पे.नं. १२६-१२९ को नागवंश भारतमा

शिवदत्त शिवपालीका भारतमा हरिदत्त सम्राट जो अभिलेख सिक्का अलमुडामा पाईएका थिए । उनि कुशान शासक कनिस्क प्रथमका अधिनस्त राजाहरुका सिक्का मानिएका थिए । यि नाम मथुराका

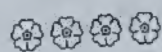
नागवंशमा मिलेका छन् । दत्तवंशी यि राजाहरु संग मिलेका छन् । भारतमा नागवंशका लेखहरु खोज गरिएका छैन्न् । उसको सम्बन्धमा पुराण, सिक्का र सिलालेख हरुमा लेखिएका छन् । सिक्का बाटै के इतिहाँसिक कुरा मिल्दछन् । मथुरामा राजा-रामदत्त, भामदत्त , कामदत्त, सावदत्त, समेत दत्त आदिका नामह पाइएका छन् । विर्सिङ नका नागका सिक्का (नाग राजाहरुका) सिक्का बुलंदर फर्कावादमा मिलेका छन् (पाइसकेका छन्) अब उत्तर पंचालिका राजधानीका अहिछत्र, सम्राट थिए । छत्र भनेका नागराजाका प्रति हुन् । त्यसको पनि अर्थ नाग हो । कही कही नाग शासकलाई चत्रेश्वर , छत्रेश्वर पनि भनिएको छ महाभारतमा अहिछत्र लाई ओरे अहिछत्रे नाम छत्रपति राजा हो । अहिछत्र नाम भएका थिए । जैन ग्रन्थम यसको अहिक्षेत्र भन्नु श्रेष्ठ सम्राठ भनिन्छ ।

नागवंशका पद हुनाका करणहरु रुप रेखा ई. ६१-६४ पेचमा

नाग सिजापति काचल्लका जेष्ठ पुत्र अशोक चल्ल/पाल माहिला दशरत चल्ल, कान्छ जयन्तमल्ल तिन छोरा थिए । अशोक चल्ल/पालका दुइ पुत्र जेठा जितारी र कान्छ आनन्द उपनाम जालनधरी मल्ल हुन दशरत चल्लका पुत्र भैरब चल्ल सिजाराज्य सिजापतिका ८४ कोटेराज्य ३६ वटा थर्पु/परान्तिय राज्यको लगत आय व्यय हरहिसाव राख्ने वाणिज्य (व्यापार) का हिमायति थिए । व्यापारर सैहिलीको वाणिज्य थियो त्यसैले वानिया भन्ने त्यस समयको रितिरिवाज होला बानिया पद रहयो, वानिया अलंकारी शब्द, रुढहुदै थ पो भयो । गणनै, वाणिज्य थियो । मुगुमा १२० घर छन् त्यसमध्य २५ साल २०३० साल तिर नागवंशी वडुवाल सित वंश, गोत्र, शाखा प्रहर मिलेका नाग वंश भएकोले १०० घर ले वडुवाल लेखि नागरिकता वडुवालको वनिसक्यो २० घर जतिले राजनिति कारणले वानिया नै लेखेका छन वडुवाल/वरुवाल नागवंश हौं भन्ने कुरा प्रष्टै बुझेका छन । छोरा नाति वडुवाल नाम लेखेका हुनुपर्छ । बुझदा यो पाइएको छ ।

दशरत चल्लका दोस्रो पुत्र रण चल्ल सिजापति सिजाराज्यको ढुकुरी कोष भण्डारमा प्रमुख भैकाम गर्ने हुँदा भण्डारी पद वोलीयो तर नागवंशी सिजापति हुन, सिजापति नै (भण्डारी सिजापति) थर छ । मुख्य वंश सित सम्वन्ध हुन्छ , वंश भाइ हुन्छ । वंशवाट जातको खोजीर मिलान हुन्छ । सिजापतिको सिजाराज्यमा कामगर्ने सजक होला भनि कोटेराज्य चार थप गरि ८८ पुगाए केहि कालान्तर पछि सिजापतिका १२५ कोटे राज्य थर्पु/प्रान्तिय राज्य ३६+ १ थप गरि ३७ गरियो, सिजापतिको सिजाराज्यमा कारिन्दा, (कर्मचारी) हरु विभिन्न जात वंश, गोत्रका मानिसहरु थिए । जस्तै, खडका विष्ट, वोगटी, भण्डारी, देवकोटा, बहोरा, बज्जाइ, जोसी, भट्ट, बुढा रावल, ठकुरी, मगर, कामी, दमाइ आदि जातिहरुले सिजापति विष्ट, सिजापति रावल, सिजापति कार्की, सिजापति माझी, सिजापति यसै क्रमले सबैले जात खोलेका छन तर कामी, दमाइ र मगरले सिजापति मात्र लेखेका छन पूर्ण ज्ञान विग्य कमिले होकी ? सिजापति त सिजाराज्य स्थापना गर्ने व्यक्ति नागराज नागथिए, सिजाराज्य पाँचौ सताव्दिमा नागले स्थापना गरे, सिजापति पद हो , नागका पाँचौ पिडिका (धनाति) काचल्ल नागराज सिजापतिले भारतको केदारनाथ उत्तरकासी वालेश्वर पप्याग, गढवाल, कुमाउ, लधाक, विहार, कान्पुर, वंगाल र चीन लधाक किल्की मयुर मोरल आदि राज्य सिजाराज्यमा समावेश गरेकोले सिजाधिपति पद हासिल (प्राप्त) गरेको प्रमाणहरु इतिहासमा छन् । नागलाई जालन्धरमा जावेश्वर, सिजामा सिजापति जुम्लामा जुम्लेश्वर जुम्लिमहाराज पद हासिल गरेका थिए भन्य प्रमाणहरु स्तम्भ, गुम्वा, कीर्तिखम्वा र इतिहासले देखाएकोछ ।

बरुवाल/वडुवाल पद, हुन, वोलिनाको कारण प्राचीनकालमा अछाममा पिषेको राज्य थियो पिषेराजाले बाहुन/ब्रह्मणलाई खोजिखोजी, अन्यजात जातिलाई रोजीरोजी हत्या गर्ने जात च्यूत गर्ने कसैलाइ आफ्नो आदेश विना कुनैकाम गर्न नमिल्ने यस्तावरवरी अन्याय अत्यचार गर्दैरहे छ। अधिकारी ब्रामण हत्य गरि, अधिकारी देवता भएको जात च्यूत गरेको अधिकारी देवता हाम्रो देवाली मानेका छौ, रिजाल ब्राह्माणलाई बुढा बनाएको अफ्न सेश बुढाइछन्, कोहिले रिजाल भन्दछन्। रिजालै हुन। यस्ता विशालु पिषे भोटे राजाको कार्यले हाँसुराज सिंह पुवार वंश श्री बम सूर्य वंशी ले त्यो पिषेको अन्याय देखि पिख्यमार्ने सौदि सल्लाह (सेनाहतियार) मागन ठाउँठाउँका कोटे राज्य गए पिषेसित लडन सक्दैनौ सेनामराउन दिन्नौ भन्दा अन्तमा पारिका तिलेपाटा वडाराजा धामराज मल्लसित गएका, वडाराजा धामराजले स्वहिकुरा भन्दा सिंह, बम अध्यारा भए, धामराजले अध्यारा फेश किन तपाइहरु पिषे सित लडन सकदैनौ तर अनिवार्य मार्नेइ भए पिषे राजासित मितलगाउँ रिङदै पर्खाल बनाउ त्यसभित्र भोजको व्यवस्था गर एक ढोका अघाडी एक ढोका पछाडि पछाडीका ढोकाको वाल स्थानमा ठूलोखाल्टो बनाउ मित र सेना सहीत वोलाइ बन्दवस्ती भोज देउ अन्तमा विष र दहिको सिक्स गरि नैवेदम भनि विष सुवाउ, त्यसवाट बचेका उक्त खाल्टोमा फ्याक पिषेराज सिद्धिन्छ भनि वडो तन्त्र दिये उनिले त्यहि गरे पिखेराज्य सिद्धियो अनि पछी हासुराज सिंह र श्री बमले धन्ने वडाराजा धामराज मल्ल हाम्रो हातहतियार पौज विना पिषे दुसमन सिद्धिइयो, धामराज मल्ल्ले वडो तन्त्रदिएकोले, वरुवाल/वडुवाल पदवि भयो भने राजा धामराजले मेरो वडोतन्त्र राउने श्री बमलाई रावल पदवि, पिषे लाई विष हाल्ने हाँसुराज सिंहलाई विष्ट पदवि भने यी तिन जनाका यी पद जात भए र गए। जात/मल्ल, सिंह र बम, अटल नै, छन् थातिछन्। विउझाउन गाह्रो छैन यो लेख मध्यकालिन एवं अछामको इतिहास भन्ने इतिहासको पे.नं. २९२ पे. मा छ। हेर्न सकिन्छ। नागवंश/सिजापति मल्लहरु चल्ल, पालको इतिहास दुल्लू विजया/कीर्ति खम्वामा छ। इतिहास कारको भनाई पाइन्छ।

नागहरुको राज्य

मानसरोवर/खारि, तिब्बत सिजा, दुल्लू, तिलेपाटा र ठाउँठाउँमा प्रान्थिय राज्य, भारत वाल्ये गयाजी, वाराहाट, गोपेश्वर, रामेश्वर बद्री केदार नाथ, पिथौडागढ हरिद्वार, कास्मिर, र कनौरका स यसौर्वधन, कास्मिरका सम्राट जयपिड हरिद्वारका सम्राट जितसिंह यि राजाहरुले आफ्नो परिचयमा ह नागवंशी हौं भनेका छन् । सिजा नागराज दुल्लू पृथ्वी मल्ल तिलेपाटा ८/२० दै. अभयराज मल्ल धाम मल्ल (वडुवालको) राज्य एवम प्रकारले माथिका सम्राटहरुको जानकारी सम्राट अशोक चल्ल/पाल आकास्य राजा, हिमालराजा, छत्रपतिराजा इन्द्रसरह राजा छत्र पतिं राजाका विश्वसूचीमा नाग छ॥ नागवंशी सूर्यवंशी, समुन्द्र आदित्य यी नागवंशका उपवंश जस्तै ठाउका नामको वंश आदित्यले आदित्य लेखेका छन् । यि २४ वाट २३ वंश उप वंश मापडी वंश लेखेका पाइन्छन् । गौड सिजा यारि, खाडी, गुँगे श्री पाली, ऋक्सेन, मिस्र यस्ता ठाउँका नामका वंश भनेका, अहम वा मनोपोली चलन हो बुझ जरुरी छ ।

दुलंर्ध्यनगर कोटी स्तम्भका लेख

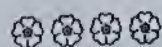
दुर्लङन्ध्य नगर कोटि स्तम्भ नागराजा न्वयन धानी भनिएको छ । नागराज्यमा प्रत्यक्ष वैशा त्रयको स्थानीय प्रसिद्ध छ नागराज अपाड राज खस राज्य खसान राज्य/खसराज्य विहरि भोटान्त इत्या अभिधान छन् पूण्य मल्लका राजनाभिलेखमा करदिकृत करदिने गरेका कोङ्गण कर्नाठ लाठ, मोरल, (मुर केरल, ईहाल, अङ्ग, बङ्ग, कालिङ्ग मिदिला, विदेह, तिरमुक्त, मालव, नेपाल, गजुर, जालन्धर, आन्द्र आदिदेश राज प्रमुख गृहित छन् । र अभय मल्लका शासनभिलेखमा कमबोज, बानायूज, वालहिक पार्सिक आदि उल्लेख छ । शाक्तिसंडाममा पनि अङ्ग भङ्ग कलिङ्ग कुलिङ्ग केरल, शिद्धकेरल हंसकेरल, सर्वेशकेरल, कासि कामरुप, महाराष्ट्र, आन्द्र सोराष्ट्र गुजर, तैलङ्ग मलयाल कर्नाठ अषन्ती, विर्दभ, मरुआभिर, मालब, चौ लम्बकरण, पाँचाल, कमबोज, विराट, पाण्डव, विदेह, वालहिक, किरात, बकाल, खुरासन,,ऐराक, आटा चीन, महाचीन, सालहाट्ट, गौड, को, बकाल, खुरासन, ऐराग, कोसल, मगध, किकट, उत्कल, कुन्तव, ऋ कङ्गण, कैकय, सुरसेन, कुरु, हिसाल, पुलिन्द, कच्छ, मतस्यमद्र, साविर, वर्वर, शैनधप, आदि गाउको व्यवस्था, राज सीमा, उल्लेखित छन् । मुरल, काहल, जालघर, कुलत, आदिवहुत छन् । उक्त स्थान नाग रा सिजा वा खस राज्य सिजा समावेश नागदेश भनेर मानसरोवर कैलासको, वरपर, तलमाथि, देश कोटहरु ग्रहण गरिएको छ । गोपाल राज वंशावलीमा खसराजाहरुलाई खसिया राजा भनेर नेपाल सम्वत ४०० जितारि मल्लदेव सम्वत् ४०८ मा जितारि मल्लदेव ४३३ रिपुमल्लदेव,, सम्बत् ४४८ आदित्य मल्लदेव त नेपाल सम्वत् ४४१ चैत्र सदि तीन खस राष्ट्राङ्ग इत्यादिले नेपाल प्रवेश गरेकाकुरा उल्लेखित छन् । जिता

मल्लका पितामह अशोक चल्ल अशोक चल्लका पितामह काचल्ल देवका सिला अभिलेखहरु कुर्माञ्चल र केदार खण्डमा पनिछन्। शाक्य ११२२ को रिपुमल्लको सिलालेख पाल नेरक निलियामा छन. । रिपुमल्ल तत पत्र संग्राममल्ल को अभिलेख लुम्बीनी अशोक स्तम्भमा छन्। प्रधान राजधानी जुम्ला सिजा लामाथाडामा सेरा चौकि खोलामा ऐ सेरा बाधापखान अशोक चल्ल मल्ल आदिका अभिलेख वुद्धगयामा पनि छन्।

पूण्य मल्ल पृथ्वीमल्ल अशोक चल्ल, काचल्ल, नाग जावेश्वरका सिला लेख खारि तिब्बत, गुँगे, मोरल, भोटान्त, सिंजा, दुल्लू, अछाम, भर्ता, हाउडि लेख , दाचुला, वाजुरा, बैतडी, रारादह, मुगु, सुर्खेत, गोरखा, तचवाई गुफा आदि अनगिन्ती ठाउँमा नागवंश सिजापतिका किर्तिहरु दर्शियका छन्। भारत कुमाउ, गढुवाल कानपुर, पिथौडा गड पायपुरी, गयाजी, रामेश्वर, गोपेश्वर, वाराहाट, लधाक किल्ल्का आदि स्थानमा पनि नाग बंवी राजाहरुका स्तम्भ मठमन्दिरहरुमा लेखहरु गुर्जियका पाइन्छ। त्यसैले उत्तर दक्षिण नेपाल कर्णाली गाण्डकी प्रदेशहरुमा अनगिन्ती देखिन्छन्।

नोटः- नागवंश राजाहरुका ठाउँका जातिका नामबाट थर पद र द्विजराज्य भएका रुढ अजमरि स्तम्भहरुले स्पष्ट पारेको छ। चोल, चल्ल, महाचीनका ठाउहुन, गेलावंश सिजावंश, बौढवंश, पारि, खारि, गुगे श्री पाल, ऋक्सेन यि ठाउका नाम हुन, नाग/सिजापति सम्राटहरुले यो नामका वंश र थर लेखेका थिए । छन्।

भ्रमणि रान्पुज्येते राजा भ्रमन पुज्जते थातिः भनाइ **अनुसार** सुदुर्पयन्त संचारी राजधानी र इतिहासिक स्थलहरुको अनुसन्धान गरिएमा, भूगर्भबाट पनि अभिलेख **विविध** पुरातत्व सामाग्री फेलापर्ने छन्। केहिकेहि नागराजा सिजापतिका देवल, मठमन्दिर मुग्रा, पइदे**वल खम्वा** बाघापहडाका चट्टानका खम्वाहरुका लेख पोखरीहरुका कीर्तिले नागवंश जिउदो वंश मानिएको **देखिन्छ।** पाँच राष्ट्रमा दर्ता विश्व इतिहास सूचीमा पुगेको देखियो, सिजा खास, राज्य खास सम्राट तथा **सिजा पहि**हलो ठुलो कानूनी एवं भाषा साइनु सनियो समेत उपज गर्ने नाग चाप काचल्ल सम्राटहरुको तिथिमिति गते, वार, महिना, चटाङ पटाङ आदि उत्पादन गर्ने विवक, देन हुदा अनन्त राज्य राजाको नाम अजमरि पाइन्छन्।

कविता नागवंशी

हेगौरी पुत्र गुरुगणेश ब्रममहेश्वर हरी ॥
लेखछु म इतिहास नागवंशी हरुको जात छन् अनेकौ थरी ॥
हे मायारुपि सरस्वती वर्दान देउ भनि ।
तिम्रो शक्ति मिलिगयो यदि भने लेखन सकुमैपनि ॥
मानिस भैकन जन्मलियौ पृथ्वीमा शक्ति तिम्रो जान्छु ।
तिम्रो शक्तिबिना चल्योन यो, जगतमा भन्य मनमा ठान्छु ।
केहो जन्मभूमि चराचर जननिको, जानी नसकनू कति ।
माया हो प्रभू सबै हजुरको, संसार चल्यो यो जति ॥
ब्रमैमान बिष्णु शदाशिव पनि तिम्रो खटनमा रहि ॥
दिनुभो शक्ति र बर्जचल्यो , सुख दुःख सारा सही ॥
तिम्रो शक्तिबिना अरु कसैका यहाँ ,, मुडाशरी बुझदछु ॥
पाउँशक्ति प्रदान गरहे, सरस्वती,, पाऊपरि झुकदछु ॥
चारैयूगमहाँ चराचर जगतको,, सत्य यूगैमा पनि ॥
माया उनै भगवति, प्रभूजिको,, संसार चलाउने भनि ॥
औतार शिवजिको भयो, पृथ्वीमा,, लिला प्रभूको भयो ॥
ब्रमाविष्णु शदाशिव जिको,, कस्तो अनौठो छ, यहाँ ॥
रचना गर्न भनि ब्रमाजि हुनु भयो,, शिवजी शंहार गर्दछन् ॥
पालन कर्ता विष्णु भया पृथ्वीमा,, देवहरु आनन्दमा पर्दछन् ॥
मंम्द्रा चलको मदानी गरिकुनै,, बासुकी नागको सर ॥
समुन्दमथनभनिडटे देवहरु,, विषयो यो पैदा भो तर ॥
तेसै विषवाट नर्मलभयो नरर्मल बाटै फेरिजा ॥
कन्या नरमलबाट जन्मन गईन,, श्रृष्टि गर्दा खेरिता ॥
देवगण जोजति थिया,, सदगद खुसीमा थियो ॥
कन्याति दिन दिन हुर्किन गईन,, आनन्दमनमा लिए ॥
एउटा नाग थियो शिशु नागभनिने,, तेस नागले तेसघरी ॥
ति कन्या कुमारिकन दिया र जडिबुटी केहि अनेकौथरी ।
त्यहि औपधिमा सेवनगरि लिइने,, कन्या कुमारी जग नमर्ने न कहिले बुढीने आर्यायमान तव,, अजमरी हुने
भइन भन्य बुझिने यता ॥
तेसैवखतमा तेसनाग देवले,, चुरिदियछ त्यहाँ ॥

केहोसक्ति प्रभूलिला बुझि नसक्नु कुनसक्ति कसको कहाँ शिशुनागले दिए जडिबुटी पौवनगरिन,, लाएर चुरीपनि देवरुप शरी का त शिशुनाग गइगयो,, अल्पिगए अनि

त्यसैनागको प्रभावहुगयो,, कन्याकुमारी जव ॥

भइछिन गर्विणि प्रभूलिला,, खलवल मचियो तव ॥

त्यहि भर्गबाट ८ पुत्र परवर जन्मिए सेन भनियो त्यस्तै प्रकारले यहाँ ॥

तिरुद्र, परवर जतिथिया,, भारत भूमिमहाँ ॥

जन्मेका जुवानभये भारत भूमि छोडि दियछन त्यहाँ ॥

आएछन इ.वि. सम्वतमा ३७० मा नेपाल भित्रे छन जब नागरिक हुन गया तिब्बत कुल भूमि महाँ ॥

प्रवर सेन भनिकन यहाँ ८ पुत्र मध्य जुन ॥

आठौ भाई हरुको चकचकी हुनगयो,, एकता भएका हुन पाचौ सतावदि जबवितयो नागवंश खारि राज्य बाट सिजा राज्य स्थापना गरे ।

सिजाराज्य स्थापना गरिलिय,, भन्यइतिहास अति नाग वंशीहरुको अपार महिमा,, यस्ता प्रकारको थियो ॥ देव, चा चल्ल मल्ल , पाल, सिजापति अन्त वडूवाल पद लिया ।

नागवंशी भरिमा नाग, चाप, क्राकल्ल, अशोक जितारी पृथ्वी भाइ थिए जो जति ॥

रिपु, आदित्य, पूण्य, संग्राम भए अनेक छन कति कामले धर्मपनि मिलाई थर भने,, साच्चै थरपो , भयो वंशनाग थियो ठाउसार्दै वंश भने,, बुभ्दा नबुझदा केहि तरत रह्यो ॥ खाचै ॥

यस्ता वज्र इतिहाँस स्तम्भ सारै मन पर्दा खाले,,

अपयराज, दामराज, तपयराज, भावै राज, धामैराज यी भये

जावेश्वर विजिगिसु नाग यी नै,, कुलवंश नाग यी नै रहे ।

सोदेश बिदेशका सवैजाति थिए । नागवंश स्तम्भ हरु ।

पाहीन्छन वहुतै खोजिलिया,, भन्य इतिहाँस वरु ॥

प्रमाण स्तम्भ हरु हुनगाया,, वोल्दै नवोल्ने कति ॥

पत्थरका सिला स्तम्भहरु सबै,, इतिहाँस लिला अति ॥

सिजाप्रमुख हुनभनेर ,, यीनलाइ,, सिजापति भनियो,,

कामगर्ने यीनले वडा सुजनले ,, बरुवाल भन्य गरियो ॥

सिजाराज्य भरि ३७ थर्पु थिए,, १२५ ठाउका कोटे राजा ॥

त्यो सिजा भरीको हक र अधिकार,, धामराज जिम्मा लिया ॥

सिजाराज्य भरिका सिजापतिहरु १२५ स.थिया ॥

दानी, भट्ट, अधिकारी खड्ग सुनार, मगर बोहोरा, कार्की, रावलहरुले, कामदाम गरे यी सबै कर्मचारी भरी ॥

कामदाम गरे सिजा राज्य भरी,, सिजापति भन्ने भए राज्यका हन यी करी ॥

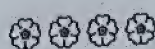
सिजामा बस्ने सिजापति भने कस्को हो राज्य भन,,

माथि उल्लेखित नाग वंशी वरुवाल, शासन क्यौं पुस्ता गन ॥
ऋकसेन, मालिका श्री पाली सूर्य,, नागवंशि हुन सव ॥
ठाउँको नामलाई वंशभनि लेखदा भूलिनगयो तबः
सूर्य, समुन्द्र, श्री पाल आदित्य नागवंश हुन यी सव, ॥
नवुझदा नागहरुका वंश धेरै देखिया,, शासन दिर्गायू हुने कारण यति शाखा भनि **लेखियो**
धामराजकै राज्य दैलेख तिलेपाटा मा,
डोटी सिलगडी को सित्व करयो मिल्यो धाम राजलाई
नागवंशी सम्राट थिया टोटल ३५ पुस्तामा ॥ जाई
कहिकहि चलेनअरुको , सवैभए काँतर ॥
चीनका मौउल हुँदै खारि, सिजा भै, तिलेपाटा महाँ
ठाउँ ठाउँमा शासन गरि अंतमा आय तिलेपाटा,, मा
राष्कोटी तिलकी वम, को , राज्य त आफ्नै दिया ।
माटे दर्गाहरुका कारणले दुल्लूगै राजाल्याया ,
माटे, दर्गाहरु को अत्यचारी निर्मुल भ्यायो ॥

गद्यमा कविता

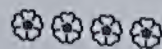
नागराजका उत्तराधिकारी,,
सवछन नाम लेखियका इतिहाँस भारी,, ॥
नाग, चाप, क्राचल्ल अशोक हुन भारी बारी,
आदित्य , अक्षय रिपु र संग्राम पनिकाम,
जालधरी, आनन्द एउटैहो यीनको नाम मान ॥
क्राधि, चापिल्ल, प्रताम, कल्याण थोरै भो यिनका काम, ॥
पूण्यमल्ल, पृथ्वीमल्ल अभय मल्ल, उल्लेख भयो नाम ॥
रिपुमल्ल पुत्रसंग्राम आदित्यका प्रताप, भाम ।
रिपु सिजाधिपति भै, देखिन्छ नाम, सान ।
जयपाल द्वितीय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्ल गेला,,
पूण्य पुत्र पृथ्वी ले स्तम्भ भयो राज्य काल को बेला ॥
सिजापति महाराज धिराज श्रेष्ट सम्राट भया ।
३६ कर मिनाहदिने, उद्धार सम्राट कहया ॥
आफनो राज्यका जनताले वस्न पाए रमाई रमाई,,
३६ कर मिनाह र स्तम्भ, यैहो कीर्तिको कमाई ॥
सत्ययूग फर्केको , शान्ती सुख पाएको,

चिन्ता केही नलिकन,, शान्ती, सुख, खायको ॥
पृथ्वी स्तमभमा १५-२० भाई पालका नाम,
पृथ्वी स्तम्भ ठूलोहुने यैहो कीर्ति काम ॥
पृथ्वी श्रेष्ठ महाराज हुने यस्तैहो नाम,
उच्च कोटीका स्तम्भ मान पाल राजा लाई,
उनका पुत्र अभय मल्ल राजिभए, तिलेपाटा जानलाई ॥
अन्तीम बृद्ध अवस्था धुन्टिराज्य मा, एकाराज्य खानालाई ॥
पुत्रभए अभयराज पृथ्वी मल्ल सम्राट का जो ।
अभयका तपय, दाम, भावै, र धामराज,,
धामैराजका दिनमा बरुवाल बोलिन गयो यो काम,
पिखेमार्ने उपाए मित्र भोज गराई विषहालिमार्ने
हाँसुराजसिह, थिक्रिवम विषालु विष मार्ने सल्लह दिये,
अशोक चल्ल दुल्लू थिया,, चीनको मुद्धा दुल्लू दरबार बाट छिनियो,
दुल्लूदरबार चीनमुद्धा छिनिदा दुल्लु राज्य चिनियो ॥
विशाल राज्य थियो, दुल्लू सिजार खारि,,
क्रमस: राज्य हुनगो, सुर्खेत काग्रीविहार, दानुवाताल पारी,,
अशोकचल्ल नागराज को शक्ति देखिन्छ, नेपाली ॥
भाषा कसले रच्यो देश,, वाणिभयो देशमा,
भाषा वाणिभयो नाग राज कुलको,, नेपालको भेषमा ॥
नाता, साइनु कसले रच्यो, भन्ने सजिलो हुने,
चापदेव, नागराज बाट हुनगयो नाता र भाषा सबैलाई छुने ॥
मैना गतेबार वर्ष, तिथिमिति कसले गऱ्यो सृजना,,
नागराज क्राचल्ल देव को, रचनाहो,, यस्तो छ यो पना ॥
रचना यीनका शुभम् ॥

नाग वंशका उपवंशहरु

क्र.सं.	उपवंशहरु	परवर सेन नाग	पेज नं.
१	भागवंश		
२	सूर्यवंश	रुद्रसेन नाग	
३	सुभानवंश	प्रध्वज सेन नाग	
४	वहुलवंश	विना दिव्य नाग	
५	शिववंश	शिव देव नाग	
६	शिवभारवंश	पोल्गोर (व्रचन) मिनगोन देव	
७		गोनन् देव नाग	
८	प्रसस्त्रीवंश	ईनगोन देव नाग	
९	आदित्यवंश	खोरल देव नाग	
१०	समुन्द्रवंश	नागदेव नागराज नाग र नागपाल सहदर भाई	नागपाल नाग
११	मिस्रवंश	चाप देव नाग	अमर पाल
१२	अनुवंश	चापिल्ल नाग	दामुपाल
१३	यदुवंश	काकिचल्ल नाग	बिरपाल
१४	मदुवंश	काधिचल्ल नाग	विश्वपाल नाग
१५	श्रीपालीवंश	काशिचल्ल नाग	दुर्लवभद्र पाल
१६	यारिवंश	काचल्ल/सिजापति	
१७	गौडवंश	अशोक चल्ल सिजापति (पाल)	धिरपाल नाग
१८	गुगेवंश	(१) जितारी मल्ल (११) आनन्द मल्ल/जालन्धरी म.	सम पाल
१९	गेलावंश	अक्षय मल्ल २, आदित्य मल्ल (१) रिपु मल्ल (२) सूर्य मल्ल	सूर्य पाल
२०	ऋकसंन वंश	कल्याण मल्ल	
२१	मालिकाकोट	प्रताप मल्ल	समुन्द्रपाल
२२	पुराणवंश	जयपाल दितीय श्रीजाबका पूण्य मल्ल	सुखपाल
२३	सिंजावंश	पृथ्वी मल्ल	विग्रपाल
२४	खारीवंश	अभयराज मल्ल	अहिपाल
		तपैराज मल्ल	विजयपाल
		दाँमराज मल्ल	जीवपाल
		भवैराज मल्ल	सरलपाल
		धाम राज मल्ल/बड्वाल/बरुवाल	आवपाल

नाग राज र नाग पाल एकै वंशका हुन्

नागपाल र नागराज एकै वंशका सहोदर दाजुभाई थिए भनेको छ। त्यसै कै २६ पेजमा नागपालका सन्तान (हागा) पहाड द्विज राज्यको हिसावले पहाडमा वरिपरी थमकेईला गाउँ बीचमा थमकेइलो डाडाँ त्यहि डाँडामा दरबार बन्यो। वरिपरी गाउँ पाखा, बीच डाँडा दरबार स्थल धुरी छदा घरको अकमान गरि अटकल गरि पालराजा भन्दै जाँदा पाल शब्द रुढ स्थायि भयो। नाग पाल, संचालन पाल भने लेखे, थर नै पाल रह्यो। नगराजका भाइ छोरा, चाप, चल्ल, सिजापति, मल्ल बानिया बडुवाल पदविहरु लेखे, चल्ल, मल्ल र पाल एकै संतान दाई भाई थिए। नराकोट राज्य पालबाट सिजाराज्य मल्ल, चल्ल भनेका थिए नाम ठाउँका नाम लाई थर/जात बनाउँदै विक्रीति जस्तो हुन गयो भनिएको छ।

यी अलंकारी शब्द जस्तो हुन गयो कुर्चीका खुट्टा, सुरैकोघाटी आफ्नो शरीरका अलंकारले भनियो, भन्दै जादा हाल कुर्चिका खुट्टा सुरैका घाटी, आरिका दाँत भन्ने शब्द स्थायी हुन गयो। त्यस्ता जातथरमा ठाउँका नाम जात पनि रुढ भएका छन्।

अनेक चल्ल लाई राजगुरुले अशोक चल्ल भनि नाम अशोक चल्ल सम्राट भएको छ। अशोक चल्लका पुत्र जयतारी राजाले काठमाण्डौ उपत्यका राजा अनन्त मल्लको राज्य जिति ४% प्रतिशत तिरो सिजाराज्य करको रुपमा ल्याउँदा जयतारीले जिते, मल्लराज्य भनेर जयतारीको जितारी मल्ल भए। मल्ल भनी ९।१० पुस्ता शासन रुढ गरेको का.उपत्यका अनन्त नेवार मल्ल राजाका ताम्रपत्रमा लेख छ।
कर्णाली लोक स.इ.पृष्ट नं. ४७

अशोक चल्ल/पाल नागराजका सातौं पुस्ताका राजा हुन्/थिए। यिनका पिता क्राचल्ल हुन्। यी भाईहरुमा जेष्टा थिए उहा सारा राजाका राजा छत्रपति सम्राट थिए। आफ्ना प्रसस्तिले सपदलक्ष (सवालाख) खस देशका राजा थिए। महाराज धिराज श्री अशोक चल्लका कान्छा भाई श्री दशरथका चरणकोमलको सेवा गर्ने भण्डोरे, साचो बोल्नु आदि वर्तमाला गर्नाले बोधिसत्यको चरित्रको अनुसरण गरेका क्षेत्रीय कुलका वत्ति झै श्री सरणपालको यो दान धर्म हो। वोधिसत्व दानव भूतकालका राजा थिए। अशोक चल्लले काँहि चल्ल, मल्ल, पाल लेखका छन्/थिए तर रावल संस्कृत्यायनले आफ्नो दुवै पुस्तामा अशोक चल्ल नाग/पालको गोपेश्वरको स्तम्भमा (अभिलेखमा) शक सम्वत गतान्ध १११३ मा सारै मानतगत दिनाङ्क गणपति १२ शुक्रबार नवमि अंकित भएका कुरा लेखेका छन्। अझ यस अभिलेखमा दानब भूतलका राजा भएका गौड वंशी बोधिसत्व अवतार, परमभट्टारक श्री महाराज धिराज श्री मानखस मंडलका अशोक चल्लले, केदार भूमि आजका टेहरो गढवाल पनि जिते भन्ने कुरो पनि यस स्तम्भमा उल्लेख छ।

यस संदर्भमा रावल जीले, यसरी टिप्पणी गरेका छन्। दानव भूतको नाम हुण देश पश्चिम तिब्बतमा पर्दछ। (हुनसक्छ) तर पशिचमि, तिब्बतका भोट राजाहरुलाई गौडवली भन्नु कठिन पर्दछ। बाह्रौं सताप्दीमा मल्ल नामधारी राजाहरु पश्चिम मानसरोवर मा बस्दथे। छिमेकी प्रदेश गुगे बस्दथे। उनिहरु वाराहाटमा बौद्धमूर्ति विहार स्थापना गर्ने राजा नागराजकै वंश राजा थिए। कुमाउ पृष्ट ६३, वाराहाट उत्तर कासि वुद्धको मूर्ति छ। त्यस मूर्तिलाई दत्तक्षय नामले पुजिन्छ। त्यसमा भोट राजा नागराजको नाम छ। त्यो चम्वोनगर जहा पटभट्टारक नागराज कै मूर्ति छ। अंकित छ। ऐ. पृष्ट ६३ यहाँ नागराजलाई भोटमा बस्ने भएकाले भोट राजा भनिएको हो। पश्चिम मानसरोवर बस्ने यिनै नागराजले सिजालाई आफ्नो नयाँ राज्य (राजधानी) बनाएका थिए। प्रा. रावलजीले पनि नागराज कै क्रम वंशमा अशोक चल्ल र क्राचल्लका क्रमहरु देखाएका छन्। उनले लेखेका छन्, १० औं शताप्दीमा अशोक र क्राचल्लले समस्त कुमाउ र गढवाल जिते। झन्डै आधा सताप्दी त्यो दुई प्रदेशलाई अधिनस्थ पारेर राखे। बौधका पुजारी भएका यी राजाहरुले पश्चिम तिब्बतको बौद्धता बातावरणको प्रभावले गाध मदतलाई अंगीकार गरे।

दि हिमालयन बोर्डलाइन्ड पृष्ट ८०-८१

१) अशोक चल्ल/पालका सिलालेखहरु :(गोपेश्वर मंदिरका दुई सिलालेखहरु (त्रिशुल अभिलेखहरु शिव प्रार्थना रोसन)

२) वाराहाट वौध मूर्तिमा मुलपाठमा भट्टराक नागराज भनि उत्कृष्ट लेख छ्दैछ , भारत कतिउरी स्थिति नारस, कुरु, चीन, महाँचीन ठाउँमा स्तम्भहरु छन् ।

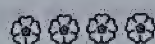
३) खास/नागराजको राज्य उत्तरकासी वालेश्वर , कुमाऊ, गढवालमा पहिल्य देखि अनेक चल्ल नामले लेखिएको भगवानलाई ईन्द्रजिले अनेक चल्ललाई अशोक चल्ल नाम प्रमाणित गरेको देखिन्छ । गयाजी बौध कुटी अशोक कै सिलन्यासबाट निर्माण गरिएको थियो ।

कर्णाली लो.स.इ.पृष्ट ७७

प्रताप मल्ल र पूण्य मल्ल नागराजका संन्तान भाई बन्धु हुन् । आफू निसन्तान भएकोले तिब्बत छर्कि बौद्ध कुटीबाट आफनै वंश भाईको नाताले पूण्य मल्ल बोलाई सिजाराज्यधिपति भएका थिए । पाल र नाग राज शहोदर भाई हुन/थिए । उनकै सन्तान जयपाल द्धितीय श्रीजावका पुत्र पूण्य मल्ल हुन भनिएको र साचो देखिएको छ । जोकी नागराजका भाइ बन्धु हुन । कौवाले छोरीजुवाई हुन । नागले वंश गोत्र, पद, थर पूण्य मल्ललाई दाइजो दिएका हुन भन्ने गलत हुनु पर्छ । संधिसंग्रहको कितावमा दुल्लू कीर्ति खम्म लेखमा नागराज पृथ्वी मल्ल मलय वर्मा राष्कोटीको घनति भनेको छ भने छोरा, बाबु, बाजे नाति पानातिको हो त ? बस्तावमा नागपाल, जयापल, द्वितीय जावका श्री पूण्य मल्लका छोरा पृथ्वी मल्लका छोरा अभयराज मल्ल ताविधावन सत्य मोहन जोसी र मोहन प्रसाद खनालले बृहत जुम्ला राज्यको ऐतिहासिक बिबेचनाको पेज.नं. २६८ मा र दुल्लू कीर्ति खम्मकै लेखमा आदित्य वंशोभवादि पालो नृप: भनिएकै छ । दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्ल नागराज कै सन्तान हुन् । यो मेरा हाम्रो ठेकुवा हो भनेका छन्/थिए, । यसै प्रसंगमा संस्कृत विद्वान इतिहासकार सत्यमोहन जोसी ज्यूले (पहिले) का इतिहास लेख्नेहरु कुईराका काग भनेका छन् । भन्नु भो । विरालाको चल्ला बुगुरको चल्ला, कहिल्यै हुदैन भन्नु भो । सत्य र दुर्दर्सी कुरा हो । मध्यकालिन (मल्ल कालिन) भन्य कितावमा सूर्य मल्ल पृथ्वी मल्लका पुत्र हुन भनेको पृथ्वी मल्लका पुत्र अभय राज हुन भन्ने सवै इतिहाँस र दुल्लू ८।२० र अछामका मानिसका मुखमा सुरक्षित छदैछ । यी यस्ता लरयौटहरुले नेपालको इतिहाँस भसमाउले दिशातिर लिएका रहेछन ।

सिजा सम्राट पूण्य मल्लका पुत्र पृथ्वी मल्लले जुम्ला, मुगु कालीकोट, अछाम, बाजुरा, बैतडी, दैलेख, दुल्लू वढीलेख जाजरकोट, वढीलेख जाजरकोट सुर्खेत कती लेख फाटफुट अनेत्र पनि छदैछन् तर दुल्लू कीर्तिखम्बु, पातरनाउली देवल र आछाम कुच्ची गाऊको व्यारेक मुङ्गाह नेपाल वंशवलि एवं गोपाल वंशवलीमा दर्ता छन् तर मल्ल कालिन मध्यकालिन डोटीको बारेमा लेखेका किताब राजाराम जी दुल्लू पातर नाउली पैदवल काठमाण्डौ हनुमान ढोका वा काठको दरबार अर्कै नाम भूल्य व्यक्तिले बनाए भन्ने लेखेको तयो कहाँ छ । राजाराम जी यो कुरा पुर्खेउली अर्तिछकि नेपालका इतिहासमा त थिएन । छैन

दुल्लू पातर नाउली पैदेवल, अछाम कुच्ची व्याव्यग मुङ्गात दुल्दू सम्राट पृथ्वी मल्लले आफ्नो विस्वासी राज्यका व्यक्ति यसो वर्मा समालद्वारा जिम्मा दिएर निर्माण गरेको देखि काम जिम्मा दिए, पछि निर्माण कार्य पुरा भई आय(व्ययको रिपोट यसो वर्म समाल्ले सम्राट पृथ्वी मल्लका पाउमा राखी पेशगरे भन्य पाइन्छ ।

नाग वंशका पदहरु तथा ठूला कीर्तिहरु:-

नागवंशीय सम्राट जावेश्वर तिब्वत, खारि/मानसरोबरमा शासनको समयमा कर्णाली प्रदेश तिब्वत चीन प्रदेशको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, संस्कृति संस्कारमा तथा कला कौशलमा अत्याधिक विकास वृद्धि भए गरेको सो स्थानका सिला स्तम्भले खवाट अर्जस्पि वर्णनले, देखाई रहेको छ । साथै विविध इतिहासद्वारा नागवंशी सम्राटको राज्यकाल गौरवमय उदय भएको जानकारी अवगत हुन आएको छ। यूद्ध रहित समजदारी र सहमतको विकास देखिएको छ । चीनका, महाचीनका भोट/ तिब्बतको सेरोफेरोमा गरिएको राजनैतिक विकासले तारा लगाएको मान्नु पर्ने हुन्छ। २ वटा इतिहासकारहरुको कर्णाली, हिमाल र दक्षिण देशको राज्य विस्तार ईलाकाले ठूलो वल पुऱ्याएको देखिन्छ । त्यसैले यो नाग देश नाग राज्य नामकरण हुनु पर्ने भनेका औंल्याएका थिए ।

नागराजले खारि/मानसरोवर राज्य सिजा स्थापना गरेको सर्वविदितै छ। यसमा केहि विवाद छैन। स्थापनाका कारण नाग एवं नागका संतति सिजापति पदरहन गएको थियो। जावेश्वर पद, जुम्लेश्वर/जुम्ली महाराज जुम्लेश्वर नागराजको पदहरु रहेका थिए । कृस नागराजका छैटौं पुस्ता पिडिका संतति अथवा धनाति काचल्लले आफ्नो राजनैतिक सक्ति प्रर्दशनका कारण आफू सिजाधिपति अजमरि कीर्तिले जानकारी ज्ञातव्य देखाएको थियो। (छ)

नागराज (नागवंशीय) सम्राट नागराजका सातौ पिडिका अशोक चल्लले पिता काचल्लको किर्ति भन्दा उच्च शक्ति देखाएको अशोक चल्लले पिता काचल्लको कीर्ति भन्दा उच्च शक्ति देखाएको देखिन्छ। यि सम्राट अशोक चल्ल, हिमाल राजा, आकासेराजा छत्रपति राजा ईन्द्र शरहका राजा भन्ने पदहरु अमर देखिन्छन् । सम्राट देखिएका थिए । पशिचम नेपालको इतिहासको पे.नं. ७२ मा लेखिएको छ। राजा अशोक चल्लको विहारको बौद्धकुटी एक-एक सिला लेखमा राजा अशोक चल्लको मुक्त कन्ठले प्रशंसा गरेको छ। (पाइन्छ) उक्त शिला लेखको भाषाण तरण गर्दा राजा अशोक चल्ललाई उनका शामन्तहरु ईन्द्र समानको सम्मान गर्दथे। बुद्धको अनुशासन भ्रष्ट भएको समयमा स्थिति वाध्येका थिए। कलियुग माथि नै विजय प्राप्त गरेका कुरा प्रकासमा आएको छ। अशोक चल्ललाई अनेकचल्ल पनि भन्दथे अशोकको विषयमा प्रकास पार्ने स्रोतहरु

१. अशोक चल्लको वोधगयाको लक्ष्मण सम्वत ५१ को सिला
२. राहण पालको वोधगयाको लक्ष्मण सम्वत ७४(३९ को सिला)
३. पुरुसोतमको सिंहको बुद्ध महापरि निर्माण स.स १८१३
४. अशोक चल्लको गोपेश्वर त्रिशुल अभिलेख ४०
५. अशोक चल्लको गोपेश्वर त्रिशुल अभिलेख १११३
६. अशोक चल्लको वाराहाटको अभिलेख ११३१
७. अशोक चल्लको नाला विजय स्तम्भ अभिलेख
८. अशोक चल्लको नागेश्वरको धातुमूर्ति अभिलेख ४१
९.अशोक चल्लको दुल्लू पादस्थान साउन कार्की करकेनी सिलालेख बौद्धमूर्ति ४०
१०. राजा अशोक चल्लको हुम्लामा प्रस्त, शाके ताम्रपत्र लेख ११७७

ताम्रपत्र लेख

रिपु मल्लको लेखेको अभिलेखअभिसम ल्पानकार नामक ग्रन्थ पुस्तक तिव्वतको श्याङगुफामा छ।
शासनकाल वीर संरक्षण सार्थक त्यो पाण्डु लिपिको मिति वि.सं. १३७० र त्यसमा खसराज्यको शासन
मिति काम विवरण लेखेको छ। सो किताव सुर्खेत काक्रि विहारमा लेखेको संकेत छ। अशोक च
कानपुरको सिलालेखमा पनि उल्लेख छ।

काचल्लका पुत्र जेठा अशोक माहिला श्री चल्ल, चुफिचल्ल ॥

चुफि चल्लका छोरा स्थिति चल्ल मल्ल, दशरथ मल्ल, लक्ष्मण मल्ल र जयन्त मल्ल थिए।
स्रोत प्रकासमा आएको छ। पूण्य वा आदित्य मल्लको एउटा ताम्रपत्र गोर्खाको उत्तर तजवाइ गुफामा
अरु दुइवटा ताम्रपत्र क्रमस वि.सं. १३९२, १३९३ का हुन्।

पूर्ण्य मल्लले शासन गरेको १२ वर्ष हो। उनका छोरा पृथ्वी मल्लको वि.सं. १३९५ का ताम्रापत्र पाइएका
पाइसवाट थाह भएको छ। पृथ्वी मल्ल साम्रटका छोरा (पुत्र) अभए मल्लको विवरण (व्याख्या) हुन्छ हो

सलोग: आदित्य वंशी भवदि पालो नृप:

अशोक चल्लको अस्थायि राज्य कुमाउ गढवालमा थियो। कोटीराज्य राज्यलाई पनि कुमाउ गडवाल/गढ
राज्य भनिन्थ्यो। गढवाल राज्य प्रमाणित भएको पाइन्छ। गोपेश्वर मन्दिरको त्रिशुल अभिलेखको मुल
पढदा प्रेन्सेपले अशोकलाई अनेक चल्ल भनेका छन्। यसवाट भगवान ईन्द्रले अशोक चल्ल प्रमा
गरिएको छ। यसले गौपेश्वर टिहिरी, गढुवाल वाराहाट प्राप्त अभिलेखहरुले ठुला विजयता भनेको पाई
प्यजोको, अभिलेखमा कुमाउका राजा कामदेव पुर्षोतम सिंहले अशोक चल्लको प्रशंसा गरेका छन्।

वाहाटको वुद्धमूर्तिमा अशोक चल्ललाई भट्टारक नागराज मन्ने लेखेका छन्। नागराजको अभि
वाराहाट वुद्ध मूर्तिमा भट्टरक नाग राज भनि उत्कृष्ट लेखहरु पाईन्छन् ॥

नाग वंशका पदहरु

शिशुनाग- परवरसेन पुत्र रुद्रसेन यीनका पुत्र प्रधुवसेन यीनका पुत्र विनयादित्य नाग यीनाका
शिवदेव पुत्र ल्योगोर (व्रचन) मिनगोनदेव पुत्र, गोननदेव नाग यीनका पुत्र इन्गोनदेव यीनका पुत्र खोरल
ज्ञान व्रदराजा थिए, यीनका पुत्र नागराज जावेश्वर यीनका पुत्र चाप-चापिल्ल काकि चल्ल-काधि-काशि च
यीनका पुत्र काचल्ल सिजाधिपति सम्राट यीनका पुत्र अशोक चल्ल यीनका पुत्र जितारी मल्ल र आनन्द्र म
उपनाम जालधरी यीनका पुत्र रिपुमल्स पुत्र संग्राममल्ल रोल वाला जेठा जितारीका पुत्र अक्षय मल्ल यिन
भाइ आदित्य मल्ल यीनका पुत्र कल्याणमल्ल यीनका पुत्र प्रतापमल्ल निशंतानी आफनै भाइ वंशका भ
पुस्कन गम्वामा ब्राह्माण लिपिग्रन्थ अध्ययन गर्न बसेका जयपाल द्वितिय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्लल
बोलाई सिजाराज सिंगासेन (गधि) मा राखि महाराज धिराज सिजापति पूण्य मल्ल भए यीनका पुत्र पृथ्वीमर
दुल्लू वडामहाराज सम्राट भये, यीनका पुत्र अभयराज तपैराज यीनका पुत्र दामराज यीनका पुत्र भावैरा
मल्ल यीनका पुत्र तडाराजा महाराज धामराज मल्ल वडोतंत्र कामले वरुवाल पदाविभयो यीनका पुत्र हमप
वरुवाल/वडुवाल भये, यीनका तीनपुत्र उदु वडुवाल- प्रभु वरुवाल-कान्छा विर्शम पाथुशाही भए प्रवरसेन
पालादेखि चलेको नागशासन धामराज मल्ल/वडुवालका पालामा लोभभयो यिराजालाई डोटीराज्यको सि
तिलेपाटा आउँथ्यो सिजा इतिहास रुपरेखामा लेख पाइन्छ।

यो नागवंशावलिमा लेखेको हरेक इतिहासको पेजमा खोलेकोछ। हेर्न सकिन्छ।।

ॐ माणि पदमेहु

अशोक चल्लको कनकपत्र ॥

यो दत्व वा प्रयोदत्व जोहरंती वशुन्धरा षष्ट वर्ष सहस रानी विष्टाईङ जयत्य किडा मम वंश क्षणेयन्ती अन्ने वंश उपर जिता मम हर्ता मम पंचु मम कीर्ति नजायत्य यस वातका साँक्षि चन्द्र सूर्य रदेतुला, आनन्द मल्ल, अशोक चल्ल चन्द्रावती रानी शेर चन्द्र भण्डारी शिखर चन्द्र वानिया रघुनाथ जैसी शिवराम पाध्या ॥

यो दानगरेको भूमि परअंशिलाइ दिया जोहरन्ती वसुन्धरा खष्ट वर्ष (६०) हजार वर्ष किडो हुनेछ ॥ ठाटीकाध देखिपूर्व साफेवगड क्षणेसिमल पश्चिम चल्लीको उत्तर, रामारोशण दक्षिण तिमिलसेना गाऊ ॥

अछाम तिमेल्सेन गाउ विर्ता दिएको कनक पत्र उत्तार -

नागवंशी राजाहरु

१. हरिद्वारका सम्राट जितसिंह नागवंशी राजा हुन् ।

२. कनौरका सम्राट यसोवर्दन नागदेव नागवंश हुन् ।

३. कास्मिर सम्राट जयपिङ नागवंश हुन् ।

तिलेपाटा अभय राज मल्ल

सूर्य मल्ल श्रीकोट अछाम प्रान्तिय सम्राट

पेज नं. १८०-१८५ मा पालको वारेमा

मुगु कराङ छर्कि जाड गुफाको लेख बाट थोरै कुरा लेख छन् ।

अशोकका भाई दशरथ चल्ल थिए ।

पूण्य मल्ल जितारि मल्लको बाजुरा बझाङ्गमा भएका ताम्रपत्रमा मिति १००१ र १००५ देखिन्छ । तर क्राचल्ल र अशोक चल्लका गयाजी, बालेश्वर, बाराहाट, रामेश्वर र गोपेश्वरका स्तम्भ त्रिशुलमा (१३१३ हुन् छन् । के कारण होला २, ५, ६ पुस्ता (पिडि) पछिको मिति र ८ (पुस्ताको मितिमा अघाडिका पछाडी(पछाडीका अघाडी हुनु । यहि मिति उत्तरमा तगोरा, दुल्लु किर्ति खाममा वा विश्वव्यापी प्रशिद्ध छ । साके (ई.सं.) १२६९ र पृथ्वी मल्लका ९ पुस्ता पहिलेका राजाको राज्य (सिला) १२१३ हुन(छोरा नातिले बावु राज्यको नाम बाटको हिस्सा हो वा उच्चरणमा लटपट हो । तारा भोट र कर्कि भोट (२ छन् । यसमा सिलालेख उतार मा अनबिज्ञता होला भन्न सकिन्छ । जस्तो लाग्छ ॥

नागवंशका पद जातथर भए ।

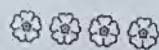
नागराजका छैटौं पिडिका सिजाधिपाति काचल्ल/पाल जेष्ठ पुत्र अशोक चल्ल/पाल, श्री चल्ल लक्ष्मण चल्ल/पाल, जयन्त मल्ल/पाल, दशरथ चल्ल, पुत्र थिए । दशरथ चल्लका पुत्र भैरब चल्ल/पाल वाणिज्य व्यापार सम्बन्धि दक्षथिए त्यससमयमा व्यापार विधि काम गर्ने व्यक्तिलाई बानिया भन्ने चलन थियो । वानिया भन्ने गरेका हुँदाहुदै जातै (थरै) वानिया भयो । हाल मुगु जिल्लामा १२० घर छन् । १०० जनाले नागवंशी वडुवालको नामले नागरिक बनिसकेका, २० परिवारले राजनितिमा वानियाबाट परिचित भएकाले वानिया नै लेखेको पाइन्छ । छोरा नातिहरुका नाम वडुवाल लेखाएको भनाइ सुनाइमा आएको छ । श्री चल्ल पुत्र जयन्त मल्ल कालिकोट जिल्ला राष्कोटको माथि प्यू थर्पुका कोटेराज्यका राजाथिए । त्यहा पाँचवाट

स्तम्भका देवलछन् स्वयम्भू मन्दिर छ। वरपर धेरै मुड्ग्र (धारा) स्तम्भ धेरै छन् ति जयन्त मल्लका कीर्ति हुन। त्यहाँ पाचसिलामा राजा जयन्तको लेखछन्।

अछाम देवकोट/विनायकमा प्रचदेवल छन् त्यी देवल मुड्ग्रहरु जितारी पुत्र अक्षय मल्लका लेखछन्। विनायक र राष्कोट नजिकै पर्छ। मिति ३/४ महिनाको फरक छ। त्यसबाट नाग/सिजापतिका द्विजराज्य थिए भन्ने प्रमाण प्रष्टै थियो। यो समय कालिकोट खाँडा चक्र मलय र्वमा राष्कोटीको शासन चन्दा ८-१० वर्ष पहिल्यको हुनु पर्छ।

लक्ष्मण मल्ल पुत्र रणजित मल्ल सिजाराज्यको आर्थिक कोष एवं सेना परिचालन सामाग्री सबैको जिम्मेवार प्रमुख भण्डारे थिए। ती भण्डारे लाई भण्डारी बोलाउथे। हुँदाहुँदै भण्डारे पदको भण्डारी हुन गयो। भण्डारे पदको पछि जात/थर भण्डारी भएको छ। भण्डारी सिजापति लेख्दथे। केहि समय देखि भण्डारी सिंह सिजापति लेखेको देखिन्छ। यीनको संख्या कमि नै देखिन्छ।

काचल्लका जेष्ट सुपुत्र अशोक चल्ल शक्तिशाली सम्राट थिए यीनका लेख सुर्खेत मंगलगढी, काग्रीविहार दैलेख दुल्लू पादुका, वौद्ध मूर्ति, हुम्ला रेलिङ गुम्बा, बर्दिया दानुवाताल भगनावंश, मुगु कराङ जाड गुफा, महाचिन मरल, भारत गयाजी शिवकुटी, बाराहात शिवत्रिशुल, लधाक गोपेश्वर शिवमूर्ति वंगाल कानपुर, कुमाउ, किल्कन, विहारको स्तम्भ ताम्रापत्रले अशोक हिमाल राजा, आकासे राजा ईन्द्र समान मान्यराजा सूर्य अस्ताउने उदाउँने राजा छत्रपति सम्राट भनि, लेखिएको छ।

नागवंशीय नागराज सिजापति दर्पण

१. सिजाको डोरेटो पृष्ट नं.१२ देखि १९ सम्म हेरौं ।
२. रुपरेखा इतिहासको पृष्ट नं ४९, ६०, ६१ हेरौं । देवमल्ल र दामुपालको सिला दुल्लूमा छन् । उच्चारण हुन/ गर्न कसैले सकेका छैनन् ।
३. कर्णाली लोक संस्कृति इतिहासको पृष्ट नं.१८,१२१,९७ हेरौ ।
४. सिजाको रुपरेखा इतिहासको पृष्ट नं. १६-२० र ६१ । ९५-९६ र १०८ हेरौं ।
५. संघिसंग्रह इतिहासको पृष्ट नं. ७ भाग २ पृष्ट ६ र ७ ताम्रपत्र १२४३ हेरौं ।
देवार गौडा चट्टान को लेखले ऐ. लुडकु ३८ फिट चट्टानको लेख हेर्दा प्रष्टै छ ।
६. बझाङ भातेखोला र थलारे खोला, गोलाई गाउँका पैदेवलमा नाग राज सिजापतिको दुल्लू कीर्ति खम्मको लेखले नागको इतिहास प्रष्टै हुनेछ । यि अजमरि कृति जिवित र प्रमाणित भएका छन् ।
७. दुल्लू कीर्ति खम्मले नागराज सिजापतिको इतिहास बनेको छ । यो वंशका पदहरु सेन, देव, चाप, सिजापति चल्ल, मल्ल, वडुवाल साथै, जावेश्वर सिजाधिपति सिजापति र जुम्लेश्वर महाराज छन् । रुप रेखा इतिहास पृष्ट नं. ४९/५० मा बताइएको छ ।
८. दुल्लू कीर्ति खम्म विश्वकै उत्कृष्ट नागराज सिजापतिको इतिहास देखाइएको छ । नागले नागवंशी सम्राट पृथ्वी मल्लले नागराज र नागपाल दुई भाईलाई जोडी एकिकृत इतिहास वनाएको देखिन्छ । नागवंशी/सिजापतिले जावेश्वर, सिजापति सिजाधिपति, जुम्लेश्वर/जुम्ली महाराज खसपति हिमालराज, आकासे राजा, सूर्य उदाउदा अस्ताउदा राजा, छत्रपति राजा ईन्द्रसमान राजा भनेका छन्, यी पनि पद नै हुन् । सम्राट अशोकका विहार कनठको स्तम्भले सम्राट अशोकको शक्ति विवक, दैवी, शक्तिवान सम्राट देखिन्छन् । तेस्तै वालेश्वर, गोपेश्वर वाड्हाट, गयाजी, रामेश्वर गोपेश्वर, कानपुर, लधाक, हरेक स्थानका अजमरि कृतिले छाएको छ । भारत, नेपाल तिब्वत, भोट महाचीन , खारिका लेखहरु अथवा कीर्तिहरु, हिम्मत, शक्ति, विचार राजनीति वहु उद्देश्यीय देखिन्छ ।

कर्णाली सिजा प्रदेशको नागवंशीय महाराज जावेश्वर/जुम्लेश्वर सिजाधिपति सम्राटको राज्य देश पद उच्चकोटी र सहि हुनुपर्ने गोपाल वंशावलीको कोध कालमा खस खसीया भन्ने यूद्धमा राखेको नामचार शब्द उठाई, हेरि एट कन्सन तथा राहुलले, प्रथम इतिहास उठाएको मा गोपाल वंशावली समिति सिजा खसदेश खस राज्य खस राजा खस वासी लेखेका तर सूर्य विक्रम ज्ञावली कुमाउका गोपाल तच आदि इतिहास विदहरुले इजरायल सहित रुसको मास्कोमा भएको इतिहास विधहरुको वृहत छलफलले सिजा नागदेश खासपति खासराज्य, खास वासी भन्ने पारित पाइन्छ । ५०० वर्ष खस राज्यको इ. को पे.न.५ मा देखाएको छ ।

पूण्य मल्लपुत्र श्री मल्ल पनि पृथ्वी मल्लका स्तम्भले भनेको छ । पूर्णपुत्र पृथ्वी मल्ल हुन् ।

क. लो.स.इ.को ७६ पेजमा

पूण्य मल्लका पुत्र श्री मल्ल पनि थिए भनिएकोमा हरेक ठाउमा खोजी गर्दा भेटिदैन एकल राजको लेखले दुल्लू कीर्ति खम्भमा पनि श्री मल्ल देखिदैन । श्री मल्ल भन्ने पनि त्यहि राजा पृथ्वी मल्ल हुन् भन्ने देखिन्छ। पृथ्वी मल्लका दाजु, भाइ देखिएनन् । राजाहरुका दुई नाम वंश गोत्र बनाउने चलन हयापि नै देखा परेका छन् ।

रुप रे. पे. ५० दार्चुला उकुकोट

पृथ्वी मल्लले दुल्लू कीर्ति स्तम्भमा वहुल राज्यको पनि पुष्टि गरेका छन् । दार्चुला उकुकोट दामुपालले स्थापना गरेका थिए । यी राजा दामु पालको दुल्लूमा १०३८ को अभिलेखले पनि यी नागराजका संतान हुन । नाग हुन् भन्ने विजया स्तम्भले पनि नागराज र नागपाल एकै वंश हुन अन्य प्रमाण मिलेको छ त्यो विजय स्तम्भमा एउटै संतान हुनाले पालराजाका १८ नाम लेखेका छन् । वंश सन्तान एकै नभए कि आफ्नो पुस्तावलिमा जोडने थिए । यसबाट पनि नाग र पाल एकै सन्तान थिए भन्ने ठुलो प्रमाण भएको छ

अछाम सेराका कौशील्य गोत्रीय भण्डारी र सिजापति/वडुवालको सम्बन्ध

डोटी फुलौवटका फुलौटी खड्का खातीखडका थर रहेको छ । त्यस समयमा सान्नीका राक्षो राजा सित त्यो खडकाको गढवडी भए छ । त्यो खडकालाई मार्ने भई ऐडो लगाई मार्ने कार्यको समयमा त्यो खडको दगुर्दै धामराज वडुवालको घरमा आउदा धामराजको धर्मपत्नीले, त्यसलाई ठूलो मोही पार्ने पारा हाली माथि नाङ्नाले छोपि दि छन । त्यो राजाको ऐडोले, खडकोहि आए कि भनि सोध्यछ यहा आए भनिछन घर तलासी गर्दा सबै कोठा ठाउँ हेरेछ । तर त्यो पाराभित्र हेरेन यसघरमा छैन भनि ऐडा गएछ उक्तखडकालाई रातारात अछाम सेरापठाइन् । अछामी राजाले बचाउन खडकालाई भण्डारी क्षत्री वोलाए बजगाई भण्डारी बोलाए, दुईभाइ रहेछन, एउटा अछाम नै थिए । दोस्रो पनि अछामै गएको दुईभाइ भण्डारी वोलाए पद भण्डारी भयो । जेठा विरु दैलेख गए कान्छा बीरमा अछाम सेरामा नै वसे । दैलेखको नीमायल छडाथान लम्सु गाउ फैलिए । कान्छा बीर्माका सेरा, कुच्ची मुली कताकता दोगडा पसे/वसे हाल २।३ सय घर दैलेख २।३ सय घर अछाम छन् ।

तर हाम्रा पुर्खालाई मै पाल भण्डारी भन्दछन्, हाम्रा पुर्खा (पूर्वज) को अर्ति उपदेश थियो नागवंशी वडुवाल हाम्रा कुलदेवता हुन् । नागवंशी वडुवालको छोरी र भान्जी विवाह गर्नु हुदैन । आमाले बचाइन आमाले वडुवालकी छोरी भान्जी लिनु हुदैन भन्थ्ये भन्ने हाम्रा पुर्खेउलीहरुको भनाइ हो । माता पिता नागवंशी वडुवाल हुन् भन्ने पुर्खौली दिएका थिए हामी मान्दछौ । हाम्रा कुलका सम्पूर्ण व्यक्तिहरुले वडुवालको छोरी लिनु हुन्न । लिएमा फलदायिक हुदैन भनेका थिए । यो एउटा सत्यता हो ।

गिरि भण्डारीका छोरा
गोरे भण्डारीले उक्त कुरा
भनेका छन हाल ल.चु न.पा.-२, मोतिपुर
मैपाल भण्डारी थर हो अछाम सेरावाट
बस्ती आएका छौं । ५ घर छन् ।

जुम्ला सिजाको परम्परा

फागुन १ गते कुलापस्ने (कुलाजाने) दिन १ चैत्र १२ गते बिउ रुझाउने दिन-१ चैत्र १३ गते बिउ उमार्ने दिन १ सो बिउ चुला राख्ने चुलानजिक तातोपन गर्ने साथै- परिवार बिउ वरिपरी सुत्ने तातो बनाउने, बिउ उमार्ने सहयोग भनिन्छ । चैत्त २० गते बिउ गडाहान्ने आलीको काल्नोमा तिखोढुङ्गो गाडी चामलको पुवाले पूजा गर्ने । त्यो दिन छोरीवहिनी माइत आउने चामलका पुवाखाने खानदिने सेलरोटी पुरी पनि बनाउने, तिहारको रुपझै मनाउने, सो २० गते छोडी तल माथिका दिन बिउ गडाहाने बिउ पुग्दैन अरुसित पहिले बिउ माग्नु पर्ने हुन्छ यो कस्तो सत्य होला ? सिजाली धान दुइ थरि हुन्छ । सेतो मार्सेको रातो चामल कालो मार्से धानको दाना कालो चामलसेतो हुन्छ- सेतो मार्से रातो चामलले १ माना चामलले १ माना घिउखान्छ नेपाल सरकार बेलायत सरकारले धेरै देशका चामल शक्तिमा पोषटिकत्व जाचदा उक्त सिजाली चामल

पोषण शक्ति भएको चामल विश्वमा छैन । यसले शरीरिक, मानसिक एवं बौद्धिक विकास वृद्धि हुने हुँदा जङ्ग बहादुर राणाले चिसोहिउ पर्ने बेलायतमा जादा यो धानको बिउ लगाउदा यो धान त्यहाँ भएन ।

नेपालका राजा महाराजा तथा प्र.म. (ठुलावडा) हरुले त्यहि चामलको भात खान्थे । त्यो चामल हुलाकबाट ढुवानी नै हुन्थ्यो हुलाक हिडने बाटो बनाउन गाउँ गाउँवाट रैति मुखियाले पठाउथे त्यो, वाटो काटन नजानेलाई जरिवाना गर्थे, हुलाकी देला, हुलाकी मुखिया बनाएका, रकम (तिरो) तिर्नुनपर्ने हुलाक कारणवस अल्जीगो भने तिनिले डांक भनी ति भारि वोकथे । हुलाक रात दिनै २४ घण्टा चलीरहन्थ्यो त्यसको वाटो कसैले पनि ब्लक/छेक्न मिल्दैनथ्यो । छेके जेल जरिवाना हुन्थ्यो । सिजाली रातो चामल काठमाण्डौ सिंहदरबार जान्थ्यो राणा सरकारको पालामा वेलायत पनि जान्थ्यो । विश्वमा नभएको धान सेतोमार्से रातो चामल हो । चैत्र महिनाको २० गते जुम्ली प्रदेशबाट सिजानपुगे मृत्यु भो भनि क्रिया गदर्थे ।

सिजाकनका सुन्दरी देवि शक्तिशाली देवि हुँदा सरकारले पूजागर्दथे । कालरात्री र दशैंमा वोका काटिन्थे । ति वोका राति- वडुवालले कालरात्रीमा काटे कल्यालले ठकुरीले विहान/दिन काटथे । राती कल्यालले काटे दिन वडुवालले काटथे सल्लाह र पालो हुन्थ्यो ॥ सिजा धानबाट । चामलबाट पनि विश्व अघाडि - राज्यमा पनि, पहिलो, ठुलो र कानूनी खासराज्य हो ।

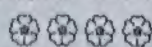
नागवंशका पदबाट जात थर भए

नागराजका छैटौं पिडिका सिजाधिपाति काचल्ल/पाल जेष्ठ पुत्र अशोक चल्ल/पाल, श्री चल्ल लक्ष्मण चल्ल/पाल, जयन्त मल्ल/पाल, दशरथ चल्ल, पुत्र भैरब चल्ल/पाल वाणिज्य व्यापार सम्बन्धि दक्षथिए त्यससमयमा व्यापार विधि काम गर्ने व्यक्तिलाई बानिया भन्ने चलन थियो । वानिया भन्ने गरेका हुँदाहुदै जातै (थरै) वानिया भयो । हाल मुगु जिल्लामा १२० घर छन् । १०० जनाले नागवंशी वडुवालको नामले नागरिक बनिसकेका, २० परिवारले राज नितिमा वानियाबाट परिचित भएकाले वानिया नै लेखेको पाइन्छ । छोरा नातिहरुका नाम वडुवाल लेखाएको भनाइ सुनाइमा आएको छ । श्री चल्ल पुत्र जयन्त मल्ल कालिकोट जिल्ला राष्कोटको माथि प्यू थर्पुका कोटेराज्यका राजाथिए । त्यहा पाँचवाट स्तम्भ छन् देवलछन् स्वयम्भू मन्दिर छ । वरपर धेरै मुङ्ग्र (धारा) स्तम्भ धेरै छन् ति जयन्त मल्लका कीर्ति हुन । त्यहाँ पाचसिलामा राजा जयन्तको लेखछन् ।

अछाम देवकोट/विनायकमा पँचदेवल छन् त्यी देवल मुङ्ग्रहरु जितारी पुत्र अक्षय मल्लका लेखछन् । विनायक र राष्कोट नजिकै पर्छ । मिति ३/४ महिनाको फरक छ । त्यसबाट नाग/सिजापतिका द्विजराज्य थिए भन्ने प्रमाण प्रष्टै छ । यो समय कालिकोट खाँडा चक्र मलय र्वमा राष्कोटीको शासन हुँदा ८-१० वर्ष पहिल्यको हुनु पर्छ ।

लक्ष्मण मल्ल पुत्र रणजित मल्ल सिजाराज्यको आर्थिक कोष एवं सेना परिचालन सामाग्री सबैको जिम्मेवार प्रमुख भण्डारे थिए । ती भण्डारे लाई भण्डारी बोलाउथे । हुँदाहुँदै भण्डारे पदको भण्डारी हुन गयो । भण्डारे पदको पछि जात/थर भण्डारी भएको छ । भण्डारी सिजापति लेख्दथे । केहि समय देखि भण्डारी सिंह सिजापति लेखेको देखिन्छ । यीनको संख्या कमि नै देखिन्छ ।

काचल्लका जेष्ठ सुपुत्र अशोक चल्ल शक्तिशाली सम्राट थिए यीनका लेख सुर्खेत मंगलगढी, काक्रेविहार दैलेख दुल्लू पादुका, बौद्ध मूर्ति, हुम्ला रेलिङ गुम्बा, बर्दिया दानुवाताल भग्नावशेस, मुगु कराङ जाड गुफा, महाचिन मुरल, भारत गयाजी शिवकुटी, बाराहात शिवत्रिशुल, लधाक गोपेश्वर शिवमूर्ति वंगाल कानपुर, कुमाउ, किल्कन, विहारको स्तम्भ ताम्रापत्रले अशोक हिमाल राजा, आकासे राजा ईन्द्र समान मान्यराजा सूर्य अस्ताउने उदाउँने राजा छत्रपति सम्राट भनि, लेखिएको छ । सिजापति भन्नाले नागले सिजाराज्य स्थापना गरेकोले सिजापति रहेको इतिहास अजमरी सिलामा उल्लेख छ ।

नागवंशका ईष्टमित्रहरुमा सोली-नली चल्ने

१) रघुवंशी बोगटी
२) सूर्यवंशी रावल (वम)
३) पुवार वंशी सिंह (विष्ट)
४) पुवार वंशी खड्का
५) चन्द्र वंशी पाण्डव कुल
६) गुप्तवंशी हरु
७) कुशवंशी कुँवर हरु
८) खत्री/के.सी.
९) सूर्यवंशी थापाहरु
१०) खप्तडी, फूलौटी खडकाहरु ।

यी थर इतिहाँसद्वारा लेखेका छन् । तत्काल राज काजको समयमा वंशहरु सित वंशहरुले सोली नली चल्ले भन्ने समयका सोली नलि इष्ट भनिन्छन् । धानको बोट डाठ काटी सोली बनाउथे त्यसै सोली द्वारा खानेकुरा दुबैथरिले मुखलगाउनु पर्दोरहछ । नलिपान जोडिएको हुन्छ । हुक्कामा तमाखु खाने क्रमसह भात पनि आउँ छ भन्ने चलन प्रापूर्व कालको रहि आएको थियो । त्यसैकोबादमा कुल, मूल, सोली नलि भन्ने पनि जोडियो । कसको छोरी, कस्की भान्जी, मूल भन्छि । कस्को छोरा कस्को भान्जा सोधिने चलन थियो ।

देवालीको संदर्भ

१) जुम्ला कनका सुन्दरी देवि, मष्टो, पूजिन्छ ।
२) दैलेख अछाम पाटके र अधिकारी देवता पूजिन्छ भवानी पनि पूजा हुन्छ ।
३) तिलेपाटा छेपाडी मष्टो, अधिकारी देवता पूजिन्छ भवानी पनि पूजा हुन्छ ।
४) बाजुरा मानिका जोन, देवि र अम्बीका देवि पूजिन्छ ।
५) काठमाण्डौ, भक्तपुर र ललितपुर टिकाभैरु पूजिन्छ भवानी पनि पूजा हुन्छ ।
६) पर्वत, म्याग्दी, गुल्मी, मष्टो र बिन्ध्यावासीनी पूजिन्छ ।
७) धादिङ कंकडा देवि, मष्टो र भवानी पूजिन्छ ।
८) मोरङ, धनकुटा विद्यावासीनी देवि मष्टो पूजिन्छ ।
९) झापा, खोटाङ, ओखलढुङ्गामा मष्टो, वायु, थानी पूजिन्छ ।
१०) मुगु, हुम्ला, बाँसी नागवंशले मष्टो देवाली पूजिन्छ ।
११) रामेछाप मष्टो, भवानी
१२) धनुषा, महोत्तरीमा मष्टो भवानी

वरुवाल/बडूवाल र राष्टकोटीको सम्बन्ध

सिजा दुल्लू नागराज सिजापतिको राज्य विगठन पछि पृथ्वी मल्लका पुत्र भय राज मल्ल तिलेपाटा लुसाकोट मा प्रान्तिय प्यू थर्पुमा रहि राज्य गर्दथे । उनका पुत्र तपयराज, दाँमराज, भावैराज, धामराज त्यहाँका राजा थिए । राजा धामराज मल्ल सक्रिय कुशल राजा थिए । पछि धामराज का पुत्र होम पति को राजकाज कमजोरीले होला त्यहाँका माटेहरुले बिद्रोह गरे । यी आफ्नै रैती माटेलाई राज्य दिई राजा मानि बस्नु धामराज राजी भएनन् । धामराजका गुरु भम्पु अर्चाज र सुर्दसन पाध्य थिए । ३ जनाको सल्लाह बमोजिम दुल्लू मलयवर्मा राष्कोटीको राज्य थियो, त्यहि गई रैतिलाई राजा मान्न उपयूक्त नमानि दुल्लू

राजाको राजकुमार लाई राजा मान्ने/बनाउने सल्लाहले हामीलाई ८/२० को लागि राजा हुने राजकुमार देउ भन्दा यहि राजकुमार लेउ यो राजकुमार हो भनि भन्दा चँदारो दिए छन्। लकान्द्र भूडको बाटो भई आउँदा सेलमा बस्दा त्यहाँका राम्रा राम्रा गिठाका रुखनेर बसाले त्यो राजकुमार हुनेले यो गिठाका पारा, ठेकी हरु के हुन्थे भनेछ। चँदारो रहेछ, चाहिनेइ हो भनेर धमकोट चौकिमा बस्ती राखे पुन दुल्लू गए। त्यो चदारो जातिरहेछ राजकुमार देउ भन्दा यो राजकुमार लेउ फडारो जाति दिएछन्। बाटोमा जम्बुकाध को बाँसको झ्याङको छाँयामा बसे बसाले यो बाँसका चोया के आउथे भनेछ। फडारो रहेछ , चाहिनेई हो भनी यै आग्रठिमीरेमा बस्ती राखि पुनः राजामलय बम/बर्मा सित गए त्यो फडारो रहेछ चाइनेई हो, राजकुमार देउ भन्दा माझी दिए राजकुमार हो भने, त्यसलाई साताला चीने जिउलाको बाटोमा लिए सिमलको छायामा बसे, उसले यस सिमलका नाउ र दाउला के हुन्थे भनेछ यो चाहिनेइ हो भनि भेलतडिमा बस्तीराखे, पुन दुल्लू गए बुसाल दमाइ दिए। बिजारेको मसाने बाट ल्याइ छायामा बसे उसले राम्रा चमडाएका रुख देखी यसका गजा के हुन्थ्यो भने, यो दमाइ रहेछ चाइने हो भनि तिलेपाटामा राखे, पुन दुल्लू गई राजकुमार मागे भूल दिए। त्यसलाई सोहि बाटोमा ल्याई छायामा बस्दा टिकुलीका झ्याङ देख्यो। यस बोटका चाल्लका वाडा क्याहुन्थे भनेछ भूलरहेछ चाईनेइ हो भनि दानीमारे राखे, पुनः दुल्लू गए धर्ना दिए राजकुमार चाहियो भने। राजा मलय वर्माले आफ्नो लाटो राजकुमार दिए। रानीबाठी , चलाख रहिछिन् ८/२० काटमार गर्ने ठाउ हो मेरो लाटो राजा लिएर जान्न भन्दा दुल्लू सिउवाघ पादुका कालभैरभका टागामा घुमी धामराजले तल घिचेल्टो तिलकी वमको माथि घिचेट्टो मेरो हुनेछ , भन्य धित कबोल गरि तिलकी बम राजा ल्याउने तयारीमा हुन रानीले मेरो दमेनी लिन्छु साथमा भन्दा लिने सल्लाह भयो। बाजाहरु बजाइ रानी डोला मै आईन जम्बुकाध धुविधारको उकालोमा आइपुग्दा गर्भिणि दमेनी पैदा (बच्चा जन्मएको) भइन र दमेनि पनि डोलीमा आइन। बालकलाई पूर्व राजा धामराजको झोलामा राखि ल्याए। तिलेपाटा ल्याए राजाको हर्कवडाइ भयो, पछि राजा तिलकी वमले ति द्वन्दकारीलाई काटी मारि दिए।

उखान- चौकिको चँदारो, ठिमुरेको फडारो, भेल्तडे घटालो , दानीमारे भुल बुसाल दमाई तिलकी वमराजा धामराज वरुवाल पूर्वराजा र सम्भू अर्चाज सुदर्सन पाध्याको एक जोतो मोतो गरियो भन्ने कुराको उखान छ। पूर्व राजा धाम राज बडुवाल र तिलकी वम राजाको सहमतिका आधारमा राज्यको कार्य कुशल पूर्वक विकसिदरुपले चलेको पाइन्छ।सल्लाह र सहमति बाटको काम नै विकास हो भन्ने पाठ देखिन्छ। तर केहि काल पछि राजा तिलकी वम ले उत्ताउलो हिसावले अछाम बाँचटाडी लुलराजाको रानी अपहरण गर्दा बाँचदाडी लुलको कटक फौजले जारकाट्ने नियमले कट्का आएछ। राखम दुनिकाको २२ पाथि दुनिकामा भान्सा गर्दा उक्त दुनिका लुलराजाको कटक को पौलाले (जुनाले) भरिएको हो/थियो भन्ने लोकोक्ती मा छ। ति राजा तिलकी बम तिलेपाटा आए कटक पछि पछिछ। पूर्व राजा धामराजको धर्म पत्नीले आफ्नो घर भित्र राजा तिलकी, लुकाई लुलराजालाई भाई मानी खसी बोका सहीतको भान्सा भोज गरियो। बिहान लुलराजाले दिदी तपाईको घरभित्र पसेको मेरोजार बाहिर निकाल काटेर जान्छु भन्दा यो त मेरो छोरा हो भाइ भनीन् भान्ज नाता परे, केराको बोटा ल्याउत काटेर जान्छु भान्ज काट्दैन खाडो खाली लिदैन भन्दा पूर्व धामराज राजाको धर्मपत्नी/रानीले केराको बोट ल्याइदिन सो केराको बोट काटेर गएछन्। पछि राजा तिलकी बलमे धामराजको धर्मपत्नीलाई मेरो साँच्चीकै आमा भयौ बचायौ अव के लिन्छौ ३/४ वटा गाऊ दिन्छु, लिन्न, सुंचुरा श्री पाउँ दिन्छु लिन्न, तिम्रो राज्य फिर्ता गर्छु, लिन्न राज्य एकाछिनको, गाउँ, सुनचुरा एकछिनको हो कहिलेइ नछुट्ने डौटो देउ भन्नुमा के हो त्यो चिज भन्दा तिम्रा घरमा शुभकाममा काटीएका खसी बोकाको (मुडि/घिच्चेटो) दिनु भन्नुभो, राजा खुसी भइ स्वीकारे सारै खुसीको सौगाद भयो र आजसम्म राष्कोटी

परिवारले स्व खसी बोकाको मुडी/टाउको दिन्छन्, हामी सौगादको हिसावले फिलो दिन्छौं। यो राम्रो परमपरा रुढ भएको छ।

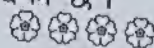
पहिल्यको चलनमा ति ठकुरीका रानी (श्रीमतिले) रोपाईमा खेतमा धान नरोप्ने (रोपाइमा धान नरोप्ने) चलन थियो। बुसाल दमाइको दमेनी ले पनि ठकुरीको रोपाइमा खेत नरोप्ने ति ठकुरीको रानीलाई तपाइ पनि डोलामा हामी पनि डालामा आएकी छौं। तपाइले रोपे मात्र हामी रोप्ने, तपाईले नरोपे हामी पनि रोप्दैनौ भनि ठकुरीको रोपाइ खेत रोप्दैनन्। बडूवालका अरुका खेतरोपछन्। यो परम्परा हाल पनि शेष छदैछ। हरेक कामको सिलसिला धामराज बडुवाल, तिलकी बमराजा सम्भु आर्चाज, सुदरसंन पाध्या र चौकीको चाँदारो, ठिमुरेको फँडारो, भेलतडे घटालो, बुसाल दमाइ र दानीमारे भूल एक सल्लाह एक व्यक्ति नै मान्नु पर्ने भनाइ रहेको देखिन्छ। यो कुरा यि जात जाति र अन्य अछाम, आठ विसका जनता कै मुखमा सुरछित छ।

यस्तो पुर्ख्यौली धर्म, कर्म र विधि विधान छँदा छँदै दैलख सिंगौडी गा.वि.स.हाल ८/२० न.पा. सिगौडि बाँसी, जया जैसी भन्नेले पूर्ण प्रकास नेपाल यात्रीलाई तिलेपाटा धामराज बडुवालले त्यहाँका जनतालाई चढाइ गरेको ले मेरा वाज्य सुदरसनले विलासपुर बाट त्रिलोक्य तिलकी बमलाई बोलाई गाइजात्राका डाँडामा ७ दिन सम्म धुमधाम लडाइ भयो। घामराज प्रास्त भए भन्ने भुटा कुरा लेखाएछ। पछि सिजा ईतिहाँसको रुपरेखा कितावको पे.नं. ६७ मा लेखेको देखियो। काठमाण्डौ फैयक गा.वि.स. मा उसैको घरमा गई गाईजात्राको डाँडा नाम २०१५ सालमा रहेको हो। घाँसे संग्रातीमा बिनाईक मष्टमाडू जात्रमा जान, तिलेपाटा, नहदुन, विसालाका मानिस नदी राखम उल्लभेल भै तर्न सकेनन्। त्यसै घोडा बान्नाको डाँडामा खेल लगाई घाँसे संग्रान्तिको दिन हुँदा गाईजात्राको डाँडो भनेका छन्। तिलकी बमको धामराज बडूवालको साथै, चौकि चदारो, ठीमुरे फडारो, भेलतडे घटालो दानीमारे भूल र बुसाल दमाइको धित धर्म सुनाउँदा पूर्ण प्र नेपालले सिगौडि जया जैसीले यसो कुरा भनेर लेखे गल्ती मानिस जया जैसी रहेछ भन्ने थाहा भएन त्यसलाई सच्याउछु भने, सच्यायको छैन होला। उक्त जया जैसी नन्दे जैसीको छोरा हो दन्दे बितेका नौ मासमा जन्मेको हौं, आज धनि मुखिया भयो हामी पनि २०३२ सालमा जया जैसील्ये भन्थ्यो,भने इतिहास लेखाँए यो लेखाएको केहि समय पछि किताव हेर्दा त्यहा हुँदा फैक पूर्ण प्र. को घरमा पुगेका हौं। इतिहाँस भन्ने कस्तो पूर्ण प्र.लेख्ने कस्तो भुटा भन्ने भुटा लेख्ने इतिहाँस भन्ने, यो उब्जएका कुरा गलत छन्। माथिका जातजातिहरुका मुखमा राष्कोटी र बडूवाल लगायत ७ सात जात जातिका कुरा, धर्म भएको कुरा सबैको मुखमा सुरक्षित छन्। रुप.रे.पे.नं.६२ मा गलत लेखाएको छ भने,।

तिलकी वम धमराज बडूवालको संयूक्त ताम्रापत्र तिलेपाटा बहादुरे बडूवालको घरमा थियो एैं तोलिपाटाका मुखिया नवराज शाही ले पढ्ने हेर्न भनि लिएछन्। लामो समय पछि नवराज शाही सित माग्दा गैरागाऊ मुखिया रंग ब. शाहीले हेर्न भनि लगेका छन् भने। रंग ब. शाहीका छोरासँग ताम्रापत्र माग्दा बुसाल दमाईले आसिकामा (अशिकमा) भनौला (भन्छु) भनि प्रतिलिपि उतार गर्न लिएको छ भने। दमाइले मेरो घर जल्दा जलिहालेको छ अरु दमाईले उतारेका छन्कि उनिहरुसँग सोधौला पछि खबर गरी दिउँला भने। जेहोस् उक्त ताम्रापत्र गाईब गरेका अनुमान गर्न सकिन्छ। अरु नागवंशी नागराजका पाला देखि हाम्रौ पुर्खा तिलेपाटा आएका सम्राट अभय राज मल्लका ताम्रपत्रहरु छन् उतार गरी इतिहासमा चढाई सकेको पाईन्छ। ॐ शिव नमोनम:

सिजाको रुपरेखा इ.पे. नं. ६७ मा

आफ्नो केहि कुरा वंशजलाई थाहा हुनु पर्छ तर पूर्ण प्र. खनाल भन्ने व्यय्क्रिले इतिहाँस भनि रुप रेखाको ६७ पेजमा :-पूण्य मल्ल निशन्तानी लेखेको दुल्लू कीर्ति खम्ममा पूण्य मल्ल पुत्र पृथ्वी मल्ल छँदा छदै संग्राम मल्ल निशनतानी आदित्य मल्ल पनि निशन्तानी पुत्र कल्याण मल्ल छदा छदै पृथ्वी मल्लको पुत्र अभय मल्ल छँदा छँदै कौवाले यस्ता गलत लेखेको छ।

पृथ्वी मल्लका कृतिहरु :-

पृथ्वी मल्लका कीर्ति :- पृथ्वी मल्लले आफ्नो शासन कालमा जनतालाई सम्पूर्ण कर बाट मूक्त गरे। जनताले राम्राश्रेष्ट राजा पृथ्वीले कलियूगलाई सत्ययूग फर्काय भनिएको छ। पृथ्वी मल्ल सम्राटका महान ताम्रपत्र कनकपत्र र कीर्तिहरुले देशकालमा उज्यालो देखिएको, हुनु पर्थ्यो, भयो होला पनि माथिका शब्दले नाग वंशको पूर्ण इतिहाँस दुल्लू विजया/कीर्ति खम्बले बोलेकै छ तर पनि यो सम्राटका सक्रियताका कृति कलाहरु थोरै विउझाउनु छ।

दुल्लू कीर्ति खम्वा, ऐ. पेदैवल, दुल्लू सेरोफेराका मुङ्गाहरु डाँडिमाडी, बढलम्जी, छिउडि, छडङ सेरोफेरोका सिलास्तम्भहरु जाजरकोट जक्तिपुर मुङग्रा, कालिकोट मूल वाटाका वाधा दुङ्गाका लेख, कुच्ची व्याप्यग मुङग्रा, अछाम तोलीगाऊ स्तम्भ, अछाम वगलदेउ, तोसी, ढकारी, सेराअछाम स्तम्भ, धमाली देवल, तोसीसिला, धोडा सैन, हाउडी लेख, भर्ता, कालिकोट सिला लुडकु बाटोका ८ देवल चट्टानका लेख, सिजासेरी ढुस्काको बाटोका १७ स्तम्भ अछाम धोडासैन माथि डाडाका सिला लेख , कालिकोट पाखा चौकिका अभिलेख, डँडेलधुराका सुका पोखरी, देवल, डोटी अछाम दर्नाकोट पूण्य देवल, दार्चुला, बाजुरा डाडा खम्वा, डडेलधुरा पर्खाल, डोटी कुन्डादेवल, बाजुरा कोल्टी सिला, गिन्ती गरि नससिने हुँदा नागवंशी राजाहरुका सिलालेख अजम्मरी कीर्ति हेर्दा दैलेख ठाटीकाध गा.पा.न. ४ गैरागाऊ बासी पूर्व गा.वि.स. सचिव भक्त ब. शाहीले यी राष्कोटी ठकुरी हुन्, यी नागवंशका सिलाकृर्ति देशविदेशमा दर्ता राजा अशोक चल्ल पाल क्राचल्ल र नागका इतिहाँस विश्वसुचीमा रहेका, भारत तिब्बत भोट चीनका कीर्तिहरु लेखोट कृति हेरी भन्नु भो हाम्रा पुर्खा र अरुहरुका वंशका राजा हुने भन्नेहरु त ढुङ्गा हान्ने राजा पो रहेछन्। कीर्ति प्रमाणित उत्तर दक्षिणका देशमा एव. नेपालमा वंशालीमा थोरै नाममात्र गोपाल वंशालिमा काम कीर्ति देखिए भन्ने राय लेख्नु भयो। नागवंश बाहेक अरु वंशका कीर्ति हरु सिला स्तम्भ छैनन्। त्यसैले ढुङ्गा हान्ने राजा पो रहेछन् भन्ने अनुमान देखिएको भनेको हुन्।

पहिलो दुल्लू तर्फ जाऊँ।

पहिले पहिलेका कुरा इतिहाँस हुन्छ दुल्लू नाम रहनाको काम, कारण इतिहाँसका लेखले दुर्लभ, भद्रपाल दुल्लूमा राजा थिए। दुर्लभ नामबाट दुलंध्य देश हुँदै दुल्लू नाम बनेको हो (१ भूगोल रमणि, पृथ्वीमा हुने बोट बिरुवा, जीवजनावर सोच्छ हावा पानी वौन धर्मको आधारमा सक्तिशाली बैशग्रम, बैशेनर एवं ५ थान पंचकोसी ज्वाला जो स्थल बोध धर्मकारी हरुलाई संतोष (१, वौन, बुद्ध, हिन्दू धर्मले नागदेवताको वर्णन, पानीमा ज्वाला बल्ने दैवी, शिव शक्ति ठानेर विभिन्न कालखण्ड तथा धर्मावलम्वीबाट समेटिएको चुनीयको भूगोल/स्थल दुर्लभ्य देश तत्काल सिजाहाट दुल्लूनगर भए भनिएको स्थल यदि आदि जतातत्तै बाट उत्तम पवित्र दुल्लू भारत भोटका बीच र मुलबाटो मल्ल/नागकालको सितकाल सिजाको राजधानी नागवंशका छैठौं राजा क्राचल्का स्तम्भमा दुल्लू स्थल सम्राट क्राचल्ल देवले लेखिएका एउटा इतिहाँसमा भोट/चीनको मुद्धा दुल्लू दरबार बाट छिनिन्थ्यो भन्ने लेख पनि भेटिएको छ। हालको प्रस्थितिले दुल्लू धुलेखर स्थान, पादुका र नाविस्थानका डिजल, पेट्रोल, मट्टीतेलका खानीले ६ सताब्दी नेपाललाई रसायन पदार्थ दुल्लू वैशणम द्वारा समय अनुकुल दुल्लू महत्वमा बसेको छ। दुर्लव शब्द नमिल्न हतपत बिच हो। दुल्लूको त्यस स्थानमा परापूर्व कालदेखि दुर्लभ शब्दको महत्व उच्चीदै गइरहेको छ।

नागराज धानी भन्ने पद

दुर्लध्यनगरका कोटी स्तम्भले नागराजा न्वयन लेखिएको छ र मानसरोवरमा नागराज धानि भनिएको लेख छ। नागराज्यमा प्रत्यक वैशेनर रहन गयेको स्थानीय प्रशिद्धिका नागराज, अषाड राज, खस राज, खसानराज, हिमज्यू, हिमालीराज, भोटान्तराज, हिमराज, पर्वतराज हुनु पर्ने नागराज खसराज्यको स्थानमा इत्यादी अविधान छन्। नागराजको सन्तानहरुको राज्य शक्ति क्रमोशसह: शासक, भारत, चीन, भोट/तिब्बत र नेपाल सिजा खस राज्य (स्थापित) सिजापति, महाराज, खस पति श्री अशोक चल्ल भनियको छ। सिलालेखमा उत्तकृष्ट लेख उल्लेखित छन्।

त्यसमा आदित्य वंशोओ भवदी पालओ नृप: यि शब्द सम्राट पृथ्वी मल्ल नागराज पाल हुन भन्ने देखाउछ (जनाउछ)। १८।१९ पाल राजाका नाम र १६।१७ वटा नागराजका नाम दुल्लू कीर्ति स्तम्भमा किन लेखे त, आफ्नै कुल वंश-वन्धु भएर नै होला ? यी प्राकृति. ले लेखेझै झ्याउ परेका „ देवल स्तम्भ सिलाहरु नागवंशका कृर्ति र गहना हुन।

यस्ता कीर्तिमा अजमरि प्रमाण छँदाछदै नागका संतति, सूर्य, जयन्त, चुफिचल्ल, लक्ष्मण मल्ल दशरत मल्ल, अक्षय मल्ल, जालन्धरी मल्ल आदिहरुलाई मोनोपलि, खेलवहाड गरियेको पाइएको छ। क्रमबद्ध सत्यको तत्थे दिशामा लैजाने सोच समाज सुधार धारणाक व्यक्तिको दायित्वमा आएको छ।

रुपरेखाको पे.नं. ८४ मा नागका छोरा चापले नाता, साईनु सनेव रचेका उत्पादन गरेका छन्। ऐ.पे.नं. १९ मा श्रीपाली सिजापति पाल हुन भनेको छ। पाल यीनी अशोक, जितारी, आनन्द, जालन्धरी, रिपु, संग्राम, कल्याण, आदित्य, प्रताप, पृथ्वी, अभय, तपय, दामराज, भावैराज धामराज देखिन्छन् तर नागराजले नाग पाल हुँ भनेका छन्। क्राचल्ल, अशोक चल्ल पाल हुँ भनेका छन्। पाल र नाग साठी-तीनबिस भने झैं हुन्। बरुवाल/बडुवाल पनि साठी-तीन बिस भने झैं हुन्।

मल्ल/सिजापति कर्णाली लो.सं.ई. पृष्ट ५८

पालको झैं नै नागले पनि देव, चाप, चल्ल, सिजापति मल्ल बरुवाल/बडूवाल थर (पद) लेखेका छन्। सिजापति मल्ल राजाले थर्पु, गुठी, बृता, भूमिदान दिने पर्था नियम बनाएका, चलाएका थिए। कर्णाली लोग सं.इ.पे.नं. ६० जुम्लाका बाहुनहरु र अन्य जातिहरु लाई पूर्व वागलुङ, गुल्मी, पर्वत, म्याग्दी, रामेछाप दोलखा सिन्धुली र मुस्ताङ जिल्लामा जग्गा भूमिदान दिएर बस्ती पठाएका थिए। सिजापति शासन लोप हुँदा त्यहाँका कोटेशासकले तिनीहरुलाई आफ्नै ठाउँमा जाउँ भनी पठाउँदा सिंजा (जुम्ला) राज्य पठाइदिए। जुम्ली राजा वलिराज शाहीले आफ्ना रइती राख्न जुम्ला ५०० दरा मेलसेरा गाउँमा बस्तीबसाले। त्यस गाउँको नाम पूर्व बाट फिर्ता मेलसेरा गाउँ मेलसेरो जात भएको छ। भनिन्छ।

कर्णाली लो.स.ई.को पे.नं. ९६ दुल्लू श्रेष्ठ महाराज धिराज पृथ्वी मल्लले दुल्लू कीर्ति/बिजया स्तम्भ शाके १२७९ बि.सं. १४१४ मा अभिरोपित गरेका हुन भन्ने लेख छ। तिथिमितिले गर्दा १२८० जेष्ट पूर्णिमा पारि अभिरोपित गरेको हो। ऐ.क.लो.कै पे.नं. ७६ मा पूण्य मल्ल जयपाल द्वितीय श्री जावको छोरा पूण्य मल्ललाइ नाग मल्लका छोरी जुवाइ भन्न हुँदैन भनिएको छ। ऐं.इ.को.पे.नं. ७८ मा पृथ्वी मल्लका पुत्र सम्राट अभय मल्लका ताम्रपत्रहरु १२८८-१३९८-१३०९-१४६१-१४३३ र १३०५ का ६ वटा ताम्रपत्र छन्। यी ताम्रपत्रको मर्म सिजा राज्य लाामाथाडा कै नाम सम्बोधन छन्। धुन्टी, थर्पुराज्य बढीभाग थर्पुमा नै घुण्टी राजा होइवक्से कै देखिन्छ। तिब्रिकोट, बभाङ डोटी, सल्यान, जाजरकोट, डोल्पा, मुगु, तिब्बत वागलुङ म्याग्दीमा बसी म्याग्दीका कनकपत्र पनि भेटीएको छ। अन्तमा दैलेख तिलेपाटा लुसाकोट दरबार बनाइ

त्यही जीवन बितित गरेका नावालक तपतैराज थिए। यीनका राज्यभिसेक बभ्फाङ गोलाई गाउ उदम्बरपुरि ठाउँमा भएको थियो । बभ्फाङमा थलारे खोलाको पैंदेवल निर्माण गरेका थिए । मौशन सोतीलाई भूमिदान दिएका कनक ताम्रपत्र सिजालामाथाडा भनि संबोधन छ । त्यस्तै तिब्रिकोट मा गरियेको ताम्रपत्र सिजा लामाथाडा सम्बोधन गरिएको थर्पु धुन्ती राज्यमा गरियेका ताम्रकनक पत्र सिजाराज्य सम्बोधन छन् ।

यसमा लेखिएको छ सिजा राज्य १४६१ मा वलिरावलले हातपारे भन्ने लेख छ। गघीशिनभए उलेख छ। क.लो.स.इ.पे.नं. ९० मा छकालका वलिरावल बाहा वलिराज। बलि रावल राजा भय (बिसै-रावल) वाज, विसै रावल वाजका राजा भए भनिएको छ।

सि.को रुपरेखा ई.पे.नं. ४०

दुल्लू नाम रहनको कारण सिजाको रुपरेखा ईतिहाँसको पे.नं. ४० बमोजिम दुल्लू नाम रहनको कारण सिजा तथा दुल्लूको उत्थानमा कास्मिरको बढी योगदान छ। तिब्बत एवं भोटको पनि बढी योगदान रहेको छ । त्यस कारण बिस्तारण बिस्तार पूर्वक खोज गर्नु पर्छ । कास्मिरका राजा दुमील आदित्यका पुत्र ललित आदित्य ललितका पुत्र दुर्लभ आदित्य जस्लाई दुर्लभ भद्र आदित्य पनि भनिएको छ। देवपाल हाम्रो दुल्लू स्थित प्राचीन अभिलेख अनुसार दामुपाल दुर्लभ देशका दुर्लभ आदित्य हुन। तिनैको नामबाट दुल्लूदर्लभ देश भनिएको छ। रुपरेखा इतिहाँसको पे.नं. ४४ देव आदित्य देवराज नागराज हुन्। यी दानव भूतलका राजा थिए। यी नागवंशका वंश हुन भनिएको थियो।

ऐ.इ.को.पे.नं. १० मा अध्ययन गर्दा मल्ल पदको पालामा सिजाको बासन बाजुरा कोल्टी दानीगौडामा राजप्रशाद हुन्थ्यो । प्रमाणन्थ कोल्टी फूलबारी अरुवा ढुङ्गामा भएका उत्कृष्ट लेखबाट र अछाम बिनायक पंचदेवलको लेखबाट जानकारी हुन्छ। सिजाको रुपरेखा इतिहासको पे.नं. १३ वमोजिम आनन्दजालन्धरी मल्लका दुई छोरा थिए। सूर्य मल्ल र रिपुमल्ल जेठा रिपु थिए। लुम्बीनी र कपिलवस्तु तथा निग्लीहवामा नागवंशका चल्ल पालका लेखबाट नागवंशले देवचाप चापिल्ल मल्ल सिजापतिको बारेमा स्पष्टै लेखेको छ।

अशोक चल्ल पालका लेखहरु ।

१) भारत गोपेश्वरको लेख सिला ।
२) बुद्धगयाका दुई अभिलेख ।
३) गयाको सिलालेख ।
४) महाचीन सिरमोहरका अभिलेख ।
५) तिब्वतको स्तम्भ अभिलेख ।
६) लुम्वीनी अशोक स्तम्भमा थप लेख ।
७) सुर्खेत मंगलगढी, काँक्रीबिहार ।
८) बर्दिया दानुवाताल भग्नावेश
९) कुर्माञ्चल र डेरादुनका लेख ।
१०) केदार खण्डका अभिलेख ।
११) रामेश्वर ठुलो स्तम्भ लेख ।
१२) गोपेश्वर त्रिशुल लेख ।
१३) बाराहाट शिवको त्रिशुलका लेख ।
१४) कानपुरका आदि लेख ।

अशोकका पिता क्राचल्लका कृति

१) नागपहाड सिला लेख ।
२) नागचल पहाडका लेख ।
३) द्वारा हाट सिलालेख ।
४) वंगाल गौडका सिलालेख ।
५) केदार खण्डका अभिलेख ।
६) कानपुरका सिला लेख ।
७) पायापुरी अभिलेख ।
८) पिथौडागढ कालिका मंदिरको सिला उखेली फालेको देखिन्छ ।

यी लेखले खसपति, हिमज्यू, सिजापति, छत्रपति, हिमाल पति, तारापति भूपति आकास पति , इन्द्र समान श्रेष्ठ सम्राट पदवि लेखेका अजमरी महत्वका सिलालेख ले सवै पति शब्द जन्माएको हो ।

आदित्य मल्लको १२४३ को ताम्रपत्र

यो ताम्रपत्र दैलेख जिल्ला कार्यालयमा सुरक्षित छ। अभिलेखको पत्रमा शंख, खड्ग र आदित्य मल्लका मुद्रा अंकित छन् । ताम्र पत्रको देब्रतिर सिराँतमा अलिकति भाचीयकोले एक शब्द लोभ छ। यस अभिलेखको प्रकासन यसै अनुसन्धान वार्ताद्वारा पश्चिम नेपालका केहि अप्रकासित अभिलेख शिषएक अन्तरगत कन्ट्रिब्यूसन टु नेपाली स्टडिज भोलम ७ सं १ र २ पौष (२०३६ अषाढ २०३७) १७७-७८ मा गरिएको छ।

अभिलेख पाठ ।

१) ......सेजा सिंजा समावासित शुभस्थाने पुर्वरि दोईड चडि र समाकान्त ब:..

२) ....दर्तान्त बिराट पिठाधिस्ठित देवता परिचार्य पारायण राजकंस नारायण :(

३) जभजवल मल्लराज, सरस्वती कंठाभरण, राजको दंड विधाजुनराज प्रतापमति

४) डा. प्रतिज्ञा पूरणैक प्रसुराम निस्सिम शाह बिरदेता विक्रमादित्य प्रम्ति

५) विरुद्धावलि विराजमान परम भट्टारका महाराज धिराज परमेश्वर श्रीमदादि ।

६) त्य मल्ल देव शान्तपुर सकुमार सपरिवार चिरंजयन्सु राईका पाय मोखा

७) पसाकि अत्रि पभछोजोईसिका कान्साचेला पदमनाम छातुदुहुजना

८) ताम्कु जोख्योभाटको आ(१ बहोरा, तोला जैसीको आ.१ वाहितामाको आलो (८

९) थापाको हुदोयति आला सवेकर दोहोलोकरी पसाकि अक्चाछु ।

१०) आदित्य मल्लको शाखाप्रसाकर पग्धोजैसीको शाखाभूं चंदिक, करी कुर्म: ।

११) कुलाचल कागिपति विधृतापि चल्ती बसुध्ययम प्रतिमान्नम मलमन सा नच: ।

१२) ललि पुँर्सा यूगानतेपि ॥ २ ॥ श्री शाक्य १२४३ आस्विन सुदि बृहस्पति वारे ।

व्याख्या

यो ताम्रपत्र आदेश जारी गर्ने , आदित्य मल्ल खस राज्यका विशिष्ट राजाहरु, मध्य एक थिए, योनी खसराज्यका संस्थापक नाग राजका आठौं पुस्ता उत्तराधिकारी थिए । हालै यीनका शाके १२३८ वि.स. १३०३ को एउटा ताम्रपत्र प्रस्त भएको छ । यीनका पालामा दुईपटक सम्म खसहरुले/नागहरुले काठमाण्डौ उपत्यकामा आकरमण गरेका थिए (हुन्) । गोपाल वंशावलीले, उल्लेख गरेको छ । गो व. पृष्ट ४४।४६ उनको पछिल्लो आकरमण वि.स. १३०४ को अन्तरिर भएको थियो । यस बाट उनले कमसे कम ११ राज्य, चलायको प्रमाणित हुनु पर्छ (हुन्छ) । खसराज्यको ग्रिस्मकालिन राजधानीको रुपमा सिजा र सितकाल विसट पिट दुल्लू दुवैको उल्लेख ।

खसराजाहरु वौध धर्मावलम्वी थिए । आफू बौध धर्म मान्ने भए तापनि, आदिन्य मल्लले हिन्दू व्राहमण हरुलाई कुनै कर नलगाउने गरि जग्गा दान दिए र कदर गरि यो ताम्रापत्रको आदेश जारी गरेका थिए । यसबाट खस राज्यका हिन्दू र वौद्ध धर्मको भेदभाव गरिदैनथ्यो भन्ने बोध हुन्थ्यो (हुन्छ) । यस ताम्रपत्रमा आदित्य मल्लले सोहदर सार्व भौमसत्ता सम्पूर्ण समपत्र, हिन्दू राजाहरुले दिने गरेको परमभट्टारक महाराजधिराज परमेश्वर भन्ने बिरुध धारणा गरेका थिए ।

ॐ मणिपद्मे हूँ

ॐ मणिपद्मे हूँ

श्रीशाक १२७९

सेनाधिपति पृथ्वीमल्लको कीर्तिस्तम्भ, शाके १२७९

देवले पनि—'उप्रान्त, राजा रामसाहले, बाँध्याको थिति, पनि हेरि, सकेँ, राजा ज्येस्थितिमल्लले, बाध्याको स्थिति, पनि हेरि, सकेँ, राजा महिन्द्रमल्लले बाध्याको थिति, पनि हेरि सकेँ, ईश्वरले दियो भन्या, म पनि यस्ता बन्देजको, ताह हजार (गोर्खाको) स्थिति बाँधि जाँला' इत्यादि भनेर दिलायेका छन् ।

'प्राज्यराज्यरक्षाक्षमप्रचंडनिजभुजदंडकुंडलितकठिनकोदंडनिर्मुक्तनिशितशरनिकरनिर्भिन्नाराति' । हुनाले पृथ्वीमल्लले धनुर्वेदको मर्यादा राखेका रहेछन्, भन्ने पनि बुझिन्छ ।

—***—

जगज्ज्येष्ठ जुमलेश्वर अपाडराज सेँजाधिराजपृथ्वीमल्लदेवको दुर्लङ्घ्यनगरका कोटिस्तम्भ (कीर्तिखम्भ) को अभिलेख

ॐ मणिपद्मे हूँ [दक्षिणपट्टि]

[१] ॐ स्वस्ति । सेवे पदोऽस्मद्वचनं
[२] दात्र [न] शौण्डं विनायकं । यो दोष
[३] श्चतुरो भवे प्रजानां शिवभा वतः
[४] आदित्यवंशेभवदादिपालो नृपः सु
[५] तोस्याभरपालभूपः । सुतस्तदीयो जय
[६] पालभूपस्तत्सूनुरासीद्विजयादिपालः
[७] २। श्रीगीरपालो नृपतिस्ततोभूत्तस्मा
[८] दभूद्विक [म] पालभूपः । श्रीपालभूपस्त
[९] नयस्तदीयः श्रीधीरपालं तनयं स ले
[१०] भे ॥३॥ सोमपालो नृपस्तस्मात्सूर्यपाल
[११] स्ततोभवत् । तज्जः समुद्रपालोभूत्सुख
[१२] पालस्तदात्मजः ॥४॥ ततः ख्यातोधो
[१३] शोजनि विग [्र] हपालक्षितिपति [ः सुतो
[१४] जातः श्रीमान्भरराजमर्दपालनृप
[१५] तिः । स जित्वा संख्येरीन् विहितवसति
[१६] गौंद्रविषये तुरंगैर्बाह्यानकृत नि
[१७] पुलांश्रीनन्नृपतीन् ॥५॥ शृ [स्रं]गीतुण्ड [ञ]
[१८] द्वयं पृथ्वीनिवृत्तवसुतात्रयस्तुला [स्तला]
[१९] नात्र [स-वत्] भुमत्सारे सत्येव्रासक्तिपु क्रमे
[२०] ······ ॥६॥ विषये भुमकाराख्ये
[२१] विश्वपालाह्वयो नृपः स्तंभकृत्वात्सपत्ना
[२२] [नां स्फीतं] राज्यमवाप सः ॥७॥ टिनरेन्द्र
[२३] कुले जातो जीवपालाह्वयो नृपः । श्री
[२४] गेलाह्ननृपालेन्द्रो [पो गाढं] भोका गेलाह्वयं चि
[२५] रं ॥८॥ रचयन्नचलं रागी सोत्सवं सर
[२६] जो नृपः । श्रीजावाख्यो नृपस्तस्मादज
[२७] निष्ट महायशाः ॥९॥ पुण्यमल्लाह्व
[२८] यः श्रीमान्नृपस्तस्मादजायत । साध्वी
[२९] स्त्रं [गं] जनमालाख्या सद्वंश्या तन्महिष्य
[३०] भूत् ॥१०॥ श्रीमल्लनामधेयोस्ति प्रथम
[३१] स्तनयस्तयोः । जयन्त इव लक्ष्मीवा
[३२] न् शचीनमुचिविद्विषोः ॥११॥ अथ
[३३] खारिप्रदेशस्थो यो जावेश्वरतामगात्तेन
[३४] श्रीनागराजेन सेँजापुर्यां स्थिति[ः]कृता ॥१२॥

ॐ मणिपद्मे हूँ [उत्तरपट्टि]

[१] ॐस्वस्ति । तस्माच्चापस्तस्माच्चापिल्ल [ः] [२] काशिचल्ल इति तस्मात्तस्मात्क्राचि [चि]
[३] चल्ल[ः]क्राचल्लसुत इति क्रमाद् भूपाः॥१३॥ [४] क्राचल्लजो भूभृदशोकचल्लो दिग्भित्ति
[५] पु श्रांतिलतां ततान । जितारिमल्ल
[६] स्तनयोथ तस्य तत्यात्मजोथानन्द
[७] मल्लनामा ॥१४॥ अशोकसुत आनंद
[८] मल्लस्तदनु तदुभवः । रिपुमल्लोथ संग्राम
९—मल्लस्तस्य तनूभवः ॥१५॥ आदित्य
[१०] मल्लोथ जितारिसूनुः कल्याण
[११] मल्लस्य नृपस्य तातः । काल्याण
१२—मल्लिः प्रथतेस्म भूमौ प्रतापमल्ला
१३—ह्वयभृत् क्षितीशः ॥१६॥ स स्वयं ना
१४—गराजस्य नैवाशे ,यदन्वयं । अथ

१५—गेजान्वयः पुण्यमल्लस्तत्राभ्यथि
१६—च्यत ॥१७॥ ततःशकुनमालाया (यां)
१७—खंटमालाभिधां (धा) सुता । सुतश्च पृ
१८—थ्वीमल्लाख्यो जातो [तस्त] त्र क्रमाद्धि
१९—मां ॥१८॥ साम्राज्ये स कुलापात
२०—समायातमहीभृतां । धीरश्रीपृथि
२१—वीमल्लः ख्यातकीर्तिर्विराजते ॥१९॥
२२—धनानि ददतार्थिभ्यो धर्मकर्माणि
२३—कुर्वता । पृथ्वीमल्लेन भूभर्त्रातिष्य (ष्य-ष्यः)
२४—कृतयुगीकृतः ॥२०॥ तस्यैका ध
२५—र्ममालाख्या दीपमालाह्वयापरा ।
२६—उभे देव्यौ विराजेते विष्णोर्भू मिश्रि
२७—याविव ॥२१॥ भित्तूणां द्विजध
२८—र्मभाणकाणां सूत्रधारका
२९—णां च । निजराज्ये सर्वकरास्ते
३०—नाचंद्रार्कवारकं त्यक्ताः ॥२२॥
३१—बालसरस्वतिसुमति ः प्रशस्तिमक
३२—रोदिमां कला निपुणः । अलिखज्ज
३३—यासद्दः सुधीश्चतुरः शिवराजसू
३४—त्रधारश्च ॥२३॥ म्रढषिसूर्यगणाब्दे
३५—शाके ज्येष्ठस्य मेचके । रुद्राद्दे भानु
३६—वारेसौ कोटिस्तंभोधिरोपितः ॥२४॥

[पश्चिमपट्टि मोटाइमा १—] श्रीशाक १२७६ [अनुवाद—दक्षिणपट्टीको]

शरीरका माथिजस्ता सहस्रदल कमलमा प्रणववाच्य ईश्वर मैं हूँ। ॐ स्वस्ति–भलो छ। कमलले शोभित मुख भयेको मदजलले भिजेको सुँडो भयेका गणेशको सेवा गर्छु। जो चार भुजा धारण गर्छन्, भलो भावना गर्दा प्रजालाइ धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष चार पुरुषार्थ दिन्छन् र शिव पार्वतीबाट भयेका मानियेका तथा अभिभावित सुरक्षित छन् ॥ एवं प्रफुल्ल पद्मजस्तो सुन्दर भयेका—ॐ मणिपद्मे हूँ—भन्ने मन्त्र जपी रहेका, अहिंसा आदिले प्राणिहरुलाई अभयदान ज्ञानदान इत्यादि दिने ठूला दानी बुद्धको सेवा गर्छु। जो निर्दोष र चतुर छन्, प्रजाका चार पुरुषार्थ धारण गर्छन्, र शिवजस्तो अचल भावना गरिन्छ ॥१॥

आदित्यवंशमा राजा आदिपाल भये। आदिपालका पुत्र राजा अमरपाल भये। अमरपालका पुत्र राजा जयपाल भये। जयपालका पुत्र राजा विजयपाल भये ॥२॥ विजयपालका पुत्र राजा वीरपाल भये। वीरपालका पुत्र राजा विक्रमपाल भये। विक्रमपालका पुत्र राजा श्रीपाल भये। श्रीपालका पुत्र राजा धीरपाल भये ॥३॥ धीरपालका पुत्र राजा सोमपाल भए, सोमपालका पुत्र राजा सुर्यपाल भये। सूर्यपालका पुत्र राजा समुद्रपाल भये। समुद्रपालका पुत्र राजा सुखपाल भये। सुखपालका पुत्र बुद्धिमान् प्रसिद्ध अधिराज गृहपाल भये। गृहपालका पुत्र राजा श्रीमान् महीपाल [अश्पाल,गजपाल उत्तम हात्ती पाल्ने] भये। तिनले युद्धमा वैरीहरुलाइ जितेर गोहविषय गर्व्याङ, कोट माथि गोटीचौर १ मा बसलि राजधानी गरेर [illegible] धनी राजाहरु संग का बाँधेर घोडा आदिको कर लिए ॥ ५ ॥ छैटौं श्लोकका अक्षर गोटालाइहरुले राइखेलने गरेका माझमा परेर मेटिएकिन आँटिका हुनाले स्पष्ट भयेन, सत्यमा निष्ठा भयेका इत्यादि अलि २ अर्थ झल्कन्छ ॥६॥ जुमकार सिप्कोट जुफाल अथवा जुमचौर छु म भन्ने राजधानी गरेका राजा विश्वपाल भये। तिनले शत्रुहरुको स्तम्भन गर्ने हुनाले धनधान्यसमृद्ध ठूलो राज्य पाए ॥७॥ टिनरेन्द्रकुल-[जुमला] शाखामा जन्मेका राजा जीवपाल भये। नेता नामका महाराजाधिराजले चिरकाल सम्म नेता स्वनामधन्य,जुमला बारबीसदरा शिखरगेला औलगेला राजधानीमा बसेर राज्यको पालन गरे ॥८॥ हिमालय पर्वतलाई उत्सवमय पार्दै रागी सङ्गीतविद्याविशेषज्ञ राजा सरल भये। तिनबाट महायशस्वी राजा श्रीजाथ भये ॥९॥ तिनबाट श्रीमान् राजा पुण्यमल्ल जन्मे। तिनकी महरानी उत्तम कुलमा जन्मेकी साध्वी सती खञ्जनमाला भइन् ॥१०॥ इन्द्र र इन्द्राणीका लक्ष्मीवान् श्री र सौन्दर्य भयेका जयन्तजस्ता, राजा पुण्यमल्ल र रानी खञ्जनमालाका जेठा छोरा श्रीमल्ल जन्मे ॥११॥ अब खारिप्रदेश ताकलाखारमा बसेर जो जावेश्वर [जावा सुमात्रा आदिका अधीश्वर हुन गए] हुन गये, ति श्रीनागराजले सेँजापुरी=शिञ्जा=सिँजा लामाथाडा राजधानीमा स्थिति बाँधे ॥१२॥

(उत्तरपट्टिको)

ॐमणिपद्मे हूँ। ॐस्वस्ति। ति नागराजबाट राजा चाप भये। चापबाट राजा चापिल्लभए चापिल्लबाट राजा क्राशिचल्ल भये। क्राशिचल्लबाट राजा क्रापिच्चल्ल भये। क्रापिचल्लका पुत्र राजा क्राचल्ल यस क्रमले राजा भये ॥१३॥ क्राचल्लका पुत्र राजा अशोकचल्ल भये। अशोमल्लले दशैदिशाका मित्रहरुमा क्षमारुपी लहराको विस्तार गरे कवीर

...ला आज भन्दा अलि र अन्तर छ । यस लेखमा ज आयेन । स्वाहक प्रति अनेक आयेनन । शाक अङ्कमा पनि लेखएर काले ७ को अंक चिनिन्छ, अरु अङ्क प्रायः समान छन् । हल् मकार छैन । 'दिग्यदपूर्वं कश्यपु प्रचद्दते' गनुं न पर्दोधु भनेर नामानुकूल वृत्तपरिवर्तन गरि यो ऐतिहासिक प्रशस्ति लेखियेको छ । ॐ मणिपद्मे हुँ को अर्थ प्रायः अभिलेख हरुमा मणिमाला पत्रपत्र आदि द्वारा व्यक्त गरिएको हुन्छ । ॐ स्वस्तिको वैदिक शैली र ॐ मणिपद्मे हुँको बौद्धी शैली थाने छन् । गणेश र बुद्धको वन्दना श्लोकमा गरिवेको छ । भिक्षु र द्विजधर्म साथै छन् । त्यो बेला आत्मविस्मृतिजन्य भिन्नता र हानिकारक संकीर्णता रहेन छन् । राजा सबैका साझा भन्ने अनुभूत नैतिक उक्ति चरितार्थ भै रहेको हुदै छ ।

यो कोटिस्तम्भ १ विता जति उत्तर ढलकेको थियो । बाटो हिंड्ने हटाऊ र स्थानीय जनताका सहयोगबाट २०१२ मार्ग २५ गते सोभ्याइयो । यसको आधार कूर्मशिला फुटालेको र दक्षिणपट्टि लेखका माझमा धेरै पङ्क्ति मेटि सकिन थाँटेका छन् । उत्तरको लेख अखण्ड छ । यसको हेतु स्थानीय वृद्धजनश्रुतिबाट यस्तो रहेछ—'६०।७० वर्ष भन्दा अघि धनभ्रान्तिले हो कि ? किन हो ? कसैले खनिमा खनेर तेढ्याएको थियो । धेरै दिन तेसै रहदा भैंसी खालहाली गोठाला केटाकेटीहरुले ढुङ्गो माटो हालेर केतुक्याका खाल्डामा रहीखेलने गरेका हुनाले अक्षर मेटिन गये । पछि कसैले ठड्याये । अलि बाङ्गो रहन गयो' इत्यादि । माथिभन्दा आधा जति गाडियेको छ । यौटा विशाल मोटा शिलाका माझमा छेडेर खम्बलाई टम्म पारी उनेर खडा गरि माथिबाट अर्को कूर्मशिलाले अचल पारेको रहेछ । अरु पनि ठूल्ठूला अभिलेख स्तम्भहरु यस कर्णाली प्रदेशमा यस्तै प्रकारले ठड्याइयेका छन् । तर धेरै दिन देखि इनको उपेक्षा हुँदै आयेको छ । ठाउँमा आयेर लेखशैली हेर्दा कोटमाथि पृथ्वीमल्लभवनद्वार दक्षिण तिर रहेछ भन्ने थाहा हुन्छ ।

'आदित्यवंशेभवदादिपालः' भनेर वंशावलीको संक्षिप्त उपक्रम देखाइयेबाट आदित्य (सूर्य) वंशका आदित्यपदधारी राजाहरुका पाल, राज, चल्ल (अचल) र मल्ल पद हुँदै आयेका देखिन्छन् । आदिपाल । अमरपाल । जयपाल । विजयपाल । वीरपाल । विक्रमपाल । श्रीपाल । धीरपाल । सोमपाल । सूर्यपाल । समुद्रपाल । सुवपाल । गृहपाल । महीपाल । ... । विश्वपाल । जीवपाल । भीगेला । सरल । श्री बाव । पुण्यमल्ल । भीमल्ल । जावेश्वर नागराज । चापराज । चापिल्ल । क्राशिचल्ल । क्राचिल्ल । क्राचल्ल । अशोकचल्ल । जितारिमल्ल । अक्षयमल्ल । अशोकमल्ल । आनन्दमल्ल । रिपुमल्ल । संग्राममल्ल । जितारिमल्ल । आदित्यमल्ल । कल्याणमल्ल । प्रतापमल्ल । पुण्यमल्ल । पृथ्वीमल्ल । यति नाम प्रावुत छन् । महीपाल पछिका २।३ नाम मेटियेका ठाउँमा अस्पष्ट छन् । एक नामका अनेक राजा छन् यो संक्षिप्त प्रशस्ति जसबाट भिक्यो त्यो बृहद्वंशावली भेटिएको छैन । कर्णालीप्रदेश भोट र चीनमा राम्रो सँग खोजे पाइयेला कि ? यशःपाल प्रभृति पालवंशका राजाहरुका भग्नदुर्गहरु पश्चिममा होशियारपुर माथि जेनो टाँडा प्रभृतिमा र पूर्वतिर पाल्पा ... तथा केदारखण्ड आदिमा पारयेका छन् । पाली र पालपा नामको व्युत्पत्ति पनि पालवंशबाट भयेको हो । पछि २ अनेक पद फेरिन गयेका छन् । कपिलवस्तु लुम्बिनी निग्लिवाका स्तम्भमा माथि रिपुमल्ल र सङ्ग्राममल्ल प्रभृतिको उल्लेख छ । ... अशोकको अभिलेख छ । यसै गरि काचल्लदेव जितारिमल्ल अशोकमल्ल आदि आदित्यवंशजहरुका अभिलेख छन् ।

पुण्यमल्लपुत्र पृथ्वीमल्लको ताम्रपत्र

(२) ॐस्वस्ति । अनिधनसमिद्धोद्गच्छज्ज्वालाजालजिह्वालप्रत्यक्षवैश्वानरत्रयाधिष्ठानपरमपावनश्रीदुल्लंध्यनगरे । यदृच्छशावतारापारसंसारसागरोत्तारसेतुभूतापघनश्रीघनाराधनाधिगतप्राज्यराज्यरत्नाप्रमप्रचंडनिजभुजदंडस्वाहमलमाक्रान्तविराटपीठाधिष्ठितप्रतिष्ठितदेवतापरिचर्यापरायण । राजावजिनारायण । गार्ग्यायणगोतमा दर्पणोद्राजकीर्तिराज्यप्रवीणप्रष्ठ । अपाढराजजगदय्येष्ठ । अदीचितराजदीक्षाशिक्षागुरु । राजतारातरणिप्रभृतिविरुदावलीविराजमानपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमत्पृथ्वीमल्लदेवपादाः सान्तःपुरसपरिवाराः सकुमाराः सर्वत्र विजयिनः ।

शाके १२८० श्रीसंवत् १४१५ मार्गशिरवदि १२ सोमे । राजको आदेस् ।

पलांताको मभाडो आलो०॥ हायेको छन्दो मगशिर मास संक्रान्तिका दिन सोमवार जि हि वैश्वानर हरिशंकर यात्रा करि अवन्या हुँदा तिले कुसे सहित संकल्प पालि सर्वदोषविशुद्ध सर्वबाधाविनिर्मुक्त ताँबाशासन करि देउराज जोईसि ... पुण्य कि अवन्या छुं । भाँगा गुम्पा कड्ता पालो किँउ पुलो मौनि चौंनि डंड मोड अपुतालि गुह्यालि पेटाजि ... आदि छत्तीस कर अकर करि पसा कि अवन्या छुं । श्रीपृथ्वीमल्लकि शाखा पसा करि अवर्न । देउराज जोइसिकि शाखा

चैलीको चैलो भुंच । अत्र साक्षिणः सूर्याचन्द्रमसौ । बुद्धधर्मसंघाः । अमात्या कर्णातिसिंह राउला । विस्पति राउला । किदि सेजवाल । बाछु भँडारि । सक्तु जोइसि । संकरो भँडारि । लेखक गुठाधो जोइसि । षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । य भाष पत्र करि अकन्या छु यात् तासाको वाप गाघ मां गुगारि ।

सूर्यचन्द्र वैजयन्तीयुक्त खड्गाङ्क मुद्रा–(पृथ्वी मल्ल । सूर्य चन्द्र शंख खड्ग राष्ट्रध्वज (आदि चिन्ह)

३ ॐ स्वस्ति । इन्धन घ्यू तेल दियालो दाउरा आदि बिना समिद्ध चाङ्क्यान उद्गच्छत्-उमो निकली रहेका ज्वालाका जालले विशाल प्रशस्त जिह्वा भयेका तीन प्रत्यक्ष वैश्वानर शिरस्थान नाभिस्थान पादुकास्थानमा साक्षात् वैदिक देवता अग्निको अधिष्ठान (स्थायी निवास स्थान) हुनाले परम पावन (अति पवित्र) श्रीदुल्लंघ्यनगर (श्रीसम्पन्न दुल्लू राजधानी)मा । विष्णुका अवतार अपार संसार सागर बाट पारी जाने सेतु भयेका निष्कलंक शाक्यसिंह बुद्धका आराधनाले अधिकार गरेका प्राज्यराज्य (विशाल साम्राज्य)को रक्षा गर्न समर्थ प्रचण्ड आफ्ना भुजदण्डका चरित्रमा (उग्रता) ले सबै तिर शत्रु सेना आक्रमण गरियेका विराटदेशका पीठ (सिंहासनमा) अधिष्ठित (अधिष्ठाता भयेर) विराजमान भयेका प्रतिष्ठा गरियेका इष्टदेवताहरुको सेवामा तत्पर भयेका राजपाल नारायण (राजाहरु-राजाहरुका चक्रमा नारायण समान भयेका छ) इत्यादि अनुसन्धेय ऐतिहासिक पद भयेका गार्ग्यायण गौतम आदि नीतिज्ञहरुले बनायेका राजनीतिशास्त्रमा कुशल भयेकाहरु मध्ये धुरन्धर विद्वान् भयेका अपारराज अगाध गुरु (अपारराज र अगाध महिमा एव प्रकार जेठा) इत्यादि अनुसन्धेय लोकोत्तर यथार्थ पदवी भयेका अदीक्षितराजदीक्षाशिक्षागुरु (दीक्षा न भयेका राजाहरु लाई स्वधर्मदीक्षा र सब प्रकार शिक्षा दिने) गुरु भयेका राजताराततिगणप्रभृतिविरुदावलीविराजमान–(राजाहरुरुपी ताराहरुका मण्डलमा सूर्य भयेका इत्यादि अन्वयअनेक) विरुदावली-कीर्तिमालाले विराजमान परमभट्टारक (सब प्रकार समर्थ पूजनीय) श्रीमान् पृथ्वीमल्लदेव सान्तःपुरसपरिवार राजभवनस्थ महारानी प्रभृतिपरिवार र जनपदस्थ ग्रामकुटुम्ब परिवार सहित सकुमार (युवराज आदि राजकुमार) समेत सर्वत्र विजयी छौं ॥ श्रीशाके १२८० श्रीसंवत् १४१५ मार्गशिर व. दि. सोमवार मा. राजको आदेश (राजा पृथ्वीमल्लदेवको आदेश—आज्ञा) छ ।

दुल्लु पलाँतादरा मध्ये मक्कडाको भोग गरि राखेको रैकर खेत आधा ५० मुरि माटो ? मंसिर मासमा संक्रान्तिका दिन सोमवारमा तीनै वैश्वानर शिरस्थान नाभिस्थान पादुकास्थानका तीनै ज्वालालाइ हरिशंकरी यात्रा (आश्विन कृष्ण एकादशी) गरि सके पछि तिलकुशसहित संकल्प हालेर सर्वदोषविशुद्ध सर्वबाधा-विनिर्मुक्त पूर्वकनकपत्रवत् तामापत्रको शासन गरेर देवराज जैसी लाइ दियेको छु । कौंपा गुँभ्या कटता पाली जिर्उ पुली भन्नि चौनि (घासको पुली आदि अनुसन्धेय) दण्ड कुण्ड मध्ये अपुताली मुद्दालि पेटालि सबै छाडि छत्तीस कर अकर गरि दियको छु । श्रीपृथ्वीमल्लका शाखा सन्तानले थामी राखुन । देवराज जैसीका शाखा सन्तान छोरीको छोरो भोग गरोस् । यसमा साक्षी सूर्य चन्द्रमा । बुद्ध धर्म सङ्घ । अमात्य रु सामन्त काजी-मन्त्रीहरु कर्णातिसिंह रावल विस्पति रावल किदि सेजुवाल । बाछुभँडारि । सक्तु जैसि । शंकरदेवभँडारि । लेखक गुठादेव जैसी । भूमिदाता साठि हजार वर्ष सम्म स्वर्गमा बसतछ । यो माथिको भाषा प्रसाद गरेको छु । जो खाद गर्ला तसको बाबु गधा, आमा सुँगुरी ।

अन्तका ५ पङ्क्तिका पुछारमा अघिल्लाकनकपत्र भन्दा अलि सानु तद्दाकार 'पृथ्वीमल्लः' भन्ने मुद्रा छ । मर यसमा अव्यक्त शङ्खाकार सूर्य र चन्द्रमाका मध्यमा वैजयन्तीविराजित खड्ग छ । अक्षर अलि ठूला छन् । लिपि उही हो । तर लेखक अर्को हुनाले भाषा र शैलीमा अलि २ अन्तर छ । प्रशस्ति सामयिक र भूतार्थ हुनाले धेरै वैशिष्ट्य छ । १५ पङ्क्ति पुरा छन् । मध्यमा प्रशस्तिको अवसान भैसके पछि प्रकृतविषयारम्भमा 'पलाँता' ३ २ अक्षरको १ पंक्ति र अन्तका पंक्तमा ११ अक्षर छन्, अरु पंक्तिहरुमा ३१ देखि ४३ अक्षरसम्म छन् । मुद्रा माथि कम छन् । रेफ धेरै परेका ठाउँमा अधिक छन् । अरु सबै शैली कनकपत्र कै छ । 'अनिन्धनसमिद्धोद्गच्छज्ज्वालाजालजिह्मालप्रत्यक्षवैश्वानरत्रयाधिष्ठानपरमपावनश्रीदुल्लङ्घ्य' देशको विशेष परिचय योगप्रचारिणीबाट प्रकाशित वैश्वानरपुराणमा छ 'विराटपीठाधिष्ठित, प्रतिष्ठितेष्टदेवतापरिचर्यापरायण, गार्ग्यायणगौतमादिप्रणीतराजनीति-अदीक्षितराजदीक्षाशिक्षागुरु इत्यादि पद गौरवपूर्ण र परिशीलनीय छन् । शास्त्रप्रवीणप्रज्ञ. अपारराज अगाधगुरु.

...कोरा' भनेर राजकुमारको उल्लेखछ परन्तु नामोल्लेख छैन । नाम अभयमल्ल हो । क्रमशः–राजा-राया-राय-राइ हुन गयेको हो । राइ पछि साइ-साहि-साही-साह भयेर आयेको देखिन्छ । राजकर-रायकर राइकर-रैकर पनि यसै गरि बनेको छ । राजाका बाट रैका बनेको हो । राउला बाट रावल बनेको छ । एवं प्रकार अनेक पद परिवर्तित भयेका छन् । दुल्लूलाइ त्यो बेला 'दुल्लङ्घ्य' भनिन्थ्यो । उन्नतिले गर्दा लङ्घन गर्नु दुष्कर हुनाले दुर्लङ्घ्य नाम हुन गयेको हो । टाडाका गाउँ घरमा अद्यापि दोर्लाङ् भनिन्छ, दुर्लङ्घ्य-दुर्लङ्घ-दुर्लङ्-दुर्लाङ-दोर्लाङ-दुल्लाङ-दुल्लु-दुल्लु-दुल्लु हुँदै आयेको छ । सेँजाराजधानीबाट गरेका शासन कनकपत्र आदिहरुमा 'दुलु' पनि लेखियेको छ । पछिका कागतपत्र पुस्तकमा 'दुर्लभ' पनिछ । सिंजा राजधानी लामाथाडा (छामाछाना) विजयमन्दिर जाउपाकन त्रिपुरसुन्दरीपीठदेखि पश्चिम उत्तर हिमनदी। पश्चिम तिर भैंटारिखाडा भट्टखाडा दौडुसेरा देवालपाटा रानीसैन, माथि पाटनमा विराटनगरी श्रीमद्राजधानी भग्नावशेष छन् । तसैको अनुकल्प छिँदै राजधानी दुर्लङ्घ्य दुल्लुलाइ विराटनगरी भनिन्थ्यो । राजभवनलाइ विजयमन्दिर भनिन्थ्यो । विराटनगरीका विजयमन्दिरका राजसिंहासनमा विराजमान भयेकाले 'विराटपीठाधिष्ठित' भनियेको छ । भोल र भोटको व्यापार केन्द्र सिंजाविजयमन्दिर राजधानी हिमानदीका घाटओडार साँघुआरी पारी ठूलो समृद्धिशाली नगर हुनाले 'श्रीमत् सेँजानगरम्' भनिन्थ्यो । व्यापारकेन्द्रलाइ हाट पनि भनिन्छ । सिँजा लुडकु नेरका गाउँको नाम अद्यापि 'हाटसिँजा' नै छ । कर्णालीप्रदेशका जनतामा आजसम्म 'सिँजा हाट, दुल्लू विराट' भन्ने लोकोक्ति प्रसिद्ध छ । 'अपाटराज' को अर्थ पनि जालेश्वर जस्तै अनुसन्धेय छ । 'जगज्ज्येष्ठ' 'आपो नारा इति प्रोक्ताः' सिर्जोन्मेषमा जलसृष्टि पछि स्थलसृष्टि, अनि स्थावर पछि जङ्गम जीव जन्तुभन्दा पछि मानव जातिको विकास क्रमको कुरा सर्वसिद्धान्तसिद्ध छ । अघि जन्मने लाइ जेठो भनिन्छ । जेठो कान्छा भन्दा अलि अग्लो हुन्छ । विश्वमा हिमाल अग्लो छ । यसकारण समुद्रबाट सर्वप्रथम हिमवान् निकलेको देखिन्छ । जाहाँ जलभाथि प्रथम स्थल बन्या । ताहाँ स्थावर जङ्गमक्रमले मानवजातिको अघि जन्म कर्म हुनु स्वभाविकै कुरा हो । यसैले हिमाल जगत् भरिमा जेठो छ र हिमवान्का प्राणिमात्र जगज्ज्येष्ठ छन् । मानवजाति र मानवजातिका अगुवा पनि "जगज्ज्येष्ठ" हुनाले पृथ्वीमल्लले प्रशस्तिमा, पछाडि हेरेर त्यो कुराको सूचना दियेका हुन् ।

'मान्वोक्षणगौतमादिप्रणीतराजनीतिशास्त्रप्रवीणप्रष्ठ' पदमा आदि शब्दले मनु बृहस्पति यम शुक्र याज्ञवल्क्य प्रभृति स्मृति (प्राचीनराजनीतिशास्त्र) कर्ताहरुका स्मरण गरियेका छ । यसबाट त्यो बेलाका शासनपद्धति र राज्यव्यवस्था कस्तो रहेछ ? भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । 'अदीक्षित-राजदीक्षाशिक्षागुरु' पदबाट जगज्ज्येष्ठ पृथ्वीमल्लक्षेत्रको योग्यता र मान्यता प्रकट हुन्छ र पृथ्वीमल्लका विधानसाम्राज्यमा सब राजा राजकुमार समेत समस्त प्रजाका शिक्षाकेन्द्र गुरुकुल थिये भन्ने थाहा पाइन्छ । त्यो बेलाका वास्तु, कला, शिल्प, लेख, रचना, सभ्यता र भाषा आदि बाट शिक्षाको उन्नति कत्तिको थियो भन्ने कुरा व्यक्त हुन्छ । 'राजचारावराण' पदबाट पृथ्वीमल्लका सामन्तहरु कति रहेछन् र भूमण्डलका राजाहरुमा तिनको कुन स्थान थियो ? इत्यादिका साथ र सूर्यका प्रकाशक त्यादि गुणको परिचय पाइन्छ । अपारराजको 'अपाटराज' पनि हुन सक्छ । १८ अंगुल लम्बा १० अंगुल चौडा कलापूर्ण ताम्रपत्रमा यो अभिलेख छ । यो ताम्रपत्र डुमला गोलाकोटमा छ । पङ्क्तिसाम्यतार्थ एक ठाउँमा दुइ थापला छन् । यथा: छ

पृथ्वीमल्लपुत्र अभयमल्लको ताम्रपत्र

(४) ॐस्वस्ति ॥ अविकलभुवनभरोद्वहनधैर्यप्राचुर्यकीर्तिकदम्बेनेवाशेषकवलितकलेवरस्य नीहारगौरस्यानन्तस्येवापरं वपुरुद्वहतस्तुहिनगिरेर्नितम्बे वर्तमानामभिमालेन्दुशुभ्रप्राकामिवोद्वहन्त्या श्वेतसरिता सनाथे कुलपरिसरभेदरामुदुल्लुपुरीमधिवसन्नतुलभुजबलविजितरिपुबलकामिनीजननयननिर्गतवारिपूरसुदूरसमुत्सारितमत्सरिक्षितिपक्रोधप्रतापानलः प्रचण्डभुजदण्डकुण्डलितकोदण्डखण्डितनेच्छच्छरनिकरप्रवाहजर्जरीकृतारिभूधरारघुरसहरणप्रवीणोपास्यमाननिखिलजनालङ्कृतहृदयरत्नसंघसागरसमुद्रः शचलताभन्तनण्डलीमौलिमालाण्डतचरणसरोजः सपरिवारः श्रीमानभयमल्लश्चिरं जयतु ॥ शीराके १२६८ फाल्गुनवदि ७ रवौ । राइको आदेस ॥

नाफ्ज का अधिकारि । कार्कि प्रति ॥ अँवर गाउँको बेलकाँटियो निभौनके गर्के सहित एकत्र आलो १॥ सर्वकर अकर सर्व दोषविसुद्ध कि जैवद्ध जोइसि पसा कि अकर्यां छुं। मुडालि पेटालि मोड् अपुतालि । चारि । दोष सबै छाडि अकर्यां छुं । सपाधा धुंपया छडिया कुत् भात् । पोटलो पिटायो कोदि लैन न पाव जो भाषा पृथ्वीमल्ल राइका पसा कि थि । तै भापा म पसा कि अवर्यां छुं । यो भाषा अभयमल्लकि छाखा पसा कि अजम । जैवद्ध जोइषि । महिराज जोइसिकि साखा चेलीको चेलो आदि भुंच । अत्र साक्षिण । सूर्याचंद्रमसो रत्नत्रयं । भूमंडलका साक्षिः जितवम राउला सिरिवद्ध राउला राजवद्ध राउला । पेलक् अजु खड्गाहा लेखक धर्मराज जोइसि ।

[इत्यादि शतसहस्र शिलापत्र कनकपत्र ताम्रपत्र अप्रकाशित सङ्गृहीत हामि सित छन् । धेरै असङ्गृहीत स्थानीय जनता सित छन् । असंख्य नष्ट भै सके । सैजा=सिजा जुमलामा छ । दुल्लइ-दुल्लु दैलेखमा छ । उदुम्बरपुरी=डुम्राकोट डोटीमा छ । उकु-उकुबैतडी धारचूलामा छ । कर्णाली काली कौशिकी गण्डकी आदि प्रदेशहरुमा यस्ता असंख्य लेख भरियेका छन् । इनैको संहिता इतिहास-प्रकाश हो । ५ भाग प्रकाशित २५ भाग अप्रकाशित सङ्गृहीत र ३४ भागको सङ्ग्रह शेष छ । सबैको सक्रिय सहयोग चाहियेको छ ।]

(अनुवाद)

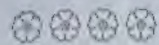
ॐ स्वस्ति ॥ सकल भुवनको भार वहन गर्न धैर्यका प्रचुरताले भएका कीर्तिसमूहले अशेष व्याप्त गरे जस्तो हिउँले गोरो- शरीर भएका शेषनागको अर्को शरीर धारण गरेजस्ता हिमवान् (हिमाल) का कटीप्रदेशमा वर्तमान, तल झरेका सेता दुकूलको शङ्का उत्पन्न गर्ने श्वेतसरित्–सेतीगङ्गाले अलङ्कृत वरिपरिको प्रदेश भयेको उदुम्बरपुरी-डुम्राकोट डोटीमा अधिराज भयेर बस्ने, अतुल भुजबलले विजित शत्रुसैन्यकी कामिनी जनका नयनबाट निस्केका जलका भलले सुदूरपर्यन्त पुर्‍याइयेका, निभाइयेका अरुका क्षितिपतिहरुका प्रतापको आगो भयेका, प्रचण्ड भुजदण्डले कुण्डलित गरियेको कोदण्डखण्ड-अर्धचन्द्राकार धनुष्काण्डबाट निस्कीरहेका बाणहरुका समूहका प्रवाहले जर्जर पारेका शत्रु भयेका, शत्रुहरुले वर्षायेका बाणरूपी जलधाराको उपसंहार गर्ने पृथ्वी र पृथ्वीधर हिमवान्को भारधारण गर्ने गोवर्धन गिरिधारी बालगोपाल भयेका, काम्बोज वानायुज बाल्हीक पारसीक आदि देशहरुले उपहार गरेका उत्तम अश्व रत्न संचका धारक समुद्र भयेका, विभिन्न रङ्गरूपका बलिया सामन्तराजाहरुका मण्डलका मुकुटहरुमा भूषित चरण कमल भयेका, सपरिवार श्रीमान् अभयमल्ल चिरकाल पर्यन्त विजयी होउन् ।

श्रीशाके १२९८ फाल्गुनवदि बहुलदिवा ७ सप्तमी रविवारका दिन राजाका आदेश ।

अछाम बाजुराका अधिकारी र कार्की–निजामति र जङ्गी कर्मचारी प्रति ॥आला॥ एकखेत–१०० मुरी माटो अँवर गाउँका बेलकाटियो निभौनका गढा सहित एकत्र आलो १॥ डेढ खेत-१५० मुरी माटो सर्वकर अकर सर्व-दोषविशुद्ध दण्डकुण्ड आदि दोष रहित गरि जैवद्ध जोइसिलाई प्रसाद-बिर्ता गरि दियेको छु । व्यानभारा अपुत-हत्यारा मध्यो अपुताली चारी आदि सबै दोष छाडि दियेको छु । थपुं हालने डाला आदि दिने कलियो हालने छल भात दूशी टीका बथारा पिटायो कसैले लिन नपावोस् । जो भापा-आफल गरि बिर्ता श्रीपृथ्वीमल्ल राजाले प्रसाद गर्नु–प्रसन्न भै दिनु भयेथ्यो । त्यै भाषा मैले प्रसाद गरेको छु (बुबाको भाषा थामेको छु ।) यो भाषा अभयमल्लका शाखा सन्तानले प्रसाद गरम् प्रतिपालन गरून् । जैवद्धजोतिषी महिराज जोतिषीका शाखा सन्तान छोरीका छोरा आदि उपभोग गरोस् । यसमा साक्षीहरु सूर्य-चन्द्रमा तीनै रत्न (बुद्ध धर्म सङ्घ) । भूमण्डलका साक्षी हरु-वीरवर्मा रावल श्रीवर्मा रावल राजवर्मा रावल पेलक् प्रेक्षक-निरीक्षक अजखड्गा, लेखक धर्मराज जोसि ॥

यो ताम्रपत्र नौखुवा अछाम बाजुराका राजा गजेन्द्र बहादुरसाहका पासमा छ । यस्ता अरु ताम्रपत्र कागतपत्र पनि छन् । एवं सहस्रौं कनकपत्र ताम्रपत्र कागतपत्र भासिका सूपकार वंशावलीहरु सङ्गृहीत छन् र सम्प्राप्त छन् ।

जगज्ज्येष्ठ अपाहराज पृथ्वीमल्लले कर्णालीप्रदेश दुल्लइ्य नगरका कोटिस्तम्भमा पूर्वजहरुको नामावली वंशावली 'आदित्यवंशेभवदादिपालः' भनेर यसरी दियेका छन्—

पृथ्वी मल्लको ताम्रपत्र

यो ताम्रपत्र संधिसंग्रहको पे.नं. ७७०/७७१ मा छ । ॐ स्वस्ती अधिधन सोम छोद गद्रन्जाल जालजी ह्राव प्रत्यक्ष वैशेनर त्रयाधिष्ठान परम पावन श्री दुलन्ध्य नगर गरुड ध्वजा वा सारा पारस्थार सागरोत्तर, सेतुभूता पधन श्री धनाराध नांध गतप्राज्य राज्य रक्षाक्रम प्रचण्ड निजभूज, दण्ड चक्रित समाक्रान्त बिराठ पिठा धिन्दित प्रविष्टि तेष्ठ देवता परित्यार्थ प्रारायणराजा बलितनारायण मान्धारण नाकाहि प्रणत राजनीति शास्त्र प्रविण प्रष्टा अपाड राज जगजेष्ठ, अंदाक्षिरा, राज दिशागुरु, राजतारा तरणि प्रभृति विदा वलि, बिराजमान प्रमभट्टारक महाराज धिराज परमण्वार श्री मान श्री पृथ्वी मल्ल देव पादाशान्त परम परि तारा सकुमार सर्वेत्र विजयीन श्री शाके १२८० श्री सम्मत १४१५ मार्गसिर वांद १३ सौन राइको आदेश पालाताको आलो हाथैको छन्दो मसिर मास सक्रान्ति क्रा दित सम्चार तिहि वैशाख नरहरि शकरी मारकी अकन्या हुँदा तिलेकुसे सहित संकल्प धाली सर्वदाश विरुध सर्वबाधा विनिब मुक्त तावा श्यसलकरि देउराज जैसी पासाकि अक्न्याछु। फापा गुफ्या कटतापाखो जितपुलो मानी चौनिङड माड अपुतालो मोडाली पैठाली सर्वेछाडी छास तम कर अकर करिपासाकि अक्न्याछु । श्री पृथ्वी मल्लको आपापासा करि अक्ना, देउराज जैसीकी शाखा चोली , चोलिको भूजपत्र दक्षिण सूर्य चन्द्र गसेश बृहस धर्म आमा त्या जर्कीलिह राउला विस्पति राउला किदि तेजपाल, वासु भंडारी शक्तु जैसी सकरध्वज भण्डारी लेखक जुठा जैसी ।

अनुवाद

ॐ स्वास्ति ईन्धन ध्यूतेल दिवालो दाउरा आदि विना सभिद्ध आत्मस्थान उत्पन्छुन उमोनरुली रहेका ज्वालाका जालले, जिहलभएका ३ प्रतक्ष वैशानर निरस्थान, नाविस्थान र पादस्थान स्थानमा, सबप्रति वैधिक देवता अग्निको आधिस्थान स्थारि निवास हुनाले परम पावर अलांघित दुलर्घनगर श्री सम्पतन दुलु राजधानीमा विष्णुका अवतार अपर संसार सागरबाट पारिजान साधुभएका निलकल मस शाक्य सिड्बद्ध आरथानाले अधिकार गरेका प्राज्य राज्यको निशाल गयाजसको रक्षा गर्ने समर्थ प्रचण्ड आफ्ना भुजडण्डका चौडिमा उग्रताले भित्रै सर्वेतिर रासो सग आकरमण गरियको निशाल देशका पिठ सिगासनमा आधष्टीत भएर विराजमान भएका प्रतिष्ठा गरिएका ईष्ट देवताहरुका सेवामा तत्पर भएका राज बलि नारायण राजा बलिराजा हरुको चक्रमा नायण समान भएका इत्यादि , अनुसंरुक ऐतिहासिक पदभएका मान्धाता गौगम बृह आदि राज जोतिज्ञहरुले बनायका राजनीतिज्ञहरुले बनाएका अपाड राज राजेष्ठ जगतभरीमा सब प्रकारका जेष्ठ इत्यादि अनुसंध्यय लोकोत्तर पदवि भएका अंशक्ति राजा दिशा, शिक्षा दिने गुरु भएका राजाहरुलाई सोधर्म दिक्षा र सवप्रकार शिक्षा दिक्षा दिने गुरु भएका राज तारा तारणी प्रभृति विरदावलि विराजमान राजाहरु रुपि ताराहरुका मंडलमा सूर्य भएका इत्यादि अनवर्थ(अनेक) सिरुद्धवलि कीर्ति मालाले विराजमान परमभट्टारक शवप्रकार शमर्थ पुजनिय श्री मान पृथ्वी मल्ल देव शान्त पुरसपरिवार राजभोजवत स्थल महारानी प्रभूती परिवार र जनपदस्य ग्राम कुटुम्भ परिवार सहीत रा कुमार यूवराज आदि (राजकुमार) समेत सर्वत्र विजय हौ (होवन) श्री शाक्य १२८० वि.स. १४१५ मसिर वदि, सोमबारमा राईको आदेश राजा पृथ्वी मल्ल देवा देशका आज्ञा छ ।

जुम्ला पलातादरा मध्यमाझको भोक गरि राखेको रैकर खेत आधा ५० मुरी माटो १ मसिर मासमा संक्रान्तीका दिन सोमबार मा तीनै वैशानर सिरस्थान नाविस्थान र पादुका स्थानका तिनै ज्वालाइ हरिशंकरिमा आस्विन कृष्णपक्ष हासिगारी सकेपछि तिन कुरा सहीत शंकल्प हालेर सर्वदोष विशुद्ध सर्व बादा विनमुक्त, पूर्व कनकपत्रबत, ताम्रपत्रको शासन गरेर देवराज जइसी को दरसन्तानले राखने, फापागुफ्या कुइता पार्नी

यसमा साक्षि सूर्य, चन्द्र, बुद्ध धर्म संघआमान्य रुपजुशामान्त काजि मंत्रीहरु जोक्त सिंह रावल-विस्पति रावलकिडि-सेजुवाल, वाछु भन्डारी , शकजैसी, । शंकरदेव भन्डारी ।लेखत जुठे जैसी भूमिदाला ६० हजार येथे चात्रवस अगाड राज दुल्लु जुम्ला गोडाकोटमा छ। यो ताम्र कनक पत्र ॥

पृथ्वी मल्ल पुत्र अभय मल्लको ताम्रपत्र

ॐ स्वस्ति अविकल भूवन गरोद्वहन धैर्य पराचुटका तिकदस्वे नेवासिशढत्र तिलक संतरस्य निहार गारिस्या जन्त ससे अपर अपुरुद हतरतु हिज गिरि नितम्बे वतमान मांभगाल तदुकुल शका गिलोद्व हल्ल्या स्यपस् रिता सलग कृतपरोसर , प्रदेशा मुदम्बर पुरोमाधि बसन्त तुल नुगवल जिजितरी पत्रलका मिनिजन नयन निर्गवता रिपुर सदुर समुत्सा रितमत्सरी छितिपति प्रता पालन प्रचण्ड भुजगड कुन्डीलीतका इनड रकड निर्गच्छ र निकर प्रवाह, जनजरी कृतारी भूद्धराप धुर सहरण वालगोपाल क्रमबोज आतायुगन्नाल हि कपरासिका धुत गर्दाव रत्न संत्रस्याह र स्मुद्र शावल शामान्त मडली मौलिमंडित चरणसरोजा सपरिवार श्री मान अभय मल्ल चिरंजयतु, श्री शाक्य १२९८ फालगुणा बधि ७ र वी राइको आदेशबाज्रका अधिकारी, कार्की पति अंदर गाउँको बेलकाटिया निर्मोक गढ स्रोत एकज आलो सर्वकर सर्वदोस विशुद्ध का गयहागोडसी पराशी अक्याइछु। मोडाली पटाली मुड अपुताली जारंदोष हावैछाँड सक्न्य छु। अथादा कडिले कुत, पटाली, पिठायो कोहि लग्न नपाउने न्यो , भाषा पिता पृथ्वी मल्लको पसा किाधि, त्यहि भाषा पशात्ती अक्याछु। यो भागा अभय राज मल्लको शाखा पशाक्री, अकन्या जैवहा जैसी महिराज जैसीको शाखा चेलीका चेलो आदि भूचअब साक्षिण सूर्य चन्द्र मसौर रत्न गया भूमंडलका साक्षी जैत व. राउला श्री ब्रहमन राउला, राजवहराउला पभाक अजुर खडका लेसक धर्मराज जैसी इत्यादि सत्महपत्र कनकपत्र ताम्रपत्र अप्रकासिद संगृहित हार्मीसित छन् । असंख्य नष्ट भईसके सिजा सिजाजुम्लामा छ। दुर्लन्ध्यनगर दैलेखमा छ। कर्णाली कालीगंडाकी आदि प्रदेशहरु मा यसता असंख्य लेख छरियका छन् । यीनै को संहिता इतिहास प्रकासिद हो । उलुम्बरपुरी डडेल्धुराकोट डोटीमा छ। उकु उकुकोट बैतडी दार्चुलामा छन् । यसैको ५ पाँच भाग प्रकासित २५ भाग अप्रकासित संग्रहित र ३४ भागका संग्रह, शेष छ। सबैको सक्रिय सहयोग चाहिएको छ।

अनुवाद

ॐ स्वस्ति सकल भूवनको भारवहन गर्ने धैरंका प्रचुताले भएका कीर्ति समुहले अशेस्व्याप्त गरेजस्तो हिउदे गोरो शरिर भएका शेषनागको अकेशरिर धाखागरे जस्तो हिमवान हिमाल जस्तो हिमवान हिमालका घाटी प्रदेश मा वर्तमान तलभरिका सेता दुखुल्को पंकरा उत्पन्न गर्ने स्वयत सरीरत सेतीगगाले अनट कुन वरिपरिको प्रदेश भएको उदमचर पुरी दुखको पेटीमा ओधराग भए र बस्ने अतुल भुज भुजबलने विजित शत्रु सेनेका कामिनी जनकानेनु बाट निस्केका जलका भल्ले सुदुर प्रयत्न पुन्याईयका निभाइएका मत्सरी क्षितिपतिहरुका धतापको आगो भएका प्रचण्ड भुजकले कुन्डीत गरिएको कुन्ड खण्ड अर्धचन्द्रकार धनुसकाण्ड बाट निकालिएका (निकालिरहेका) बाणहरुका समुहका प्रवाहले जलेर बरेका शत्रु भएका , शत्रुहरुले वर्षायका बाणरुपी जलाधारको उपसंहार गर्ने पृथ्वीधर , हिमवाणको भारधारण गर्ने गिध्यय गर्ने (गिरिधारी) बालगोपाल भएका , अम्बोज वानायूज वा लछिक पारक्षिक आदि देशहरुले उपहारा गरेका उत्तम रत्न संघका धारक, समुन्द्र भएका विभिन्न रंगरुपका बलिया शामान्त राजाहरुका मंडलका मुकुटहरुमा भूषित चरण कोमल भएका सपरिवार श्री मान अभय राज मल्ल देवचिरकाल प्रहान्त विजयी हउन। श्री शाक्य १२९८ फाल्गुण वदीवहल तिथा ७ सप्तमि रविवारका दिन राजको आदेश । अछाम बाजुरका अधिकारी र कार्की निजापति र नजी कर्मचारी प्रति आला (१ खेत १०० मुरी माटो अंदर गाउँका बेलकाटिया निभौनका गढा सहित एकल आलो , दउखेत १४० मुरी माटो, सर्वकर अकर सर्वदोष, विशुद्ध डण्डकुण्ड आदि दोष रहित

गरि जयब्रमण जैसीलाई प्रशाद बृतागरि दियको छु। ज्यानमारा भूण हत्यारा मरेअपुताली जारी आदि सबै दोष छाडि दिएको छु। पिता पृथ्वी मल्ल कै भाषा थामेको छु। यो भाषा अभय मल्लका पिता पृथ्वी मल्लकै भाषा हो। यी अभय मल्लका भाषा समातन हो। पिता पृथ्वी मल्लकै सन्तान पनि हो। सनातनले प्रशाद ग्रहण गरुन जैवहम जैसी मैराज जैसीका शाका सन्तान चेला छोरी आदि उपभोग गरुन। यसमा साँक्षिहरु सूर्य-चन्द्रमा-वौन-बुद्ध धर्म-भूमण्डलका साँक्षिहरु-जैगब्रहमा-रावल श्री ब्रहन रावल-राजब्रहम रावल-लेखक धर्मराज जैसी-

यो ताम्रपत्र अछाम वाजुराका राजा राजेन्द्र बहादुर शाहका घरमा छ। यस्ता ताम्रपत्र र अन्य कागजहरु पनि छन्।

पृथ्वीमल्लका सिलालेख

६) कालिकोट पाखा चौकी गाउँको अभिलेख स्तम्भ
७) कालिकोट मुलबाटाका वाध्य पहाडका लेख
८) गेलाका सिला स्तम्भ
९) अछाम घोडासैन नेटाको अ.ले.
१०) जयगढ र दर्नाका पंचदेवल सिला
११) मुगु राराताल किनारको सि.ले.
१२) बझाङ थलाराकोट मुङग्राहरु
१३) जाजरकोट जक्तिपुर मुङग्रा
१४) दुल्लू पातर नाउली मंडे देवल
१५) बाजुरा कोल्टी र कुन्टा देवल
१६) दैलेख वाँसी, खम्गाडे र डाडीमाडि खम्बाहरु ७ खम्म ख.
१७) अछाम सीरकोट सिला लेख
१८) डोटी पैया चौर मुङग्रा सिला
१९) डडेलधुरा पर्खाल
२०) सिजा सेरो ढुस्कामा १७ सिला लेख
२१) डोटी जोरायल गढसेरा देवल मुङग्रा
२२) डोटी फुलौट सिला लेख
२३) बैतडी पिपलको ट देवल्
२४) दार्चुला डाडाँमा खम्मा
२५) दै. डंसुर ५ सिला

६) डंसुर गाऊँ बाटोमा ५ सिला लेख
७) दैलेख नयागाउ किमुगाउ पंच देवल
८) जम्बुकाध माटो मूनि ताम्रपत्र सिजा लामाथाडा सम्वोधन,
९) दैलेख ठाटीकाध सिला लेख
१०) कटी देवल सिला
११) लाखुडी सिला लेख
१२) दैलेख चौराटा सिला खम्बा
१३) सल्यारी सिला देवल
१४) दैलख नयाँबजार सिला स्तम्भ
१५) छिउडि मुङग्राह
१६) धामी गाउँ सिलालेख
१७) भर्ता सिला
१८) दार्चुला देथलको देवल
१९) बाजुरा काव्रि गाऊ मु.बाटोमा मुङ्ग्राहरु
२०) बाजुरा वाध्ये पहडामा चट्टानका लेख
२१) आदि
२२) हाउडीका लेख सिला लेख
२३) चौकान मिर्चय गाउ सिला लेख
२४) वगलदेउ सिला सि.
२५) गोरख तचवाइ गुफा ताम्रपत्र
२६) दुल्लू कीर्ति खम्भ
२७) लुडकु बाध्य पहडाका लेख।

सबैलेख सयौं लेख छन्।

पृथ्वी मल्लको १२७१ को ताम्रपत्र

यो ताम्रपत्र बाजुरा सिगाडा गाउँका मोतिराम जैसीका घरमा छ। पुछारमा देब्रेतिर सङ्ख, खड्ग, सूर्य र चन्द्र मा पृथ्वी मल्ल मुद्रा अङ्कित छन्।

अभिलेखको पाठ

१) ॐ, स्वस्ति श्री मात् सिंजा विधानवर नगरे गरुड ध्वजा वतार
२) ृपो रेसपारोस गरोतार सेतुम् तापधन श्री धनराज नाराधान धिगत
३) प्राज्यू, । राज्य रक्षक्षम प्रचन्ड निजभूज दन्ड चीडम तमात्कात
४) विराट पि: दाविष्ठित प्रतिष्ठितेष्ट देवतापरि चार्य प्राधान राजवली नार
५) यस गाग्य चिठा गितमादि प्राणीत राजनीति शास्त्र प्रवीण प्रष्ट
६) अपाड राज जगजेष्ट आदिक्षित राजदीक्षा गुरुराज तारा ॥
७) तारिणी प्रभाति, विन्द्धावली विराजमान परम भट्टारक महारा ।
८) जाधिराज प्रमेश्वर श्री मान पृथ्वी मल्ल देव पाद सातपुरा ,,
९) सपरिवारा सवतं बिजचान, श्री शाक्य १२७१ कार्तिक बहुल ॥
१०) एकाद अपाड गुरु वासेर ॥ राइको आदेश,,
११) अकुल्लीका अधिकारी कार्की प्र. ॥
१२) तिया १ मुद्रक आठ ॥ आ ॥ कदौतको दामु जईसी आ(१ सेटीका उम्राका अ. ॥
१३) धालाको तिथालो आस धाली आलोपुऱ्याई शोभाकार (कर(आ(१ हिरु भाट
१४) ढएकत्र आ ३ ॥ दोहोलो र अकरकरी मुहड भाटस्दाँ
१५) मुजोईसी शोभाकर हिरु भाट, राछु भाट पसाकरी सक्याछु ॥
१६) मडाली पेटाली मोड अपुताली कोहिलैनमावस, यो भाषा(पृ(
१७) पृथ्वी मल्लको शाखा पशाकरी, अवना सिधाडिकि शाखा चेलीको, :(
१८) चेलो मूजअत्र शाक्षिण सूर्य, चन्द्र मसौं बुद्धधर्म संधार ॥
१९) रत्न बद्ध राउला, अछामी राउला, जुगराज राउला ॥

अनुवाद

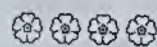
१) यो ताम्रपत्र आदेश जारीगर्ने पृथ्वी मल्ल पनि खसराज्यका प्रतापिराजाहरु मध्य एक थिए । उनी नागराजका दशौं उत्तराधिकारी थिए । यीनले वि.सं.१३९५ देखि १४/१५ सम्म कम्तीमा पनि विसवर्ष राज्य चलाएका प्रमाणहरु छन् । पृथ्वी मल्लको अभिलेखमा पनि खस राज्यका गृसमकालीन राजधानी सिजा र सितकालिन बिराट पिट दुल्लू,, दरबार परिस्थिज नाविस्थान, पादुका धुलेश्वर कोटिला नामका । पंचकोसीहरुमा ३ ज्वाला ...... र डुगेश्वर परि पाँचवटा धार्मिक स्थल, भएकोले दुल्लूलाई बिराट पिट पनि भन्दथे । पृथ्वी मल्ल बौद्ध धर्मका ठूला उपासक भएतापनि,, हिन्दू धर्ममा उत्तिकै चाँसो राख्दथे (सदीराखदथे) भन्य कुरा यस अभिलेखबाट ज्ञान भएको छ । यसमा एकातिर उनले, आफूलाई धनारा धनादिगत प्राज्या(राज्या रक्षाक्षत्र (वुद्धको) आरदना गर्नाले विशाल राज्यको (रक्षा गर्न समर्थ) (बुद्ध धर्मर । सेवालाई राखेका छन् । भने यसका साथै, आफूलाई गरुणध्वज वतार (विष्णुका अवतार) गरेका गाग्ययिण, गौतम बुद्ध आदि हिन्दूहरु ऋषि मुनिद्वारा प्रणीत नीतिशास्त्रहरु बमोजिम आफ्नो शासन गर्न, आफ्नो प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका प्रारम्भ भट्टाराक महाराज धिराज प्रमेश्वर नभई स्वतन्त्र हिन्दू राजाले लिने गरेका बुद्धधारणा गरेर, हिन्दू ब्रहमाण लाई, भूमिदान दिए र सम्मान गरेका छन् ।

यस ताम्रपत्रमा अधिकारी, कार्की, भाट, जईसी, र राउला जस्तापद, पधादिकारीको पनि उल्लेख भएको छ (आएको छ) । त्यस वखत अधिकारी र कार्की न्यायक प्रशासक विध पद लिएका थिए । राजाका प्रशस्ती गाएकहरुलाई भाट मान्थे देव जइसी बाट अपभ्रमस् भएर जौसी र कलाकार मा जैसी भन्न गएको हो । पृथ्वी मल्लको यस ताम्रपत्रबाट जौसी ब्राहमणलाई कुनैकर नलाग्ने गरी, बिर्ता दिई सम्मान गरिएको देखिएकाले (देखिनाले) त्यसबखत उपाध्याय र जैसी ब्राहमण कुनै भेद गरिएन (गरिदैनथ्यो) भन्य प्रष्टै हुन्छ । राउला भन्ने पद राजपुत्रको पर्यायवाची शब्द हो भन्ने बुझिन्छ ।

भिगराज वंश

आज सम्म अहि छत्रको - आनेभिग, अणुभिग, प्रजापति भित्र, ईन्द्र भित्र, आयू भिग, जयभित्र, धुर्व भित्र , सूर्य भित्र विष्णु भित्र, यी विष्णु भित्रका तामाका सिक्का भेटिएका थिए । कार्मेतम क्वायस अफ एसेट इन्डिया पृष्ट नं. ७३(७४ मा एलनकैट जाति पृष्ठ १०७(१०९ नागहरु मा मिल्छन् । कोशान काल लगभग ३५० ईस्वि मानिएको छ । कुशाण सत्तालाई उखेल्नेमा कौशानवी विधाप्रदेश पदमावती , कान्तिपुरी , मध्य प्रदेश बाट नागहरु तथा विधायो मा लवो, और कुनिन्दो राजस्थान तथा उत्तरका पाहडि, प्रदेशहरुबाट कुशावनहरुको (ने.मा.) प्रमुख हात थियो । नागहरुको समयमा मथुरा तथा पदमावतिमा नागराजाहरुले स्थापत्यको मंदिर स्थापना गरी सहिद धर्मको बाहुल्य बढाए । नागराजाहरुको विशेष उन्नती थियो नागराजा कुशल शासक मानिन्थे । नागवंशी राजाहरुका प्रशासन पदमावतिमा संतोष जनकको थियो ।

गाउको नामबाट थर वंश लेखेको पाईयो

रुपरेखा पे.नं. ९१ श्री पाली सिजापति र नागवंशी सिजापति सिजाको रुपरेखा

श्री पालीवंशी सिजापति र नागवंशी सिजापतिको प्रभुत्व आफूमा केन्द्रिकरण गर्नु भन्दा समुन्द्र वंशी सिजापति र नागवंशी सिजापतिको दुवैको प्रभुत्व एकै थियो। ति मध्ये कोल्टी दानीगौडा सिजा नराकोट मुगु श्री कोट र देवकोट बिनायकमा समुन्द्र वंशी सिजापति र तिलेपाटा लुसाकोट निचालकोट र कटुवाल कोट मा नागवंशी सिजापतिको शासन थियो। समुन्द्र वंशी सिजापतिको दोस्रो नाम नागवंशी सिजापति थियो। यस वंशको दीर्घ कालिन शासनको परिग्राम यसमा तहतको जनताले रुपग्रहण गरेको थियो। दुवैको क्षेत्रपाल (कुलदेवता) मष्टो। भवानी नै हो। तसर्थ स्थानीय सस्कार मिल्दा जुल्दा थिए। खोजिगर्नु अपिक्षित छ। त्यससमयको संस्कार चलन रितिरिवाजले द्विज शासन चल्थ्यो। काचल्लको समयदेखि वहु द्विज राज्यको तिव्र व्यवस्था चल्यो (चलेको थियो) श्री पाली वंश गाउँको नाम हो। ऋकसेन, समुन्द्र ठाउकै नाम हो। यी राजकिय उपवंश भनिन्छ। केहि इतिहासमा अशोक चल्ल जितारी मल्ल श्री पाली वंश हुन तर नागवंशकै शाखा हो भनेको छ। श्री पाली सिजापतिको वंशावली हेर्दा काचल्ल, अशोक चल्ल दशरथ चल्ल नाम आउछन। यी नागवंशी सिजापति हुन भनेका छन्। सिजाराज्य स्थापना क्रम नागराजद्वारा हो यसमा भन्नु केहि छैन। तर अरुहरु सिजापति दोस्रो वंश त छैन। नागवंशी, श्री पालवंशी, सूर्यवंशी र ऋकसेन /समुन्द्र वंशी सिजापति यो चार ठाउँका राजा थिए। चलन र अहमले ठाउँका नामका बंश भनेको थियो।

५ थरि नकली (अलंकारी) सिजापति नाग सिजापतिले मल्ल, भनेझै नककली मल्ल भनिन्छ। त्यस्तै क. लो. स.इ. को पृष्ट न. ९० र सिजा रहेको छ। नागहरुले वंगालको गौड ठाउँमा राज्यगर्दा गौड वंशी, खारीमा राज्यगर्दा खरिवंश, गेलामा राज्य गर्दा गेला वंश, गुँगेमा राज्य गर्दा गुगेवंश, सिजामा शासन गर्दा सिजावंश लेखेका छन्। काठमाण्डौमा मान देवले राज्य गर्दा पहिलो गौड ठाउँको नाम हो भन्दा सूर्य वंशीय पाल भनेका छन्। जावेश्वरले भोट राज्य गर्दा शिव वंश शिवभार वंश भन्ने, लेखेका थिए।

पृथ्वीनारायण शाहको वंश चन्द्र हो, तर गोरखावंश, चेपे नदी आमाले दूध वघाउदा दूधवंश भनेका थिए। जंग ब राणाले, राणा जवारा, विक्रम, शमशेर, जङ्ग.....थर लेखेका छन्। पानीको मूल पत्ता लगाउनु गाह्रो हुन्छ। त्यस्तै वंश थर को पनि जटिल मुल हो। तर वंशले अवश्य खोजी गर्छ, (सक्छ) भन्ने लाग्दछ र नागका सन्तानले पनि त्यस्तै लेखेका छन्। तर पत्तै लागि रहेछ।

जिता वा जयतारी अशोक चल्लका पुत्र हुन। ११४५ तिर मल्ल सिजापति भएको बुझिन्छ। संधिसंग्रह पृष्ट २५७ मा खासिया आगमन राजा जयातारी (१) प्रथम पृष्ट संवतसर चार सय आठ पौष मासे ॥२॥ यो पाल वंशवलिको उत्तर हो। जो काठमाण्डौ उपत्यका राजा जयस्थिति मल्लले लेखाएका थिए। यसको अर्थ खसआया, राजा जयतारीनले उपत्यका प्रवेश गरे ने. संम्वत ४०८ पौषमा सेमा यहा जयतारी लाई नचल्ल भन्थ्ये, नमल्ल भन्थ्ये नेपाल सम्बत ८३६ जोड्दा विस. ९३६ वि.सं. ९७२ मा जितारी मल्लको काठमाण्डौ उपत्यका माहमला हुन्छ। जितारी स्वयम्भूको डाँडाँमा दानावार वसेका थिए। पहिल्यका यूद्ध सफल नहुदा ज्योतिषि हेराई यूद्ध र स्थल ज्योतिसी द्वारा हेराइ पछिल्लो वर्ष फागुन महिना श्री पंचमीको दिन स्वयम्भूको डाँडाँमा यूद्ध स्थल तोकियो। सो दिन त्यहाँको राजा अनन्तमल्ल केहि सेना सहित पशुपतिमा दर्शन पूजा गर्न गए त्यहाँका सेनामाथि हमला भयो। उपत्यका आगजनी गरे। ८०० खसीया सेना र लोथेका २००० भन्दा माथि सेना मरे। केहि रासन लिई जंगलतिर भागे। वेलुका अनन्त राजा घर फर्किन्छन्। सबै ध्वस्त देखछन र जितारी खसीया राजा संधि गरौं भन्ने सल्लाह दिन्छन्। सल्लाह हुन्छ। आजदेखि उपत्यकाको

जनतावाट ८% कर उठाउने । सिजाराज्यलाई कर ४% दिने ४% यहा राख्ने सल्लाह गरि संधि हुन्छ।

सो संधि सौजौना भए र जिता सिजा आफ्नो राजधानी जान्छन् । त्यहाको राजवलि द्वारा आजदेखि म जयतारी वाट जितारी मल्ल राज्य जितेकाले जितारी मल्लका भन्ने पद घोषिद गरे र सो दिनवाट नक्कली मल्ल नामकरण (पदकरण गरे) भन्ने गोपाल वंशावलीमा लेखियो । यसैले यो कुरा नेवार राजा अनन्त मल्लको ताम्रपत्रमा उल्लेख भएको छ। सो ताम्रपत्रको डिटमा अलि टुटेकोले १।२ शब्द बुझिएन छुटेको छ। भनाइ देखिन्छ। जितारी मल्लका पालादेखि धामराज मल्लका आधादिन सम्म मल्ल पदवी लेखियो। भन्ने अछामका इतिहास को पे. नं. २९२ मा उल्लेख छ । महाराज धामराजको वडो कामले वडुवाल थर पद लेखियो। सेन ३ पिडि देव ६ पिडि चाप २ पिडि ५ पिडि चल्ल, ८ पिडि मल्ल पदवाट राज्य संचालन (चलाए) यो इतिहासमा लेखिएको छ।

कर्णाली लोक सस्कृति इतिहासको ६८ पेजमा

पुरानो वोन धर्म भूतप्रेत मान्ने धर्महुँदा नागहरुले सोधर्म छोडि हिन्दु धर्म र वौद्ध धर्मलाई वरावर मान्यता प्रभावशाली कुल देवाली (देवता) को रुपमा आरार्धना (पूजा) गर्दथे। मान्यता बराबर मान्थे। मान्दै आएको मठ मन्दिर विहार गुफाहरुको नागको प्रभाव मान्दथे । (मान्नेता) दिन्थे । वौद्ध उत्तर दिशा, हिन्दु दक्षिण दिशा बराबर हिसाबले वुद्धि विकास थियो । नागवंशले महाचीन , मुरल कंकट र भारत गयाजी, बाराहाड वीर्द केदार, वालेश्वर, रामेश्वर, गोपेश्वर वंगाल, पिथौरा गड कानपुर वद्रिनाथ आदि ठाउँहरु सिजा राज्य भित्र पर्न आएकोले हिन्दु वौद्ध धर्म वरावर राज्यको राजाको हिसावले पनि उचित उपयूक्त नीति धर्म हुन पुगेको थियो । मानसरोवर, भारत, नेपाल, भोट, तिब्बत, चीनका संयूक्त तिर्थ हो । यसैले पनि हिन्दु र वौद्ध धर्म वरावर माथि उठाएका थिए। भन्ने देखियो , यो वुद्धिजीवी नागवंशी सम्राटहरुको गहन उपज हो (गहन) हो ।

क. लोग स.इ. को ४७ पेजमा

अशोक चल्ल नागराज सिजापतिका सातौं पिडिका सम्राट काचल्लका पुत्र थिए (हुन) यि सम्राट काचल्लका जेष्ट पुत्र थिए । अशोक चल्ल सारा राजाहरुका राजा थिए । यी श्रेष्ठ सम्राट थिए । आफ्नो प्रसस्तीले सिगारिएका सापदलक्ष सवालाख खस देशका राजा थिए। महाराज धिराज श्री अशोक चल्ल/पालका कान्छा भाई श्री दशरथ चल्लका चरण कोमलको सेवा गर्ने भण्डारे साँचो वोल्नु आदि वर्तमाला गर्नाले, वोधिसत्वको चारित्रको अनुसरण गरेका क्षत्रियकुलका बात्तिजस्ता श्री सरण पालको यो दान धर्म हो। वोधिसत्व दानबभूतलका राजा थिए। अशोक चल्ल कहिचल्ल काहि मल्ल काहि पाल लेखेका छन्। तर राहुल संस्कृत्यापनले आफ्नो दुवै पिडिमा अशोक चल्ल पालको गोपेश्वरको स्तम्भमा (अभिलेखमा) देखाएको छ। सकसम्वत १११३ मां सैंर मानत गतादिनाङ्क गिति १२ शुक्रवार नवमि अंकित भएका कुरा लेखेका छन् । अशोक यस अभिलेखमा दानव भूतलका राजा भएका गौड-सूर्यवंशी र नागवंशी वोधिसत्व अवतार परम भट्टारक श्री महाराज धिराज श्रीमान खसमंडलका सम्राट श्री अशोक चल्लले केदार भुमी आजको टेहरी गडवाल जिते भन्ने कुरा पनि उल्लेख भएको छ।

यस सन्दर्भमा राहुल जीले यसरी टिप्पाणि गरेका छन् । दानब भूतलको नाम हुड देश पश्चिम तिब्बत नै हो। हुन सक्छ भनेका छन् । तर पश्चिम तिब्बतका भोट राजाहरु लाई गौड वंशी भन्नु कठिन पर्दछ। वि.सं. १२ औं सताब्दिमा मल्ल नामधरी राजाहरुले पश्चिम मानसरोवर बस्थे द्विज प्रशासक गुगे बस्द थे । उनिहरु वाराहाटमा वुद्धमूर्ति विहार स्थापना गर्ने राजा नागराज कै वंश सन्तान थिए। कुमाउ पृष्ट ६३ वाराहाट उत्तरकासी वुद्धको मूर्ति छ । त्यस मूर्तिलाई दत्तक्षयको नामले पुजिन्छ । त्यसमा भोट राजा

नागराजको नाम छ । त्यो चम्बोनगर जइपट भट्टारक नागराज कै मूर्ति अंकित छ । ऐ पृष्ट ६२ याहा नागराजलाई भोटमा बस्ने भएकोले भोटेराजा नया राजधानी वनाएका थिए । प्रा. रावलले पनि नाग राजकै क्रम वंशमा अशोक चल्ल पाल र काचल्ल क्रमहरु देखाएका छन् । उनले लेखेका छन १०औं सताब्दिमा अशोक र काचल्लले समस्त कुमाउ र गढवाल जिते भन्डै आधा सताप्दिमा ती दुइ प्रदेशलाई अधिनस्त पारेर राखे । शिवका पुजारी भएका यि राजाहरुले पश्चिम तिब्बतको वैद्धता वातावरणको प्रभावले गर्दा वौद्ध धर्मलाई अंगिकार गरे ।

कर्णाली लोग स.पृष्ट ४५

कर्णाली लोग संस्कृति ईतिहाँसको पृष्ट ४५ मा लेखिएको छ । सिजापति, देव, चाप, चापिल्ल, चल्ल, मल्ल, पाल, वडुवाल यि सवै पदविहुन व्यक्तिको थर नाग हो । विर्सिंह नाग, अग्निनाग, मिश्रनाग, कुलीनाग, कर्कट नाग तर सिजापति बडुवाल मल्ल बडो कामले यी पदवि हुन् । चलाख हुँदा चल्ल बडोनंत्र काम गर्दा बडूवाल र सिपाराज्य स्थापना गर्दा सिजापति पद, अनन्त मल्लको राज्य जितेकाले मल्ल लेखेको हो भन्ने बुझाई रहेको छ । खस पति खस राज्य बोलीनाको कारण मान सरोवर खारि प्रदेश बाट सिजा राज्य मा आउने व्यक्ति तल झर्ने जातजाति खसान, खारि नै बस्ने व्यक्ति जाति जडान बोलिये । वास्तबमा खसराज्य भन्नु भन्दा नागराज्य हो । भन्नु पर्दा नागले स्थापना गरि विभिन्न राष्ट्र संकल गरि सिजामा एकीकृत गर्ने व्यक्ति नागराज, चाप राज, काचल्ल र अशोक चल्ल नै विश्वव्यापि व्यक्ति हुन । त्यसैले नागराज्य वास्तबमा हो । नजानी खसराज्य भनेको देखिन्छ । सिजाराज्य स्थापना गर्ने चीन , तिब्बत, भारतको ठाउँ ठाउँमा कीर्तिमान स्तम्भ जस्ता कीर्ति साविक गर्ने नागराज परिवार देखिन्छन् । खस राज्य भन्नु भन्दा नागराज्य भन्नु पर्ने देखिन्छ । कुमाउको ईतिहाँस पे.नं. ५२९-५३० मा सक र खस अलग जाति हो , नागको छोरी उर्मिला पाण्डव भाई अर्जुन सित रितिपूर्वक विवाह भएको थियो । नागराज खस सक जाति होइनन् ठाकुर जाति हो भन्ने लेख देखिन्छ । भारतका स्थान गयासी दुइवौद्ध कुटी, सिलालेख, बाराहाट त्रिशुल, गोपेश्वर सिला, बालेश्वर, पायापुरी, कानपुर, पिथौडागढ, नार्गाजुन आदि स्थलहरुमा नागवंशका उत्कृष्ट लेख कृर्तिले के भनिरहेका छन्, त्यस्तै नेपालको सुर्खेत मंगल गढी, काग्रीबिहार र बर्दिया दानुवाताल भगनावेश, दुल्लू पादुका बौध मूर्ति, ताम्रपत्र, खारि, हुम्ला रिलिगुफा जालन्धर देश आदि ठाउँका नागवंशका कृति प्रमाणहरुको ख्याल नराखि खसराज्य खस पति को शब्द वास्तवमा अनर्थ हुने सवार सामु छ । यि नागका रचना कृति जोडेर भएको व्यहोरा प्रमाणित प्रस्तुत हुनु किन लोभ भयो होला ? सवै लेखकले देखाए तर एधिकृत रुपमा समालिएन । नागका भाईछोरा अर्कै नाग मल्लका वंशहरु छुट्टै बनाउने मनासिव होइन ! जस्तै आदित्य, पूण्य, पृथ्वी, जयपाल द्धितीय श्रीजाव को निशन्तानी हुन्त ? यस्तो भद्रगोल कौवाका जस्तो बनेको देखिन्छ । डोटी राजा निरएपाल मरेको लास मूर्दाबाट जन्मे होलान् ? मानव रचना यूगमा पनि त्यसो हुँदैनथ्यो । मरेको लासबाट निरएपाल जन्मियो भन्नु हाकाहाकि गलत छ ।

श्रेष्ट सम्राट अशोक चल्लका जेठा पुत्र जयतारी, पछि मल्ल लेखे जितारीका कान्छा पुत्र आनन्द उपनाम शक्तिले जान्धरीको महत्व : पूर्ण कृति बझाङमा ताम्रपत्र छन् । यीनी लाई कस्का छोराको, हुन भन्ने र लेख्ने, सूर्य मल्ल, जयन्त मल्ल, लक्ष्मण मल्ल, दशरत मल्ल, चुफिचल्ल आदिलाई कस्का, छोरा, भनेर बाँडेका छन् । सबै इतिहाँस अध्ययन को खाचो इतिहाँस दशर्नी सत्य साचो व्यहोराका हुनु जरुरी हुन्छ । धेरै जसो वझाङ गोलाइ गाउँ करविर रावलका पेटारामा राखेका कागजात र उसको भनाई बमोजिम सिजा नागमका कलम ब. शाही को भनाई बमोजिम हुम्ली (सुदर्सन शाहीको महाराज धिराजकै) भनाई बमोजिम का इतिहाँस भन्दा .....ठाउँको देवल स्तम्भ खम्बा वाधापहाडाका लेख चीन नेपाल भारतका वंशावली बमोजिम हुनु पर्ने

हो लेख्नु पर्ने इतिहाँस हो । त्यो छैन प्रमाणको सवाल हुनु पर्ने, घरै बसि फलानो, मेरो लेखका उठानमा आएन, फलानो फलानाको म नाति घनाति ट.ठ. नाति हो अरु पुर्खा पुस्ता नहोलान् । बृहत जु.रा.से.वि.को पे.नं. २९० मा होकी जस्तो छ चन, सिंह, वम, हम, सोवंशी, कल्याल, राष्कोटी , खड्का मल्ल र बडूवाल नाग वंशीहुन भनेको, यि जाति को परिवार लाई सोधनी गर्दा आ-आफ्नै वंश भन्छन् यो किन,, लेखियो होला ? नाग वंश, एक जाति मात्र हुन। यो लेख्नेलाई के भन्ने होला ? यस्ता धेरै किताबमा धेरै कुरा विषय छन्। ईतिहाँस पढ्ने के बुझ्ने ? यसो नगरौं सत्य लेखौं ।

क) आदित्य वंशओ भवादीपालो नृपः

ख) श्री नरेन्द्र कुले जात :

ग) अथ गोह विषय :

घ) अथ खारि प्रदेस्थो :

ङ) सिजापुरी स्थिति कृता :

श्री जि.टुचीको तर्क अनुसार कर्णाली अंचलबाट उमो लागेका खसहरुले खारि प्रदेशमा प्रभूत्व जमाय जस्तो देखिन्छ। खारि गुँगे पारि लगायत २५ प्रान्त भन्दा माथि नागराजका अधिनमा रहेका थिए। त्यस्तै भारत र नेपालका प्राप्त भेगहरु मिलाई खसपति खस राज्य सिजालामाथाडा नागवंशी हरु को थियो विभिन्न पाखा पाखान का एवं जिल्लाहरुमा विभिन्न सिला देवल, पंचदेवल मुङ्गा आदि ले, देखाई रहेको (देखाएको) छ। चागु नारायणको मंदिरमा लिच्छिवि राजा मानदेवले लेखेका छन् गौड वंशी भनेका गौड वंगालको ठाउँको नाम हो , सूर्यवंशी पनि लेखेका छन्। जे होस् आदित्य वंश पनि लेखेका छन् तर नागवंशले सूर्यवंश पनि लेखेका छन् एकीन हुनु पर्ने छ। तर त्यस समयको चलनले ठाउँको नाम, मर्जिले लेखेका वंश छन्।

नागवंशको पहिचान दुल्लू कीर्ति स्तम्भले देखाएको छ। नाग र पाल दुई भाई हुन् भन्ने लेखहरु भेटिएका छन्। पाल गौड, सूर्य वंश भन्छन् मनमानिले २१ वंश लेखेकाछन्। सिलालेख कता छन् कता, देशविदेशहरुमा छन् महाकाली, सेती, भेरी, कर्णाली अञ्चलमा कीर्ति प्रस्टै छन्। यी नाग वंशका लेख देखिएका छन्। यस को खास खोजिको अभाव छ। भारत र उत्तर मा भएका स्तम्भ को पुरानो जो हुन बाँकि नै देखिन्छ। नाग जितारी, पूण्य, आदित्य (पृथ्वी जयन्त रिपु, संग्रम, अशोक, क्राचल्ल, दामुपाल, चाप, क्रासी चल्ल, लक्ष्मण , सूर्य मल्ल , दशरत मल्ल, अक्षय मल्ल आदि ले, पृथ्वीमा कृतिम कीर्ति छोडेका छन्, त्यो खेति सिमट्ने व्यक्तिको खाँचो छ। फलानाले यो भन्यो उमने पेटारामा ताम्रपत्र कनकपत्र, पितलपत्र जे होस् यसै भन्न खाँचो छैन। देशविदेशमा राजा र वंशावलिमा दर्ताको खाँचो देखिन्छ। खोजि गर्दै जानु परम कर्तव्य छ। सिजापति/खसपति श्रेष्ट सम्राट नागराज जावेश्वर महाराज जुमलेश्वर, सिजापति/खसपति नाग क्राचल्ल र अशोक चल्ल, छत्र पति महाराज धिराजका कीर्ति, नाम कामले विश्वख्याति एवं सिजापति को राज्य दर्ता गोपेश्वर , वाराहाट, त्रिशुल शिव मूर्ति वालेश्वर रामेश्वर, सुर्खेत बौध कुटी काग्रीविहार दैलेख दुल्लू पादुका बौध मूर्ति हुम्ला रिलिगगुफा प्रमाण तिब्बतका, दुल्लूको कीर्ति खम्म आदि कीर्तिहरुले सिगारीयका नागवंशी सम्राटहरु विश्व ख्याति दर्ता छिमेक राष्ट्रमा देखिन्छ।

सिजाराज्य समर्पित देशहरु

उत्तर चीन, भोटान (तिब्बत) श्री मोट, कंकण, कनिष्ठ, लाठ, मुरल, केरल डहाल, अंग, मंग, बंङ्ग कलिङ्ग, कुलिङ्ग, केरल, हंशकेरल, सिद्धकेरल, शखस, केरल, कास्मिर, कामरुप, पहाराष्ट, आँध, सोराष्ट, गजुर, तैलुङ मलयाल, कनीठ, अवेती, किकट, खुरासान, विर्वद, मरु, मानिस, आनिर, कामरुप मिसिला, प्रदेश, अवन्ति, पिदश, आमिर, वालभ, चोल, चम्मकोण, पमाल, कामवोज, विराट, भोटनत, चीन, महाचीन, नेपाल,

शिवहट्टी, गोडकोशल, मधद, किकट, खुराशास, उत्कल, कुण्डल, ऋण, केकोण, केकय सुर्सेन, कुरु, कुद मद्धेल, पुलिन्द, कच्छ , मत्स्य, भद, शौविर, लाठ, वबरशेधव, मोरल, डछाल, जाबेधार, कुलुत, दाहर, काटे, आदि देश, र.प.दक्षिण त्रिशुली, गंगा, डिलगित, दहोल, कुन्डल, नाहान, नाट, कच्छ, शार्वता, काठेर दहार, शौबिर, देव, भूमि, कास्मिर पदमावती, अर्लोको, पायापुरी, उत्तरकासी, गढवाल, चफाबत, लवागढ, कुमाउ, पिथौडा गढ, रानीखेत, वाग्यश्वर, गयाजी पवा, बैशाली , मगध, केदारनाथ, बद्रिनाथ, उत्तरकाँसी, बालेश्वर, कन्याकुमारी, नाहाल, कुमाउ, अल्कानदी, टेहरो, वाराहाट, कानपुर, रुद्रपुर, पिअलीपित, नाला, देहरादुन, हरिद्वार आदि देशहरु सिजा राज्यमा थिए ।

भाई आदित्य मल्ल तिब्बतको छर्कि बौद्ध कुटीबाट आय

त्यो सिजाको राज्य समालेर अतिपति भए । अक्षय मल्ल , जयन्त मल्ल, सूर्य मल्ल, दशरथ मल्ल, सुनचुरी मल्ल, देव मल्लहरुले राजकुमारकै हैसियतले ठूला ठूला राज्यका काम गरेका प्रमाणहरु छर्लङ्गै देखिन्छ भनि रहनु पर्ने छैन ।

राजा जयन्त मल्लको कीर्ति

नागराज जयन्त मल्ल अशोक चल्ल/पालका भाई दशरथ चल्ल हुन । यीनि समाजसेवी सक्तीशाली व्यक्ति हुँदा अशोकले कालिकोटको पिउ थर्पु कोटे राज्यमा खटाई पठाएका थिए । यिनले बुद्धि विवेक पूर्ण प्रशासन चलाए । आफ्नो कार्यकालमा अशल शासन पनि चलाए । कालिकोट अन्तरगत राष्कोटको माथि चुत्रीकोटमा पंचसिला निर्माण गरे त्यसमा लेखछन् तर मितिमा हेरफेर छ । अछाम बिनायकको पंचदेवल र चुत्रीकोट पंचसिला संसंगै बनेकाले नाग वंशी सिजापतिका द्बिज राज्य पत्ता लागे मेलमुडीका सिलालेख अन्य देवलहरु यीनै जयन्त राजाले बनाएको देखिन्छ । यो समय मलय वर्माको शासन काल देखि ४-५ पुस्ता पूर्व देखिन्छ । जयन्तका कीर्तिहरु राष्कोट, बिजैपुर अन्तरगतमा देवलहरु , पंचदेवल, मुङग्रा स्वयम्भू मंदिर सिला खेत, गाउ, बाटोमा धेरै छन् । यो सबै कीर्तिहरु जयन्त मल्लका हुन् । जयन्त मल्ल कला कीर्ति रुचीकर भावनाका सम्राट थिए भन्ने यो सम्राटको कला कीर्तिले देखाएको छ । जेहोस् पडौसि देशहरुमा पश्चिम नेपालमा नागवंशका सिला , देवल, मुङग्रा स्तम्भ, बौद्ध कुटी आदि अजमरी कीर्तिहरु ले छायका छन् । अनविज्ञ जनजीवन व्यक्तिहरुले कलौते, मल्लकालिन रंजना, तिब्बति लिपि भाषा र संस्कृत भाषा लिपिका लेखलाई भिन्न उच्चारण गर्नु अर्थात पढ्न नसकि नजानी नहेरी पत्तो नपाई नागवंशका सिला, देवल, खम्मा चट्टानका लेख सबै पाँच पाण्डवहरुका बनवट हुन भन्ने छाप जनमासमा पाईन्छ । एवं नाग वंशी सिजापति सम्राट विश्वमा पहिलो ठूला कानूनी राज्य सिजा भन्ने वर्णन यो कीर्ति अजमरी हुँदा हुन गएको होलान् । दुल्लूको सिला १-दुर्लव भद्रपालको होला । अहिल्य सम्म पढ्न सकिएको छैन भनिएको छ । कतिपय जे लेख हो त्यसको सही अर्थ छैनन् । नागवंको उत्सवमा भन्ने बडाइ छ ।

ॐ जनराजा नागवंशी (प्रथम राजा नागवंशी नागवंशीका परवरसेन, प्रवरका रुद्रसेन, रुद्रका प्रध्वजसेन, प्रध्वजका बिनयादित्य, बिनयादित्यका शिवदेव, शिवका मीनगोनदेव, मिनगोनदेका गोननदेव, गोननका ईनगोनदेव, ईनगानका खोरलदेव, खोरलदेवका प्रतापि महाराज नागदेव, नागवंशी जनराजा शुभान वंश भयो प्रथम राजा नागले पूर्व गढ गाया त्यहि विजय गरे पश्चिम गढगया राजा नागले खाडो प्रकास गरे । उत्तरगढगया राजानागले खाडो प्रकासे, दक्षिण गढगया राजा नागले बाबुका बैरीलाई हाकिवजारे, आफ्ना वैरीलाई खाँडो प्रकासे, जनराजा नागवंशले सिरस्थान गइ सिइ काटे सिरस्था बोलाया, पादुका गई पाउफाले वादुका बोलाए कुमकाले नागले कोटिला बोलाय, नावि फाली नागले नाविस्थान बोलाए, जनराजा नागवंशले धुलो मुलो फाले धुलेश्वर बोलाए, हवराजा धाम राजले आफ्नो राज्य चलाए । नाग राजा अभय , तपैया, दाम राज भवैराज अतः राजा धामराजले महाराजी खाँडो प्रकासी गरे । यस्ता यी कथन नगारा आसिका बनाउदा

आसिका मा भन्ने गरिएको हो । किन कसरी भनियो, वैश्यनरो अंतरगत रोपियछन् ।

नागवंशको इतिहाँस दुल्लू कीर्तिखम्म

नागवंशको इतिहास दुल्लू कीर्तिखम्म, यो स्तम्भ पृथ्वी मल्लले उदय गराएका थिए । यीनी सिजासम्राट पूण्य मल्ल जयपाल द्वितीय श्री जावका नाति हुन् । यी राजापृथ्वी मल्ल वडामहाराज धिराज श्रेष्ठ सम्राठ लेखिएको छ । यिनी वडा जनप्रेमि देशभक्ती भावनाका र कीर्तिमान दुर्दर्सि सम्राट भएका देखिन्छन् । खाएर दिशागर्ने राजा होइनन् भन्ने यहाँका कीर्ति र कामले देखाएको छ । नागवंशी पालराजाहरुको नाम सहीत त्यस दुल्लू कीर्तिखम्ममा झुन्डाएको तस्विर सरह देखिन्छन् । आफ्नो शासन कालमा मठमंदिरको गुठी , जग्गाविर्ता, राज्यको कर तिरो मिनाह जस्ता काम र ठाउँ ठाउँमा अजमरी कीर्ति कलाको उदय विकास बनायको देख्छौं । कति खर्च कतिको समय कतिका परिश्रम लाग्यो होला ? खाई हग्ने राजा त होइनन् दार्शनिक, दुर्दर्सी र कलाप्रेमी कृतिमान राजा भएको ठहर देखिन्छ । ढुङ्गा हान्ने खाइ हग्ने राजा होइनन् भन्ने कामले देखिन्छ (देखाउछ) । यीनको कार्याकालमा जवाला जी को दर्शन, तिर्थस्थल हिसावमा आएका भारतीय जनता व्यक्तिहरु तिर्थका नाम कामले आएकाहरु जग्गा प्रशस्त हुँदा वैशणम सेरोफेरोमा वस्ति बसेका मानिसहरुलाई सुव्यवस्थित जीवन उपार्जन का सिलसिलामा अगाडी बढेको विविधछ इतिहाँसले औल्याएको छ । दुलर्ध्यनगर दुर्लभ देश, अन्तमा दुल्लूमा रोकीयो राजा दुर्लभ भद्र पालको नामबाट दुल्लू नाम रहन गएको हो, भनाई र महाँभारत रामायाणको भनाई दुर्नाचल पहाड देश हो भनाईछ एकिन हुन सकेको छैन । जे हवस् दुल्लू पवित्र राज्य स्थल हो, त्यहा वैशणम पनि भूगोल उपयूक्त भएकाले पहिलेको वातावरणले पनि उर्जा देखाएको स्थल हुँदा उत्तम भूमिको सवैले चाहाना गरेकै पाउछौं । वैशणम को हिसावमा नाथजीले कामी पिरंग्याएको छ । तर भारत कुमाउका इतिहाँसले सो कुरा नमिल्ने तर्फ देखाउँछ । जेहवस ठाउँ भूमि उत्तम यथावत अटल छ । कथा आफ्नो ठाउँमा छन् ।

अव पृथ्वीमल्ल सम्राटका कीर्ति स्तम्भ तर्फ जाउँ कहाँ कहाँ के कति कस्ता कृतिहरु छन् त हेर्न सुन्न उत्सुकनिय छन् ।

नाग (सर्प) ले निम्न व्यक्तिहरुको चितामा काठ हालेको किम्मदान्ती ।

१) सिजा संग्राम बरुवाल (वडूवाल) को चितामा जंगलबाट ठूलो काट ल्याइ काठ हालेको खोलो गर्जियो ।
२) दै.तिलेपाटा म्यूचे वडूवाल को आठबिस न.पा. ८
३) तिलेपाटा बाहादुरे ,,
४) ,, ऍं सुन्दरे ,,
५) ,, ,, ,, गोरे ,,
६) अछाम लयाटी नवलसिंह ,,
७) अछाम वयाला लाले बडूवाल ,,
८) दैलेख बासी सुन्दर बडूवाल ,,
९) अछाम कुच्ची लालचने बडूवाल
१०) दैलेख महारुप तिलेपाटा ,,
११) अछाम कुच्ची पुरे ब.बडुवाल मृत्यू हुँदा ,,
१२) रत्न वडुवालको ,,
१३) दै. बासी महारुप बडूवाल ,,
१४) तिलेपाटा परे बडुवाल ,,

१५) दयाराम बरुवाल तिलेपाटा चाकपाडा दैविशक्ति छ। „
१६) दैलेख तिलेपाटा कलू वडूवाल "
१७) बौनिया(बेल्डाडा बस्ने मुगु बासी श्री.................. „ नागले
१८) दै. ८।२० न.पा. ९ छेपाडी जयराम वडुवाल
श्री गोरे बडुवाल तिलेपाटा लामीछानी
श्री उदेवज्वाल वडरुख तिलेपाटा।

नागवंशको (वंश नाग-सूर्य,-शिव,-शिवभार,-अनु,-आदित्य,-गौड,-समुन्द्र,-ऋक्सेन,-श्री पाल, -मदु, -यदू,-मिश्र,-भाग,-प्रशस्ती आदि र ठाउँका नामवंशमा गरि २४ वंश भनेका छन्। एक वंशका जाति दुईवंश हुँदैन। ठाउँका नाम वंश छन . गेला वंश, सिंजावंश, गुँगे वंश, खारि, श्रीपाल, ऋक्सेन, समुन्द्र, गौड, मालिका कोट वंश यी राज्य सत्ता दिगो राख्ने हिसावले जात/थरमा सेन, देव, चा, चल्ल सिजापति, पाल, मल्ल र वडूवाल पद रहेका छन् तर शासन सत्ता दिगो राख्ने परिपाटीले पनि वंश बदल्ने निति रहेछन् की।

हाम्रो वंश-नाग हो , गोत्र (कौसिल्य) : पंचैप्रहर-मध्यनिशाखा हो। सिजापति वृहत कर्म कान्डमा १, अछाम वर्ण २, विसामित्र ३, कौसिक ४, देवरात ५, अदल ५ को पंच प्रहर छ। पे.न.३६८ मा छ।

नागराज चापबाट जाँऊँ ॥

राजा चाप कर्णाली प्रदेशको पूर्व मध्यकालको इतिहाँसमा नागराज पछि उनका पुत्र चाप सिंजाका राजा सिजापति भए। तिब्बती बंशावलीमा चाप नाम उल्लेख छ।। अन्य इतिहाँसद्वारा यद्यपि चाप सिजा राज्यका खस नागवंशीय दोश्रा राजा थिए। उनलाई एक लेखले चोल पनि भनेको छ। चीनमा चोल भन्ने ठाउँछ त्यो राज्य हातलाए र चोलराजाबाट चल्ल राजा भनिएको जस्तो लाग्छ (देखिन्छ)। इतिहाँसिक श्रोत नभई इतिहाँस लेख्न नहुने हो :(राजा राम सुवेदी जीले पृथ्वी मल्ल पुत्र अभय मल्लका ६ वटा इतिहाँस तिब्वतका स्तम्भमा पृथ्वी पुत्र अभय छदाछदै बभ्फाङ गोलाई राज्यमा राजप्रसाद भएको सिजालामाथाडा भनि सम्वोधन भएका छयापछयापिकृति प्रमाण भनाइ सुनाई लेखहरु छँदा (हुँदा) हुँदै पृथ्वी मल्लको छोरा सूर्य मल्ल भन्नु अपराध जस्तो पो छ। चाप ज्यू राजा पनि थिए। नेपाली नाता, साइनो सनेवा यिनैले रचेका हुन् ख्याति प्राप्त राजा हुन्। यसका नामकाम विशव सूचिमा छ।

राजा चापिल्ल

राजा चापका पुत्र चपिल्ल हुन्, चापिल्ल राजाको नाम तिब्बती वंशावलिमा दर्ता छ। त्यस वंशावलिमा उनको नाम बचन-फ्यूकलेद भनेको छ। चल्लल्दे (उस्तै उस्तै, हो जस्तो लाग्दछ। चापि शब्दमा तल शब्द जुटेर चापिल्ल भएको हुनुपर्छ। स्पस्ट छ। चापिल्लको व्यक्तित्व (क्रियाकलावहरुमा प्रकास पार्ने सामाग्रीहरु कर्णाली प्रदेशमा प्राप्त भएका छैनन्।

राजा क्राधि चल्ल

राजा क्राधि चल्ल :- राजा काकि चल्लका छोरा हुन। यीनी कहिले राजा भए र कति वर्ष राज्य गरे थाहा पाईएको छैन। तिब्बती वंशावलिमा उनको नाम ग्रामवचनल्दे लेखेको छ। यो नाम ले उल्लेख छ। राजा क्राधि चल्लको समयको कृती भेटीएको छैन। हाल उनीचापले आफ्ना पिता नागराज को स्मृतिमा निर्माण कार्यहरु गरेको चर्चा पनि त्यहा गरिएको छ। श्रीजावं बाट जावेश्वर पनि हुन सक्छ। जावेशवर त राजा नागराज नै थिए (हुन्)। राजा चापलाई श्रीजाव पनि भनिएको छ। राजा क्राधि चल्लको कार्यकालको सामाग्रि कीर्ति प्राप्त हुन सकेको छैन। यसबाट यो कुरा थाहा हन्छ कि नागराज पछि चाप भए वा पछि चल्ल थपेर चपिल्ल भय जस्तो लाग्छ। चापिल्ल, चापैतो, हुन्की खुलस्त हुन सकेन।

राजा क्राशि चल्ल

राजा चापिल्लको पुत्र क्राकिचल्ल नाति हुन वा छोरा हुन् स्पष्ट भन्न सकियन, इतिहाँसमा काहि नाती काही छोरा लेखिएकोले अनमोल हुँदा जेहोस यीनको कार्य जीवनी छोरा वा नाति जेवहोस् उनको समय पछि राजाका नाम पछिल्ल मात्र नभएर चल्ल लेखिएको देखिन्छ। त्यस पछि क्राधि चल्ल, क्राचल्ल र अशोक चल्ल लेखिएको छ। क्राशि चल्लको जीवनीमा प्रकास पार्ने सामग्री प्राप्त भएका छैनन्। तिब्बतका सिलालेख र वंशावलिमा क्राशि चल्ल दर्ता छ। चाप पछिल्ल थपेर चापिल्ल भएको देखिन्छ। अशोक चल्ल सम्म चल्ल लेखेका छन्। तिब्बती भाषामा क्रा.शि.ल्दे भनिएको छ। (वक्रशिदल्दे भनिएको पनिछ) एकिन

जीतारी मल्ल अशोक चल्ल का पुत्र थिए उनिले चल्ल पद त्यागेर मल्ल लेखेका थिए। पछि उनले उनका वंश जतिले मल्ल नै लेखे।

राजा जितारी मल्ल

अशोक चल्लको मृत्यू पछि उनका पुत्र जितारी गाधिसिं भए सिजापति जीतारीले सिजाराज्य राम्रो तरिकाले हुर्काय। सिजाको विकास महत्वपूर्ण बढाएपछि सम्बत् ११४५ मा होला काठमाण्डौ उपत्यका नेवार मल्ल राजा आनन्त मल्लका समयमा दुई पटक हमला गरे असफल भए। दोश्रो हमलामा थानकोटमा अटान (यूद्धस्थल) भई वरपर डाँडाहरु बीचमा समथल अनि त्यो यूद्धमा सिजाबाट खटिएका आठसय सिजाको सेना सिद्धिए, जितारीले साधुको पैरन र समान रुप लिएका रहेछन्। सोहि साधुको पैरन रंगलगाई योगी भैं बनी पशुपतिमा गई बसे। नेवारका लोथे सेनाले चिन्न सकेनन, नाग जितारी पशुपतिमा ध्यान गर्न होइन उपयूक्त यूद्ध स्थल पत्ता लागउनु थियो। राजा जितारी नाग (मल्ल)ले सबै ठाउँ हेरी यूद्ध स्थल स्वयम्भू डाँडामा उपयूक्त देखे। जोतिसी हेराई पक्षेलो वर्ष फागुन महिना श्री पंचमिको दिन तेस्रो यूद्ध गर्ने दिन जुट्यो। त्यस दिन पशुपति, विष्णुमति, वागमतिको कोष जम्मा गरि स्वयम्भू डाँडामा फौज तैनाथ गरे सो श्री पंचमीको दिन हुँदा नेवार मल्ल राजा अनन्त केहि सेना सहित पशुपतिमा पूजामा प्रस्थान गरे। उता जितारी नागले यूद्ध सुरु गरे त्यहाँका दुईहजार भन्दा माथि लोथे सेना मारिये, केहि खाने खर्च लिई बन पसे। जितारीले उपत्यकामा आगजनि पनि गरे। घर खरानी भई लुगाफाटा, हतियार नस्ट भो पछि राजा अनन्त मल्लले जिता खसिया राजा संधि गरौं भन्दा नाग राज जिता राजुभै काठमाण्डु उपत्यकाबाट ८% तिरो उठाई ४% सिजाराज्यलाई कर दिने संधिन्मो होला, सिजा लामाथाडामा गई चीन, भोट र भारतका, कुमाउ, गढवाल आदि ठाउँको कर आएको , काठमाण्डौ उपत्यकाको कर आज मैले ल्याय आज देखि जिता को जितारी मल्लराज्य जितें मेरो नाम जिताबाट जितारी मल्ल जितारी मल्ल सिजापति हौ/भयाँ भन्ने घोषणा गरि जितारी मल्ल सिजापति लेखेका थिए। यो काठमाण्डौ अनन्त मल्ल राजाको ताम्रपत्रमा यि कुरा उल्लेख छन्। उक्त ताम्रपत्रको अन्त डिल(छेउ) कोचिएको हुँदा ३/४ शब्द बाँकि नै छन्। राजा जितारी मल्लले सिजाबाट रासन सरद लि जितारी मल्लले उत्तरको वायू सिजालाग्न दिएन वृद्धकाल मोरलबाट द्वन्द उठेकाले सक्रिय ईमानदार शक्तिशाली पनि भाइ आनन्द/जालनधी खटाई उक्त दन्त सात दिनमा समाप्त गरे। यसको प्रमाण बभाङ जालवा देवीको सिडीरदार बाटो, मुङग्रा मंदिरले देखाएका छन्। लेखेका छन्॥

जितारी मल्ल बडामहाराज धिराज अषाड राज सिजाधिपति हुन्। सिजाको महत्व त्यस समयमा चम्कीएको कम थिएन भन्ने देखिन्छ।

राजा रिपु मल्ल, सम्राट

राजा रिपु मल्ल राजा जितारिका भाई आनन्द। जालनधरी उपनाम हो। यीनका छोरा रिपु मल्ल राजा भए। जितारीका उत्तराधि त अक्षय मल्ल थिए तर जितारीका भाई जालन्धरी विस्वासी र शक्तिशाली हुँदा

अक्षय मल्ललाई अछाम विनायक कोटेराज्यमा राजाको नियूक्ति दिए । त्यहाँको दक्षिण द्वन्द रोक्न सूचना कारि रुपमा खटाये सिजामहाराज धिराज आफै जितारी थिए । बृद्ध अवस्थामा विस्वासी र शक्तिशाली हुँदा भाइ सिजाधिपति सम्राट भए । आदित्य तिब्बत पुष्कन वौधकुटीमा थिए । जालन्धरी /आननद मल्ल राजा हुँदा छोरा रिपुले पालो पाए । त्यसले नाति संग्रामले पनि सिजा राजा हुने मौका प्राप्त गरे । पछि आदित्य तिव्वतबाट आई जितारीका उत्तराधिकारीको रुपले सिजाधिपति सम्राट भए बहुत शक्तिमान थिए । यीनका सिला, स्तम्भ बहुतै छन्, गोरखाको तचवाई वडारमा यीनको ताम्रपत्र पाइएको छ । दुल्लू दैलेखमा कति छन् कति । दैलेख जिल्ला कार्यालयमा वौद्ध मूर्ति र आदित्यका ताम्रपत्र सुरछित साथ रहेको छ ।

अव रिपुकै राज्य शैलिका बारेमा जाऊँ (रिपु मल्लका पालामा सिजामा उन्नत विकास भएको थियो भन्ने लेखहरु मिलेका छन् । यीनी राजाको काठमाण्डु उपत्यकामा पनि हमला भयो, केहि रसद ल्याए होलान् उनका कीर्तिहरु धेरै छन् । काठमाण्डौबाट फिर्ता हुँदा लुम्बीनी अशोक स्तम्भ मा आफूर आफ्नो छोरा संग्राम मल्लको पनि नाम अंकित छन् । यीनी राजा रिपु मल्लले सिजा भन्दा बाहिर मुलुकमा पनि राम्रो प्रभाव पारेका छन् । सिजाको नाम काम चम्कीलो पारेका देखिन्छन् । यिनी राजा रिपुका लेखहरु ठाउँ ठाँउमा लेखेका देखिन्छन् । सिजा लामाथाडा सेराका बीच गडामा एउटा अ.४ फिटको ढुङ्गा छ त्यसैमा राजा रिपुका लेख छन् । त्यसैका तल चौकिखोलामा दुल्लू झै कोटीखम्वा थिए । त्यसैबाट इटाली का इतिहाँसकार जि.टुचिले उतार गरेका छन् राजा रिपु दुरदर्शी र शक्तिमान रहेछन् । माथिको सबै लेख उतारे माटो मूनि १/२ फुट खोतल्दा पनि लेखिएकै देखियो । त्यो सिला कति तल गइराइमा थियो , समयकाल अभावले बढी तल खोल्न पाईन खोले जति लेखेकै पाइयो भन्ने ईटालियन जि.टुचीको लेख पाउदा म पनि सिजा गएको हुँ तर त्यो महत्व सिला कनका सुन्दरी देवीको पुजारी बनाएका बाहुन इतिहास अपराधि रहेछ । त्यसले उखेली बीचमा चिरी कनका सुन्दरी देवीको मंदिरको ढोका बनाएको अक्षर हरु भित्र पारेको, इतिहाँस घातक त्यो व्यक्ति हो नरहरि नाथले पनि इतिहास अपराधी पुजारी भनेका रहेछन् । जि.टुचिकै लेख अन्य इतिहाँसमा पनि जि.टुचीको रिपुमल्लका दुर्दसि लेख उतारियका छन् ।

रिपु मल्ल राजाका सिला सहितका ताम्रपत्र शरह लेखहरु यस इतिहाँसमा समावेश छन् (गरियका छन्) । उनका ताम्रपत्रहरु पहिलो ११२७ शाक्य ११९२ को देस्रो ताम्रपत्र वि.सं. १३३७ सा १२०२ को हो । ति दुवै अभिलेखमा राजा जितारी बाँचेकै थिए । अक्षय कोटे राजामा थिए सिजापति महाराज सम्राट होइनन् राजकुमार थिए । तर शक्तिमान बहादुर रहेछन् । यीनका सिला देवल कर्णाली प्रदेश सेतीमहाकाली, भेरी, राप्ती अंचलमा गहिरिएर हेरेमा धेरैछन् । इतिहाँसिक चस्कोले हेर्छ अरुहरुलाई जम्के भेट हो, बिनायक पंचदेव, कालापानी, बैतडी, डँडेलधुरा र दैलेखमा छन् हेर्ने चाँसो बेगरले थाहा पाउँदैनन् । इतिहाँस भनि लेख्ने भटाहरुले झुटो गलत लेखेका देखिन्छन् । थाहा नपाएर वा भसमौले व्यक्ति चलन हो बुझ्न सकिएन । इतिहाँस बिध सत्यमोहन जोसी संस्कृती पढेरै विधवान हुँदा गत भाद्र ७३ साल उहाको कुटी घरमा गई यी सवै लेखेका गल्तीहरु अगालो पेश गर्दा पहिल्यका हामी इतिहाँस लेख्ने कुईराका काग रहेछौं भन्नु भयो । चिन्त बुझि फिर्ता भयौं । एक वचन दिएका थिए । फेरी भेट्नुहोला यहि आस्विन ०७४ साल २७/२८ गते बसियो प्रमाण देखाई गलत काटने भन्दामा महान नै लागे र फर्कियौं । इतिहाँस के हो ?, किन लेख्नु, पढ्नु पर्छ भन्ने ज्ञान अनविज्ञहरुले इतिहाँस भनि गलत कुरा बोध गराउने ? अरु इतिहाँसमा पनि व्यक्ति विषयका बारेमा मिल्नु पर्ने हो । त्यसैले देशको होइन आफ्नै परिवाको वस्तु विषयमा मात्र लेखे हुन्थ्यो भन्ने लाग्दछ । त्यस उसले ज्ञान बिना र चाँसो बिनाले कुनै विषयमा अग्रसर कसैले हुनु उपयुक्त विषय हुँदैन कि भन्ने लाग्छ ।

नागवंश सिजापतिका बारेमा छोरा एकाका शकुनमाला नाम राम्रो मानेछन आदित्यको छोरी त्यसैलाई प्रताप मल्ल कि छोरी दुई बाबु पृथ्वी मल्लका पुत्र अभय मल्ल हरेक इतिहाँस लोकोक्ती सबैका जिब्रामा सुरक्षित छ। एक लेखनदासले पृथ्वी मल्लको छोरा सूर्य मल्ल हो भनेको, जयपाल द्वितीय श्रीजावको छोरा पूण्य मल्ल प्रताप मल्ल नागको जुवाई हो पद थर गोत्र दाइजो दिएका हुन्। पूण्य मल्ल तिब्बत बौद्ध छर्कि गुफा कुटीमा थिए र जितारीका भाई आनन्द/जालन्धरी मल्लले उत्तराधित अक्षयका भाई आदित्य हुन्। यी पनि भोट पुष्कन बौद्ध कुटीमा नै थिए। शक्रिय र विश्वासी हुँदा जिताले भाई राजावनाए पछि आदित्यलाई त्यसबाट आइ प्रस्तान भै राजा सिजापति भए। धेरै राम्रा काम आदित्यले गरेका थिए। दैलेख जिल्ला कार्यालयमा सुरक्षित राखेका बौद्ध मूर्ती ताम्रपत्र र आदित्य मल्लले मअनुबंशी आदित्य वंशी गेलावंशी पाल राजा हुँ भनेको लेखेको छ। त्यो भए प्रताप मल्लकी छोरी हुनकि होइन त शकुन्तला आदित्य मल्लकी (पनातीनी) भईन। किन छोरी सकुनमाला पूण्य मल्लका विवाह भयो भोट तिब्बत पुस्कन वौद्ध कुटी बाटै बोलाउदा पूण्य मल्ल बोलाइको। प्रताप मल्ल निशन्ताल हुँदा सिजा राज्य कोलाई दिने, आफ्नै वंश भाई पूण्य मल्ललाई बोलाई सिजाधिपति बनाएका हुन् नागराजले म पाल हुँ भनेका, अशोक चल्लले म पाल हुँ भनेका, आदित्य मल्लले अनुवंशी, आदित्य वंश पाल हुँ, दुल्लू स्तम्भ विश्व ख्याति पृथ्वी मल्ल विश्व ख्याति विश्वको सूचीमा छ।

अव जयपाल द्वितीय श्री जाव नागका पुत्र लाई छोरी ज्वाई भन्नु लेख्नु अपराध हो की ? हरेक इतिहाँस पढ्दा काँहि केहि काँहि केहि हुँदा के पढ्ने छक्कै परिन्छ।

राजा प्रताप मल्ल

आफ्नो बाबु कल्याण मल्ल नावालकमा वितेका हुनाले प्रताप मल्ल पनि सिजा गद्दीमा बसे नागराजका निशन्तानी राजा हुन। तिब्बत नेपाल, गोपाल वंशावलिमा नाम छ। प्रताप मल्ल विवाह नगरि निशन्तान भए। अछामको इतिहाँस को पे.नं.११२ मा राजारामले लेखेको छ। शकुन्तला कसरी छोरी भइन्तः सवाल छ ? जेहोस् प्रताप मल्ल निशन्तानी भए आफ्नो वंशियार भाई पूण्य मल्ल तिब्बत पुस्कन कुटीबाट बोलाई ल्याएका थिए। गोत्र वंश सिजापति पद दाइजो र भाई की छोरी दिएत ? यी शकुन्माला नागवंशी सिजापति की छोरी नहुनु पर्ने। नागकि छोरी नागले विवाह गरेनन् पान्डव भाई अर्जूनका उर्मिलालाई विधिपूर्वक विवाह कुमाउको इ.पे.न. ५२९/३० भारतका गुप्तराजाले विवाह गरे सूर्य मल्लकी छोरी हार्मता जाजा भट्टका दियकी रामसिं कुवरका नाग (सिजापतिकी) कोइली छोरी दिएका इतिहाँस छन्। शकुन्मालाको तिनजना लेखनदासले, लेखेका छन्। भाईका छोरीत दियनन् पक्कै हो।

नोट :- संस्कृत, मल्ल लिपि, रंजना लिपि, अनुवादमा फरक परे जस्तो देखिन्छ। संस्कृति विध हुनु पर्छ।

अशोक चल्लका पालाको दैलेख पादुका स्थान सिला लेख।

दैलेख जिल्लको पादुका स्थानमा वौद्धमूर्ति अंकित एउटा सिला स्तम्भ को माथिल्लो भागमा प्राचीन नेपाली भाषामा यो अभिलेख उत्कीर्ण गरिएको छ। यो अभिलेख फेलापरेको जानकारी सर्वप्रथम श्री मोहन प्रसाद खनाल ज्यू द्वारा २०३३ वैशाख गते हो। गोरखा पत्रमा प्रकासित गरियको हो। त्यसपछि खनालजी द्वारा नै अशोक चल्लको वि.सं. १२५५शाके १३१२ को प्राचीन नेपाली भाषामा लेखिएको प्रशासनिक ताम्रपत्र हुम्लाको रेलिगुफामा, अर्को जानकारी वि.सं. २०३४ असाढ १७ गते को गोरखापत्रबाट पाइयो तर अहिले सम्म त्यस ताम्रपत्रको पूर्ण र प्रमाणित पाठ प्रकाशित गरिएको छैन।

श्री पूर्ण प्र.नेपाल यात्रीले शाक्य ९०३-९१८)ई.को भनेर एउटा सिला लेखलाई नेपाली भाषाको सबभन्दा पुरानो अभिलेखको रुपमा राजा गगनीराजको यात्रा नामक आफ्नो पुस्ताको मुख पृष्टमा प्रकाशित

गरेका छन् तर त्यस अभिलेखको मिति नै संदेहास्पद छ र त्यसको लिपि पनि दशौं सताब्दिको नभई कम, चौधौ सताब्दिको देखिन्छ। जहाँसम्म दुल्लू पादुका स्थानमा प्राप्त प्रस्तुत सिला लेखको कुरा छ यो अभिलेख देखिन्छ। खस सम्राट अशोक चल्लको पालाको हो भन्ने कुरा मस्कै व्यवहार के हो भन्ने सबैको सोच छ। अतः अहिले सम्म प्रकाशित अभिलेख हरुमा पादुका स्तानको निम्नाङ्कीत सिलालेख नै नेपाली भाषामा छ। सर्व प्राचिन अभिलेख ठहर छ ॥

अभिलेखको पाठ

१) ॐ नमो वुधाया स्त्री (स्त्री)

२) अशोक चल्ल देवस्चि

३) र जयतु: साउना का

४) साउका कर्केनी

५) देब न: नेपालको अंभेशण ई.पे.नं. ४ र ५ मा (क.लो.स.ई.

आदित्य मल्लका कीर्तिहरु

१) दैलेख जिल्ला कार्यालयममा आदित्यको वा बौद्ध मूर्ति, ताम्रपत्र, सालिक

२) तल्लोढुंगेस्वर म.पा.सिला

३) ऐ, देउघाट खोला , सिला लेख

४) पाल्ली पुडिनी पाल्तीर सिला लेख

५) कुईकाना बाटोमा २ देवल

६) गोरखा तचवाइ गुम्वा ताम्रपत्र

७) दै. डसुर मुलवाटोमा पंचसिला

८) ऐं जम्बुकाध माटोमूनि ताम्रपत्र

९) ऐ. ठाटिकाध स्तम्भ

१०) दार्चुला देवल

११) वैतडि मुड्ग्रा

१२) दुल्लू सिलालेख ७ खम्म

१३) गमोडी खम्वाहरु

सिजाराज्यका थर्पूहरु

सिजापति महाराजले थर्पू राज्य र कोटेराज्य स्थापना गरे थर्पू प्रान्तिय राज्य, कोटे राज्य गाउँका कोट कोटमा संचालन गर्ने राज्यको रुप निकाले राज्यको महत्व सुविधा प्रान्तको काम थर्पु राज्यले गर्ने कोटेराज्य ले नसकेको काम कार्वाहि थर्पू निकायमा थर्पू राज्यले नसकेको काम कार्वाही केन्द्रीय मुल राज्य कहाँ पठाउने वडो राम्रो परीपाटी का राज्य शासन पद्यति थियो। चीन, तिब्वत कर्णाली प्रदेश , गण्डकी र भारतका कुमाउ गढवाल वर्दिकेदार नाथ कासी वाणारस कानपुर आदि ठाउका ईलाखाको, सान्ति सुरक्षा न्याय ठाउँठाउँका कोटे र थर्पू राज्य जिम्मा थियो । खारिको ग्रिस्म राज्य सितकालिन राज्य सिजा थियो नागका बाबु वाज्य ले, सिजामुल राज्य बनाउने अपधारण दक्षिण ओगट्ने सेन्टर सिजावनाउने कल्पनाको साथै , सिजा राज्यको प्रपोज्वल बनाएका थिए । नाति छोराले, (नागराजले) सिजा राज्य स्थापना गरि फराकिलो राज्य निर्माण साथ नागका छोरानाति क्राचल्लले सितकालिन राज्य दुल्लू नगर ग्रिसम काल सिजाहाट बनायका थिए अतहः त्यसको रुप विकसिद हुनै कोट र थर्पु राज्यको उत्पति भयो ३७ थर्पू हालका जि.अंचल को भूभाग, संख्या को र सुगम दुर्गमको आधारले राखियका थिए , प्यूर्थपु उखुथर्पू , बुढीथर्पु, उडिथर्पु, रैकर्थपु यस्ता ३६ (१-३७ थर्पु ८४ कोटेराज्य का ८८ अठासीबाट थप ३७ राज्य १२५ कोट राज्य बनाई राष्ट्रमा कामको भार, न्यायन्सिाफ ताजा र छिटो पाउने उदेश्य थियो । सिजाराज्य एवं राजाको प्रशासन महत्व कान्छी हो ॥

सिजापति नागराजाको दुर्दर्शी कार्यले, सिजाराज्य विश्वकै कानुनि राज्य धोसित हुन पुग्यो, साथै

नागवंशी सम्राटहरु- ईश्वरीय बर्दानी वंश रहेछ। नागका प्रमाण मुद्रा पनि रहेछन् , तर सिला स्तम्भ, देवल, पाखा पहडाका लेख, कर्णाली प्रदेश केहि गन्डकी प्रदेश र भोट, चीन तथा भारतका विभिन्न ठाँउमा महत्वपूर्ण सिला कीर्तिहरु देखिएका लेखिएका हुँदा नाग वंशको इतिहास सो कीर्तिले विश्व चिनारी भई ५ देश नागराज्य दर्ताहुन पुगेको देखिन्छ। नाग वंश चानचुने वंश होइन भन्ने जानकारी अवगत भयो। शिवको हार (माला) विष्णुको गद्धी/आसन हुनु, डरलाग्दो जीव हुदाहुदै शिव, विष्णुले प्रयोग गरेका छन्। तर आफ्नो सुरक्षा हेतुले होला ? त्यो पनि शक्ति कै रुपमा जान्छ होला। नागवंशका अजमरी सिला देवल मुग्रा हरेक स्थलमा छन्, कर्णाली प्रदेश भरिएका छन्। भारत भोट चीनमा मुख्य-मुख्य ठाउँमा महत्व कान्छी छन्। यो राज्य र राज्य गरेको प्रमाण अनन्त छन्।

The Himalyn Bordlinens 80-81

अशोक चल्लपालका सिलालेखहरु बाराहाट मन्दिरको सिलालेखमा दुइवटा सिलालेखमा त्रिशुल अभिलेखहरु वाराहाट वौद्धमूर्तिको मुलपाठमा भट्टारक भनि उत्कृष्टै लेख छन्। भारत कतिउरी स्पिती बनारस कुरु खसनागहरुको राज्य उत्तरकासी वालेश्वर कुमाउ गढवाल पहिल्य देखि हालसम्म चल्ल नाम लेखिएको छ। भगवन लालरत्न इन्द्रजीले अनेक चल्ललाई अशोक चल्ल भनि प्रमाणित गरेको देखिन्छ।

कापी पे.नं. २१९ लेख्ने

दैलेख पादुका वौद्ध मूर्ति सुर्खेत काकेविहार वौद्ध कुटी

पायापुरी, कानपुर सिला लेखहरु, हुम्ला रैलिङ्ग, तिब्बत गुगे स्तम्भ

भोट चाप ठाउँका सिला, खारी, श्री पाली आदि स्थानका अजमरी सिला देवल मठमन्दिर नाग वंशका देखिन्छन्। कतिहुन कति भारशिब देव नाग ले १११७ को ताम्रपत्र नविकरण गरेको वाट अभय मल्लको राज प्रसादमा उदम्वर पुरी बझाङ पाटा देवलमा थियो भन्ने जानकारी आएको छ। अभय मल्ल नागका १३०९ को ताम्रपत्र अन्तिम सर्वजनिक लिने ताम्रापत्र १३१३ को हो। तेसपछि राजा अभय मल्ल थर्पु घुण्टि राज प्रसाद ठाउँ-ठाउँ (हरेक ठाउँमा) गइवक्स्यो। मुकाच्के श्रेय प्राप्तगर्न सवारी वक्स्यो। ऐ. पे. नं. २९ मा अभय मल्लको प्रसंग अंतरगत सूर्य मल्लको प्रसंग जोडिएको छ। सूर्य मल्ल श्री चल्लका पनाति छन्। श्री चल्लका छोराहरु श्री लक्ष्मण चल्ल जयन्त मल्ल, दशरथ मल्ल थिए। यि भाईहरुमा द्धिध शासन चल्येको थियो। द्धिध शासनका मल्ल थिए। जयन्त, मल्लको सिलालेख कालिकोट विजैपुरको चुत्री कोटमा पंचसिला स्तम्भ छन्। त्यहा वरपर धेरै देवल, खम्वा, मुग्रा र स्वयम्भू मन्दिरको व्यवस्थापन पनि उत्घोसित छ। अक्षय मल्लको विनायक पंचदेवल निर्माण साथसाथै हो। यसमा मिति स्पष्ट छैन। जयन्त मल्लका कृर्तिहरु धेरै ठाउमा उत्कृष्ट छन्। यी राजा कला कौसिलमा रुचि राख्ने स्वावलम्वीन निपूर्ण थिए।

मध्यकालिन इतिहास पे.नं. ६९

वि.सं. १३५६ को अभिलेखमा आदित्य मल्ललाई आजित मल्ल लेखेको छ। सायद अर्को व्यक्ति होकी, भन्ने संका थियो तर तिब्बतको वंशवलीले राजा आजित स्मल लेखेको पाईएकोल्ये त्यो संकानिवारण भएको हो। राजा आदित्य मल्ल तिब्बतमा भिच्छु भएको समयमा , रिपुमल्लका पुत्र संग्रँम मल्ल राजा भएका थिए। त्यसै समयमा काठमाण्डौ उपत्यकामा तिरहुतको शाक्तिले एक डडे ९ वर्षभन्दा अधाडी देखि लुटपाट गरिएको थियो । यसरी तिरहुतवाट कुनै पूर्व सूचना विना सूचना विना आकरमण गर्नेलाई, अर्का आकरमाण कारिका जुझाइ दिनसके उपत्यकाको खेल कायम गराई छेलकायमै रहने गरि काठमाण्डौ उपत्यका शसकहरुले कर्णाली प्रदेशवाट गुहार मागेको पनि हो। सिजापति सम्राट रिपुमल्ल राजा थिए। जयन्तलाई सहयोग गरेका थिए। वार्षिक करविना रिपु सिजा फर्केनन होला।

राजा आदित्य मल्लले वि.सं. १३७८ र १३८५ गरि दुईपटक काठमान्डु, उपत्यका माथि आकारमण गरेका थिए। त्यसवेला उनले ललितपुर फर्किन नुवाकोट जस्ता ठाउहरुमा लुटपाट मचाएका थिए। त्यसैले उनको राज्य पूर्वमा नुवाकोट र काठमाण्डौ फैलिएको बुझिन्छ। जितारिले पहिल्य, दोस्रो रिपु र तेस्रो आदित्य मल्ल समेत ३ जनाले हमला गरेका थिए। जितारीले ४% सिजा कर लिएका थिए। मल्ल पदवी लिए। **कुमाउको इतिहास सम्राट काचल्ल नागले सिजाधिपति पदवि हासिल गरेका हुन्।**

काचल्लको कीर्तिहरु :

१. काचल्लको इतिहासमा खसपति लेखेकोछ। अंकित छ।
२. उत्तर कासी वलेश्वर सिला, ताम्रपत्र
३. केदार नाथ वर्दिनाथ सिला,
४. पप्याग गढीका लेखहरु।
५. कानपुर, पिथौडा गढका लेख।
६. पापयापुरी, लधाकका लेख।
७. डेहरादुन, पदमावति वंगालका लेखहरु॥
८. महाचीन, मुरलर, कर, वगेटका सिलालेखहरु॥
९. लधाक किल्की भारत चीनको सिमानको सिलालेखहरु।

सम्राट अशोक चल्ल पाल -

अशोक चल्ल/पालका लेखहरु/स्तम्भ

१. भारत गयाजी, वराहाट विवधनु, रामेश्वर ठूलो स्तम्भ, गोपेश्वर, लधाक पछडि भंज्याङ हिमालराजा आकासे राजा, छत्रपति राजा भन्ने लेखहरु,
२. नेपालमा लुम्विनी अशोक स्तम्भमा जानकारी लेख थप॥
३. भोट छर्कि गुफामा हुम्ला रेलिङ्ग गुफाको लेख।
४. खारी प्रदेशका स्तम्भहरु
५. दै. दुल्लू पादुका वौद्ध मूर्ति कर्केनीद्वारा लेख
६. सुर्खेत मंगलगढी सिला, ऐं काक्रेविहार, शिवकुटी, बर्दिया दानुवाताल भग्नावेश
७. कानपुर, वंगाल, गुँगेभोट लासा
८. श्री पालका सिला लेख।

नागमल्लका सिला

१. सिमकोट देवाल सि. लेख
२. देथलाकोट सिला लेख, नागपाल
३. लाटीनाथ डलिनाका सि. लेख
४. डुनैनाथ सि. लेख विक्रम पाल
५. उखुकोट वासु लिङ्ग सि. जयन्त म.
६. दार्चुला शिव लिङ्ग विर मल्ल
७. अस्कोट थर्पुका सि. विसाल
८. आरोपित नाग मल्ल १००१ को नाग निर्माणक हुन।
९. वाराहाट वौद्ध मूर्तिमा अशोकलाई भट्टारक भन्दछन्।

जितारी मल्ल अशोकपुत्र सिलालेख

१. दै. सात्ताला खम्मगाडे डाडाका ५ सिला
२. लु. अशोक स्तम्भ थप लेख,
३. बाजुरा दानी गौडाका सिलालेख
४. सिजादापज्यू स्थानका दुई देवल छन् ।
५. ऐ. एकठाउँ मन्दिर नेर टोटे मुग्रा छन् ।
६. दार्चुला देथल मन्दिरका लेख ।
७. धौलापानी गाउँ नेर स्मारिका छन् ।
८. मुगु कर, ठाउँमा ताम्रपत्र जितारीको
९. दानीगौडा कोल्टी बादापहडाका लेख ।

जयन्त मल्लका

१. कालिकोट राष्कोट चुत्रीकोट पंचसिला ।
२. ऐं पाखाचौकी देवल
३. अछाम तोसी सिला, लेख
४. तोली ठुलो स्तम्भ
५. ढकारी देवल, सेरा देवल,
६. ढाकु मुग्रा सिला
७. कालागाउँ मुग्रा,
८. दार्चुला सिला
९. बाजुरा काप्रिगाउका मुग्रा
१०. कुइका मेल्लेख बजुडा सिला
११. बाजुरा दानी गोडाका लेख बाजुरा डाडाका लेख ।
१२. दार्चुला आर्जु देवीका, लेख ।
१३. अछाम घोडासैन सिलाहरु
१४. कालिकोट राष्कोट गैराखेत देवल मुग्रा स्तम्भ
१५. राष्कोट स्वयम्भू, नाथ मन्दिर
१६. वैतडी पिपल कोट देवल

अढाइका पुत्र सम्राट- सूर्यमल्ल

अछाम पाइल पर्व, कालिमाटीका थर्पु राजा थिए, डोटीको बाह्र छेकेका थिए ।

१. अछाम, जयगढ, कालिमाटी साफे, अन्तरगत धेरै कीर्ति लेखहरु छन् ।
२. कीर्ति खाम्बा सापेको माथि डाडामा यिनकै लेख कीर्ति हो ।
३. अछाम डोटी, बाजुराका देवल, मुग्राहरु र सिलाहरु यी नै राजा सूर्यमल्ल सिजापतिका छन् ।
४. डडेधुरा वडागाउँका मुग्रा अढाइ मल्ल कै हुन ।
५. असकोट देवल, सिला
६. देवेश्वर बागेश्वरी मन्दिर मुग्रा अढाइ मल्लका हुन् ।
७. पारेली गा.वि.स. देवल, मुग्रा स्तम्भ धेरै छन ।
८. देश विदेवमा पनि छन् ।

९. दार्चुला रुपपाढा देवल
१०. दोगाडा भूमिराज मन्दिर
११. ऐं बह्राई गाउँ देवल
१२. सैलेश्वरी केदार गु.लेख
१३. ऐ हाट गा.वि.स. भूमिराज
१४. अढाई गाउँ देवल
१५. हाट गा.वि.स. म. सिला
१६. रुपपाठाका म. सिला
१७. ऐं वाईगाउँ देवल
१८. अछाम कुइका नौ कुवा (मुग्रा) एघार सैन भनिएको छ।

अक्षयमल्ल सम्राट जितारी मल्लका जेठापुत्र हुन ।

१. विनायक पंचदेवल, अक्षय मल्ल सिजापातिका लेख
२. ऐ माथिडाँडाको सुखा पोखरी
३. विनायक मुग्राहरु
४. तोलि ठुलो स्तम्भ
५. जैगढ मन्दिर
६. ढकारी देवल
७. ढाकु देवल स्तम्भ
८. ऐ सेरा मुग्रा देवल
९. ढाकु देवल, मुग्रा
१०. तोसी, स्तम्भ, सिला
११. धमाली देवल गडादेवल
१२. काला गाउँ, स्तम्भ
१३. घोडासैन माफी सिला
१४. चाहर सिला गाउका
१५. बैतडी गसैराज मन्दिर
१६. सिजा नागम् सिला
१७. गेला मुलवाटाका खम्बन १७
१८. अछाम गैटाडा खम्बा, २
१९. मेलमुडी पंचदेवल सिला, २
२०. सानो पिपलकोट देवल, ३
२१. दोगाडा भूमिराज मन्दिर
२२. सम्भूनाथ खाम्बे देवल अक्षय
२३. बसन्तपुर ठुला देवल

२४. स्वयम्भूनाथ अघाडि देवल अक्षय
२५. वैतडी दोस्रो पिपलकोट देवल
२६. बझाङ गोलाई, गाउ र तिब्बत वंशावली लेख।
२७. नौ खुवा अछाममा नौं मुग्रा क्राचल्लका

पूण्य मल्ल पुत्र पृथ्वी मल्लका सिलालेख

१. दुल्लू किर्तिखम्म पृथ्वी मल्ल
२. दुल्लू पातरनाउली पैदेवाल
३. दुल्लू पंचदेवल पृथ्वी म.
४. अछाम कुच्ची विहार मुग्रा
५. अछाम दर्ना पंचसिला पृथ्वी
६. अछाम वगल देउसे पृथ्वी
७. अछाम कालापानी दे. मु. पृथ्वी
८. भर्ता सिला लेख पृथ्वी
९. हाउडीका लेख म. सि. पृथ्वी
१०. बझाङ माते खोला थलारे खोलादेवल
११. अछाम जयगढ मन्दिर पृथ्वी
१२. कालिकोट बाधेगौजा पत्थरका लेख पृथ्वी
१३. जाजरकोट जात्तिपुर मुग्रा "
१४. वासुलिङ्ग शिव मन्दिर पृथ्वी "
१५. वासुलिङ्ग महादेव शिव मन्दिर पृथ्वी मल्ल
१६. वाजुरा काव्रि गाउँ गोत्रिखोलाका मुङ्गा स्तम्भ पृथ्वीमल्ल
१७. मुगु राराताल किनारका स्तम्भ पृथ्वी मल्ल
१८. मुगु गम्गडी मुलवाटाका खम्वा पृथ्वी मल्ल
१९. हुम्ला कलैगाउ स्तम्भ पृथ्वी मल्ल
२०. मुगु श्री पाली गाउका मुग्रा स्तम्भ पृथ्वी
२१. दै. रावलकोट पंचदेवल "
२२. लम्जी वाणगंगाको देवल "
२३. डडेलधुरा सुका पोखरी "
२४. अजयगढ सिला "
२५. कालिकोट देवार गौडा वाधापहडामा उत्कृष्टलेख सरलपनि भएको स्पष्ट अक्षर पृथ्वी
२६. सान्नी मेलमुडी देवल पृथ्वी मल्लले
२७. कुमाल गाउ कालिकोट बाधापहणमा लेख पृथ्वी
२८. अछाम बान्नी मन्दिर सिला पृथ्वी
२९. जैगद कालिका देवीका सि.ले. पृथ्वी
३०. बजुडा अछाम सिला लेख पृथ्वी

३१. घोडासैन सि.लेख पृथ्वी मल्ल
३२. ढाकुडाडाका देवल पृथ्वी मल्ल
३३. गेला कालिकोट बीचबाटाको पहाडाकाले पृथ्वी
३४. बाजुरा अछामका ख.लेख पृथ्वी

जयपाल द्धितिय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्ल हुन । यीनका लेख

१. गेलागाउका सिलालेख पूण्य मल्लले
२. बाजुरा.....कोल्टी स्तम्भ

संग्राम मल्ल

१. पातर नाउली लुडकु चट्टानमा ३८ फिटलेख
२. ऐ. मुल्वाटोमा ७ सिला
३. लुम्बिनी अशोक स्तम्भमा पुनरताजिका लेख ।

आनन्द मल्ल उपनाम जालन्धरी

प्रताप मल्ल

१. कालिकोट चाटेखोला सिला लेख
२. चाटेखोला समुना मन्दिर सिला लेख ।
३. कालागाउँ स्तम्भ लेख
४. ढाकु स्तम्भ मुग्रा
५. मेल्टाकाटे, डिङ्गेणट सिला
६. रुपकोट देवीको म.
७. ढाकु स्तम्भ प्र. म.
८. अछाम ओलिगाउँ सि.

अजयमल्ल

१. कालिकोट मेल्लेख सिला लेख
२. मेललेख सिला लेख

लक्ष्मण मल्ल

१. गोका केदार मन्दिरका सिला लेख ।

नागमल्ल

१. १००१ आरोपित नाग स्तम्भ पालका सिला लेख ।
२. सिमलकोट देवल स्तम्भ

प्रतापमल्ल

१. मेल्टाकोट डिङ कोटका सिलालेख

जयप्रताप मल्ल

१. दिलासैना भगवति मन्दिर

लक्ष्मण चल्लका ले.

गोफा केदार मन्दिर सि.ले

देवमल्लका लेख

१. गसैराज सिला मन्दिर

धिरपाल

१. मालिका अर्जु देवीका सिला लेख

विक्रमपाल

१. दार्चुला शिव मन्दिर

काचल्लका सिला

१. डिङकोट सिला

२. ऐ श्री कोट सिला लेख

३. श्री कोट समैजी मन्दिरका सिला

४. पप्याग गढी मन्दिर लेख

५. वालेश्वर महादेव मनिदरका सिला लेख

६. वर्दिनाथ केदारनाथ का सिला ले

७. कानपुरका सिला लेख

८. सुर्खेत गोठीकाडा

९. दैलेख जारखोला सिला

१०. दैलेख कटी पनधर

काधिचल्ल नागको पनाति थिए ।

१. मुल्ला देवी तल्ला देवी शिला मन्दिर काधि चल्लले नि:

अशोक चल्लका लेख

१. दैलेख दुल्लू पादुका वौद्ध सिजा मूर्ति

२. हुम्ला रेलिङ गुफा ताम्रापत्र

३. सुर्खेत काँके विहार शिवकुटी

४. बर्दिया दानुवा ताल भग्नावंस

५. हुम्ला ....स्तम्भ

६. भारत गयाजी शिव कुटी

७. वाराहाट शिव त्रिशुल शिव कुटी

८. गोपेश्वर ठूलोले कुति छन् ।

९. रामेश्वर ठुलो स्तम्भ भारी छ ।

१०. लाधाक ठूलो लेख

११. विहार स्तम्भ भारी छ

१२. पिथौडा गढ कालिका देविका मन्दिर
उत्तर पहाडको स्तम्भ

१३. लधाक र विहारको सिलालेख अशोक चल्ल
हिमालराजा आकासे राजा छत्रपति सम्राट र
ईन्द्र समान सम्राट भनिएको छ ।

१४. दार्चुला सिमल कोट देवल
१५. मुगु श्री पाली देवल, सिला
१६. वालमिक लधाकको ठूलो स्तम्भले नाग
वंशको उत्तरोत्तर गति देखाएको छ।
१७. कास्मिर ठूलो स्तम्भ
१८. वंगाल गौडको स्तम्भ
१९. किल्की ठूलो स्तम्भ

काशि चल्लका सिला

१. वैतडी शिव महादेव मन्दिर
२. डडेल्धुरा, देवल
३. डोटी, पइया चौर मुग्रा

रिपु मल्लका सिला

१. सिजा सेरा चौकिखेत खोला महत्व पूर्ण सिला
२. ऐ बीचगडाको पत्थरका लेखहरु
३. लुम्बिनी अशोक स्तम्भमा पुनरावलोकन लेख
४. हुम्ला लेख कालिका गाउँ सिला लेख
५. तिब्बत चलल कोट स्तम्भ
६. भोट रिलिङ गुफामा रिपुका लेख ताम्रपत्र छन्
७. सिजावदमुखोला स्तम्भ
८. सिजा विस्ट वाडा सिला
९. नागम र नराकोट खम्वा

अभय मल्लका लेख

१. बझाङ उदम्वरपुरी देवल, मुग्रा-सिला लेख,
२. दैलेख तिलेपाटा लुसाकोट (वुसाकोट) सिला,
३. दैलेख सिलेपाटा काफल मुड्ग्रा काफल पानी मुग्रा,
४. दैलेख लुसाकोट सिलङ्गी रुख कुवा
५. दैलेख तिलेपाटा लुते मुग्रा जोला मुग्रा
६. दैलेख तिलेपाटा गाउँमा सिल्कीधारो मुग्रा
७. तिव्रिकोट सिला
८. म्यादि सिला, को साथै अन्तिम महत्वको ताम्रपत्र म्यादिको सिला मुग्रा।

खसराज्यको इतिहास

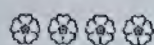
५०० वर्ष सिजाखस राज्यको इतिहास पे न ६(९ सम्म जवकुनै जाति वा संस्कृतिले चोला वदल्दा केहि अवशेष वा पदचिन्ह छोडेर त्यो पञ्चतत्वमा मिलिसकेको हुन्छ। त्यसलाई हामी हाल एउटै पनि सल्लो नपाइने सल्लेरो अथवा आँफको वोट न हुने आमवास दाज्नसक्छौं धनुषाको ढल्केवरमा अचेल ढलकिएको वर त परै जावस नढल्किएको वरपनि छैन। विराटनगरको वरगाछि भोलि वरकोवोट वाट वंचित भएछ भने पनि वरगाछिनै रहनेछ। पदचिन्हको रुपमा नाम जोडेर परिवेशले चोला फेरेको वा फेर्दै गरेको सबैमा अनुभव हुन्छ। थाह छ सूर्य हतकेलाले छेकेर हुदैन। चिनिया यात्री हुसन साङले लधाकलाई नाम दिए छ। (कस) भनेकाछन्। अझै रैथानेहरु त्यस ठाउँलाई काछ्याक (खसान) भन्दैछन्। कुमाउको यमुनादत्त बैष्णव अशोकले मेरा इजारायली परिचित विद्धानले इजरायलको जेरिक्को नगर खसहरुको प्राचीन गढ भएको कुरो इजरायली आफूलाई खस वंशको कुरा पनि इजरायलमा खसको (नागको) वस्ती वढीछ। नेपाल भारत इजरायलमा खसजाति (नागवंश) को वस्तीवढीछ। उहाको कुरा केहि पुरातलविभाग लाई हुदैछ। गुरुङ कुरा नेवारीकुरा थारुकुरा मगर कुरा आ-आफ्ना छन् तर राजकाजमा देखिने भाषालाई खसभाषा हुदैन। सूर्य विक्रम ज्ञावलीको चेच खासवाट विग्रेका खस यो भाषा सुदृढ हुन जरुरी छ। प्राचीन खस जातिवाट होइन केहिसम्बन्ध छैन नेवारहरु माथि नागको युद्धले नेवार मल्ल ले भाषा अवभ्रङस भै खसिला खस शब्द निकालि बोले काठमाण्डौ नेवार मल्ल राज्य गोपाल वंशावलीमानै मल्लहरुको जातिभाषा अपभ्रशयले यो खास राज्यका भाषालाई उल्टो खसभाषा मान्यको होला जात भाषा ठाउँ खस हुदैन।

:- खारीको लेख

अत खारी प्रदेस्थो यो जावेश्वर ताम्रगात्

तेन श्री नागराजेन सिजापुऱ्या स्थिति (.....) कृताः ॥ २,

अनि रवारी प्रदेशमा बस्ने जुन श्री नागराज जावेश्वर, जुम्लेश्वर, हुनु भयो वहाँले सेन्जा सिजा नगरमा स्थिति वाध्ये नाग सिजापति भए। हुन भन्ये स्पष्ट हुन आऊँछ।

धामराज मल्ल वरुवाल

नागराज सिजापतिका पाँचौं पुर्खा अगाडिका बिनयादित्य मोरल सेरोफेराका राजा थिए । सिंजा रुपरेखा इ.को २४ पे.मा (अन्तरगत) बिनयादित्य नागको राजधानी लधाक लधाक किल्की मयूर पुराङ, स्पितमा थियो, सरदै तिव्वत पुगे, यो अवधि ६६७ को होला, आसपास इन्गोनको राजधानी गुगे थियो मानसरोवर राजधानी सारदा भोट, गडवाल, सतलज, गुगे केकर आदि देशहरु गुगेमैसामिल थिए । राजा ईन्गोनका नाति खोरल देव यि पछि ज्ञान व्रध नामले प्रख्यात भए यीनका छोरा नागराजको मूर्ति उत्तरकाँसी बाराहाटमा पुजीदैछ । नागराजका छोरा चाप चाप पुत्र चापिल्लले त्यो पिताको मूति बनाएको होला । नागराजत तेति वर्ष बाचेनन् होला ! चापले बनायको हुनु पर्छ ।

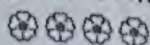
रुपरेखा कै पे.नं. २५ मा क्राचल्लको कार्यकाल नागराज पछि सात वा छ पुस्ता हुनुपर्छ वि.सं. १०२७ साल हो, ऐ.पे. २६ नागराजको स्मृति स्तम्भ (त्रिशुलले) देखाएको पनि छ । संग्राम मल्ल र दामु पालको अभिलेख एवं ताम्रापत्र यस सम्बन्धमा प्रखर किरण हुन् । ३/४/२/३ सताब्दी पछिको फरकमा एकै ताम्रपत्र देखियो, दामुपाल भन्दा संग्राम मल्ल पछि एक पनि विविधकारण वंशजको नाताले कार्यकुशल्ताको हिसावले लेख संयूक्त लेखियो होलाकी ? ठकाठक मिल्न गएको छ। दामुपालको अभिलेख यस संदर्भमा मिल्न गएको छ। प्रवरकिरण हुनगएको, गेलाल अनुवंशी खससम्राट पूण्य मल्लका पुत्र सम्राट श्रेष्ट महाराज धिराज पृथ्वी मल्ल देव र अनिअभय मल्ल नाति हुन । यस अनुवंशका अन्तीम शासक एवं नाग वंशका अन्तिम शासक धामराज मल्ल/बडूवाल थिए। वडो तन्त्रको काम गरि बडूवाल पदवि रहेको हो, नबुझदा थर भएको छ ॥ बडूवाल वडोपद हो अछामको इतिहाँस भन्य किताब मा प्रष्ट्याएको छ। बिक्रम सं. १४६१-१३०९-१३१३ (नाग भार शिवदेवको १११७ को ताम्र पत्र मा पनि देवसेन चल्ल मल्ल सिजापति पाल र बडूवाल पदवि भएको उपहारमा थिए। रुपरेखा इ.पे.नं. २७ मा भार शिव देवको ताम्रापत्र लाई उनकै सन्तान अभय मल्लले १११७ को ताम्रापत्र नविकरण गरिदियेको बाट अभय मल्लको राज प्रसादमा उर्जाथप भएको थियो भन्य लेख देखाएको छ। अभय मल्लको राज प्रसाद बझाङ उदम्बर पुरी को पाटा देवलमा भएको थियो । तर सम्वोधन सिजाराज्य लामाथाडा सिजाधिपति महाराज धिराज उलेख छन् । सिजापति सम्राट बाजुरा, दुल्लू बैतडी, दार्चुला, तिब्रिकोट तिलेपाटा प्रान्तिय राज्यमा गरियका राज्य संवन्धि कागजात हरुमा सिजाराज्य भन्य संबन्धि लेखिदो रहेछ । भन्य बुझियो । अभय मल्लको ताम्र शासन पत्र १३१३ को अधिकारिक देखिन्छ । अन्तमा अभय मल्ल ३७ थुर्पराज्य र १२५ कोटेराजमा घुन्टीराज प्रशासनमा राज गरिबक्सियो निरीक्षण राज्य पद्मती को रुपमा सवारि भएको हुनु पर्छ। सो कार्यक्रमको पूर्व योजना तयारी गरियको देखिन्छ , सवै भन्दा सुरक्षित नित्द स्थान तिविकोट देखियो बढी समय तिब्रिकोट लेखाएको पाईन्छ । त्यस्तै हरेक थर्पु र कोटेराज्यमा निरीक्षण को रुप सिलसिला मा घुन्टिराज्य भ्रमण गर्दै वृद्धा अवस्थामा दै.तिलेपाटा लुसाकोट हाल बुसाकोटको सल्यरी थुम्कामा राजदरवार उच्चकोटीको निर्माण गरेको पाइन्छ सेना कारिन्दा केहि कटुवाल कोट र केहि निचाल कोट का किल्लामा राखिएका थिए। तलको नूनदिनु परिको नीचाल कोट पछि भत्कियको देखिन्छ लुसाकोट बहुतै उच्चकोटीको स्थान हुन सक्छ किन भने पूर्व, पशिचम उत्रमा भिडालो

आकरमण रहित र दक्षिण ढोका सेना रहने त्यस समयमा आकरमण हुने हुँदा बढी सुरक्षित ठाउँ चाहिन्थ्यो सिजालामा थाडा सिजाको राजधानी पनि हिम नदिले घेरेको तिन तिरै चौकिखोलाको बाटो एक मात्र निकास भएको छ । यि राजकिय ठाउँहरु त्यस्ता महत्वका हुँदा रहेछन् । लुसाकोट सल्यारि दुस्का को ठाउँ त्यस्तै छ। पछि नूनदिनाको जमिन माथिबाट तलवसेको हुनुपर्छ । त्यहाँ सिला पनि छन् २ वटा अधिकारीको मंदिर निर्माण गर्दा २०/२२ साल तिर तोडि दिएका हुन तल कापलपानी अवादिमा मुग्रापनि छन् । हाल डोजरले टंकी बनाउदारोड खन्दा दोस्रो मुंग्रा भेटीयको खवर सुनिन आएको छ । क्रमसह अभयका पुत्र तेपैराज, महाराजका समयमा भावैराज को तथा महाराज धाम राजको समयमा तिलेपाटा भैरु थला सारियो, वडाराजा धामराज माराजलाई डोटीको सित्व तिलेपाटा आउँथ्यो सिजाको रुपरेखा इतिहाससले वतायको छ ।

अछाम कोटे राज्यका पिखे राजाले ब्राहमणलाई खोजी खोजी अन्य जातिलाई रोजीरोजी मार्थ्यो, जातच्यूत गर्थ्यो, विगविगी उठाएकोले त्यहाका बाठाटाठा हासुराज सिंह र श्री बमलाई अन्याय लागि ठाउँठाउँका कोटेराजा सित सेना माग्ने सल्लाह माग्न जादा । पिखेको धनजन सेना छ तपाईहरुको कोहि केहि छैन सेना दिन सक्दैनौ भनेछन् । अन्तमा पारिका वडाराजा महाराज धामराज मल्ल कहा गए छन् धामराज मल्लले पनि सेना दिन सक्दिन भन्दा हासुराजसिंह र श्री वमले कालो फेस पारेको देखि धामराज मल्लले किन फेस बद्लेउ तपाईहरु सँग के छ र पिखेको सेना र हतियार छ। पिखेलाई नमारि छोडदैनौ भने पिखेसित मित मित्तेरी लगाउ । वरिपरी पर्खाल बनाई पूर्व तर्फ पस्ने ढोका, पश्चिम निस्काने ढोका र ढोकासँगै जोरीएको ठाउँमा ठूलो खाल्डो खन, पर्खाल भित्र खसी बोका काटी जेसक्छौ अरुलाई होइन पिखे र उसको सेनालाई भोज देउ अन्तमा विषका ड्राम ड्राम तयार गर त्यसमा दहि मिलाउ खानाको अन्तमा नैवेद भनि एक एक डाडू त्यहि विष मिसाएकोलाई नैवेद भनेर दिदा सेना सिद्धिन्छन् भने छन् । सिंह र वमले त्यहि अनुसार गरे पिखेका सेनाहरु सिद्धिए, पछि अन्तमा श्री बमले हाम्रा खजना सेना नभई विशालु पिखेको सेना सिद्धिए हाम्रो विजय भयो धामराज राजाले वडातन्त्र सिकाएकोले वरुवाल पदवि हुने भन्दा मेरो वडोतन्त्र रायकोले, तपाइ श्री बमको पद रावल भयो । हासुराज सिंहले विष हालेकोले विष्ट पदवि वोलाए । यसरी पुवार वंशी सिंहको विष्ट पद, सूर्यवंशी बमको रावल पद र नागवंशी मल्लको बरुवाल पदवि भयो भन्ने अछामको मल्लकालिन इतिहासमा उल्लेख छ ।

यसरी नागवंशी धामराजले पाएको वरुवाल पद सिंजाबाट विकाश भएको नाग वंशीका पूर्खा देखि हाल सम्मका देश विदेशमा रहेका बरुवालहरुले आफ्नो थर वरुवाल/वडुवाल लेखेको इतिहासका तथ्यहरुले पुस्टि गर्दछ ।

श्री बमलाई गाजोकाटे लेख देखि दक्षिण लोडे खोला देखि उत्तर कवाल लेख बाट पूर्व कर्णाली नदीबाट पश्चिम यि ४ कि.भिगको डाडा तर्फ (लेखालीठाउँ) का तृर्तो, चाखुरा, मृग, निगाला त्यहाका फलफूलको रेखा धनि सित्व उठाउने लालमहोर श्रीवमलाई र उक्त किल्लाको तल्लो साइड/केलोअमिलो आँफ सुन्तला र माछाको रेखाधनी सित्व, खाने सनतपत्र । हाँसुराज सिंहलाई राजा धामराज बाट प्रकासित भयो भन्ने कुरा अछामको इतिहासको पे.नं. २९१ मा उल्लेखित छ ।

जयन्त मल्लका कीर्तिहरु

यी राजकुमार अशोक चल्लका भाईका छोरा (चुफिचलका छोरा) थिए। यीनी कलाप्रेमि, देश, राज्य प्रेमि, समाज प्रेमि, विकास प्रेमि महान व्यक्ति थिए। आफ्नो ठूलाबुवा (वाज्य) दशरथ चल्ल साथै अशोक चल्लका विचार भावना मा पलस हुनसक्ने व्यक्तित्व: भएका राजकुमार थिए। सिजापति मल्ल चल्लहरुका कोटेराज्य १२५ थर्पु राज्य ३६ १+३७ थर्पु राज्य बनाएका लेखहरु देखिन्छन्। यी प्रान्तिय र कोटे राज्यमा नागवंश सिजापतिले राज्य प्रमुख भरसक आफ्नै भाई छोरा दरशन्तानको व्यक्तिलाई नियुक्त गर्ने परचलन रहेछ। मंत्रीमा यसोवर्म समाल, यसोवर्म रावल जस्ता मानिस मं.पदमा राखिन्थे। त्यसप्रकार सिजापति राजाले विभिन्न व्यक्ति क्राचल्लले ९ जना पाण्डुलिक मंत्री राखेका वालेश्वर मंदिरको सिला लेख /ताम्रपत्रमा नाम लेखेका छन्। प्रत्येक सिजापति वा जस्ले पनि विश्वासी दक्ष मानिसको आवश्यक हुन्छ। प्रताप बर्मालाई सिजाराज्यको प्रान्ती राजा झयाङ कोटमा नियूक्ति दिएका थिए। त्यस्तै समाल र वर्मा परिवार सिजापतिका राज्यकाल (राज्यमा) राखिएका देखिन्छन्। अन्य कर्मचारी जोसी, भट्ट, रावल, कार्कि, बोरा, माझी, देवकोटा, मगर, सुनार, बजगाई, विष्ट, थापा, तिमिल्सेना, बस्नेत आदि जातिका मानिस सिजापति सिजा राज्यका कार्न्दिा एवं कर्मचारी थिए। उनिहरु त्यसकारणले सिजापति खड्का , सिजापति विष्ट, सिजापति कार्की,सिजापति अधिकारी, भनेर लेखेका छन्, मगर, कामीले सिजापति मात्र लेखेका छन् र लेख्दैछन्। अलि मगर (सुनार डोटेल आफ्नो थर गायवगरी सिजापति मात्र लेख्ने गरेका देखिए। सिजाराज्य स्थापना गर्ने नागराज सिजापति पद हो।

सिजापति जात हुँदैन पद हो , नाग वंशी राजा (नागराजले खारिवाट सिजा आए र सिजाराज्य स्थापना गरेकाले सिजापति पद लेखको देखिन्छ। नागवंशी राजाहरुले , सेन, देव, पाल, सिजापति, चल्ल, मल्ल, [illegible] वडो तंत्रको कामले बरुवाल पदवि धामराजको पालबाट लेखियो। हुनत थर जात नागमात्र हो। भारतमा नाग वंशी नाग लेखेका छन् , नागवंशी भन्ने लेख त छदैछ।

जयन्त मल्ललाई सिजापति राजाले कालिकोटका प्यूथपुरमा नियूक्ति गरे। उहाले कालिकोट राष्कोट दराका विजैपुर माथि चुत्रीकोटमा पाच सिलामा नामलेख छ। त्यहाँ मान्म, साल्नी, मेलमुडी, पंचदेवल गैरिखेत बसन्तपुर दुइवटा देवल, चाटे खोला सम्भूनाथ मंदिर सोको अघिलतिर सिला ऐ कालिगाउ सिलालेख, पंचदेवल, ऐ बसन्तपुर जोलामुड्ग्रा, गुणाकाँडा दुई देवल, स्वयम्भू नाथ अघिल तिर सिला, बाजुरा कापिगाउँका मुड्ग्रा, पेटेली देवल, डडेल्धरा देवपुर देवल, पटेली देवल, बाजुरा सिला, बैतडी, साना पिपलकोट सिला, दार्चुला सिमलकोट गाउ देवल, जयन्त मल्लका कीर्तिहरु कतिछन् कति। यी कला प्रेमि कुशल राजनितिज्ञ मान्नु ठान्नु पर्ने देखिन्छ।

ऐ.इ.कौ पे.नं. ६०

क.लो.ई.को पे.नं. ९६मा दुल्लू श्रेष्ठ महाराज धिराज पृथ्वी मल्लका दुल्लू कीर्ति खम्म शा. १२७९ मा अभिरोपति/निर्माण गरिएको सर्वविधितै छ। तर ४/५ पुस्ता पहिलेका राजा जितारी मल्ल ई अपाड राज दुल्लू राज्य लेखेको छ। त्यस समयमा पनि सिजाराज्य सम्बोधन गरिन्थ्यो भन्ने लेख छ।

ऐ.पे.नं. ७६ मा अभय मल्लका पिता पृथ्वी मल्लको पूण्य मल्लका पिता जाव जय पाल तीय श्री जाव प्रवाज्य हुन भन्य लेख इतिहाँसमा लेखेको पाइन्छ। अभय मल्लको १२८१-१२८८-१२९८-१३०९ १३३३-१२४८ छवटा ताम्रपत्र प्राप्त भएका छन्। सिजापतिको सिजाराज्य १४६१ मा वलिराजले हात पारेका थिए। अछाम मा बनेका अभय मल्लको ताम्रपत्र वि.सं. १४३३ को छ। त्यसमा आफूलाई एकल भूमिका गरपर्ने धर्यका खानी भएका कृति समुहले व्याप्त गरेका अभय मल्लराजा हिमालयका हिउजस्ता सेता गोरा)

बालगोपाल कृष्ण जस्ता पर्वतका राजा सुद्धनदिका जलजस्ता, समान रंगका विभिन्न प्रकारका मुकुट भएका, मुकर पहिरेका समग्र अभय परिवार चिरकाल बाचुन भन्ने ताम्रपत्र प्राप्त छ।

ऐ.को ६२ जितारी मल्लको पहिलो कनकपत्र १०१५ मासे १, तिथौ १५ अंकित छ। दोस्रो ताम्रपत्र १०१५ मासे ७ तिथौ १५ , बारे ५ नक्षत्र २ लगन ९ दिन १० घडि ११ मा हो। राजा जितारी छत्रपति सम्राट अशोक चल्ल/पालका पुत्र हुन (थिए)। यीनी राजा बहुत ज्ञानी परिश्रमिक थिए। आफ्ना राज्यकालमा सिजाराज्य झन झन विकास भएको थियो भन्ने लेख हरु प्राप्त छन्॥

(रुपरेखा इतिहाँस पे.नं. ५९ मा नागका नेपालमा प्रथम सम्राट परवर सेन थिए। यो राजानागले संस्कार संस्कृति नेपालीपन , अलंकारी भाषा को समेत विकास गरेका थिए। भन्ने लेख नागवंशी सम्राट को पुर्खा परवर सेनबाटै नेपाली सस्कार भएको थियो। नेपाली शवेता भाषा यसको आकान्छ्या हुँदा नागले राष्ट्रिय भाषा नेपाली नेपालमा उपजगरेका थिए। नाग परवर सेनका आकान्छ्या को प्रेरणाले नागराजले नेपाली भाषा उपज गरेका होलान भन्ने लाग्दछ।

रुप पे.नं. ९५ श्री पालीवंश/गेला वंश कसैले समुन्द्र वंश, कसैले आदित्य र अनुवंश भनेका छन्। सदै एकै खाना, लुगाले पौज नआउने हुँदा खाना, लुगा बदलेझैं नागको लामो राज्यकाल भएको बचाउनु पर्दा नयाँ राजा नयाँ वंश बदलेका/फेरेको हुनुपर्छ। तर यो लेख्ने लेखकले सिमेटेर जो जहा बसे, राज्य गरे भने पनि नाग वंश हो भनेको उनी आफ्नै पुर्खाले देखाएर मात्र लेखमा हामीले पत्व पाएका हौं। विभिन्न इतिहाँस हेरिरहनु थिएन। गेला, श्रीपाल, ऋक्सेन, माथिका कोट सिजापति भन्नु भन्दा जो जहाँ बसेपनि जे भनि लेखे पनि यो लेखेता, भनेता पनि, ठाउँका नामका वंश हुँदैन भन्ने तर्क पनि थिएन। सबै इतिहाँस गोढ्नु टिप्नु पर्ने अवस्था अगिल्तिर राखेको, यो अजान विधि साविद भएको मान्नु पर्छ।

रु.पे.नं. २५ मा क्राचल्ल को राज्यकाल नागराज पछि ६ छौं पुस्ता हो। चाप १०९७ मा जनसंपर्गमा थिए। चापिल्ल थिएनन्।

रु.पे.नं. ६१को, परवर सेन नेपाल प्रवेश भएको ३७० हो भन्ने लेखछ। ऐ.पे.नं. ४० मा दुर्लभ भद्र, दुर्लभ पाल हुन। यीनैका नामबाट दुलर्ध्यनगर हुँदै दुल्लू भएको हो दुर्लभको नामले दुल्लू भनिएको हो, साचो हो वा अटकलबाजीले होला? कि, महाभारतमा दुर्लभ देश भनेको छ। त्यो प्रतायूग होला तृता दोप्रा को रिकर्ड मिलाउन मेल खानु पर्ने आवश्यक त छैन, टिट फोर टिट कुनै कुरा जोलाई पनि चाहिन्छ॥ जहाँपनि जहिले पनि सत्यताको खाँचो हुन्छ।

रु.पे.नं. २८ आदित्य मल्लका सर्वान्ती मान्य ताम्रपत्र १२४३ हो। तर मोहन प्र. खानल को अनुसन्धान , अभय मल्ल पृथ्वी मल्लका पुत्र हुन्। यी राजा बाबु सम्राट पृथ्वी मल्ल जस्तै दुर्दर्सी थिए, जनप्रेमि संरक्षक दयालु राजा थिए। १३०५ को यिनको ताम्रपत्र समवारी आमा बस्या संकल्वको ताम्र, काण्ठ पत्र महत्वपूर्ण शासन पत्र थियो।

रु.पे.न. २६ नागराज स्मिति स्तम्भ,............संग्राम मल्लको अभिलेख र दामुपालको अभिलेख यस संदर्भमा खर किरण हुन् भनिएको छ। एकै बंशको संकेत होकि, भन्ने बुझाई प्रकट छ।

रु.पे.न. ३७ मा अभय मल्लको राज प्रसाद बझाङ उदम्वर पुरी हो। अभयराजको १२८१ को ताम्रपत्र समय बधिसिर भए पछि सम्बोधन सिजालामाथाडा भनेको छ।

रु.पे. ४९ नाग र पाल अलग जाति वंशी भए दुल्लू कीर्ति स्तम्भ विश्वकै चम्कीलो तारा हो। उक्त संयूक्त लेख कीर्ति खम्ममा नाग र पाल का बिसौं नाम सम्राट पृथ्वी मल्ल किन लेखाएत भन्ने कुरा एकै वंश सन्तानका कारण भन्ने लेख्ने हरुले बुझ्नु पर्ने हो। खानचुने कीर्ति खम्म होइन। त्यो कीर्ति/बिजया स्तम्भ

मा ३५-३६ लाईन लेख तेसै होइन त्यो बनाउन कति खर्च कति समय लाग्यो होला ? किन त्यस्तो खर्च र समय लागेहो, त्यसको महत्व, आकांक्षा, रहस्यलाई ध्यान किन नजानु । हाम्रो भनाई नागवंशका अमर इतिहाँस हो । साँचो सत्य इतिहाँस हो । मेरो बुझाइ यो हो ।

आदित्य वंशीओ भवादि पालओ नृपः यसले नागवंश पाल मल्ल नाग भनेका छन् ।

रुप पे. २४ गोरलदेव नागराज जावेश्वर का पिता पुर्खा हुन् । वंश नागले भारत चीन , भोट , नेपालले , देखे सुने, बुझेको सम्राट थिए । यीनका अजमरी बुझ्का इतिहाँस छन् । भाषा बुझ्ने ज्ञाताले सोझै पढ्न अर्थ लाउन पढ्न ज्ञान बुझ्न सक्ने लेख प्राकृति झै खडा छन् । सर्टिफिकेट गरुगा बनाउने पद्दा लेख्दा धेरै उल्टो कुरा खेलेका भन्ने माथि लेखिसकेको अनुरोध गर्दै, नागवंश तिर जाऊ नागराज जावेश्वरको मूर्ति, सिला उत्तरकासी बाराहाट पुजिदैछ । नागराजका पुत्र चापले सो मूर्ति बनाएका हुनु पर्छ । त्यहाँ पनि नागराजको ठूलो प्रसंसा र उत्तरोत्तर राष्ट्रिय विकासका कामले जनउत्साह को कदर गर्दै त्यो नाग वंशी/नाग राजको मूर्तिमा पूजा गरिदैछ भन्ने इतिहाँसमा देखापरेको छ । नागराज तेति बाचेका होलान त ? भनिएको छ । रुप.पे. २९ मा सम्राट क्राचल्लका पुत्र अशोक चल्ल पाल का भाई श्री चल्ल श्री चल्लका पुत्र लक्ष्मण चल्ल/मल्ल जयन्त मल्ल/सिजापति र दशरथ मल्ल/चल्ल थिए । यी भाई हरुका द्विज राज्य शासक को हिसावले राज्य गरेका थिए । त्यसमा जयन्त मल्ल प्रतापि र सक्तीवान थिए, यीनलाइ कालिकोट राष्कोट दरा माथि चुत्रीकोट दरबार मा वा सान्नी मेलमुडी मा कोटे राज्यका पदवि दिएका थिए । चुत्रीकोटका पंचसिलामा राजा जयन्त मल्ल सिजापतिको लेख छ ।

कृतिहरु माथी

रुप.पे.नं.-४९ र लोक संस्कृतको ९० वालिराजले म नागवंश होइन , सिजापति होइन, जुम्लेश्वर जुमली महाराज होइन, जावेश्वर पनि होइन म साधारण जुम्लाको राजा हुँ भनेका लेख सिजाका रुपरेखा इतिहाँसमा पाइन्छ ।

रु.पे. १९ मा श्री पाल ठाउको नाम त्यहाशासन गर्ने नाग राजाले सिजापति ले श्री पालीवंश भनेका , अनुवंश र आदित्य वंश भनेका तर नागराजका भाइ छोरा क्राचल्ल अशोक, जितारी जालन्धी (आनन्द) मल्ल पो हुन भन्ने अन्तमा लेख पाइयो । यी नागराजका छोरा नाति हुन भन्ने लेख देखियो ।

रुप.पे. नं. ४९ अभयराज निशन्तानी भनेका, छोरा तपैराज नाति दामराज भावैराज र धामराज थिए । ४४ जिल्लमा अपैराज का सन्तती छन् । निशन्तानी भनेको (धामराज अभय मल्लका चौथा पिडि हुन । तिलेपाटा लुसाकोट, निचाल-कोट कटुवाल कोट, लुसाकोट तिलेपाटा नै हो । धामराज सिजापति का भाई छोरा राज्य गर्दथे भनेका, उसै कितावमा उसैले निशन्तान पनि भनेको आदित्य मल्ल निशन्तानी पुत्र कल्याण मल्ल छदै नाती प्रताप मल्ल छदै प्रताप मल्लकी छोरी शकुनमाला प्रतापकी छोरी पूण्य मल्ल गेला वंशका विवाह भयो रे अभी प्रताप राजकुमार अविवाहीता हुन् । तिब्बत बौद्ध कुटीमा गइ बसे पनि भनेको छ । यो इतिहाँस हो ? पूण्य मल्ल र प्रताप मल्ल वंश भाई हुन् । नाग, मल्ल . सिजापति हुन (थिए) ।

क.लो.स.को पे.नं. ६३ पृथ्वी मल्लको कीर्ति स्तम्भ को अभिलेखमा मर्यादा क्रममा जितारि मल्लका माहिला छोरा आदित्य मल्लको नाम उनका भतिजा आनदा मल्लको छोरा रिपु मल्लको नाम भन्दा पछाडी पर्नगए पनि दुल्लू ज्वालाजीमा रहेको वि.सं. १३५६ को अभिलेखको आधारमा राम्ररी बिचार गर्नु पर्छ । जितारी मल्ल पछि आदित्य मल्ल राजा भएको आउछ । श्री नाथ रावत द्वारा लेखाइएको त्यस अभिलेखमा श्री आजित (आदित्य) आउछ । त्यस मा आदित्य मल्ल राजाको धेरै वर्ष सम्म जय भैरहोस् भन्ने उल्लेख छ, अंकित छ । यसबाट आदित्य मल्ल वि.स.१३५६ मै राजा भैसकेको विधित हुन्छ । सायत जितारी मल्ल पछाडि

आदित्य मल्ल र रिपु मल्लले सौतन्त्ररुपले अलग अलग राज्य गरेका थिए कित, भन्ने संका गर्ने ठाउछ। यो कुरो सत्य भएमा जितारी मल्लका जेठा छोरा अक्षय मल्लले पनि आफ्नो पिताको राज्य भागलिएको हुनसक्छ। तर यस सम्बन्धि कुनै अभिलेख प्राप्त छैन ।

आदित्य मल्लको उक्त अभिलेख इतिहाँस संसोधन मंडलको संग्रहमा सुरक्षित छ । यो अभिलेख इ.शि. बाबुराम आचार्य बाट प्रेरणा पाई स्व.रामजि बाँसकोटा ले संकलन गरेका हुन (पूर्णिमा, बर्ष २, अंक २ पृष्ट २३ ,को आधारमा)

यस सन्दर्भमा पृथ्वी मल्लको कीर्ति स्ताम्भमा अंकित उनका पुर्खाहरुको पुस्ता बारी(ठूलो) कवद्ध संस्कृत भाषामा लेखिएकोलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गर्दा अनुवाद कै भिन्नताले गर्दा सिजापति राजाहरुका वंश क्रममा आन्को तान पर्न गएको पनि पाईन्छ । हुन सक्छ ॥

योगी नरहरी नाथ जीको अनुवाद अनुसार अशोक चल्लका पुत्र राजा जीतारि मल्ल भए । जितारि मल्ल पुत्र अक्षय मल्ल भए, अक्षय मल्ल अबिवाहित थिए । ....यतिकै छोडौं ....

नेपाल सम्वत ४४१

यो नेपाल उपत्यकामा नाग हरुबाट भएको एउटा अर्को आक्रमणमा राजाको नामको उल्लेख भएको छैन तर रिपु मल्ल नेपाल उपत्यका पसेको लगतै ८ वर्ष पछि यो घटना भएकोले सम्भवत: यो आक्रमण रिपु मल्लबाटै भएको आक्रमण हो कि त भन्ने संका गर्ने ठाउँ हुन्छ। एक त रिपुं मल्लले त्यसवेला भारतका निकै ईलाका हरु पनि हात पारेका थिए। भन्ने कुरो तिव्वती वंशावलीमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

सिजा लामाथाडाका सेराहरुमा, चौकिखोलामा भएका रिपुमल्लका अभिलेख हरुमा साल मिति अंकित नभएतापनि उनका पालामा लेखिएको अभिभिस मयालङ्कार ग्रन्थमा उल्लेखित मिति हरुको कपिलवस्तु, निग्लीहवाको, अशोक स्तम्भ मा उनले उत्कीर्ण गरायको मिति र गोपाल वंशवलिमा उनि समबन्धितउल्लेखित मिति हरु को प्राप्तले सिजा नगरको बिशाल सिजापति/मल्ल राज्यको इतिहाँस झन स्पष्ट संग प्रमाणित हुन आयको छ। रिपु मल्ल सम्बन्धि मितिको तुलना यसप्रकार गर्न सकिन्छ।

नेपाल सम्वत	शाक्य सम्वत	विक्रम सम्वत	ईस्वी सम्वत
१) गोपाल वंशावलीको मिति ४३३	x	x	१३१३
२) अशोक स्तम्भमा उत्कीष्ट मिति १२३४		x	१२१२
३) अभिस मयालङ्करको मिति	x	१३७०	१३१३

रिपु मल्ल पछि सिजापतिको राजसिंहासनमा को बसे भन्ने कुरामा संनदिग्घ छ। रिपु मल्लका छोरा संग्राम मल्लको नाम लुम्बीनीको अशोक स्तम्भमा रिपु मल्कै नामको साथमा उत्कीर्ण भएबाट यि राजाले आफ्नो छोरालाई पनि राज्य निरिक्षणमा अथवा तिर्थयात्रामा साथमा लिएका थिए (साथमा) भन्ने कुरो विदित हुन्छ। तर रिपुमल्ल पछि संग्राम मल्ल राजाभएको वर्णन भेटिएको छैन। तर संग्रामका ताम्रपत्र भेटिएका छन्। बरु रिपु मल्ल पछि उनका जेठा बुवा जितारी मल्लका माईला छोरा आदित्य मल्ल सिजाधिपति भएको प्रमाण गोपाल वंशवालीबाट प्राप्त छ वा (हुन आउँछ)। यिराजामा आदित्य मल्ल रिपुमल्ल भन्दा कान्छो प्रतिक हुन गोपाल वंशावलीमा खसिया राजा आदित्य मल्लले नेपाल उपत्यकामा धावा बोल्न गएको मिति ने.सं ४४८ मा फाल्गुण शुक्लपक्ष ७ (वि.स.१३८४) लेखिएको छ। पहिले यिनले नुवाकोट(नुवाको) कब्जा गरे। त्यसको ५ दिन पछि यिनले साखर क्वाट (फर्पिङ) कब्जा गरे उनि उपत्यका भित्र पसे, यीनले तिनै शहरमा आगोलगाई दिए। पछि यिनले ललितपुरको पुंल्वहिलमा २२ दिन सम्म घेरा हाले तर त्यहाँको किल्ला तोड्न सकेनन्। पोपाल वंशावलीमा फेरिएक ठाउँमा त्यसैठाउँमा ने.सं. ४४८ चैत्र शुक्ल पूर्णिमाको दिन वि.सं.

१३४८ आदित्य मल्ल नेपाल उपत्यका भित्र पसे भन्ने उल्लेख पनि छ। यसलाई यसैमा रोकी कल्याण मल्ल तर्फ जाउ ।

अव राजा आदित्य मल्ल ने.उ.मा पस्दा त्यसवेला केन्द्रीय राजधानी भक्तपुर थियो तर त्यतिवेला उनी त्यहाँ पुग्नु भन्दा केहि वर्ष अगाडी त्यहाँका राजा आनन्द मल्ल नाममात्रका राजा थिए । राज्यको सारा हर्ताकर्ता रुद्र मल्ल थिए । यो रुद्र मल्लले आफ्ना एकजना नातेदार अरिमल्ल लाई आनन्द मल्लका उत्तराधीकारी बनाई पछि तिनै संग मिलि नेपाल उपत्यकामा संयूक्त शासन चलाए । तर आदित्य मल्ल नेपाल उपत्यकामा पस्दा रुद्र मल्ल आफ्नो यूवावस्थामा नै मारिहाले तर त्यसबेला रुद्र मल्ल की छोरी नाएक देवीलाई बाबु चाहिंको हकवाला बनाई राज्यधिकार हातलाउने भारदार हरु राजनीति खेल्न लागेका थिए । अरिमल्ल चाहि कमजोर थिए । अतःखसिया राजा आदित्य मल्ललाई नेपाल उपत्यका मा क्षणिक प्रभूत्व जमाउने गाह्रो परेन । जुम्लेश्वर सिजापति जुम्ली महाराज पदवि हासिल गरेका थिए ॥

राजा संग्राम मल्ल

संग्राम मल्ल राजा रिपु मल्लका पुत्र हुन् । यी राजा रिपुमल्लका साथ काठमाण्डौ तिर्थ वा हमला को सिलसिलामा गएका थिए । आफ्नो पुत्र संग्राम मल्ल पनि साथमा लिएका, सिजा फिर्ता हुँदा लम्वीनी तौलिहवा अशोक स्तम्भमा गई उक्त स्तम्भमा (सिलामा) रिपुले आफ्नो नाम र राजकुमार संग्रामको नाम अंकीत गरेका थिए । रिपुका ठूलो बुवा जितारि मल्ल सम्राटले पनि आफ्नो नाम उक्त स्तम्भमा अंकित गरेका थिए । राजा अशोकले कीर्तिमान रुपमा आ-आफ्ना नाम उल्लेखित गर्नु सेवासी इतिहाँसिक प्रमाण हुन. । सम्राट संग्राम मल्ल र दामुपाल को संयूक्त किरणले पनि एकल सम्वन्ध देखाएको छ । संगाम मल्लले उत्तर को बायू रोकेका , तिव्वतका सहयोग समजदारी , मेलन सारिता रुपलेइ राजनैतिक सहकार्य गरि सिजाको भौतिक विकास गरि सिजाराज्यको उच्च कोटीनाम राखेका र यी सम्राट संग्राम मल्लले आफ्नो ताम्रपत्र, कनक पत्रले उज्वल किरण देखाएको सिजामा झन भन्दा झन विकास भएको छ भने तत्काल त्यहाँका जनमास बाट बोली उल्लेख भएको सिजाराज्य इतिहाँस रुपरेखामा सो कुरा रोपिएका छन् । सम्राट संग्राम मल्लले सिजाराज्यको उच्चसिर तथा जनसेवा देश विकासको कामसाथै राज्य संचालन सुसज्जीत तवरले गरेका विषय इतिहाँसमा प्रष्ट्याई प्रष्ट पारेका पाइएको छ। सिजापति एवं नागवंश को ३६५ वर्ष राज्य गरेका शासन काल प्रथम नाग राजा परवर सेन देखि अन्तमा धामराज मल्ल /बडूवालको समयमा करिब ३१-३२ पुस्ता/पिडीको शासन गरेका शासनकाल र कार्य राजनीति विधि सक्रियता, परिक्रमले देश विदेशमा पनि अग्रगतिमा हुदै विश्व राजनीति सूचिमा उत्कृण नाम पुर्ण नागवंशी सिजापति तथा वंश वन्धुहरुमा उत्शाह उमंगले छाउनु सो, सोभाविक हुने । अत्यन्तै गौरव हो भन्ने लेखिएको छ । कुनै व्यक्ति वर्गले, देश, देशवासीको निम्ती राज्य/काम गरेको हुनुपर्छ । अछमर पेटपालो राजनीति भैसी र गोठालामा पनि हुन्छ । त्यो साध्य होइन साधक मात्र हुन्छ । आफू मात्र खानेकाम, व्यक्तिको सवैलेखानेकाम व्यक्तित्वको हुन्छ ।

कर्णाली लोगक सं.इ.को.पे.नं. ७७

यस इतिहाँस पेज को लेख्ने इतिहाँसकारले प्रताप मल्ल र पूण्य मल्ल एउटै वंशका भाई हुन भनेको छ र नाग र पाल सहदर दाजुभाई भनेको , नागराज, चाप , क्राचल्ल, अशोक चल्ल र आदित्य मल्लले नाग, पाल हुँ भनेका छन् :-प्रताप मल्लकी छोरी आदित्य मल्लकी नातिनी नाम शकुनमाला बनाई/राखि, गेलावंशी पाल पूण्य मल्लका विवाह हुनु मल्ल सिजापति राजपद गोत्र वंश प्रताप मल्लले पूण्य मल्ल सिजापति लाई दाईजो दिएका हुन भनी लेख्ने के हुन् के होलान् ......कागले भात छरे उछिट्यायो भएनत । यीनका लेख किताव कसरी पढ्ने, यो वम विष्य भएको छ । नागका सिलाखेत ठाउँ ठाउँमा कीर्तिमान अजमरी छदैछन् । सत्यमोहन

जोसीले भनेका छन्। हेरिपढ्ने हरुले पढि सिला हेर्नेको सल्लाह, अनुवाद मा फरक अर्थ , केहि भाग जे पायो यो नपढी अनुवाद ले बिगारेको छ भन्नु र भारि विद्यावनको कुरा भन्नु लेख्नु भएको छ। कुरा काम त्यहि हो ? उपाएले इतिहाँस सुल्टो र सहि हुने उपायको दगुराईमा लाग्नु परेको छ।

संग्राम मल्लको ११४५ को ताम्रपत्र र दामुपालको ९३७ को ताम्रपत्रले ठ्याक ठ्याक वंश मिलाएको छ। एक भाई वा एक वंशा हौं भन्ने प्रमाणित मिलेको छ। पुर्खा इन्गोन देव नाग को बझाङ्गोलाई गाउँको हरिचन्द्र जैशीलाई जग्गा दानदिएको ताम्रपत्र ईनगोनको ६८७ सम्वतको समयमा राज्य शासन गरेको भन्ने लेख छ। राजा इन्गोनका छोरा खोरलदेव यी पछि ज्ञान प्रव नामले प्रख्यात भए (थिए)। यीनका छोरा नागराजले अति सुन्दर धातुको पूर्ति उत्तरकाँसी बाराहाटमा खोरल देवका नाति नागराजका छोरा चापले बनाई राखेका थिए। पुजीदै छ। नागराजका पुत्र चाप राजले बनाएको हुनु पर्छ। किन नाग राज खोरल त्यति बाँचेन होलान् छोरा नातिले बाबु राज्यको नामबाट बनाउन मिल्छ। सकिन्छ, बनाए होलान् भन्ने कुराको विस्वास छ। नागराजा चापले साइनु सनिव पनि रचेका/उपज गरेका हुन्। प्रख्याति चाप पनि देखिन्छन्, भन्ने बुझिन्छ।

रुपरेखा इ.पे.नं. ३१

पाण्डेज्यू ले रु.रे.ई.को पृष्ट ३१ मा यीनी नागराज क्राचल्लको लेख गढवाल उत्तरकाँसी वालेश्वर मंदिरको सिलालेख तथा ताम्रपत्रको लेखमा नागराजको राजधानी दुलर्ध्यनगर दुल्लूमा हो भन्ने प्रमाण छ। उक्त ताम्रपत्रमा महत्वपूर्ण लेख छ। भारत, नेपाल, तिब्बत समेत लगाइत सिंजाराज्य समेतका नागराज क्राचल्लको जिउदै इतिहाँस छ। मानिएको छ। ऐ. रुपरेखाको २८ पे.मा. नागराज पूर्ण्य मल्ल नाग जयपाल द्वितीय श्री जावका पुत्र हुन्, यि श्रीजाव नागवंश हुन् भनिएको छ।

खारि प्रदेस्यो यो जावेश्वर ताम्रागात्

तेन श्री नागराज्यन सिजापूर्या स्थिति कृताः

यो सिजालामाथाडा कनका सुन्दरी देवीको गेट हिम गंगाको ओडार गेटमा छ। यसले भनेको छ। खारि प्रदेशका नागराज जावेश्वर भए। अनि जुम्ला सिजालामाथाडा सिजाराज्य स्थापना गरि राजसिगासेनमा बसि स्थिति बाध्ये भनेको हो/छ।

कनौरका नागवंशी यसोवर्दन सम्राट कनवरमा राजा थिए।

कास्मिरका राजा श्री जयपिड नागवंशी राजा हुन ॥

यी नागराज अशोक चल्लका नागका छैठौ पिडिका थिए आदित्य राजा नागवंशी हुन्। गौड वंशी , सूर्यवंशी भन्दछन् नागराजका सातौं पुस्ताका ईन्द्रसमान छत्रपतिराजा थिए (श्रेष्ठ राजा थिए)। यो दोहोरा पत्र छपाउदा याद गर्ने।

राजा ल्योगोर (ब्रचन) मीनगोन देव ॥

यीनी महाचीनको कलङ्ग कुलिङ्ग प्रान्तका राजा थिए। यी नागराज हुन यस विशाल भूमिका राजा थिए। यीनले राज्य सारे। चीनका वंश नरसार्दुल सहयोगल जालंदर राजधानी गरे (बनाए) । चीनका जालंधर राज्य विकसित गरे जालंधर भिब कुन्डलवनमा यी राजाले वंश नरसार्दुल नाग भनेका छन्। यीनी कुलदेवता मष्टो कावा मान्दथे। थर्पूमष्टो मान्दथे। कुडलवनको डायराभित्र समाजसिल राज्यको सृजना द्वारा राज्य गरेका थिए। यस राज्यको मुल ताना अगाडि बढेको थियो। महाचीनको कलङ्ग कुलिङ्ग प्रान्त पनि कुनडलवन राज्यमा थियो। यस क्षेत्रको निलकन्ठक एकस्त्र शासन गर्नमा नाग सफल भए। त्रिगर्तास्थित गोपेश्वरको अभिलेख अनुसार कर्ता तीनी थिए। यसरी उक्त दुई लेखले एउटै व्यक्ति लाई दुईतिरबाट चिहाउ छन्। आ-

आफ्ना भाषाको मौलिक स्वरुप लाई हृदयाङ्गन गर्दा त्यति आश्चर्य मान्नु पर्दैन । तापनि मतैगे नभएका विषयमा निश्कर्ष पहिल्याउन गारो हुन्छ । यसकारण यस अवस्थामा श्री पालिवंशवालि बाट केहि सहयोग पाइने अपेक्षा देखिन्छ ।

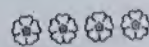
श्रीपाली वंशवलीको कथन अनुसार सूर्यवशी ध्यूतिमानका पुत्र प्रघोत सेनका समय देखि यो अनुवंश क्रम चलेको हो भन्ने बुझिन्छ । त्यस वंशमा नरसार्दुलहरु प्रारभमा जालन्दर देशमा राज्य गर्दथे पछि खस र हुँण संघर्षमा मध्यस्थ गर्न पाउँदा सम्पूर्ण खस देश र हुण देश समेतको एकछत्र राजा हुन उपक्रमा नागवंशी राजाले कुन्डलवलबाट राजधानी मानसरोवर खारिमा सारे ।

राजा इन्गोन देव

राजा ईन्गोन देव वर्तमान गढ्वाल कुर्माञ्चल तथा कनौर भूमि (उपरिसतलज) गुगेका अधिनमा थिए । गुँगेको राजधानी चप्राङ थोलीङ गुफा थियो । राजा ईन्गोनले त्यहाँ शक्ति राज्य चलाए । सुबेवस्थित ढंगले, जनहित मुखि राज्यको परिचलन गरेका थिए । बिक्रम सम्वत ६८७ देखि ७०५ वर्षको अवधि थियो ॥

राजा खोरल देव

रुपरेखा इ.को.पृष्ट ७-८ को लेख राजा ईन्गोन देवका पुत्र खोरल देव थिए । जो पछि यो शेष आद ज्ञान प्रभनामले प्रख्यात थिए । वि.स. १०१८ का पुत्र नागराजले दानव भूतलमा अजेय प्राक्रम देखाएका थिए । यी दानवभूतल नरेस प्रतापि नागराजले नै सिजा राज्यको नयाँ जग बसाले यीनलाई नै सिजाराज्यका संस्थापक नागराज सिजापति भनिएको हो । यी राजा वडा प्रतापि र शक्तिशाली थिए । क्रमशः यीनले भोट (तिब्बत), चीन, भारत समेटी सिजा व्यापक खसराज्य (नागराज्य) शक्तिशाली राज्यको रुपमा सिजाराज्य विश्वको पहिलो ठूलो र कानूनी राज्य भन्ने सिजाराज्य बनाए । त्यसैले यीनलाई वा यीनको दरशन्तान लाई सिजापति पदवि लेखेका हुन् । यो राज्य स्थापना गर्ने अरुहरु होइन नागराज हुन् । सिजापति खस पद उपज गरेको देखिन्छ । सिजा राज्य संस्थापक गर्ने नागराज विश्वव्यापी स्तम्भले नै, देखाएको छ । यो कतै छिपिएको छैन । तर सिजापति पद हो जात होइन ॥ सिजा राज्यमा काम गर्नेहरु सिजापति रहरले वा अहमले किन हो लेख्ने गरेका छन् ।

अभयमल्ल काल

रुप रेखा पे.नं. ९७ अभय मल्ल पूण्यमल्लका नाति, पृथ्वी मल्लका पुत्र थिए यिनको शासन राज्यको राजप्रसाद राजगद्दी बभ्फाङ उदम्वर पुरिमा भएको थियो । तर सिजा सम्वोधन लामाथाडा लेखिएको छ । यिनी सम्राटले सिजाराज्यका ३७ थर्पु घुन्टी राजगरि वसेका यिनी सम्राटका ६ वटा महत्वपूर्ण ताम्रापत्रहरु छन् । हरेक ताम्रापत्रमा ज`भाषा अभयमललको राज प्रसाद बभ्फाङ उदयपुरीमा भएको हो । सिजा लामा थाडा सम्वोधन छ । पिता पृथ्वी मल्लले गरेका थिए त्यहि भाषा मैले गरेको छु भन्ने शब्द छ । अन्तिमको ताम्रापत्र म्याग्दीको छ, त्यसमा सर्व राजकाजकाम काज खोलेको प्रष्टैछ । भनेकोछ । इतिहासमा त्यो विवरण चढाउन पाइएको छैन । जुम्लाका बाहुनहरु लाई सम्राट अभय राज मल्लले जग्गा गुठी दान दिएका थिए, वागलुङ भुमिदान दियको पछि त्यहा समवंशी मल्लराजाले ति वाहुनलाई जग्गादान वाट छुटाई दिए । तिवाहुन जुम्ला राज्यमा फिर्ता भए र त्यसताक जुम्ला वलिराज राजाको रजाइ चलेको थियो, वलिराजले ५०० मेलसेरा ठाउमा जंगल कटान गरि तिनीहरुलाई तेहि वस्ती गरे । ति व्राह्मणहरुको जात थर मेल्सेरी रहेकै छ ।

कर्णाली लोग संस्कृत इ.पे.नं. ६० मा सिजापति राजाहरुले नै वृता भूमिदान दिने नियम वनाएका हुन । ऐ.इतिहासको पे.न ९६ मा दुल्लू श्रेष्ठ महाराज धिराज पृथ्वी मल्लले शाक्य १२७९ मा कीर्ति खम्व निर्माण गरेका थिए । दोस्रो पटक दुल्लू पातरमाउली मुन्डेपैदेवल र अछाम कुच्ची विहार मुग्रा विस्वासी मंत्री यसु बर्मा समालालाई निर्माण गर्ने जिमेवारी दिएका, उक्त दुई काम पुरागरि सोका विल भपाई सम्राट पृथ्वी मल्लका पाउँमा चढाए सम्राट खुसी भै, यसुवर्म समाललाई जाजरकोट जक्तिपुरमा पुनः मुग्रा बनाउने सल्लाह गरे । विश्वासी व्यक्ति हुँदा जाजरकोट थर्पुराज्य प्रमुख पद दिए । यसुर्वम समालले आफ्ना भाइहरु गुल्मी, पर्वत कास्कि म्याग्दी, वागलुङ समेत गरि कोटे राज्य प्रमुखमा सम्राट पृथ्वीको सल्लाह वेगर भाइहरु कोटे राज्य प्रमुखमा नियुक्ति गर्दा चिसो पस्यो । समालले डोटी राजा नियर्र पाल सित सम्बन्ध गरे, चिसो चिसिदै गयो ।

क. लो. सं.पे. ७८ अभय मल्लको राज प्रसाद पनि १२८१ मा हो । ताम्रपत्र १२ ८१-१२८२-१२९८-१२३३ १२०९ र १२०५ का ताम्रपत्र छन । कल्याल वलिराजले १४६१ मा सिजाराज्य हात पारेका थिए ॥ क.लो.सं.को ६२ पे. मा जितारि मल्लको पहिलो कनकपत्र शा. १०१५ को मासे १ तिथौ १५ अंकीत छ । दोस्रो ताम्रपत्र १०१५ मासे ७ तिथौ १५ वारे ५ नक्षत्र २ लगन ९ दिन १० घडि ११ मा हो ।

इ. रुपरेखाको पे.नं. ६१ मा परवरसेन नेपाल प्रवेश ३७० मा भएका थिए । रुपरेखाको पे. ४० मा दुर्लभ भद्र पाल नागका नामबाट दुर्लध्य दुर्लभ हुदै दुल्लू नाम रहेको हो । भनिएको छ । दुर्लभ दुर्लङध्यनगर हुदै दुल्लू नाम रहेको हो । राजा क्राचल्ल नागले सितकालिन राज्य दूल्लू राखेका हुन भन्ने लेख वालेश्वरको लेखमा सम्राट काचल्ल ले दुल्लू सम्राट हुँ भनेका लेखेको ताम्रपत्रमा उल्लेख गरिएको छ ।

अभय मल्ल काल तम्रापत्र

पृथ्वीमल्लका पुत्र अभय मल्लको ताम्रपत्र शुभ ॥

ऊँ स्वस्ति अभिकल भूवन भरालेदहन धर्यप्राचुर्य की कदमवेले बासे पक बलिक ले बरस्ये (त्य) निहार गौरस्य

नन्तसे बापर बपुरुद्ध हद्र तस्तु हिनगिरेनी नितम्व्य ब्रतमाना माभिगाला त्य दुर्कुल शका भिमोत्त हन्त्या स्ययेत शरीता संलगन कृत, परिसर प्रदेशा उदुम्बर पुरी मधिवसन्न तुल, भूज, बल बिजितरिपुवलका मिनिज मनयन निर्गतबारी पुरसु दुर मभूत्सा रितमत्सरी क्षितिपति प्रातापाल प्रचन्ड भूज कुडन्ड, कुन्डलितको डण्डखण्ड निरोच छच्छर निकर प्रवाह जन्जरिकयया: रिभूद रावधुर शहरण बाल गोपाल काम वोज वानायूज वालहिक पारसी

अभय मल्लको ताम्रपत्र काधुर गता बेखन संघसाहर समुन्द्र सवल सामान्त मंडली मोलिमान्ड १२९८ फाल्गुण वदि ७ र बौ राईको आदेश बाजुरा अधिकारी कार्की प्रति अन्दर गावैको बेल काटयौं निभोनको गढे सहित एकत्र आलो ॥ २ ॥ सर्बकरअकर सर्वदोष विशुद्धकी जय ब्राहमण जैसी पसाकी अक्न्याछु मुडाली पेटाली, (मोड अपुताली) जारि दोष सवै, छाडि अगन्याछु ।

अछाम वाजुराका अधिकारी कार्की, निजामति र जङ्गी कर्मचारि प्रति आला (१ खेत १०० मुरीमाटो अन्दर गाउँको वेलकाथ्यौं निमौनका गढा सहित एकत्र आलो डेडखेत १५० मुरीमाटो सर्वकर अकर सर्वदोष विसुद्ध डण्डकुण्ड आदिदोष रहित गरि सर्वम जईसी लाइ बृता प्रसाद गरिदिएको छु। ज्यानमारा भ्रण हत्यारा मऱ्यो अपुताली जारी आदि सवैदोष छाडिदियको छु। थर्पुहालने डाला आदि दिने कलिथो हालेत कुत मात दशौंदिका जुवारा पिठायो कसैले लिन नपावस, जोभाषा कवुल भक्कल गरि श्रीश्रेष्ट सम्राट पृथ्वी मल्लले प्रसाद गर्नु भैक दिनेछु। भन्य भयोथ्यो त्यहिभाषा पिता पृथ्वीमल्ल पाला नागरि प्रसाद गरेको छु। पिताको भाषा थामेको छु । यो भाषा अभए (राज) मल्लको शाखासंतानले प्रतिपालन गरुन । जयराज जैसी महिराज जोतिपिका शाखा संतान छोरीका छोरा आदि उपभोग गरुन। यसमा साक्षिहरु सूर्य, चन्द्रमा, ३ नै रुन (वुद्ध धर्मसंकट) भूमडलका साक्षि, हरु जैत्र ब्रहमा रावल श्री ब्रहमरावल लेखक प्रक्षक निरिक्षक अजखडका लेखक धर्मराज जोइसी। यो ताम्र पत्र अछाम बाजुराका गजेन्द्र ब. शाह को घरमा छ। यस्ता अरु ताम्रपत्र कनकपत्र अन्य कागजातहरु त्यहाँ धेरै छन् ।

सिजाराज्य रुपरेखा इतिहाँस पे.नं. ३५ को पूर्ण प्र.नेपालले दुःख वा हासो लाग्दो मनपढी कथा को लेख, अभय मल्ल पृथ्वीमल्ल का पुत्र थिए अभये का पुत्र तपयराज मल्ल तपयका पुत्र दामराज दामराजका भावैराज भावैराजका धामराज मल्ल/बडूवाल थिए। हुन भन्य बंशलाई त्यहावसी दैलेख आठविस दरा अछाम भैसले, का बासीका जिब्रोमा छ विभिन्न इतिहास कारले लेखेका छन्। आफै पूर्ण प्र. नेपालले ऐं इतिहाँसमा नागवंशी सिजापतिका प्रथमराज परवरसेन अर्थात सिजाधिपति नागचाप,चापिल्ल, क्राकि चल्ल, क्राधि चल्ल क्राशि, चल्ल क्राचल्ल, अशोक चल्ल/पाल पनि लेख्छन्। पुत्रजितारि जिता जितारि मल्लका भाइ आनन्द/उपनाम जालंधरी(तिनका पुत्र रिपुमल्ल नाति संग्राम मल्लका धेरै इतिहास सिला स्तम्भ ताम्रपत्र , कनकपत्र छन्। रोल जितारिका पुत्र अक्षय को. थर्पु राज्यमा वित्यो अविवाहित रहे ठाउँठाउँमा अछाम विनायक पंचदेवल ठूलो सिला विनायक माथिडाडोमा पोखरी, तोली ठूलो खम्वा, वाजुरा सिला डोटीमुडग्राह बैतडी दार्चुला देथलमा कर्णाली प्रदेशमा कहाछैनन र तर अन्तमा तिव्वत पोष्कान वौद्ध कुटीमा गै जीवन वितित गरे ॥ तत्काल चीनका पोस्कान गुफा वौद्ध कुटीबाट ब्रहमाण लिपि पढेर जितारिका पुत्र आदित्य मल्ल सिंजा(सेंजा) राज्यको बागडोर रोलवालाका हिसावले आफ्नो हातमा लिइ, किर्ति भय प्रशासन गरे यी आदित्य मल्लका लेख गोरखा तचवाई वडारमा ताम्रापत्र लेख, थियो दै. जि.का (मा ताम्रापत्र आदित्यको मूर्ति, दुल्लू, आठविस,

धेरै देवल सिलास्तम्भ मुङग्रा ताम्रपत्र आदि थुप्रै छन् । सम्राट आदित्यका दुल्लू कीर्ति खम्वामा लेखैछन आदित्य वंशओ भवदेपालओ नृप: यी शब्द अनन्त छन् ॥ यी सम्राटका पुत्र कल्याण नाति प्रताप निशन्तानी हुँदा सेजाराज्य आफ्नै वंशका भाइ पूण्य मल्ललाई बोलाई सिजा राज्यको राज सिंगासेन गाधीमा वसाले।

अव यी प्रष्टै अजमरी लेख लोकोक्ति इतिहासहरु छदाछदै सिजाको रुपसेखा पे.नं. ३५ मा पूर्ण प्र.ले, पृथ्वी मल्ल दुल्लू कीर्तिखम्व निर्माणक १२७९ मा विश्व इतिहास को रुपछ । नागवंश/पाल राजाहरुको जिउदो इतिहाँसलाई मध्यनजर, ख्याल नगरि मनोपोली सिजापति नाग वा नागराजका सन्तति हरु लाई, गलत कुरा लेखि इतिहासकार बन्नु भन्नु, नेपाली नागरिक तथा इतिहासको धर्म हिन गर्ने व्यक्तिहरु को नैतिक्ताको ख्याल नहुनु हो ॥

अव-रुप ३५ पे.मा. अभय मल्ल निशन्तान, पूर्ण्य मल्ल अभयका वाजे निशन्तान, भएकाले, पृथ्वी मल्ल निशन्तान आदित्यकी छोरी सकुन्माला नाम बनाइ गेला पूण्य मल्लका विवाह गरि गोत्र, बंश, प्रहर शाखा, सिजाराज्य सिजापति पद समेत नाग बंशले दाईजो दिएका थिए, भन्ये समेत गलत कुरा लेखेका छन् ॥ उक्त रुपरेखामा ने नागवंशका अंतिम सम्राट पूण्य मल्ल भनेको कीर्तिखम्म नहेर्ने? रुप रेखाको पे. ६६ मा सोहि किताबको पे.नं. १४ मा पूण्य मल्ल नागराज सिजापतिका छोरी जुवाइ भनेको हरेक सिला स्तम्भमा, पूण्य मल्लका पुत्र पृथ्वी मल्ल भनेकै छ ६ वटा ताम्रपत्र अभय मल्ल कै छन्। अझ पूर्ण प्रकासले पूण्य मल्लले निसन्तानी हुदा नागराजकै संतानलाई सिजाराज्य फिर्ता गरे भनेको गलत लेखनु हुँदैन ॥
रुपरेखाकै पे.नं. ५० मा गेला सम्राट पूण्य मल्ल जयपाल द्वितीय श्री जावका छोरा नागवंशी भनेको, राजाराम सुवेदीले नागवंशी बडुवाल खसवंशी, डोटीका राजा निर्रयजङ्ग पाल आफ्नी आमा मरिन, चिहान मडो भइ लिया मडो भईन मडाको पेटबाट निर्रयजङ्ग पाल जन्मे मल्ल मध्यकालिन भन्ने राजाराम सुवेदीले लेखेको, मडाको मरिसकेको भन्दा, प्राणनहुनु बाट बच्चा सत्य, तृर्ता, द्वापर,कली, उत्तर भविस्य हत्य यूगमा पनि नहुने कुरा गोठालालाई पनि थाहा हुने कुरा हो ।

दुल्लू विजया स्तम्भ, को श्लोक नं. ११ को लेखमा नरहरी नाथले पृथ्वी मल्ल दुल्लू प्रदेशमा (सेरोफेरोमा) अनन्त कीर्ति पूर्ण पंच देवल, कीर्तिखम्मा पातरनाउली पैदेवल कर्णाली प्रदेश भरि पृथ्वी मल्लका अनन्त लेख छन् तर नरहरि जीले ,के कति कारणले, किन ? दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्ल मलय बर्मा राष्कोटीको धनातिहुन भन्य संधिपत्र संग्रहमा लेखेको ले , इतिहासविध सत्यमोहन जोसी र मोहन प्रसाद खनालले, बृहत जुम्ला राज्यको ऐतिहासिक विवेचना इतिहासमा पे.नं. २६८ मा दुल्लू कीर्ति खम्वको ११ अलोकमा पृथ्वी मल्ल नागराजकै संतान हुन यो हाम्रो ठोकुवा हो भनेका छन् । शलोक ३५/३६ को कीर्तिखम्वको दोहोरा साइटमा पृथ्वी मल्ल दुल्लू सम्राट मलय बर्माको धनाति बाबु छोरा नाति पनाति सम्म कोहि छैन पृथ्वी मल्ल पूण्य मल्ल/पालका पुत्र, जयपाल द्वितीय श्री जावका नाति हुन, यी पूण्य मल्ल पोष्कन गुफा बौद्ध कुटीमा ब्राहमण लिपि अध्ययन गर्न गएका सिजापति महाराज प्रताप मल्लले आफू निसन्तानी हुँदा आफ्नो भाइ वंशलाई बोलाइ सिजासिगासेनमा वसालेका थिए। भन्य लेखहरु विधावन सक्षम इतिहासकार ले लेखेका छन् । सत्य कुरा हो ॥

पृथ्वी मल्ल पुत्र अभय मल्लको ताम्रपत्र ॥
संधिपत्र संग्रह पे.नं. ७२/७३

ॐ । स्वस्ति ॥ अभिकलभूवन भरोद्ध हा धैर्य प्राचर्य कीर्तिकदम्वले बाशेषकवलितक लेवरस्य निहार गौर श्यानन्तस्य वापरं बपुरुद्ध हतस्तु हिन गिरेनीतम्वे । बतनामान भि गलित दुकुलसंका भिवोद्ध हंन्त्या स्वयत शरिता समलह कृत ॥ परिसर प्रदेशा उदुम्बर पुरिमधि बसनतुल भूज बल विजितरि, पुवल पुवलका मिनिजन नयन निर्गतवारी पुरसूदुर समुत्सारी तम् ॥ त्सारि क्षितिपति प्रतापनल प्रचण्ड भूजडन्ड कुन्डलितको डण्ड खन्ड निर्गच्छच छर्नि कर प्रवाह जज्जरी कृतारि भूध राब्धुर ॥ हंस रणवाल गोपाल कमबोज बालायूज बाल्हिक पारसीका धुदृग तार्व, रत्नसंघ साहर समुन्द्र शवल समान्त डंडली मांली मन्डित चरण रोजः सपरिवार श्रीमान अभय मल्लश्चिरं जयतु ॥ श्री शाक्य १२९८ फाल्गुण बदि ७ रबौ राइबे आदेश ॥

बाजुरा अधिकारी कार्की प्रतिअंदर गवैको बेलकाटि यौं निभौंके गछे कया छु । मडाली पेटाली मोड अपुताली, जारिदोश सभै छाडि अक्याँछु । झ्यापा गुफया कडिव्य कुतमात पाटेलो पिठायो कोहि लैन नपाव. जोभाषा पृथ्वीमल्ल शाखा पषाकि अक्न जथव्रह्म जैसी महिराज जइसी कि शाखा चेलीको चेलो आदि भूंच अत्रसाक्षिण सूर्य चन्द्र म से रत्न गयं ॥ भूमडलका साक्षि जय व्रह्मा राउला सिरिव्रहम राउला राज व्रहमा राउला पेखक अर्जुन खड्का लेखक धर्म राजजईसी ॥

ईव्यदिसत सहस्त्र सिलापत्र कनकपत्र, ताम्रपत्र, अप्रकासिद संगृहित हामी सितको (सितछन्) धेरै असंगृहित स्थानिय जनता सित छन् । धेरै असंगृहित स्थानिय ।

तिब्वतको स्तम्भ सिला लेख

तिब्वती सिला स्तम्भको अध्ययन गर्दा (अवलोकन गर्दा) जुन दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राखेर गर्नु आवश्यक थियो। किन भने त्यस दृष्टिकोण अनुसार (अनुरुप) अध्ययन भएको जस्तो लाग्दैन समभवतह त्यस दृष्टिकोण बाट अध्ययन समभव भएको भए यसको महत्व अझ यसरुपमा होइन अर्के रुपमा हुने थियो। किन भने त्यस स्तम्भको प्रावरण गर्दा शासकले संकुचित एवं स्वार्थ पूर्ण वेहोरा गरेको भए सम्सामुहिक पछेमाथि समेक प्रकासपार्ने थिएन। त्यस राज्यको प्रभूसत्ता एकछौं अभि अधिराज्य भाज्य हुदा हुदै पनि त्यस साम्राज्य को शासन बिकेन्द्रीकरण अवस्थामा थियो। भन्य स्पष्ट संस्कृत गरियको छ। गेला गाह विषय टीमिकोट सिजा र खारि जस्ता अल्प विकसित राजधानीका नाम र गेलावंश को नाम श्री नरेन्द्रवंश श्री पालीवंश जस्ता धीरोदात्त राज बंशको सम्बन्धमा उल्लेख गर्नमा कार्पव्य दोश गर्न नदिनुलाई नुपम उर्दाता पूर्ण व्यवहार मान्न सुहाउँछ विजय स्तम्भमा, निर्देसित सवै पक्षको अर्थपूर्ण अध्ययन नै बाकिछ। त्यसर्थ कतिपय महत्व पूर्णकार्य पक्षलाई आवश्यक रहने अवस्था छँदैछ। समय सापक्ष अध्ययन मनन गर्दा सार्थक भएको पक्षमा आवाक रहने अवस्था छदैछ। समय सापक्ष अध्ययन मनन् सार्थक भएको पक्षमा अत्यान्न कतिपय नबोदित सत्य तथ्य माथि पुनरावलोकन गर्नु पर्ने स्थिति आउँछ। आउन सक्छ। आज अधिक संक्षिप्त अध्ययनका भरमा पनि निम्न लिखित बुँदा माथि (कियदंश माथि) प्रकास पार्न सकिन्छ।

१) आदित्य वंशओ भवादि पालऔं नृपः
२) अथगेला होएन नृपः
३) श्री नरेन्द्र कुलऔं जातः
४) अथ खारि प्रदेस्थ्यो पालः
५) सिजापुरी स्थिति कृताः

यि सवै पद्धाङ्स हरु उपयूक्त विजय स्तम्भका उत्कीण मूर्तक हुन औं यिनको परिभाषिक विस्तृत एवंम अस्मिताका संदर्भमा अलग अलग विवेचना गर्न सकिन्छ। हुनत, उल्लेख सवै विषय माथि विस्तृत प्रकास पार्ने यस प्रस्तुतीको कारण उदेश्य होईन तथापि यस परिप्रसंगमा सापेक्षत चर्चागर्न निम्ति पाठक विद्धकजन समक्ष अनुमति माग्नु कर्तव्य भएको हो। खास सकसक भएका (परेका) विषयहरुयि हुन् (क) यसमा पृथ्वी मल्लले आफ्नो व्यक्तित्व र वंशानुगत सम्वोध लाई ज्यादै स्पष्ट सित प्रस्तुत गरेका छन्। आदिपाल राजा, कत्यूरवंशका उत्तराधिकारी डोटी राजवंश र गेलाराज वंशका साझा वंश पुर्खा हुन् उनि सूर्यवंका राजाराम चन्द्रका जेठासुपुत्र कुशका सन्तान हो नाताले यस अनुवंशलाइ यसको नाताले कुश वा कुशान वंश भनेको हुनु पर्छ। काल क्रमले कुशको उच्चारणमा खसकुशानको अपभ्रष्ट खसान हुन असम्भव छैन। अव यि गनथनका तर्फमा लाग्नु छैन। सरल सटर्कटमा दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्लको उदयपछि (उदयकालमा) दुल्लू सेजालगायत पश्चिम नेपाल पिथौडागड दार्चुला तिव्वत महाचीन छिमेकी मुलुक समेत श्रेष्ठ सम्राट पृथ्वी मल्लका सयौं सिला (कयौं सिला) देवल स्तम्भ बाट ३६ कर मिनाह गर्दा सत्ययूग फर्कियो, यीभगवन धन्यराजा पृथ्वी मल्ल भनेका थिए। वा पाण्डवका देवल सिला मुड्ग्रा हुन् भन्य भ्रम पनि सोका लेख नहेर्दा नजान्दा भनेको पाउँछौ। नागवंशी सिजापतिका चीन महाचीन तिब्वत खारि, कर्णाली प्रदेश र भारतका महत्वपूर्ण लेखले नागवंशी सम्राटहरु साहसी कर्मोट, सक्रिय, दुर्दर्सी वंश थिए भन्य चिनारी, पहिचान देखिन्छ। सिजापतिको सिजा राज्य यीं आदिकारणले विश्वको पहिलो ठूलो र कानूनी राज्य भन्ने जानकारी पायौं ,सिजाधिपति क्राचल्लले दक्षिण राखेका किल्ला लेख स्तम्भ हरुले देखाएका छन्। ऐतिहासि भनि लेखने हरुले दुल्लू पातरनाउनली पैदेवल काठमाण्डौ हनुमान ढोका आदि आदि लाई अर्कै वंशले लेखेका भनी देखाएका छन्।

यी इतिहाँस लेखक कस्ता कामका होलान् पृथ्वी मल्लका विस्वासी मंत्री यसो वर्मा समालले कुच्ची व्यारेग मुग्रा, दुल्लू पैदेवलको रेखदेख गर्ने यसुवर्मा समाल राखेका थिए। निर्माणाधिन कार्य सम्पन्न होईसक्दा दुल्लू सम्राट पृथ्वी मल्लका पाउमा आय-व्यय राखि विवरण विश्लेषण गरेका छन्। त्यो ईमानदारी विश्वासी कारण दशरतपुर जाजरकोट मा कोटे सम्राट भए लगतै आफ्ना भाईहरु पाल्या, बागलुङ्ग, गुल्मी पर्वत काष्की मुस्ताङ कोटेराज्यमा खटाइ पठायको,, ति राजाहरु समाल सोवंशी लेखेनन् मल्ल भन्दै आएकाछन् इतिहाँस हेर्दा नाग सिजापतिको इतिहाँस नेपाल एकिकरण हेर्दा शाहकाल महत्वपूर्ण वंश पाईन्छ, देखिन्छ। अन्य जातजातिले कोटे राज्य गरेका तमाम इतिहाँस पाइन्छन् साबुद प्रमाण त केहि पनि नहुदा दै. ठारीकाँध गा.पा. वार्ड नं.४ गैरागाउँ बासी भूपु सचिव भक्त ब. शाहीले हाम्रा पुर्खा ढुङ्गा हान्ये राजा रहेछन् भनेका छन्।

पृथ्वी मल्लका कीर्ति कामले, सिला स्तम्भ देवल मुग्राधारा ताम्रपत्र कनकपत्र रअनन्त स्तम्भ, भएकोले, अझ खोजीको तयारि हुनुपर्छ भन्य भाव वृद्धि हुँदै एक उखानछ भुटो टेकदैन, सत्य गुम्दैन त्यसैले कर्णाली प्रदेशका, सिलालेखले छाएका किन होलान ? भन्ने लाग्दथ्यो इतिहाँस पढ्दा बुझ्दा सेवास साथ उर्जा पलाउछ।

गेलावंश

गेलावंश खारि वंश, गौणवंश, सिजावंश भन्नु जनमास भूलाउनुत होईन, खसराज्य खसराजा ठाउँका नागवंश भूगोल ठाउ खस, त्यहाँका शासक बासिन्दा खस हुँदैनन् जाति खस होइन, खासजाति नाग राजा खसहोइन, खास साज्य सिजा, खासराजा खास बासि हुन, भूमि खस हुदैन खस भएको कुनै चिज,हातबाट खस्नु ,मृत्यू हुने जमिनमा पैरो, ले जमिनखस्नु हो, ठाउँ र व्यक्ति खसहोइन हुदैन, रुषमा इतिहाँस विद्हरुले निशकर्ष, नेपाल इतिहाँसकार प्रतिनिधि सूर्य प्रसाद ज्ञावली, भारतका गोपालचत पाण्डेय ईज्राइलका, रुषका विधावन को लेखले ठहर गरेको रुष मास्कोको सम्मेलन ले इतिहासको लेख बमोजिम। भारत कुमाउको अशोक भन्य इतिहाँसमा पनि यी कुरा लेखले छोएको छ। धेरै अल्मलिनु समय बरबाद उल्टो ज्ञान अज्ञान्ता (अनविज्ञ) इतिहाँस भेटीनु ठीक हुदैन। त्यो के भुटा हो के साचो हो थाह त हुदैन सबै इतिहाँस लेख्दा पढ्दा पो साँचो भुटो पत्ता लाग्छ। तर मरेका मडोबाट जन्मनु, स्तम्भको लेख थिए रितलिनु वावुको छोरा छोराको बाबु भन्ये बनायका भनाइ लेखाइबाट सचेत हुनु पर्ने कुरामा ध्यान दिनु सक्नु पर्ने हुन्छ। ज्ञानका विधावन हुन, कागजको विधावन काम नलाग्लाजस्तो लाग्छ।

नाग जावेश्वर भए।

यी नागवंशी सम्राटहरुले नागवंश, भागवंश, सूर्यवंश, सुभानवंश, गेलावंश, सिंजावंश, गुँगेवंश खारिवंश, श्रीपाली वंश, मालिका कोट, ऋक्सेन समुन्द्र गौण ,यदु, आदित्य, शिब, शिवभार, पुराङ, मदु, बहुल, मिश्र, प्रस्सति, अनुवंश आदि वंश ठाउँका नामपनि भनेका नामका वंश भनेका यिं के कति कारणले वंश लेखेका होलान्! तर नाग वंश सूर्य वंश दुइवंश, वंशवालीमापनिबाजाबनाउँदा नाचवाजा बनाउनेहरु पनि आसिकाको रुपमा भनि आयको परम्पराबाट कलौते अक्षरले लेखियका छन् तिनताक पश्चिम तिव्वतमा गुगेप्रान्तको राजधानी खारीमा थियो। पुराङ प्रान्तको राजधानीचाहि ताउँलाखार थियो, यिं दुवै प्रान्त खारि/मानसरोवर कै, अन्डरमा थिए। पछि खारी प्रदेश गुगेको हागो, फेरी उभोलाग्यो फेरी उदो लाग्यो र सिंजामा राजधानी नयाँ खडा गरे, नयाँ स्थिति नियम खडा गरे यसको समय ४/५ सताब्दी तिर भनिएको छ। अर्थात सिजाखोला सिजाउपतेका लामाथाडा अति सुरक्षित महत्व : को ठाउँछ। दुई किल्ला हिमनदीले घेरेको एक किल्ला भिडालो चट्टानले घेरेको एक किल्ला मात्र ढोका रहेको अति सुरक्षित बनेको ठाउँ, बाजुरा उदयपुर दै. तिलेपाटा लुसाकोट एकै ठाउबाट प्रशासन चलाए। वंशगोत्रको हेका रहेन, राज्य शासनको मात्र हेका देखियो। दक्षिण सिजा प्रवेश सरेका भाइहरु देव, चाप चापिल्ल हुनत महाचीनका

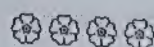
ठाउँका नाम हुन चल्ल,मल्ल,सिजापति, यिं माथिका वंशहरु उपवंश मनोमानी वंश हुन भन्नामा फरक नपर्ला, नेपालमा राणाले शासन गर्दा जङ,सम्सेर,विक्र, जवरा भनेर शासन चलाए पदले पृथ्वीनारायण शाहले चन्द्रवंशी हुदाहुँदै चेपेनदी दुधवंश, गोरखा वंश लेखे । त्यस समयका वंश पद लेख्ने चलन प्रचलित रहेछ । एउटा विद्यावनले भनेका छन् कुनै पनि शासकले आफ्नो सत्व दिगो टेकाउन, पयाना फेर्दछ । त्यस्तै यी पयाना पो हुन्की, चलन हो ? यस्तै इतिहास लेखनदासहरुले श्रीपाली सिजापति मालिका कोट, ऋकसें , वंशी, सूर्य वंशी, नागवंशी सिजापति र अलंकारी/नकली सिजापति ४/५ थरी सिजापति लेखेका छन् ॥ नककली बाहेक अरु ४ थरि ठाउँका नामबाट ४ थरी भ्रमले लेखे निचोडमा नाग, पाल, अशोक चल्ल पाल अशोकका नाति आदित्य आदित्य वंश भवदि पालओ भनेका म पाल हुँ, वंश पनि पाल आदित्यवंश लेखेका छन् मर्जि रहेछ । नागराजा/नागराज्यमा/सिजापति शासकले राज्यका काम गर्न सजिलो पार्न थुप्रै राज्य ३६+१=३७ र कोटे राज्य ८४+४ ८८ जम्मा १२५ कोटे राज्यमा बिस्वासी मित्रहरु लाई कोटे राज्यका राजा भनी प्रमुख बनाई राखेकाहरुले सिजाराज्य मार्फत अधिनका राज्य हुँदा राजाहरु र केहि कर्मचारीहरुले पद सिजापति अधिकारी, सिजापति खड्का, सिजापनि बहोरा, सिजापति रावल, सिजापति बिष्ट, सिजापति कार्की, सिजापति मगर, सिजापति शाही, सिजापति रोकाये, सिजापति देवकोटा, सिजापति बुढा, सिजापति खड्का, कामी, दमाई आदिले सिजापति पद लेख्ने गरेका छन् । सिजापति जात/थर होईन सिजाराज्य स्थापना गर्ने नागराजको पद सिजापति हो । इतिहाँस नहुँदा नपढ्दा थाहनपाउँदा यस्तै लेखे, सिजापति सिजाराज्य स्थापना गर्नेव्यक्ति वंश सिजापति पद लेख्नु सोभाविक, सिजाबाट बस्ती सरेर, बस्तीबसेर, राज्य गरेर सिजापति होईन होला,? सिजाराज्यको न्यू (जग) बसाउने व्यक्ति होला ।

तिब्वती वंशावलीमा सिलालेख नाग ॥

नागराज सिजापतिको तिब्वतको स्तम्भ को लेख यसरी दिएको छ ॥

सिजापति राजाका नाम दर्ता :-

नेपाली भाषामा	तिब्वती भाषामा
१) नागराज	नागदेव ॥
२) चापराज	
३) चापिल्ल राज	वचन फ्यूकल्दे ॥
४) क्राशिचल्ल	प्वत्र शिसल्दे ॥
५) काधिचल्ल	म्रस ग्रगसल्दे ॥
६) क्राचल्ल	ग्रगस पाल्दे ॥
७) अशोक चल्ल	आ.शि.गा.आसोल्दे ॥
८) जितारि मल्ल	अरसिनदार स्मल ॥
९) आनन्द मल्ल	आ.मान आनारकर स्मल ॥

नागवंशको पहिचान एवं दुल्लू स्तम्भ तथा दर्पण

दुल्लू कीर्ति स्तम्भ नागवंशी राजाहरुको कीर्ति स्तम्भ कीर्ति हो ॥ यो कीर्ति विश्व प्रख्यात भएको छ। यस्तो,, यस्ताले नै नाग राज्य सिजा ५ वटा राष्ट्रको वंशावलीमा तेर्सियको छ। गोपाल राज वंशावली घर, दर भित्रकै हो। सिजाराज्य उत्तर चीन तिव्वत पश्चिम नेपाल, भारत, गोपालराज वंशावली र रुषको मास्को राज्यमा पुगेको पाईन्छ। नागवंशी वंशावली राजाहरुका नाम नेपाली भाषा र तिब्वती भाषामा उल्लेखनिय रुपमा खडा भैरहेको, पाउँछौं। यसैले नागवंशी/सिजापतिको दर्पण हो भन्नमा कुनै आस्चार्य नलाग्ला ॥

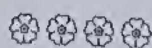
नेपाली भाषामा	तिब्वती भाषामा
१) नागराज	नागदेव
२) चापराज	वचन फयूकल्दे
३) चापिल्ल राज	वचन......लदे
४) क्राकिचल्ल	गुगसापाल्दे
५) क्राशि चल्ल	
६) क्राधि चल्ल	ग्राम पाल्दे
७) क्राचल्ल	गुण स.पाल्दे
८) अशोक चल्ल	अशोमा आसोल्दे
९) जितारि मल्ल	जि.अ.जि.स्मल
१०) आनन्द मल्ल	आ समय स्मल
११) रिपुमल्ल	रिउरिउ स्मल
१२) संग्राम मल्ल	जि अ सित स्मल
१३) आदित्य मल्ल	पारलाल स्मल
१४) कल्याण मल्ल	कलान स्मल
१५) प्रताप मल्ल	प्रति स्मल
१६) पूण्य मल्ल	पूण्य स्मल (यसोधनामस)
१७) पृथ्वी मल्ल	पृथ्वी पति स्मल
१८) अभय मल्ल	अभ पा.स्मल

सिजाखोला उपत्यको इतिहास मा अर्थात सिजापति नागवंशी सम्राटहरुका तिब्वत दुल्लू तथा

महाचीनका स्तम्भ हरुको लेख उतार गरियको जानकारी गराईन्छ। यसमा यि राजाहरुका अजमरी अनन्त लेख हुन ॥

दोश्रोमा साताला खम्मडाडाका ५ स्तम्भका लेख, रासकोट चुगीकोट का पंचसिला, बाजुरा दानीगौडार फूलवारीका डाँडाँका, चट्टानका लेख बैतडी पिपलकोट सानो ठूला पिपलकोट का देवल, अछाम बिनाय पंचदेवल, ऐं माथि डाँडाँको सिलापोखरी तोली ठूलो स्तम्भ, दर्ना पंच सिला, सुगौली भगवति मंदिर, कालिकोट बिजैपुर स्वयम्भुनाथको मंदिर, लुडकु ३८ फिट चट्टानको लेख, देवारगौडा कालिकोट वाधाढुङ्गका, लेख सिजासेरा वाधा पहाडका लेख कर्णाली गण्डकी प्रदेशका हजारौ लेख सिजापति/नागवंशका छन्। देश विदेशका लेख खोज्दा कतिछन् कति झलक देखिन्छ।

नाग वंशका सिजापतिका यि कीर्ति ले पनि सिजापति पद रहन आउछ। यी कीर्तिले त न भई सिजाराज्य स्थापनाले सिजापति पद रहेको छर्लङ्ग भएको कसै, कतैबाट छिपेको छैन। नेपालका अडडाहरुमा अट्टा राष्ट्रिय/सरकारी लेखापढीमा भाषा, साईनु, सनेवा, नाता, तिथिमिती, गतेवार, महिना, वर्ष, सताब्दि, दशक, हप्ता, क्वीन्टल ,पटाङ, चटाङ यस्ता वृहत उपयोगी काम सिजापतिका रणनीतिले पनि सिजापति पद रहनु यूक्ति, यूक्त ठहर दुरदर्सीता यी छर्लङ्ग छन्। भाषा नागले, नाता-सायिनु नागपुत्र चापले तिथिमिति क्वींटल छटाङ, पटाङ, गतेवार, हप्ता, महिना, वर्ष, दशक, सताप्दि नागराज क्राचल्लका उपज हो भन्ये क.लो.संस्कृत र सि.इ.रुपरेखामा लेखेका छन् तेसैत, अरुका त,, लेख भयनन्। यस्ता वर्ज अजमरी इतिहाँसका पुर्जा स्तम्भ,सिला मुग्रा देवल चटाङ कीर्ति आदि खुला सार्वजनिक स्थलमा प्रतिविम्बित छन्। घरभित्र एकान्तठाउमा यि कीर्ति राखेका छैनन्।

नागवंशका क्राचल्ल

सिजा.इ. रुपरेखा पे.नं. ३२ मा

नागका छैटौं पुस्ताका राजा क्राचल्ल ले आफ्नो पद खसपति/सिजाधिपति राखेका अभिलेख मा खसपति (खासपति) अंकित गरियेको छ। सिजा इ.को ९२ पेचमा क्राचल्ल पुत्र अशोक चल्लले खसपति शब्द प्रयोग गरे अशोकका लेख वोधगया, कानपुर, कुसावती, गडवाल, पायापुरी गोपेश्वर, गयाजी, उत्तरकासीं, पिथौडागढ रामेश्वर, बाराहाट शिवत्रिशुल लधाक चीन, हुम्ला रेलिङगुफा, दुल्लू पादुका बौध मूर्ति, सुर्खेत काँक्रे बिहार शिवकुटी बर्दिया दानुवाताल भग्नावेश आदि स्थलमा कीर्तिहरु रोपेका छन्।

नागवंश/सिजापति अशोकचल्लका इतिहाँस सिजाको रुपरेखा इ.को पे.नं. ४,१४,४९,१६,९६ मा र कर्णाली लोग संस्कृति इ.को.पे.नं. ९६,४६ पे. सिजाको डारेटो पे.नं. २२ र कुमाउको इ.पे.नं. १२६, र ५२६, १३१ पे. मा नागवंशीराजा हरुको नालीबेली इतिहासिक कुरा स्पष्ट हुनेछ। भएको छ। विविध इतिहाँसमा नागवंश कार्यक्रम रितिथिति,राज्यकाल व्यवहारबारेमा लेखेकै भेटिन्छ। एकुरेट, इतिहास कहिछैन।

खस/खास अधिराज्यका ५ अभिलेखहरु ॥

पूर्व मध्यकालमा पश्चिम नेपालमा विद्यामान विशाल राज्यलाई खस देश भनियको पाइन्छ भन्नुपर्ने नागदेश खासराज्य हो। सूर्य मणि ज्ञावलीको रुष मास्कोको परिणामले, जेहवस त्यहाँका राजाहरुलाई मध्यकाल मा नै र नेवार गोपाल वंशावलीले, सिरिया राजा भनेर उल्लेख गरेको छ। (गोपाल वंशावली पृ.२६ र ४८) भारतिय उपमहादिपको पश्चिमोत्तर पहाडिभूभागमा प्राचीन कालदेखि नै व्यापक रुपमा खस/खास जातिको रस्ति वस्ति, थियो भन्येकुरा विभिन्न पौराणिक ग्रन्थ र त्यसवखतका पश्चिम नेपाल र कुमाउँका अभिलेख हरुको अध्ययन बाट थाहा पाइन्छ। यसर्थ यसराज्य लाई खास अधिराज्य भनेर नामाकरण गर्नु उपयूक्त हुनेछ। खस अधिराज्य को इतिहास लाई प्रकास पार्नमा दैलेख जि.को दुल्लूमा रहेको कीर्तिस्तम्भ अभिलेख को ठूलो महत्व छ। यसमा खस राजाहरुको (नागराजाहरुको) वंश वृक्षमा र कोहि महत्व पूर्ण घटनाहरुको समेत जानकारी दियको छ। खस राज्य/राजाहरुले दक्षिण पश्चिम तिब्बतको खारि प्रदेशमा अधिकार गरेपछि मात्र कर्णाली प्रदेशको, बिजय गरेर जुम्ला जिल्लामा पर्ने सिजा उपत्यका लाई राजधानी बनाई पश्चिम नेपालमा खस/खासराज्यको स्थापना गरेका रहेछन्। भन्ये देखिन्छ। दुल्लू कीर्तिखम्ब कै अभिलेखको शब्दमा उल्लेख गरियेको छ।

अथ खारि प्रदेस्यो यो जावेश्वर ताम्रागात् ॥

त्यन श्री नागराजजेन सिंजापुर्या स्थिति (........) कृताः ॥

अनिखारि प्रदेशमा बस्ने जुन श्री नागराज जावेश्वर (जुम्लेश्वर) हुनु भयो यहाले नै सिजाराज्य स्थापन गरि सिजा नगरमा स्थिति बसाल्नु भयो सिजाराज्य चीन महाचीन तिब्वत/भोट दक्षिण बद्री केदारनाथ गयाजी बाराहाट उत्तरकासी वालेश्वरको राज्यको प्रपोजल तयार गरे नागकै छैटौ पुस्ताका क्राचल्लले र ७ तौं अशोक चल्लले नागको आकान्छा पुरागरे नागको कल्पना पुरागरे सिजाराज्य चहकिलो चम्कीलो पारे, सिजाराज्यको गौरव्ता बढाएका थिए। अनि नागराज सिजाधिपति सिजापति मा घोशिद भए। (खसपति सिजाधिपति घोसित भये) विभिन्न ग्रन्थमा अजमरी अमर सिलालेख कीर्ति खम्म जस्ता देश विदेश का कीर्तिले देखाई, बताईरहेका छन्। सिजाराज्य स्थापना गर्ने नाग राज मात्र सिजापति खस पति सिजाधिपति नागकै वंशज थिया ॥ (हुन)

सिजापतिका राज्यमा काम गर्ने हरु (कर्मचारी) ले सिजापति लेखेका छन्। सिजाको इतिहास/नागवंशका इतिहासले नाग जावेश्वर (जुम्लेश्वर) सिजापति सिजाधिपति (खसपति पनि) देखाएको छ। सिजापति जात होइन थर पनि होइन, सिजाको अतिपति भन्य जनाउछ। चीन, तिब्वत मानसरोबर भोट, सिजा कर्णाली प्रदेश भारतका कीर्ति नाग राज सिजापतिका र सिजाराज्य स्थापना गर्ने भाषा भेश, नाता, तिथिमिति आदिकाम गर्ने उत्तर दक्षिण सिमा ठाउँठाउँका देशदेशका स्तम्भका लेखले सिजापति नाग वंश देखाउछ।

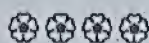
नोटः विनोदबिहारी

विनोद बिहारी टु ईन्सकिसनस आफ वोदगया, इपिग्राफिया हुन्डीका मोलम विनोद बिहारी टु ईन्सकिपसनस अफ वौध गया सफिग्राफिया ईन्डिका मोलम १२-१९१३ . १४ ई. पृष्ट ३० । यो जि. टुची ईटाली नागरिक को लेख छ।

योगी नरहरी नाथ इतिहास प्रकास अंक ६ भाग-१(काठमाण्डौ इतिहास प्रकास संघ २०१३ (वि.स.यू.५८- ६१ .

यस देशको नाम नेपाल रहनाको कारण काठमान्डौ उपत्यका चारैतिर पहाड भइ पानी जमेको थियो चीनबाट नेमुनी नामक ऋषिले चोभारको डाडोमा बसी त्यहाका मानिस प्रयोग गरी, त्यो चोभार डाडो कटाई पानी पास गरे र उपत्यका वस्ती भएको भनाइ ले(१) नेमुनीको नामले नेपाल नाम, दोस्रो तिव्वती नागरिक चोभारको वडारमा बसे काँधमा मफलर (गल्बन्धी) रहेछ। ने . वडार पाल गल्वन्दी हुँदा वडार ले ने गलवन्धीले पाल ने ' पाल . नेपाल नाम हुन गयको - २

तेसो कासमेरवाट पालराज/नागराजा आइ चोभारको वडारमा वसे नागदहमा वडारले ने ' पालराजा पाल . नेपाल नाम रहेयो भनियको एकिन खोलिएन ॥

सिजाको सुवर्ण यूग सिजा रुपरेखा इ.पे.नं. ८६-८७

प्रकासिद सपादलक्षसिखरी ....मापलचुडामणिय्
शिलौनी मद शिचल्ल मापि यो निल्वा बिनियखमय्
श्री मछिन्द्र मिन्द्रसददृसं भ्रष्ट्शासने ॥
स्थित्यू द्वारामसौ चकार प्रमाश्चार्य कलौदुजये ॥

यस अभिलेख मार्फत आफ्नो तिरत्वको प्रदर्शन गराउने धिरगमभिर नरसार्दुल महाराज श्री अशोक चल्ल/साँच्चै आफ्ना दुर्घर आफ्ना अजय पुरुष रहेछन् भन्न सजिलो भएको यीनको विरत्व सम्बन्धमा प्रकास पार्ने खालका अभिलेख एवं स्मारिकाहरु पश्चिमोत्तर भारतमा प्रशस्त छन् । तिनको खोजिभएको छेन । खोजिनीति हुनु पर्छ ॥

गित २००९ साल माघ महिनाको कुरा हो गतेबार को हेका भएन, त्यसवेला आगरा विश्वविद्यालयको कलासंकायले प्राचीनकालिन भारतिय संस्कृति सम्बन्धमा अत्यन्त मार्मिक परिसिलन गराएको थियो । त्यस परिसिलन कार्यमा दिलचश्विराखने विद्यार्थीहरु मध्यमा केहि अवागानिश्थान भन्नु भन्दामात्र कावुल भनिन्थ्यो । काबुलिहरु हाम्रा लागि आश्चर्य लागदा थिए । प्रस्तुत संदर्भमा एक दिन जोडदार बहस चल्यो । वहसमा भागलिने हरुले आ(आफ्ना तर्क प्रस्तुत गरे , तर्कको आसयमा प्रसस्त अन्तर थियो । त्यसैमा स्नाकोत्तर प्रथम वर्षका विद्यार्थी फजुल वक्तारले भने पाटलीपुत्रका सम्राट अशोकको कुरोटाढाको भएन राजा अशोक चम्कीयको नेपालमा, कन्धारामा हिन्दू राजाहरु राज्य गर्दथे । कन्धारमा हिनदू शासनको पतन भएको दशौं सताब्दी पहिले हा , कानधारको हिन्दूसत्ता पछि केहि समयमा कनधार खस नागहरुको राज्यको अधिनमा गएको थियो । आ-सूर्यन्तको राजा भनेर आफूलाई उपस्थित गराउने यी खस/नागराजको अभिलेख मध्य कन्धारको एउटा खण्डहर मा अँझ छदैछ । हेर्ने ईच्छा हुनेले अँझै हेर्न सक्नु हुनेछ । कनधारको राजधानी काबुलमा सरेको त पेशावरबाट राज्य अलग गराउने मुगल सम्राट , तमरतपुर वक्तारका पालमा हो । यस कुराको त्यस बेला चाँसो दिएनन् । चाँसो राख्नको लागि कलासंकायका संयोजक परमसुख पुरुषोतम् लाल उपाध्यायले नमनेका नधच्धचया का पनि होइन । तै पनि चाँसो नएकै विषय पऱ्या त्यस बेला । अचेल फगुल वक्तार कै सम्झना हुन्छ । भेट्न पाए कति आनन्द हुँदो हो । भनिन्छ भेटघाट छैन लगभग २८ वर्ष अघिको कुरा थियो । बोलिएका शब्दहरु भने स्मृति पटमा जस्ताका त्यस्तै ताजा छन् । संयोगले होकि नियमित खटनले हो धेरै पछि आएर आफू जस्ताको चाँसो राखेको देखियो । जब सम्म विश्व बनधुत्व दायरा फराकिलो र बिचरण मार्ग प्रश्त थियो । तबसम्म ज्ञानका भाडाको बिक्रो उग्रीयन भने वितेका समयको पश्चातप वाहेक अरु उपलब्धीके हो ? इतिहाँसले राष्ट्र राष्ट्रियता तथा कुलवंशका संरक्षण हेतु मायाममता चाँसोको नासो हुन्छ ।

संस्कार र सस्कृतिको महत्व :

१, इतिहाँस, बंशावली, अलगअलग पाटो क्षेत्र हुन, धर्म आ-आफ्ना गुरुका बाटा हुन, आफ्नो धर्म सबैलाई मिठो तथा महत्व हुन्छ । तर बौद्ध धर्म र हिन्दू धर्म, एक अर्काको पुरक जस्ता लाग्छन् (भाइ भाई) जस्ता संस्कार फेला पर्छन् ॥ तर मिल्दा जुल्दो छन ॥

आ.आफ्नो धर्ममा :- कानून, नियम, रितिरिवाज, भाईचारा, सदभाव आफ्नो धर्ममा लुकेका हुन्छन् ॥ इतिहाँस, वंशवली र धर्म , भित्र धेरै चिज लुकेका छन् ॥ धेरै महतवः पूर्ण पक्ष हुन ॥

इतिहाँस बिना देश रहदैन ॥ वंशवली बिना जात रहदैन ॥ धर्म बिना संगठीत हुँदैन , संगठीत ले राष्ट्र, समाज धर्म बनाउछ भन्ने कुराको याद (ध्यान) दिनु आवश्क हुन्छ ॥

सिजापति र सिजाको इतिहास मर्मदायि विषय हो ।

सिंजा र सिजापतिको जिउदो विश्वको पहिलो र ठूलो एंव कानूनीराज्य हो, भन्ये, अजमरी प्रमाण र ६ राष्ट्रको दर्ता राज्य छ। यसलाई जोडनु पर्ने कार्य नभएको देखिन्छ।

महाचीन, तिव्वत, प. नेपाल, भारत, रुष र वेलायतमा सिजा, सिजापति राज्य प्रमाणित देखिन्छ।

चीन केरल, मुरल, तिव्वत, गुँगे, मानसरोवर खारि, दुल्लू, पादुका दैलेख जिल्ला कार्यालय बौद्धमूति, सुर्खेत मंगलगढी र काँक्रेविहार लुडकु, चुत्रीकोटवीट सिजा नगरकोट, लामाथाडा, लुम्बीनी, स्तम्भ बच्चे प्याग गढी ,गयाजी, वाराहाट शिवधनु, गोपेश्वर स्तम्भ रामेश्वर ठूलो स्तम्भ उत्तर काँसी वालेश्वर केदारनाथ, बद्रिनाथ कानपुर, वंगाल, हरिद्वार, पदमावति, पिथौडा गड, दार्चुला सत्म्भ बाजुरा, बैतडी, डडेल्धुरा, अछाम, जुम्ला, कालिकोट, गेला, करङ्ग र रुष मास्को वेलायत का ठूला/ठूला ग्रन्थका शब्दकोष नेपाली लिपिमा, माथिका सिला देवल, स्तम्भ नागवंश सिजापतिकै छन्। सिजापति सिजाराज्य स्थापना गर्ने व्यक्तिहुन नाग देशविदेशका जिब्रोमा झुँडियको छ । चीन, तिव्वत, भारत , काठमण्डौंको राज्यको कर जितारिले सिजा ल्याएको हो , सिजाधिपौति, जावेश्वर, जुम्लेश्वर को हाब्रि प्रमाण के के कहाँ कहाँ छन् त ?

नोटः- विभिन्न इतिहाँसको पेज नम्वर, सिलास्तम्भ, देवल, विविध देशका इतिहाँसकार, शब्दकोष ग्रन्थमा रहेकाछन् ।

वंशावली भन्नु कुनै पनि वंशको पुर्खेउलीलाई खुट्याउनु हो । त्यसमित्र वंशको आदि देखि अन्तसम्मको वेलिविस्तार लगाउने, कार्य, मानवजातिको वेलीविस्तार लगाउनु हो । अत्यन्तै कठीन र असँभव कार्य छ। जसरी एउटा नदिको जल विन्दुको मुहान पत्ता लगाउन कठीन हुन्छ । त्यसैगरी मानिसको आदि स्रोत पत्तलगाउन पनि त्यत्तीकै कठीन कार्य हुन्छ। (मानिन्छ ।)

पाल र नाग :- नागपाल र नागराज धिरेन्द्र पाल देखि पालैपाल लेखेका, पहडी ठाउँमा नागपालको शासन प्रान्तिय शासक भै पहाडमा शासन गर्दा वरिपरि थमकेईला गाउँ बीचमा थमकेइलो डाडामा दरवार -दरवारको धुरी बीच वरिपरी गाउँपाखाको अनुमानले पाखा हुँदा पाल राजा भनेको हो । सिजाको डोरेटो इतिहासको पेनं. २ मा प्रष्ट पारेको छ। काचल्ल, अशोक चल्ल र नागराजले पाल लेखेका छन्। त्यसकारण देव, चाप, नाग, चल्ल, मल्ल, सिजापति र वडुवाल नाग काचल्ल र अशोकको इतिहास नाग देखिन्छ। यसरी पनि थर भएको होला ।

नागवंशी राजाहरुको पहिचान

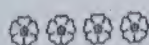
नागवंशीय राजाहरु चीन, महाचीन तिब्बतको कोटेराज्य मुरल, कंकड, कटक, चाप, खस, चल्ल आदि ४० कोटे राज्य सफल गरि भोट गुँगे हुँदै खारी मानसरोवर मुल राजधानी थियो । त्यहाँ बाह्रैमास हिउपर्ने हुँदा नागका पिता खोरलदेवले सिजाराज्यको कल्पना/प्रपोजल गरेका थिए । खोरलदेव ज्ञानवर्द्धक राजा थिए । खोरल देवका पुत्र नागदेवले पिताका कल्पना साकार पार्दै सिजाराज्य पाँचौ सताब्दिमा स्थापना गरेका थिए । सिजाराज्य स्थापना जावेश्वर नागले नै गरेका थिए । जावका जावेश्वर, जुम्लेश्वर अपाड राज सिजापति पदवि थिए । सो कुरा दुल्लू कीर्ति खम्भमा देखिन्छ कहि कसैबाट छिपेको छैन । खारी र बाह्राहाटको स्तम्भमा दत्तयेसेन नामले पुजिदैछ । नागका छैटौं पिडि क्राचल्ल नागले तिब्बत महाचीन, लगायत कुमाउ गढवाल, स्पिती, पऱ्याग, केदारनाथ बद्रिनाथ भन्दा अघाडि वंगाल बालेश्वर कानपुर आदिदेश सिजाराज्यमा समर्पित गरी सिजाधिपति पदवि प्राप्त गरे । क्राचल्ल पुत्र अशोक चल्ल/पालले भारत गयाजि बाह्राहाट, गोपेश्वर, रामेश्वर, विहार, लधाक किल्कीन आदि देश समर्पित गराएको तिनै स्तम्भमा उल्लेख छ । नेपाल खारी, हुम्ला रेलिङगुम्बा, दैलेख पादुका शिव मूर्ति सुर्खेत मंगलगढी, काँक्रेविहार शिवकुटी र बर्दिया दानुवा ताल भग्नावशेश, तिब्बत छर्कि गुम्बा स्तम्भ आदिठाउहरुमा अशोक चल्ल/पालका अजमरी कीर्तिले, अशोक, आकासे राजा हिमालराजा सूर्य उदाउने, असताउने राजा, इन्द्र समानका राजा छत्रपति सम्राट राजाका राजा भन्ने पदवि विभिन्न इतिहासमा पाइन्छ ।

नाग राजाले राजकाजमा लेखिने नेपाली भाषा उत्पादन गरेका थिए जसलाई खसभाषा भनिएको छ । नागपुत्र चापले नाता साइनु रचे जो देशविदेशमा प्रचालित छ । नागका छैटौं पिडि क्राचल्लले बार, हप्ता, गते, महिना, वर्ष, सताब्दि, क्वीटल, छटाङ, पटाङ, कोषको उपज गरेका थिए । यिनै कारणले सिजापहिलो ठुलो कानूनीराज्य विश्वमा प्रख्यात छ ।

सिजा नागदेश, खास राज्य, खास राजा, खास वासी हुन । नागराजाहरुले काठमाण्डौं नेवार (मल्लराजा) सँग यूद्ध गर्दा नागका ८०० नेवरका २००० भन्दामाथि सेना मरेकाले, रिस क्रोधको आवेगमा नेवार अन्नत मल्ल राजाले नागका सेनालाई खासिया र नागलाई खस भने । नागले नेवार सेनालाई लोथे भने यो कुरा गोपालराज वंशावली र ताम्रापत्रमा लेखिएको छ । सोहि वंशावाली हेरि प्रथम इतिहासकार एट किन्सनले खास राज्य खास राजालाई खासिया भनेको छ ।

ठाउँ र व्यक्ति खसहुदैन हातबाट, रुखबाट, माथिबाट तलखस्नु मृत्यु हुनु मात्र खस हो । सिंजा, सिजापति, सिजावासी खस हुदैनन् । सिजा नागदेश, खास राज्यसिजा, खासवासी सिजावासी, खास राजासिजापति हुन भन्ने नेपालबाट सूर्यविक्रम ज्ञावाली, भारत गडवालका गोपालतच पाण्डे, इजराइलको .... रुषका...............को समेत ५ देशका इतिहासकारहरुले रुषको मास्कोमा भएको वैठकले समेत पारित गरेको छ ।

अभयराज, तपैराज, दामराज, भावैराज, धामराज मल्ल बरुवाल पृथ्वी मल्ल वंशका छोरा नाति थिए । यीनको वंश नाग हो, गोत्र कौशिल्य, पंचै प्रहर, मध्यानी शाखा रहेको हो । उक्त वंशका वरुवालहरु देशविदेशका विभिन्न ठाउँहरुमा हाल छरिएर रहेको अवस्थामा पनि उक्त वंश, गोत्र, प्रहर र शाखालाई प्रचलनमा ल्याउदै गर्दै आएको पाइन्छ । कुलो भागे मुहानमा जानु, छोरी भागे माइति घरमा जानु, बाबुले जात वंश बताउछ, छोरो कस्को आमाले बताउछीन, बाबुले छोरालाई अंशा दिन्छ भन्ने उखान वरुवालहरुको वंशावालीमा लागु हुन्छ ।

१. चाप, चापिल्ल, काकी, काधि, काशि नागको समयमा मानसरोवर तथा सिजा राज्यको राजधानी ग्रिस्मकालिन मानसरोवर र सितकालीन सिजा लामाथाडामा थियो ।

२. काचल्लको पालादेखि ग्रिस्मकालिन राजधानी सिजा र सितकालिन राजधानी दुल्लू थियो ।

३. अशोक चल्ल पालको समयमा ग्रिस्मकाल सिजा सित कालमा सुर्खेत काँक्रेविहर र दानुवाताल वर्दिया, यसको प्रमाण लेखेको छदै छ ।

कँक्रेविहार

यो कँक्रेविहार सिञ्जा जुम्ला ईलाका साम्राज्यका राजा अशोक चल्लले वि.सं. १३२५ मा बनाएका थिए। उनको शासनकाल वि.सं. १३३२ देखि १३४४ सम्म थियो। राजा अशोक चल्ल राजा क्राचल्लका छोरा थिए। राजा अशोक चल्लका छोरा जितारी चल्लले आफु राजा भएपछि आफ्नो नामको पछाडी "मल्ल" लेख्न सुरु गरेर यो वंश "चल्ल" बाट मल्लमा परिणत भएको थियो। राजा अशोक चल्ल महायानी बौद्ध धर्म मान्दथे भने अरु धर्मलाई पनि त्यत्तिकै आदर गर्दथे। उनको राज्य पश्चिममा गढवाल [illegible] पुर्वमा त्रिशुली नदिसम्म उत्तरमा तिब्बतको खारी प्रदेश र दक्षिणमा हालको तराई भाग सम्म फैलिएको थियो। हाल भारतको बोधगयामा प्राप्त शिलालेखहरु अनुसार उनको आफ्नो राजनैतिक प्रभाव बोधगया सम्म थियो। पछि गएर वि.सं. १८५० को ठुलो भुईंचालोको कारणले यो विहार भत्केको बुझिन्छ।

श्रोत : सुर्यमणि अधिकारी "खस साम्राज्यको ईतिहास" तथा विश्व के.सी.को "कीर्ति स्तम्भ"

अभिलेख खडा गर्ने

सहायक रथी प्रेमसिंह बस्न्यात PHD

महाचीन तिव्वतको मुद्दा दुल्लू दरवारबाट छिनिन्थ्यो भनिएको छ। भारतका उत्तर कासी वालेश्वरको मन्दिरको सिलालेखमा दुल्लु क्राचल्लको राजधानी हो भनिएको छ ।

तिव्वत, चीन, खारि स्तम्भले सिजाराज्य अंकित बनेका लेखछन । दुल्लू खोलाको साना सिला स्तम्भ दुर्लभ भद्रपालको सिलाहो वा नागराजको हो अहिले सम्म पढन् वा बाचन हुनसकेको छैन ।

नागवंशको वंशवाली : वंश नाग, गोत्र कौसिल्य, प्रहर पंचै, शाखा मध्यनी

वंशावली :- सिजाको रुपरेखा इतिहास र बृहत कर्मकाण्डमा उल्लेख छ । सो सम्बन्धी लोकोक्ती सिजा र तिलेपाटामात्र छ । सिजा र दैलेख दुल्लू/तिलेपाता मौसम बमोजिम चल्ने राजधानी हुन । तिलेपाटा लुसाकोट मा पृथ्वी मल्ल नागका पुत्र अभयराज, तपैराज, दांमराज, भावैराज, धामराज/वरुवाललाई डोटिको सिल्त तिलेपाटा आउथ्यो । नागराजः जावेश्वर, सिजाधिपति, जुम्लेश्वर महाराज थिए । सिजाको रुप रेखा पे न ४९ बाट र कर्णाली लो.स. इतिहासमा उल्लेख छ ।

संस्कृतिको पे. ९० र ९५/९६ हेरौ,

दुल्लू कीर्तिखम्म, पादुका बौध मूर्ति काँक्रेविहार कनका सुन्दरी सेरोफेरोका पत्थरका लेखहरु ले बोल्छ र भन्नेले महाराजाधिराज कितावमा लेखाएका मानिसका स्तम्भ सिला कुनै पनि कुनै देशमा पाइदैन ख्याल गर्नुपर्ने कुरा छ ।

हरिद्वारका सम्राट जितसिं नागवंश हुन् ।

गोरखा ताचवाई गुफामा आदित्य मल्ल नाग राजको ताम्रपत्र छ । यो पुरातत्वमा छ । कर्णाली मुलनेर मानसरोवर नागराजको स्तम्भ छ । सिजाकनका सुन्दरी हिमनदीको बडारमा नागराजको सिला स्तम्भ छ । नागराज धानी भनिएको छ । दशरतका भाई सूर्यमल्ल अछाम सिरकोट/कालिमाटीका कोट राजा थिए ॥ उत्तरकासी कुसावर्तिमा क्राचल्लको इतिहास अनन्त छ ।

कनौरका राजा यसो वर्दन नागराज नागवंशी हुन् ॥

तिलेपाटा लुसाकोटमा पृथ्वीपुत्र अभय मल्लको राज्य थियो : त्यसमा रुचालकोट, कडुवालकोट, लुसाकोट राज्य थियो, राजा धापराज मल्लको समयमा डोटिको सित्व तिलेपाटा धामराजलाई आउथ्यो रुपरेखामा छ तिव्वत तोलिङ्ग गुफा नागराजले निर्माण गरेका हुन । थिए ॥ पेनं. १८०-१८५ मा पालको र नाग राज नागपालका भाई थिए । मुगु कराङ्ग छर्किजाड गुफाको लेखवाट धेरै कुरा लेखिएको वाट थाह हुन्छ । पूण्य मल्ल जितारि मल्लको बाजुरा वभाङ मा भएका ताम्रपत्रको मिति १००१ देखिन्छ । १००१ र १००५ मा वर्णन गरिएको छ ।

कासमिरका सम्राट जयपिड नागदेव नाग थिए । काचल्ल, अशोकचल्ल/पालका गयाजी, वालेश्वर, वाराहाट, रामेश्वर, गोयेश्वरका त्रिशुलमा १३१३ हुनु के कारण होला ? २०५६ पिडि पुस्ताको कुरा छ । ०५६ पुस्ता पिडिको मिति र ८ पुस्ताको नौपुस्ताको मिति छ दुल्लू कीर्तिखम्म ८/९ पुस्ताका मिति देखियो, शाक्य १२०० र पृथ्वी मल्लको मिति एंव नऔ पुस्ताका राजाको राज्य सिला १२१३ हुनु छोराको वावुवाज्यका नामको कालिकोट देवारगौडा देवार रुख नेर बाधा पहडाको लेख ।

कनौरका राजा जयपिड नागराज हुन्, कास्मिरराजा, यसो वर्धन नागराजा थिए भनिएको,, नाग तिव्वत पोष्फान गुफामा नागहरुका वंशजको स्तम्भ लेखछ ।

चुफिचल्लका पुत्र श्री मल्ल
अशोककापुत्र जितारि मल्ल
काचल्लका पुत्र अशोक चल्ल हुन ।

पाटली पुत्रका राजा अशोकचल्ल-जवापूर्वी आकासे राजा थिए । सो राज्य ककलमासारे अशोक मध्यकन्टारको मा आ.सूर्य आस्ताउदा उदाउदा राजा भनेको लेखछ । आकासे राजा श्रेष्टराजा, हिमाल राजा, पर्वतराज, सिजाधिपति आदि । अशोक चल्ल पाल सम्राटका पद दोहोरो कनोरका राजा यसोवर्धन नागवंशी हुन्, कास्मिर का राजा जयपिड नागवंश तिब्बत पुष्कन गुफामा नागका प्रतिक पूर्णमल्ल र आदित्य मल्ल त्यसै अशोकका ताम्रपत्र हुम्ला रेलीङगुफामा पाइएका थिए । पादस्थान बौद्ध मूर्ति, सुर्खेत मंगलगढी काँक्रेवहार शिवकुटी स्तम्भमा र भारत गोपेश्वर, वाह्रहाटमा महत्वपूर्ण सिला छन् ।

अशोक चल्ल पालका ताम्रपत्र हुम्ला रेलिङगुम्बामा पाइएका छन् । अशोकलाई आकासेराजा हिमालराजा इन्द्रसमानको राजा, क्षत्रपति राजा भन्ने कुरा भारतको उत्तर पश्चिम विहारको सिलामा उल्लेख छ । अशोकलाई पाटलि पुत्रका राजा भनेका, लेखेका छन् । त्यस्तै पृथ्वी मल्ल नागका कालिकोट देवारगौडा बाटोमा बाधापहडामा लेखेका सिला लेख छन् । दुल्लू कीर्तिखम्म, पैदेवल अछाम कुच्ची विहार मुङग्रामा कुँदिएका सिलालेख समेत स्पष्ट देखिन्छन् ।

सिजारुप रेखा इतिहास पे.८३ मा कोटेराज्य पूर्वतर्फ । वागलुङ, गुल्मी, पर्वत, म्याग्दी आदि ठाउमा थिए ।

थर्पुहरुमा प्यूथर्पु र रैकर थर्पु सबैभन्दा महत्वका देखिन्छन् । एउटा सिजा बझाङ डोटी र तिलेपाटा शाखा राज्य थिए । अरु कोटराज्यका जटिलकाम उक्त थर्पुद्वारा समाधान हुने सक्षमता पाईन्छ । अन्यथा केन्द्रिय राज्यमा भएका व्यहोराको सिफारिस गरि हरेक भेगक्षेत्रमा प्रान्तीय राज्यको रुपमा कामकार्वही ठूलो देखिन्छ। थर्पु अंचल वा प्रदेशको रुपमा त्यस क्षेत्र भित्रको सबैजसो कोटराज्यको लेखाजोखा बुझेर सिफारिस स्वीकार गर्ने नियम कानून होला । त्यस समयको राज्य सत्ताको नियम नीति उत्तम किसिमले, विकशित भएको रहेछ । उखु थर्पु दार्चुला जिल्लामा. थियो । शासन उखुकोटमा चल्थ्यो यसको यरिया सबैभन्दा ठुलो थियो, सवै त्यहाँको भइपरि आएको कामकाज उखुथर्पुले निभाउथ्यो । यसैगरि बाजुरा डोटी, बझाङ र पाल्पामा बढी चाप पर्दथ्यो, गुल्मी बागलुङ एउटै थर्पु रहेको पाइन्छ । पर्वत, म्याग्दी र मुस्ताङ ईलाका छोटा(साना-साना) राज्य थिए । ग्रामिण जन स्तरको काम कोटे राज्यद्वारा जनहित कार्य समेटि ससक्त काम थर्पु/प्रान्तिय राज्यमा पेश गरिन्थ्यो । त्यसताक यस्तो पद्यती उपज हुनु कम नीतिनियम थिएन होला । त्यसैले विश्वको पहिलो ठुलो र कानूनी राज्य सिजा भनाइ भएको होला । अझ विकसित हेतु थर्पु राज्य ३६+१=३७ र कोटेराज्य ८४+४=८८ अन्तमा ३७ कोटे राज्य थप १२५ कोटे राज्य संख्या देखाएको देखिन्छ । जे हवस सिजा पहिलो र ठुलो कानूनी राज्य भनिएको थियो । यसलाई स्वभाविक मान्न सकिन्छ ।

उडी थर्पु बझाङ

यो थर्पु बझाङ कोट देवलमा थियो । सम्राट अभय मल्लको कार्यकालमा यसलाई उदयपुरी भनिएको थियो । अभय मल्लले त्यो बाट राजाको गद्धिसिन भएको थियो । जहाँवाट कामकाज गरिएको भएपनि सम्वोधन मुलठाउँ सिजालामाथाडा भन्ने सम्वोधन लेखिन्थ्यो । पूर्व गढी थर्पु पर्दछ , त्यसको कामकाज त्यहिबाट हुन्थ्यो । नियम बनाएको पनि थियो हाला । दैलेख देउलीकोट, बाजुरा दानी गौडा, अछाम मेललेख जाजरकोट जक्तिपुर यसै हिसाबले थर्पु राखिएका देखिन्छन् । थर्पु प्रमुख पूण्य मल्लले आफ्नो विस्वासी अधिकारी ब्राह्मणलाई ठूलो अधिकार दिएका थिए । तर अवधि तोकि प्रत्येक जातजातिलाई क्रमश: रोलवाई थर्पु प्रमुख, कार्की, विष्ट, रावल, बहोरा, खडका आदि थरहरुलाई रोलपालो थर्पु प्रमुख अधिकार दिएका थिए । कोटेराज्य प्रमुख क्षमताको हिसाबले, बाह्रकोटी, छत्याल, माझी, समाल (संवं.) श्री प्रताप वर्मा मगर बजगाई, देवकोटा, तिमेलसेना, रोकाय आदि जातजातिलाई कोटेराज्यका ठूलठूला पदहरु दिएका थिए । भने इतिहासमा पाइएको छ ।

राजाराम सुवेदीले मल्ल/मध्यकालिन इतिहासमा खसदेश नलेखि नागदेश लेखिनु पर्ने भनेका छन् । सिजाराज्य स्थापना नागराज जावेश्वर, जुम्लेश्वर, सिजाधिपतिले सिजाराज्य अन्तर्गत सिला, स्तम्भ, देवल, मठ मन्दिर पाखापहडा, चट्टानहरुका लेखले पनि नागदेश देखिन्छ । जितारि, रिपु र आदित्य सिजापतिहरुले काठमाण्डौ उपत्यका नेवार मल्ल राजाहरु माथि हमला भएको जितारिको समयमा काठमाण्डौ उपत्यकाबाट ४% सिजा राज्यलाई कर दिने भन्ने सन्धि हुँदा जितारिले म सिजापति मल्ल पद लेख्छु । नेवार मल्ल राज्य जितेर भनेका थिए । यिनका बाजे काचल्लले पऱ्याग उत्तरकासी बालेश्वर, बर्दिनाथ केदरनाथ भन्दा परै पर सिजाराज्यको किल्ला बनाएकोले आफूलाई सिजाधिपाति भएको पद घोषणा गरे, जितारिले मल्ल पद बनाउनु मल्ल राज्यको कर सिजा लिनुले नक्कली मल्ल बनेका थिए । अनन्त मल्ल राजाको ताम्रपत्रमा उक्त कुरा लेखेका छन् । ताम्रपत्रको किनारमा अलि छुटेकोले एक श्लोक अपष्टै छ । सिजा रुपरेखा इतिहासमा लेखेको पाइन्छ ।

नागराज्यका तिलङ्गाहरु

सेनाम सिजापतिका तिलङ्गाहरु यस प्रकार थिए । नागका भाई बानिया, पाल सिजापतिका हिसावमा ती सेनाहरु संचालित हुन्थ्ये । सिजापति नाग राजाको बहुराठ तिलङ्गा भनिथ्यो । बानिया तिलङ्गा विविध विषय/शिर्षकका थिए । कुन तिलङ्गा कुन काममा संचालन गरिन्थ्यो त्यसको शिर्षक बमोजिम परिचालन हुन्थ्ये । बाडफाँट गरेका थिए । यी सेना खटाउने कुनै/परिचालन गर्ने आदेश केन्द्रिय सरकार एवं सम्राटद्वारा आदेश जाहेर हुन्थ्यो भनिएको पाईन्छ । तिब्वत, चिनको मुरल कोटेराज्यबाट धुवा उठेकोमा सम्राट जितारि मल्लले भाषकर ज्योतिषि हेराई चन्द्रग्रहण लागेका भोलिपल्ट साईत हेराई भाइ आनन्द उपनाम जालधरीको कमान्डरीमा बहुराठ तिलंगामा रावल खड्ग, जोसी, कार्की, बुढा, मगर, बहोरा, माभी, कुँवर, विष्ट (समाल) ब्रह्माणहरुको संयुक्त सेना को कमान्डरीमा सम्राटद्वारा खटाएयो । सातदिन भित्र उक्त द्वन्द समाप्त गरेर बभाङ बाटो हुदै त्यहिरोकी, तलखतेडी देखि माथि जालवा मन्दिरमा जाने बाटोको असुविधा छ । त्यसको निर्माणको मागगरे सो जालनघर कमान्डरी सेनाले तल खतेडीगाड देखि माथि जालवा देविको मन्दिर सम्म दोहोरा घोड सवार हुने सिडिदार बाटो र टाडाबाट कुलो छापि जालवा देविको मन्दिरमा, मुग्रो चिटे, कालिका देवीको मन्दिर निर्माण समेत गरि सो बाटोमा सिलास्तम्भ गडिएको छ भन्ने इतिहासमा उल्लेख छ । यसता सिलालेख ले नागवंशी सिजापति कुल चिनिने जानकारी सर्व विधित छन् । नागवंश/सिजापति सम्राटका यी अखन्ड कीर्तिले राजा राज्य काल छर्लङ्ग देखाएको पाइन्छ । यस्ता अजमरी किर्तिल्यें सिजाराज्य सिजापति एंव नाग वंशले नागदेश नागराज खासदेश खास राजा हुन् भन्ने संक्षेपमा भनिएको छ । सबैजसो इतिहासले ठुलो पहिलो र खास राज्य खास सम्राट भन्नु पर्ने आउँछ । नाग राजा जावेश्वर जुम्लेश्वर जुम्ली महाराज सिजापति, सिजाधिपति लेखेका पाइन्छ ।

नरसार्दुल दुर्ध अजय सम्राट

भारतको पश्चिम उत्तर भारतमा स्तम्भहरु धेरै छन् । तिनका किर्तिको खोजी गर्ने कोहिछैन पाटलीपुत्रका अशोकको कुरा टाडा भयो । पूर्विय समाजमा खसराजा अशोक चल्ल पाललाई पूर्विआकास राजा भन्दथ्ये, आकास राजा हिमालराजा । यि राजाका किर्तिहरु कन्डारको, खण्डोहरमा अंकितछन् कन्डारको राजधानी काबुलमा सारेका थिए । सिजा रुपरेखा इतिहासको पे.नं. ८६ मा नर सार्दुल दुर्धर अजय भारतका पश्चिम उत्तरमा अशोक चल्ल सम्राटका धेरै कीर्तिहरु छन् । खोजी गर्ने कोहि छैन । तर खोजीगर्नु जरुरीछ । पूर्विया आकास खसराजा अशोकका थर्पु खण्डेराज धानी थिए अशोक चल्लका सिलाहरु धेरै छन् । कर्णाली प्रदेश दुल्लूराज्य सिजा राज्यपूर्व खारि मानसरोवरको राजधानी वृद्धि विकास भएको देखिन्छ ग्रीस्म र सितकालिन मौसमको माग भन्न सुहाउँछ ।

पृथ्वीपुत्र अभयको दोस्रो ताम्रपत्र

ॐ स्वस्ति अभिकल भूवना भरोदोहान धर्य प्राचुर्यकी कदमवेले वासेपक बलितकले बरस्तेनिहार गौरश्या नन्तस्थे वापंर वपुरुद्धाहान तस्तुहिन गिरेनी तम्वे व्रतमाना मभिगल्ल्य दुकुर्लसंका भिबीद्ध हन्त्यास्थेत शरीता संलग्ना कृतपरिसर प्रदेशामु हुम्वर करी मधिबसन्न तुलभूज वलवी जितरी कवलका मिनिजयन निर्गतवारी पुरसुदुर समुत्सा रित मत्सरी क्षितिपति प्रतापाल प्रचन्ड भूज कुन्डन्ड कुन्ड लितको डण्डखन्डनी गेच्छच छरनिकर प्रवाह जज्जरी कृताः रिभूद रावधुर सरणपाल गोपालः काम बाजे बनापूज वालहि पारसीका धुरुगता वेरत्न संघसाहर, समुन्द्रः सवल सामान्त अभय सपरिवार स. चिरजय श्री शाक्य १२९८ फाल्गुण बढि रवौ राइको आदेश ॥

बाजुरा अधिकारी कार्की प्रति ॥ अदर गावैको वेलकाठियौं निमौनको गढे स्हीत एक आगे १ ॥ सर्वकर अकर सर्वदोष विशुद्ध की जय ब्रहमण जैसी प्रसाकी अकक्न्याछु मोडालीपेटाली मोड अपुताली जारीदोष सवैछाडी, अकन्याछु झाखा गुख्या (गुफ्या) कडित्या कुतमात पेटाली पिठायो कोहि लिन नपाव जोभाषा पिता पृथ्वीमल्ल राइको पशाा कि थि: त्यहिभाषा म पशाकी अक्न जय प्रसाद जईसी, मैराज जोइसी, शाखा चेलीको चेलो, आदि भूच । क्षत्र साक्षण सूर्य चन्द्र मसोरत्न यन्त्र ॥ भूमडलका साँक्षि तेजब्रहमा राउला, श्री ब्रहमाराउ पेखक अजुखङ्गा लेखक धर्मराज जोईसी ।

ईत्यादि सहर्ष सिलापत्र, ताम्रपत्र अप्रकासित संग्रहित स्थानीय जनतासँग छन् । नष्ट हुनलागेका सिजामा देखिन्छन् । दुर्लङध्यनगर, दुल्लुमा छन् । उदम्वर पुरी बझाङ, डोटी, उखु कोट बैतडी दार्चुलामा छन् । कर्णाली कालिगन्डीकी आदि प्रदेशमा छन् । यस्ता असंख्यालेख नष्ट भइसकेका छन् । तर छरिएका थिए ॥ यिनको संहिता इतिहास प्रकास हो ॥ ५ भाग प्रकासित ६२५ भाग अप्रकासित संग्रहित र ३४ भाग संग्रहको शेष केहि बाँकी छ । सबैको सक्रिय सहयोग चाहिएको छ ।

अनुवाद

ॐ स्वास्तिसकल भूवनको भारवहन गर्न धर्यका प्रर्चुताले कीर्ति समूहले अशेष व्याप्त गरेजस्तो, हिउ जस्तो गोरो शरीर कोषनागको अर्को शरिर धारणा गरेजस्तो हिमवान (हिमाल) का घाटी प्रदेशमा व्रतमान तलझरेका सेता दुकुलको सेका उत्पन्न गर्ने सेतोशरिर सेतीगंगाले अटल कृत वरिपरिका प्रदेश भएको उदम्वर पुरी डुङ्गाकोट (डोटी)मा अधिराज भए र बस्ने अतुल भूजवलले विजित शत्रु शैनेको, फामिनी जनका नयनबाट निकलेका ज्वालाका भल्ले सुदुर प्रयत्न पुऱ्याइएको मत्सरीक्षितिपतिहरुका प्रतापको आगोभएका प्रचन्ड भूजन्डले कुन्डली गरिएको डण्डखण्ड अर्ध चन्द्रकार अनुष कान्डबाट निकालि रहेको वाणहरुका समुहका प्रवाहले जजेले परेका शत्रु भएका शत्रुहरुले बर्षायका वाणरुपि जलाधारको उपसतार गर्ने पृथ्वी र पृथ्वी घर हिमवाणको भारधारणा गर्ने गोवरधन गिरीधारी वाण गोपाल, भएका कवोज बनायूज वालहिकपारशिक आदि देशहरुले उपहार गरेका, उत्तम अरबरत्न संघका धारक समुन्द्र छेउका विभिन्न रंगरुपका बलिया शामान्तराजाहरुका मंडलका मुकुटहरुमा भूषण चरण कमल भएका सपरिवार श्री मान अभय मल्ल चिरकाल प्रयत्न विजय हवन ॥८॥ भन्ये शदा सर्वदा कामना गरिन्छ ॥

सम्राट अभयराज ३७ थर्पुमा घुण्टिराज भ्रमण एवं राज निरीक्षकको रुपमा प्रत्येक थर्पु (प्रान्तिय) राजकीय भ्रमणको हिसावमा राज प्रसाद होइ बक्सेका बुझिन्छ ।

घुण्टीराज राजपाठ गरेकाले सबैले जय जय कार बोलाउछन ।

शुभम श्री शाक्य १२९८ फाल्गुण बदि बहल दिवा ७ सप्तमी रविवारेको राइको आदेश ।

अछाम बाजुराका अधिकारी र कार्की निजामती र जङ्गी कर्मचारी, प्रतिआना(१ खेत १०० मुरी माटो सर्वकर अकर अन्दर गाउँको वेलकाटिया तिमयनका गडा स्हीत एकत्रआलो १, १/२ मुरीखेत सर्वकर अकर सर्वदोष विशुद्ध डण्डकुन्ड आदिदोष सहित जय ब्रहमाजोइसीलाई प्रसाद विर्ता गरिएको छ । ज्यानमारा, भणहत्य, मत्यई अपुताली, जारी आदि सवैदोष छाडि दिएकोछु । थर्पु हालनेगडा आदि दिने कलियो, कुमात दशैटिका जमरा पिठायो कसैले लिन नपावस जीषाकवुक भक्कल गरिवृता श्री पृथ्वी मलल राजाले प्रसाद गर्नु प्रसन्न भई दिनु भयोथ्यो । त्यहि भाषा मैले प्रसाद गरेको छु । पिताको भाषा थामेकोछु । यो भाषा अभय मल्लको भाषा हो । अभय मल्लको सन्तानले प्रसाद गरुन, प्रतिपालन गरुन, अजयराज जोईसी र मयराज सोतिका शाखासन्तान, छोरीको छोरा आदि उपभोगगरुन । यसमा साक्षिहरु सूर्य-चन्द्रमा-तिनैरत्न (बुद्धधर्मसंघ) भूमंडलका साक्षिहरु-जैत्रब्रहमा रावल व्रहम रावल पेखक निरीक्षक अजखण्ड लेखक धर्मराज जैसी । यो ताम्रापत्र तथा अन्य कागजात (वंशावली) अछाम बाजुराका गजेन्द्र ब. शाहको घरमा यथावत छ ।

सांधिपत्र संग्रह ७७४ पेजमा

अशोक चल्ल पाल हुन । नागराजले म पालहुँ भनेका छन् । कास्मिरका सम्राट जय पिड र कनौरका सम्राट यसो बर्धन र हरिद्वारका सम्राट जितसिह यि नाग वंश थिए । यि सम्राटको इतिहासले उल्लेख गरेको पाइन्छ । पाल र नाग सहोदर दाजुभाई थिए । नागराज नागपाल खोरल देवका पुत्र ईन्गोन देवका नातिहुन (नाति थिए) ॥ शिवदेव, विनयादित्य नाग जावेश्वरका पुर्खा थिए यिनागवंशी राजाहरुको राजनैतिक गर्ने अजभरी शिलालेख राख्ने महान कीर्तिको खेति रहेछ । हरेक देशका इतिहासमा नाग, सूर्य, समुन्द्र यजु, आदि विभिन्न वंश ठाउका नामबाट वंश सम्वोधन, गरिएता पनि सूर्य/नागवंश नै साविद हुन्छ । लेख्नेहरुले नाग खसवंश थिए/हुन भन्ने लेखपनि पाइएका छन् । नागवंश काचल्लका पनाति अशोक चल्ल पालका नाति जितारी मल्लका कान्छा छोरा आदित्य वंश हुँ भनेका छन । यिनी आदित्य मल्ल सम्राटका अजभरी कीर्तिहरु गोर्खा तचवाई गुफाको ताम्रपत्र, दैलेख जिल्ल प्रशासनको बौद्ध मूर्ति, ताम्रपत्र, बाजुरा स्तम्भ, तिव्बत रेलिङ गुफा महाचीन मोरलको स्तम्भ, दुल्लू, डंसुर, पंच सिला जम्वुकाध माटामूनिको ताम्रपत्र, देउगाढ, पाल्लीपुडि, तिलूखाना टाँटे नजिकका देवल आदिमा दैलेख नयाबजार सिला किमुगाउ देवल लाकुडी सिला, कटी सिलादेवल आदि ठाउँमा आदित्य मल्लका अजमरी अनन्त लेख छन । यि नागवंशी राजाहरुले, यस्तै देश विदेशमा कीर्तिमान स्तम्भ खम्बा देवल राख्नु खेति जस्तै मानिन्छ ।

कर्णाली लोग स्ंस्कृति इतिहूस पे.नं. १६६

गेलासम्राट पूण्य मल्ल अपादराज सिजापतिले म आदित्य वंश हुँ भनेका छन् । अनुवंश र सूर्य वंश पनि हु भनेका छन् । आदित्यका पुत्र कल्याण-कल्याणका पुत्र श्री प्रताप मल्ल निशनानी भएकाले छलफलमा आफ्नै वंश भाई जयपाल द्वितिय श्रीजावका पुत्र, तिव्बत पोस्कन बौध कुटीमा ब्राहमण लिपि पढथे/अध्ययन गर्ने व्यक्तिलाई बोलाई सिजाराज्यको राजसिंगा सेन गाद्दीमा बसालेका थिए । पूण्य मल्लले भोट तिव्बत बाट हुने आकणमण पन्छाए सिजा उपत्यका मा राज्यको, जनसमुदायको आवश्यकता विषय बस्तु माथि दृढा पूर्वक विकास गरेका रिपु, संग्राम मल्लले पनि त्यस्तै काम गरेकाले वडा सम्राट भनेका थिए । पूण्य मल्ल पुत्र दुल्लु सम्राट पृथ्वी मल्लले ३६ कर मिनाह गरेकाले धन्ने राजा पृथ्वीमल्ल कलियुगलाई सत्य युगमा फरकाउने श्रेष्ट सम्राट पृथ्वीमल्ल कीर्तिका धनि भनिएको थियो ।

तर लेखनदास केहि मूर्खले आदित्य की छोरी सकुनमाला गेलासम्राट पूण्य मल्लपालका विवाह गरि छोरी सिजाराज्य वंश सिजापति पद समेत गोत्र दाइजो दिएभनेका थिए । दोसो पूण्य मल्ल निशन्तान भै नागवंश सिजापतिका राजकुमारलाई राज्य पद गोत्र समेत फिर्ता गरे भन्ने लेखपनि छ । पृथ्वी मल्लले पिजा, पूण्य मल्लले जोभाषा गरे त्यहि मैले भन्ने र पृथ्वीपुत्र अभयले पनि जो भाषा पिता पृथ्वी मल्लले निशन्तानी, पूण्य मल्ल, आदित्य मल्ल निशन्तानी भएनन् त्यसैले इतिहास विध सत्य महोन जोसीले हामी पहिल्यका इतिहास लेख्ने मानिस कुईराकाकाग भएछौं भन्नु भो ॥ २०७३ साल साउन १४ गते रोज..........शुभम् ॥

सिजापति/नागवंश सम्राटको महाचीन स्तम्भका लेख

नेपालीभाषा	तिब्बतीभाषा
नागराज	नागदेव
चापराज	बचनफ्युकल्दे
चापिल्लराज	बचनफ्युकसाल्दे
काशिचल्ल	प्वत्र शिस ल्दे
काधिचल्ल	ग्रगस बचन ल्दे

अशोकचल्ल
जितारि मल्ल
आनन्द मल्ल

आ.शिगा.आसोल्दे
अरपिन्दार स्मल
आ. मा आनाक्द स्मल

इटाली ना. श्री जि.टुचीको तर्क अनुसार कर्णाली अंचल (कर्णाली प्रदेश) उमो लागेका खासहरु (नागहरुले) खारि प्रदेशमा प्रमूत्व जमाए जस्तो देखिन्छ। मुरल कुकड गुँगे, खारि, यारिलगायत २५ जि. भन्दा अथवा प्रान्तभन्दा बढी नागराज/नागवंशका अधिनमा रहेका थिए। त्यस्तै भारत र नेपाल चीन तिब्बतका भेगहरु मिलाई हिउदे, ६ महिने, १ दशकका कुनै कुनै ठाउँका राज्यकाल पनि निर्धारित तथा कार्यान्वय भएगरेका देखिन्छन्। कुनै वारमासे कुनै अस्थायि स्तरको राज्य व्यवस्थाले सिजाराज्य दिगो र महत्व अन्तराष्ट्रमा चिनिने कालका पद्यातिले राष्ट्र राष्ट्रियता साथै जनताले तिर्नु पर्ने कर ३६ कर मिनाह राज्य सिमा भित्र, अजमरि कीर्ति कलाको साथै विकास भएका देखछौं। देखिन्छ। रुपरेखा इतिहासका पे.नं. ३५ मा उल्लेखछ। साथै रुपरेखा ई.को. पे.नं. ५० मा धिरपाल, जितारि मल्ल अशोक मल्ल/पालका छोरा धिरपाललाई उब्जाउ ठाउँ सिजा नराकोट र जितारिलाई सिजाहाटबाट कर उठछ। तिब्बत चीनको सुन, उन जडिबुटी नून कस्तुरी दक्षिण तर्फ जाने र सुति, खाध्ये, मरमसला, मट्टी तेल, कडुवा, पेट्रोल, डिजल मिठाई बस्तुहरु उत्तर तर्फ जाने पठाउने कार्य चलेको धिरपाललाई चिन्त बुझेको थिएन। चल्ल-पालमा पद धिरपालको छोरा नातिले पालै, पाल र जितारिका छोरा नाति तर्फ चल्ल मल्ल हुदैगयो। सिजाको डोरेटो इ.पे-२३ मा उल्लेख छ। नागराज र नागपाल दुई भाई सहोदर खोरल देवका पुत्र भनेको पनि छ। कुइराकाकागले नाग र पाल छोरी जुवाई अपराधि भएका छन उखुथर्पु देउथल सिमलकोट नाग र नागपालका सिला लेख, मन्दिरमा ताम्रापत्रले देखाएको छ।

नागवंश वंशवाली क्रमाङ्क पुर्खोउली ॥२॥

शिशुनाग पुर्खा
प्रवरसेन नाग
रुद्रसेन नाग
प्रध्वज सेन नाग
विनयादित्य नाग
शिवदेव नाग
ल्योगोर (प्रचन) मिनगोन देव नाग ॥
गोननदेव नाग।
ईन्गोनदेव नाग ॥
खोरलदेव नाग ॥
नागदेव नागराज जावेश्वर सिजापति ॥ पाल
चाप देव नाग
चापिल्ल नाग
काकि चल्ल नाग
काचल्ल नाग
काशि चल्ल नाग
काचल्ल नाग/पाल
अशोक चल्ल नाग पाल

जितारी मल्ल नाग
आनन्द मल्ल नाग
रिपु मल्ल नाग
संग्राम मल्ल नाग
काक अक्षय + आदित्य मल्ल/पाल
कल्याण म.
प्रताप मल्ल निशन्तानी
जय पाल दितीय श्री जावका पुत्र पूण्य मल्ल
पृथ्वी मल्ल दुल्लू सम्रट
अभय मल्ल बझाङ उदम्वर पुरी अन्तमा दै.
तिलेपाटा लुसाकोट, दरबार
तपयाराज मल्ल
दामराज मल्ल
भावैराज मल्ल
धाम राज मल्ल/वरुवाल
होम पतिका ३छोरा

नागवंशीराजाहरुको विवरण

नागका प्रथम राजा : परवर सेन नाग

१) नोट: हरिद्वारका जितसिंह सम्राट नागवंशहुन ॥

२) कास्मिरका सम्राट जयपिड नागवंश हुन ॥

३) कनौरका राजा यसो वर्दन नाग देव नाग हुन ।

↓
रुद्रसेन नाग
↓
प्रध्वजसेन नागका पालामा अनुवंश चल्यो ।
↓
विनयादित्य नाग का पालादेखि द्विजराज्य चल्यो ।
↓
शिवदेव नाग
↓
ल्योगोर (ब्रचन) मिनगोनन देव
↓
गोनन देव नाग
↓
ईन्गोन देव नाग
↓
खोरल देवनाग ज्ञानवर्द राजा थिए ॥

नागदेव नागराज जाव, सिजापती, जुम्लेश्वर जाव
↓
चापराज नाग
↓
चपिल्ल राज नाग
↓
काकि चल्ल नाग
↓
काधि चल्ल नाग
↓
काशिचल्ल नाग
↓
काचल्ल नाग
↓
अशोक चल्ल/पाल

जितारी मल्ल अदित्य वंश चलाए ॥

- अक्षयमल्ल
- आदित्य मल्ल
↓
कल्याणमल्ल
↓
प्रतापमल्ल
↓
जयपाल द्वितीय जावका पुत्र पूण्य मल्ल नाग/पाल
↓
पृथ्वीमल्ल नाग
↓
अभय मल्ल नाग
↓
तपैयराज मल्ल नाग
↓
दामराज मल्ल नाग
↓
भावैराज मल्ल
↓
धामराज मल्ल/बरुवाल
↓
हमपति बरुवाल

- उदु बरुवाल, → रघु बरुवाल र लघु बरुवाल → बाजुरा बस्ती गएका
- प्रभु बरुवाल, → अज्ञात → भिम बुङ्गा काठमाण्डौं
- विर्शम पाथुशौही ॥ → अज्ञात → तिलिपाटा दैलेख, डोल्पा र अछाम

आनन्द/जालधरी उपनाम
↓
रिपुमल्ल
↓
संग्रामल्ल

नागपाल
↓
आदिपाल
↓
अमरपाल
↓
जयपाल
↓
विरपाल
↓
विक्रमपाल
↓
श्री पाल
↓
धिरपाल
↓
समपाल
↓
सूर्यपाल
↓
समुन्द्र पाल
↓
सुक पाल
↓
विग्रहपाल
↓
महि पाल
↓
विश्वपाल
↓
जीवपाल
↓
सरलपाल
↓
श्री जाव पाल

नाग र पाल बारे दुल्लू कीर्ति खम्ममा लेखले नाग वंशको इतिहास नै हो भनिएको छ ।

उदु-प्रभू-विशर्म पाथुशाही

भारतमा नाग वंशीय शासक

नाग वंशीय सम्राटहरुका प्रापूर्व कालदेखि विभिन्न भू-भागमा शासन रुट भएको इतिहासमा लेखिएको पाईएको छ । भारतको पदमावति विन्द्रावनमा नागवंशीको उत्पति/जन्म भएको हो भन्नेकुरा कुमाउको इतिहासले देखाएको छ। नाग आठ भाइ थिए। एक नेपालमा प्रवेश गरे। एक इजराइलमा बसाइसरे। छ भाई भारतमा शासन रुढ थिए। तदनुसार निम्न प्रकार लेखिएको थियो। कुमाउको ई.पे. ५२९ बैशाणग अशोक इतिहास इतिहासको पे.न १२६।१२९

(१) श्री शिवदत्त नाग
(२) हरिदत्त नाग सम्राट मुद्रा तामाका
(३) रामदत्त नाग सम्राट
(४) भामदत्त नाग सम्राट
(५) कामदत्त नाग सम्रा
(६) सावदत्त नाग सम्राट
(७) सीमदत्त नाग सम्राट
(८) अहिछत्र नाग सम्राट क्षत्रपति सम्राट फर्कवाद मुद्रा
(९) अनुमित्र नाग सम्राट
(१०) प्रजापति मित्र नाग सम्राट तामाका मुद्रा
(११) ईन्द्र मित्र नाग सम्राट
(१२) आयुमित्र नाग सम्राट
(१३) जयमित्र नाग सम्राट
(१४) धुर्व मित्र नाग सम्राट मुद्रा तामाका
(१५) सूर्य मित्र नाग सम्राट
(१६) विष्णु मित्र नाग सम्राट
(१७) अग्निमित्र नाग सम्राट
(१८) अणु मित्र नाग सम्राट
(१९) अहिछत्र नाग सम्राट मुद्रा लवाका
(२०) कुलिन्द नाग सम्राट
(२१) रुद्रमन नाग सम्राट लहाका मुद्रा
(२२) गणपति नाग सम्राट मुद्रा तामाका
(२३) स्कन्ट नाग सम्राट
(२४) जयपिड नाग सम्राट कास्मिरका सम्राट
(२५) यसोवधन नाग सम्राट कनौरका सम्राट
(२६) जितसिंह नाग सम्राट हरिद्वारको रजाई
(२७) बेणिनाग सम्राट मुद्रा तामाका
(२८) पिङ्गल नाग सम्राट मुद्रा लवाका
(२९) विरसिंह नाग फर्कवाद मुद्रा

नागवंश भारतमा छ गुणा बढी छन् ।

१. शिवदत्त नाग, शिवपालीका नाग, हरिदत्त नाग, जो अभिलेख सिक्का अलमुडामा पाइन्छन्, उनी कुशान शासक कनिस प्रथमका अधिनष्त राजाहरुमा मिलेका छन् । दत्तवंशीय राजाहरु संग मिलेका छन् । भारतमा नागवंशका लेखहरु खोजी गरिएको छैन । उसको सम्बन्धमा पुरात सिक्का बाटै केहि इतिहास मिल्दछन् । मथुरामा रामदत्त, भामदत्त कामदत्त सावदत्त, सेलदत्त, आदिका नामहरु पाइएका छन् । विरसिंह नागका सिक्का नागका शिक्का बुलनदर फर्कवादमा पाईएकाछन । मिलेकाछन । अव उत्तर पंचालिक राजधानीका, आहिछत्र सम्राट थिए । यितछत्र भनेका नागराजाहरुका प्रतिक हुन । यसको पनि अर्थ नाग हो । काही काही नागराजाहरुलाई चैत्रश्वर छत्रेश्वर पनि भनिएको छ । महाभारतमा अहिछत्रलाई और अहिक्षत्रेनाम छत्रपति राजा हो । अभिछत्र नाम आएका थिए । जैन ग्रन्थमा यसको अहिक्षत्र भन्नु श्रेष्ट सम्राट भनिन्छ ।

मित्राराजवंश नाग

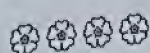
आजसम्म अहिक्षत्रको अनिमित्र, अणुमित्र, प्रजापतिमित्र, ईन्द्रमित्र, आयूमित्र, जयमित्र, धुर्वमित्र, सूर्यमित्र, विष्णुमित्र, थियो विष्णु मित्रका तामाका सिक्का थिए । मिलेका पनि थिए । कर्मितम क्वायस अफ ऐसेट इन्डिया, पृष्ट ७३-७४ तथा एलैनकट, जाति पृष्ट नं. १००-१०९ नागहरु मानिन्छन् । कोशान काल

लगभग ३५० इस्वि मानिएकोछ । कुषाण सत्तालाई उखेल्नेमा कौसानवी, विद्या प्रदेश पदमावती, कान्तीपुरी मध्यप्रदेशबाट नागहरु तथा विचायौ, मालवो और कुनिन्दो, राजस्थान तथा उत्तरका पहाडि प्रदेशहरुवाट कुशाणहरु को (ने.मा.) प्रमुखहात थियो । नागहरुको समयमा मथुरा और पदमावतीमा नागराजाहरुले स्थापत्यको मन्दिर स्थापना गरी सहिद धर्मको बाहुल्य वनाए । नागराजहरुको विशेष उन्नति थियो । मथुरा विन्द्रावनमा नागसम्राट कालको जस्तो विकास अहिल्य सम्म भएको छैन , जो नागकालमा भएको थियो । कुमाउँको इतिहासको लेख छ ।

नागहरुको उर्वरा कर्मकान्ड

नागवंशका राजा सर्पका उपसक थिए । नाग प्राचीन भारतमा होइन, विश्वसंसारमा थिए । अन्य देशहरुले नागपुज्द थे । मिश्रका कब्व शासनको राजमुकुटमा फनफनी गर्दथ्ये ।सर्पको आकृति बनेको हुन्थ्यो । प्राचीन सुवेरमा ति सर्पहरु आफ्नो काचुल्ली प्रत्यक वर्ष फेर्दथ्ये (उतार गर्थे पुन नयाँ काचुल्ली उपजगर्थे नयाँ योवन जन्म हुन्थ्यो । नयाँजीवन प्रति हुन्थ्यो यहि समभन्थे । उर्वरा कर्मकाण्ड पर्तिलि कल्डमा प्राय सबैजातिमा (का) मानिसले यो विश्वसँग दर्थे, मानेका थिए । की नाग वा सर्पको यो गुण उसमा इश्वरिय देन शक्ति भएको प्रति थियो किनकी सर्पले मानिस जनावरको रुप वदल्न सक्थ्यो । राजा परिछिदलाई डेब्ने टोक्ने भाविनिका लेखले भन्दा कर्कट/जन्मजय नागले मानिस सर्प, भएर, आदिरुप लिइ जन्मजयले परिछिद डसेको थियो । सो कुरा विभिन्न ग्रन्थ, महाभारत स्वस्थानी व्यासपिटमा उल्लेख भएको प्रत्यक्ष सामुक्र । भगवान विष्णुको आसन, शिवजीको टाँटुका माला नागनै बनेका छन् । नाग डरलाग्दोजीव पनि हो । रक्षक पनि त्यसैले नाग इश्वर हो । भन्नमा दुर्लव देखिदैन ।

नाग वा सर्पको योगुण शाक्ति हेर्दा इश्वरको शक्ति नागमा वा नागइश्वर हो । इश्वरिय कारण छ मेटोपोटामियाको गिल गमिस औषधि महाभारतमा मुलकथाको आधारमा उल्लेखित छ । अनेक कष्टहरु और मणन्तक यी पहलहरुलाई शहेर जेलकर गिलगलिस द्वारा समुन्द्रको तल (भित्र) वाट बुढाको फेर जवान हुने (बनाउने) जडिको उत्लपिसितम दैत्यवाट जडिप्राप्त गर्नु जव गिलगडिस यस जडिको लिए र शिशुनाग राजकुमार रुपमा हिडेका थिए । बाटोमा पर्वतको छहरामा विन्ध्या राज कन्या स्नान गर्दिरहेको थिएन । त्यो शिशुनागले दोश्रो रुपलिएर मानिस राजकुमारको रुपमा रहि मानिस नमर्ने नकहिलाई वृद्धाहुने अजमरि पनिहुने योवन यथावत रहने अजमरि जडि भनि त्यो स्नान गर्ने राजकुमारीलाई वोलाई दिएछ । जडि खुवाई साथै हातमा चुरापनि लगाई दियो आफू राज कुमार सर्प कै रुपमा त्यो शिशुनाग सलसली सर्पको रुप लिई भागे छ । उक्त कन्या दिनानुदिन गर्भिणि भइ र बच्चा जन्मन गए । यसैबाट नागवंश वंशीय वंश हुन गयो । नागवंशको उत्पतिका छवटा विविध कथनहरु भनिएका छन् । भारत कुमाउको इतिहासको पे.नं. १२६-१२७ मा र सिजारुपरेखा इतिहासमा समेतमा उल्लेख छ ।

कर्णाली लोक संस्कृति रै तिहाँस
जौलेस हुन्ची कौ किताबक।

(१) ॐ स्वस्ति॥ स्वस्तिकनद्यावर्त श्री विशालनगु: शाल सुधा धवल सौधोत्संग संगनांगना संगीत मनोहरे। हरकुंकाराशु
(२) शुसणि क्षपित प्रवीककुसुमा श्रुगभी बातु रसणीय रमणी कटाक्ष। विसेष वारि वाङ्‌ प्रमुदित तरुण जनमनः शिखा बलापा।
(३) र अपार सौरभ्य लुब्ध मधुकर मुखर सहकार। शोक पुन्नाग सुरभित परिसरे। श्रीमति सेनानगरे॥ गरुड ध्वजावतार।
(४) पार संसार सागरोत्तार सेतुभूतापघन. श्री घनाराधना विगत प्रत्यग्र रम्य रोमांच मय प्रचंड निज भुजदंड कुंडलित कठिन कोदंड।
(५) निर्मुक्त निशित शर निकर निर्भिन्नाराति प्रतीकोन्द्दलत् क्षत नासक पानोन्मत्तोत्कट कटपूतने ताल वेताल कोलाहल काहली।
(६) कृतसमर धरणी मंडल। मंडलाश्री गोपायनी कृत मत्त वेतंड गंड स्थल गलन्मदामोद मुदित मधुकर मधुर झंकार मुखरिता।
(७) स्थान निकेतना जिर। राजवा निनारायण, सूर्यचन्द्र विभुकोत्तिमनान रानमताः, सरस्वती रामकताभरण, तंनिकार राज।
(८) प्रथितनारद, परमभट्टारक महाराजाधिराज राजपरमेश्वर, राजनारायण श्री मत्पृथ्वीमल्लदेवा:। साल: पुरपरिवारा: विजयिन:
(९) श्रीशाके १२७८ श्रावणसुदि १० अके रङ्‌को अहिस। दुंदुभुवना मनोनाशकरकोट का अधिकारि कार्कि रक्षालबुढाथापा छियोका
(११) अडे अधिकारि वियापारि साहानि सभै प्रति। भैरजनी तिठोया। अगर वढायाका प्रसादलो तुन्गोडसि कनकपत्र कि भाषा पसाक
(१२) रि अकन्याँ थु। अाश्मा ढिको थ्वोपाल भैडारिका काल्यारसेत सहित। प्रा १ बाँजतेडको पुन्या फटके चौघाग सहित पुरोल्नारि। आ१म
(१३) भजे भारगाउंको विन्याकछतको। आ १। कुइना पाधर रातिको। आ १ हेप्कोट लखुनाउ। खेतगाँवको आ १ थिड्ढुँ विर्पैको। छि
(१४) ज्योको जांबुगाउ २ इतिवृत्ति। पर्विलि आदित्यमल्ल राइका पुण्यमल्ल राइका नारादेइ गोसाइ तियाग दिम्रजिउके सूर्यग्रहण
(१५) चंद्रग्रहण संकल्प घालि पसाका रिअर्कि। असेल म पनि श्रा चंद्रार्क स्थायी सर्वथा भा वितिर्मुक्त चतुःसीमापर्यन्त विशुद्ध सर्वकर
(१६) अफर सर्वसेवा विरहित कनकपत्र कि. भाषाको। आसनदेळाति कौरि गेल्हु गोवसि पसाकरि अफ्याँ। डडकुंड मोड अपुता

पृथ्वीमल्लको ताम्रपत्रको विवरण (क)

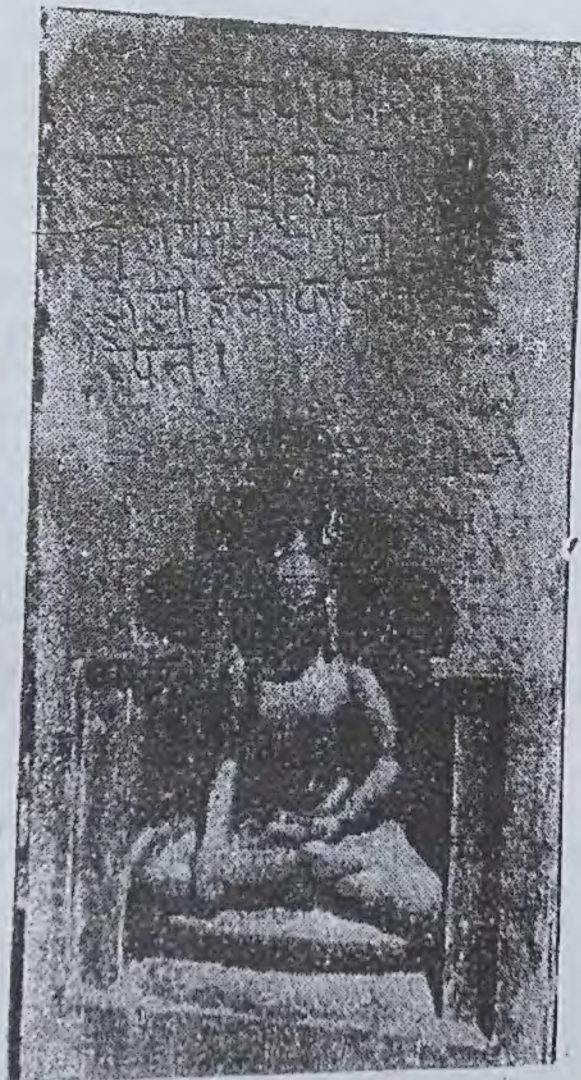
पृथ्वी मल्लको ताम्रपत्र

जुम्ला मेरो दुल्लामा शिलास्तम्भहरू

अभिलेखको फोटो

अभिलेखको पाठ

१. ॐ नमो बुद्धाये । श्री

२. अशोकचल्लदेवस्थि –

३. रं जयतु । सउना का –

४. कि थाउका कनयानिको

५. देवता: ।

(५)

हुन सक्तछ । १८ अंगुल लम्बा १० अंगुल चौडा कलापूर्ण ताम्रपत्रमा यो अभिलेख छ । यो ताम्रपत्र जुम्ला गौंडाकोटमा छ । पङ्क्तिसाम्यताथ एक ठाउँमा दुइ थोपला छन् । शेषः छ

पृथ्वीमल्लपुत्र अभयमल्लको ताम्रपत्र

(४) ॐस्वस्ति ॥ अविकलभुवनभरोद्वहनधैर्यप्राचुर्यकीर्तिकदम्बेनेवाशेषकवलितकलेवरस्य नीहारगौरस्यानन्तस्येवापरं वपुरुद्वहतस्तुहिनगिरेर्नितम्बे वर्तमानामभिगलितदुकूलशंकाभिवोद्वहन्त्या श्वेतसरिता समलङ्कृतपरिसरप्रदेशामुदुम्बरपुरीमधिवसन्नतुलभुजवलविजितरिपुवलकामिनीजननयननिर्गतवारिपूरसुदूरसमुत्सारितात्सरिक्षितिपतिप्रतापानलः प्रचण्डभुजदण्डकुण्डलितकोदण्डखण्डनिर्गच्छच्छरनिकरप्रवाहजर्जरीकृतारिभूधराध्युसंहरणबालगोपालः काम्बोजवानायुजवाल्हीकपारसीकाद्युद्गतावरत्नसंघसाहरसमुद्रः शबलसामन्तमण्डलीमौलिमण्डितचरणसरोजः सपरिवारः श्रीमानभयमल्लश्चिरं जयतु ॥ श्रीशाके १२९८ फाल्गुनवदि ७ रवौ ॥ राइको आदेस् ॥

वाजुंका अधिकारि । कार्कि प्रति । अँदर गावँको वेलकाटियो निभौंनके गढे सहित एकत्र आलो १ सर्वकर अकर सर्वदोषविसुद्ध कि जैवह्म जोइसि पसा कि अक्यौं छुं. मडालि पेटालि मोड् अपुतालि । जाति दोष सभै छाडि अक्न्यौं छुं । भ्यापा गुंफ्या कडित्या कुत् भात् । पोटलो पिठायो कोहिं लैन न पाव जो भा पृथ्वीमल्ल राइका पसा कि थि । तै भाषा म पसा कि अक्न्यौं छुं : यो भाषा अभयमल्लकि साखा पसा अक्न । जैवह्म जोइसि । महिराज जोइसिकि साखा चेलीको चेलो आदि भुंच । अत्र साक्षिण । सूर्याचंद्रमा रत्नत्रयं । भूमंडलका साक्षिः जैत्वह्म राउला सिरिवह्म राउला राजवह्म राउला । पेखक् अजु खड्का लेखक धर्मराज जोइसि ।

[इत्यादि शतसहस्त्र शिलापत्र कनकपत्र ताम्रपत्र अप्रकाशित सङ्गृहीत हामि सित छन् । धेरै असङ्गृहीत स्थानीय जनता सित छन् । असंख्य नष्ट भै सके । सेंजा=सिजा जुमलामा छ । दुल्लंघ्य-दुल्लु दैलेखमा छ । उदुम्बरपुरी=डुम्राकोट डोटीमा छ । उकु-उकुवैतडी धारचूलामा छ । कर्णाली काली कौशिकी गण्डकी आदि प्रदेशहरुमा यस्ता असंख्य लेख छरियेका छन् । इनैको संहिता इतिहास-प्रकाश हो । ५ भाग प्रकाशित २५ भाग अप्रकाशित सङ्गृहीत र ३४ भागको सङ्ग्रह शेष छ । सबैको सक्रिय सहयोग चाहियेको छ ।]

(अनुवाद)

ॐ स्वस्ति । सकल भुवनको भार वहन गर्ने धैर्यका प्रचुरताले भएका कीर्तिसमूहले अशेष व्याप्त गरे जस्तो हिउँले गोरो - शरीर भएका शेषनागको अर्को शरीर धारणा गरेजस्ता हिमवान् (हिमाल) को कटीप्रदेशमा वर्तमान, तल झरेका सेता दुकूलको शङ्का उत्पन्न गर्ने श्वेतसरित्-सेतीगङ्गाले अलङ्कृत वरिपरिको प्रदेश भयेककी उदुम्बरपुरी-डुम्राकोट डोटीमा अधिराज भयेर वस्ने, अतुल भुजवलले विजित शत्रुसैन्यकी कामिनी जनका नयनवाट निकलेका जलका झलले सुदूरपर्यन्त पुऱ्याइएका, निभाइयेका मत्सरि क्षितिपतिहरुका प्रतापको आगो भयेका, प्रचण्ड भुजदण्डले कुण्डलित गरियेको कोदण्डखण्ड-अर्धचन्द्राकार धनुष्काण्डवाट निकलीरहेका वाणहरुका समूहका प्रवाहले जर्जर पारेका शत्रु भयेका, शत्रुहरुले वर्षायेका वाणरुपी जलधाराको उपसंहार गर्ने पृथ्वी र पृथ्वीधर हिमवान्को भारधारण गर्ने गोवर्धन गिरिधारी वालगोपाल भयेका, काम्बोज वानायुज वाल्हीक पारसीक आदि देशहरुले उपहार गरेका उत्तम अश्व रत्न संघका धारक समुद्र भयेका, विभिन्न रङ्गरुपका बलिया सामन्तराजाहरुका मण्डलका मुकुटहरुमा भूषित चरण कमल भयेका, सपरिवार श्रीमान् अभयमल्ल चिरकाल पर्यन्त विजयी होउन् ।

श्रीशाके १२९८ फाल्गुनवदि बहलदिवा ७ सप्तमी रविवारका दिन राजाको आदेश ।

अछाम वाजुराका अधिकारी र कार्की-निजामति र जङ्गी कर्मचारी प्रति ॥आला॥ एकखेत-१०० मुरी माटो अँदर गाउँको वेलकाटियो निभौंनका गडा सहित एकत्र आलो १॥ डेड खेत-१५० मुरी माटो सर्वकर अकर सर्वदोषविशुद्ध दण्डकुण्ड आदि दोष रहित गरि जैवह्म जोइसिलाई प्रसाद-विर्ता गरि दियेको छु । ज्यानमारा भ्रूणहत्यारा मऱ्यो अपुताली जारी आदि सबै दोष छाडि दियेको छु । थर्पु हालने डाला आदि दिने कलियो हालने कुत भात दशैं टीका जवारा पिठायो कसैले लिन नपावोस् । जो भाषा-भाकल गरि विर्ता

श्रीपृथ्वीमल्ल राजाले प्रसाद गर्नु-प्रसन्न भै दिनु भयेथ्यो । त्यै भाषा मैले प्रसाद गरेको छु (बुवाको भाषा थामेको छु ।) यो भाषा अभयमल्लका शाखा सन्तानले प्रसाद गरुन् प्रतिपालन गरुन् । जैब्रह्मजोतिषी महिराज जोतिषीका शाखा सन्तान छोरीको छोरो आदि उपभोग गरोस् । यसमा साछीहरु सूर्य-चन्द्रमा तीनै रत्न (बुद्ध धर्म सङ्घ) । भूमण्डलका साछी हरु-जैत्रवर्मा रावल श्रीवर्मा रावल राजवर्मा रावल पेखक् प्रेक्षक-निरीक्षक अजखड्गा, लेखक धर्मराज जैसि ॥

यो ताम्रपत्र नौखुवा अछाम वाजुराका राजा गजेन्द्र वहादुरसाहका पासमा छ । यस्ता अरु तामापत्र कागतपत्र पनि छन् । एवं सहस्रौं कनकपत्र ताम्रपत्र कागतपत्र आसिका सूपकार वंशावलीहरु सङ्गृहीत छन् र सङ्ग्राह्य छन् ।

जगज्ज्येष्ठ अपाडराज पृथ्वीमल्लले कर्णालीप्रदेश दुल्लंङ्घ्य नगरका कोटिस्तम्भमा पूर्वजहरुको नामावली वंशावली 'आदित्यवंशेभवदादिपालः' भनेर यसरी दियेका छन्–

आदिपाल । अमरपाल । जयपाल । विजयपाल । वीरपाल । विक्रमपाल । श्रीपाल । धीरपाल । सोमपाल । सूर्यपाल । समुद्रपाल । सुखपाल । गुहपाल । महीपाल् ।''' । विश्वपाल । जीवपाल । श्रीगेला । सरल । श्रीजाव । पुण्यमल्ल । श्रीमल्ल । जावेश्वर नागराज । चापराज । चापिल्ल । क्राशचिल्ल । क्रापिचल्ल । क्राचल्ल । अशोकचल्ल । जितारिमल्ल । अक्षयमल्ल । अशोकमल्ल । आनन्दमल्ल । रिपुमल्ल । संग्राममल्ल । जितारिमल्ल । आदित्यमल्ल । कल्याणमल्ल । प्रतापमल्ल । पुण्यमल्ल । पृथ्वीमल्ल ॥ पृथ्वीमल्ल पछि अभयमल्ल मेदिनीवर्माहरु आउँछन् ।

दुल्लङ्घ्यनगरको कोटिस्तम्भमा नागराजान्वय लेखियेको छ र मानसखण्डमा कर्णालीमूल नेर नागराजधानी भनियेको छ । नागराज्यमा प्रत्यक्ष वैश्वानरत्रयको स्थानीय प्रसिद्धि छ । नागराज अपाडराज खशराज खशान हिवाँरी भोटान्त इत्यादि अभिधान छन् ।

पुण्यमल्लका शासनाभिलेखमा करदीकृत-करदिनेगरेका कोङ्कण । कर्णाट । लाटा पुरल । केरल । डहाल । अङ्ग । वङ्ग । कलिङ्ग । मिथिला-विदेह-तीरभुक्त । मालव । नेपाल । गुर्जर । जालन्धर । आन्ध्र । आदि देशका राजप्रमुख गृहीत छन् र अभयमल्लका शासनाभिलेखमा-काम्बोज । वानायुज । वाल्हीक । पारसीक । आदिको उल्लेख छ ।

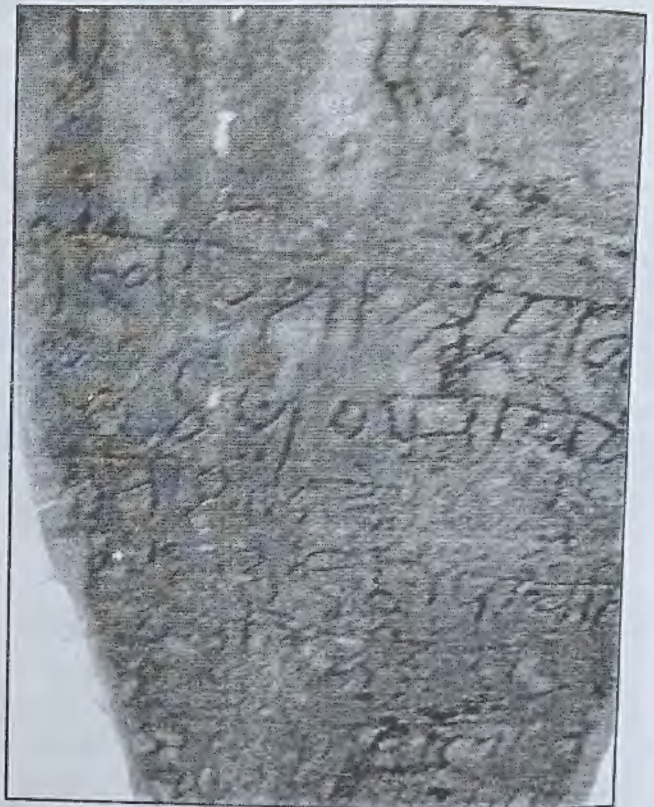
शक्तिसङ्गममा पनि-अङ्ग । वङ्ग । कलिङ्ग । कुलिन्द । केरल । हंसकेरल । सिद्धकेरल । सर्वेशकेरल । काश्मीर । कामरूप । महाराष्ट्र । आन्ध्र । सोराष्ट्र । गुजर । तैलङ्ग । मलयाल । कर्णाट । अवन्ती । विदर्भ । [illegible] । विदेह । वाल्हीक । मरु । आभीर । मालव । चोल । लम्बकर्ण । पञ्चाल । काम्बोज । किरात । [illegible] । उत्कल । गौड । कोशल । [illegible] । भोटान्त । चीन । महाचीन । नेपाल । [illegible] । पुलिन्द । कच्छ । [illegible] । लाट । बर्बर । सैन्धव । इत्यादि देशव्यवस्था-राज्यसीमा उल्लिखित छन् । मुरल । [illegible] इत्यादि अन्यत्र बहुत्र छन् । खशदेश भनेर मानसरोवर कैलासको वर पर तल डहाल । जालन्धर । कुलूत । इत्यादि अन्यत्र बहुत्र छन् । खशदेश भनेर मानसरोवर कैलासको वर पर तल [illegible] देशहरुको ग्रहण गरियेको छ । गोपालवंशावलीमा खशराजाहरुलाई खशियाराजा भनेर संवत् ४०८ मा [illegible] संवत् ४३३ मा रिपुमल्लदेव संवत् ४४८ मा आदित्यमल्लदेव तथा संवत् ४४१ चैत्र शुदि [illegible] इत्यादिले नेपालमा प्रवेश गरेका कुरा उल्लिखित छन् । जितारिमल्लका पितामह [illegible] क्राचल्लदेवका अभिलेख कूर्माचल र केदारखण्डमा पनि छन् । शाके ११२२ को अशोकचल्लका [illegible] निलियामा पनि छ । रिपुमल्ल र तत् पुत्र सङ्ग्राममल्लको अभिलेख रिपुमल्लका अभिलेख दार्लीनेर निलियामा पनि छ । रिपुमल्ल र तत् पुत्र सङ्ग्राममल्लको अभिलेख लुम्बिनीमा तथा प्रधान राजधानी जुमला सिंजा कनकगढ, चौकीखोला र सेरामा पनि छ । अशोकचल्ल [illegible] अभिलेख बुद्धगयामा पनि छन् । पुण्यमल्लका पुत्र पृथ्वीमल्लका सर्वाधिक अभिलेख [illegible] दुल्लकोट [illegible] कालिकोट गेला हाउडी अछाम कूर्माञ्चल दुल्लङ्घ्य नगर दुल्लकोट [illegible] आदि अनेक ठाउँमा छन् । पृथ्वीमल्लका पुत्र अभयमल्ल [illegible] बाजुरा जुमला आदि ठाउँमा छन् । भोट-तिब्बतमा पनि धेरै लेख छन् । अरु मेदिनीवर्मा आदिका अभिलेखहरु [illegible] इतिहासप्रकाशहरुमा प्रकाशित छन् ।

इनभन्दा अतिरिक्त सङ्गृहीत तथा सङ्ग्राह्य शेष छन् ।

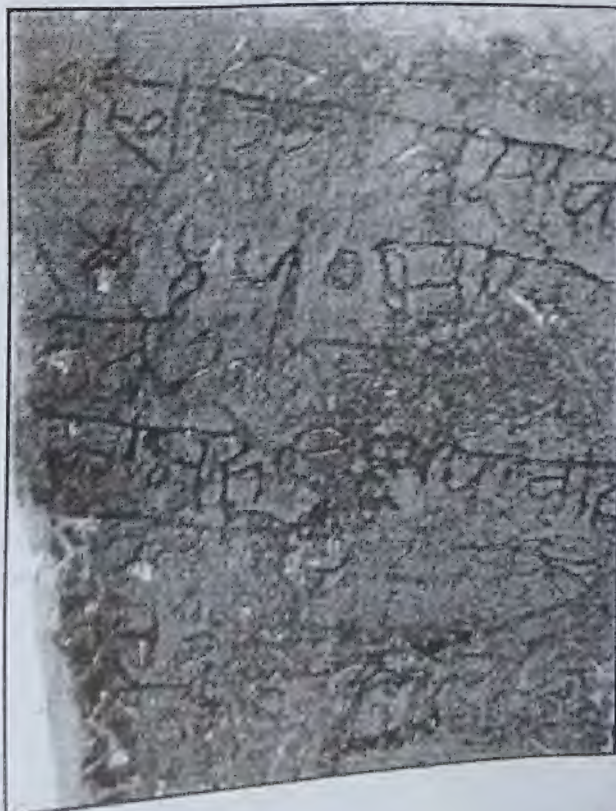
❀❀❀❀

सिजा कनका सुन्दरी सेराका बाधा पहडाका लेख

नाग राजका सिजालामाथाडाका चट्टानका लेख

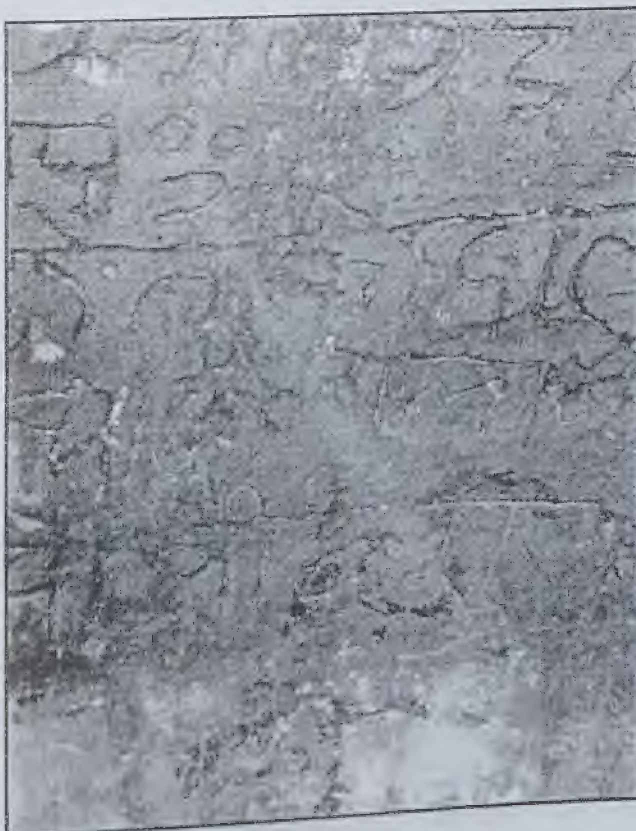

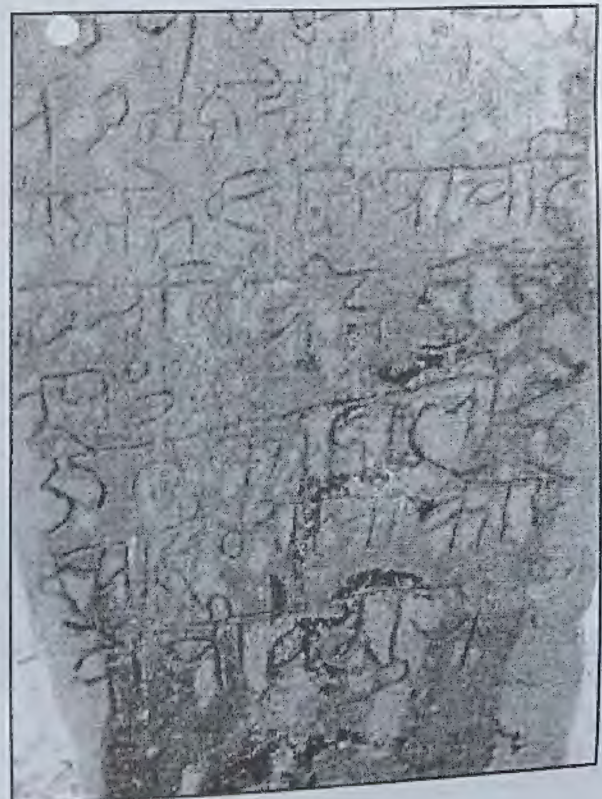
सिजालामा थाडाका सिला

सिजालामा थाडा सेराका सिला लेख

सिजासेरा चट्टानको लेख हो ।

हाट सिजा कलेज

सिजा देवार रुख गोलाइ ८० फिट छ ।

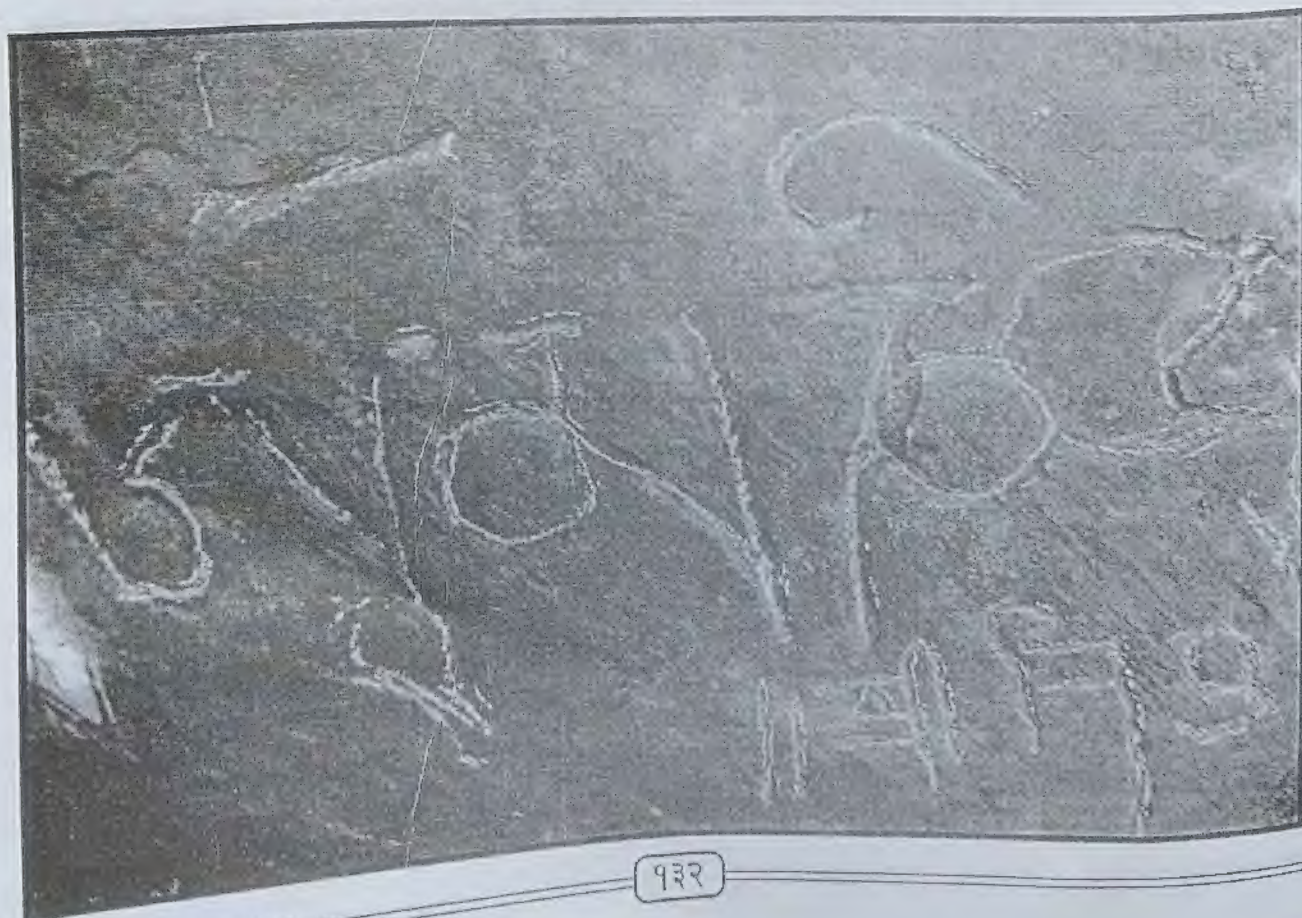

सिजा सेराको चट्टानको लेख

नागवंशी राजाका कृतिहरु सिला लेख

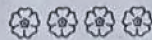
सिंजा लामाथाडा कनका सुन्दरी देवीको मन्दिर

नागवंशी राजाका कृतिहरु सिला लेख

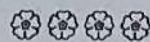

सिंजा लामाथाडा सेराका चट्टानमा लेखेका लेखहरु

स्रोतहरु:-

- सिंजाराज्य इतिहास रुपरेखा
- कर्णाली लोकसंस्कृतिको इतिहास -सत्यमोहन जोशी, ललितपुर
- सिंजाको डोरेटो -मोहन मल्ल मल्लाज, काठमाण्डौं
- मल माध्यमिक कालीन इतिहास -डा.राजाराम सुवेदी, काठमाण्डौं
- अछामको इतिहास -डा.राजाराम सुवेदी, भि.सिं काठमाण्डौं
- वृहत जुम्ला राज्यको ऐतिहासिक विवेचना -रत्नाकर देवकोटा, जुम्ला
- सं संग्रह -योगी नरहरिनाथ, गोरक्षेटिल्ला काठमाण्डौं
- सं पत्रसंग्रह -योगी नरहरिनाथ, गोरक्षेटिल्ला काठमाण्डौं
- ख राज्यको इतिहास -बालकृष्ण पोखरेल, विराटनगर
- पश्चिम नेपालको इतिहास -ज्ञानमणि नेपाल, काठमाण्डौं
- ‌उको इतिहास -गोपल दत्त पाण्डेय
- सेतीको नालीवेली -पूर्ण प्रकाश नेपाल, 'यात्री'
- ‌उ गढवालको इतिहास -
- ‌न्न शिला स्तम्भहरु
- ‌क्ति

लेखकको पृष्ठभूमि

नाम : पूर्ण बहादुर बडुवाल/सिजापति
धर्मपत्नी : भावना बडुवाल
बुवा : स्व. धनरुप बडुवाल
आमा : स्व. राजेन्द्रा बडुवाल
बाजे : स्व. कलु बडुवाल
बज्यै : स्व. पार्वती बडुवाल
जन्म : २००७ पौष १६ गते
जन्मस्थान : दैलेख तिलेपाटा
ठेगाना : दैलेख तिलेपाटा-५, तिलेपाटा
हाल : लम्कीचुहा न.पा.-२, बघौरा, कैलाली
आवद्धता : आवद्धता, २०२९ सालमा ने.रा.प्रा.वि. रानीवनमा नियुक्ति लिई स्कुलका फर्निचर भौतिक साधान स्कुल सेरोफेरोको वाटामा पुलेसा पानीका धारा स्कुलमानै ल्याइयो । दैलेखवाट, सिडिओ, जि.शि.अ.गाउँमा टुहुरको क्रममा उक्तस्कुल निरिक्षण गर्दा सबै विकासको विवरण सोद्धा अभिभावकले सामु प्र.अ.पूर्णबहादुरले आफै बनाएको हुन भन्ने एक अवाज आउँदा सिडियो जि.शि.अ. ज्यू ले स्थल मै रु. ७०० (सात सय पुरस्कार दिनु भयो । त्यो रकम कामदारलाई बाँडियो । जिल्लाको सक्रिय शिक्षक भन्नु भो २०३० सालमा उक्त विद्यालयबाट का.प्रा.वि. तिलेपाटा सरुवा भै, क्रमशः का.प्रा. वि.नि.मा, मा.वि. स्वीकृत गराउँदा जि.शि.स. र ऐ. विद्यालयको वार्षिक उत्सव भेलाले प्रशंसा पत्र र पुरस्कार दिएको प्रमाण।

२०३९ साल उक्त विद्यालयबाट कैलाली जनजागृति प्रा.वि.मा सरुवा भै, १ महिनामा नि.मा.वि. बिशेष कोटाको अनुमति प्राप्त क्रमशः मा.वि. स्वीकृत गराएको हुँदा जि.शि.स. र वार्षिक उत्सवबाट प्रशंसा पत्र र पुरस्कृत पाएको २०५० सालमा जनसेवा प्रा.वि. बघौरा गणेशपुर सरुवा भै. क्रमशः नि.मा, मा.वि. र उ.मा.वि. स्वीकृत गराई वि.व्य.स. बार्षिक उत्सव र क्षे.शि.नि. बाट प्रशंसा-पत्र र पुरस्कृत भएको प्रमाण । लम्कीचुहा न.पा. को प्रथम बैठकले प्रशंसा पत्र दिएको, ने.रा.शि. संगठन केन्द्रिय निकायबाट प्रशंसा पत्र प्राप्त उद्योग वाणिज्य संघ लम्कीको महोत्सवबाट शिक्षाको उन्नति प्रगति मूल्याङ्कन गरी प्रशंसा/कदरपत्र प्राप्त गरियो । दैलेख तिलेपाटा आठविसमा घर हुँदा शिक्षा क्याम्पस बनाउने विषयमा ७ दिन कार्यालयमा आवश्यक कागजात जुटाई शिक्षा क्याम्पस स्वीकृत गराई २०६८ सालमा अनिवार्य अवकाश भै नागवंशको इतिहासिक वंशावली तयार गरियो।